MUNDƏRIJƏ

	biyit	bət
A. nəsri mukəddimə	(1 — 38)	2
B. Nəzmi mukəddimə	(1 — 77)	8
C. fihristü 'l-əbwab	(1 — 82)	22
D. kutadoqu bilig		
1. tənri 'əzzə wə jəllə egdisin ayur	(1 — 33)	36
2. yalavaq 'ələyhi's-səlam egdisin ayur	(34 — 48)	44
3. tert şəhabənin egdisin ayur	(49 — 62)	48
4. yaruk yaz fişlin uluoq buoqra han egdisin ayur	(63 — 123)	52
5. yəti yulduz on iki ekəkni ayur	(124 — 147)	64
6. yalnuk ooqlanï aqïrlïkï bilik ukux birlə ərdükin ayur	(148 — 161)	70
7. til ərdəmin mününasïoqïn yasïn ayur	(162 — 191)	74
8. kitab idisi ez 'uzrin ayur	(192 — 229)	80
9. ədgülük kïlmak egdisin asïoqlarïn ayur	(230 — 286)	88
10. bilik ukux ərdəmin asïoqïn ayur	(287 — 349)	100

مۇندەرىجە

A. ئەسرى مۇقەددىمە.........3

B. نەزمى مۇقەددىمە.........9

C. باپلار مۇندەرىجىسى.........23

D. ئەسلى مەتىن (تېكىست).........37

بىرىنچى باپ   ھەممىدىن ئەزىز ۋە ئۇلۇغ بولغان تەڭرىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا.....37

ئىككىنچى باپ   پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا.........45

ئۈچىنچى باپ   تۆت ساھابىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا.........49

تۆتىنچى باپ   پارلاق باھار پەسلى ۋە ئۇلۇغ بۇغراخان مەدھىيىسى بايانىدا.........53

بەشىنچى باپ   يەتتە يۇلتۇز ۋە ئون ئىككى بۇرج بايانىدا.........65

ئالتىنچى باپ   ئادەم بالىسىنىڭ قىممىتى بىلىم ۋە ئەقىلدىن ئىكەنلىكى بايانىدا.........71

يەتتىنچى باپ   تىلنىڭ پەزىلىتى بىلەن قۇسۇرى ۋە پايدىسى بىلەن زىيىنى بايانىدا...75

سەككىزىنچى باپ   مۇئەللىپىنىڭ ئۆز ئۆزرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا.........81

توققۇزىنچى باپ   ياخشىلىق قىلماقنىڭ مەدھىيىسى ۋە پايدىسى بايانىدا.........89

ئونىنچى باپ   بىلىم بىلەن ئەقىلنىڭ پەزىلەت ۋە پايدىلىرى بايانىدا.........101

11. kitab atī yerügin yəmə avuqoṛalīkin ayur (350 — 397) ········ 112
12. səz baxī kün toqdī əlig əzə (398 — 461) ········ 122
13. ay toldī kün toqdī əlig tapuoqīna kəlmixin ayur (462 — 580) ········ 134
14. ay toldī kün toqdī əlig tapuoqīna kərünmixin ayur (581 — 619) ········ 160
15. ay toldī əligkə əzi dəwlət ərdükin ayur (620 — 656) ········ 170
16. ay toldī əligkə dəwlət şifətin ayur (657 — 764) ········ 178
17. kün toqdī əlig ay toldīka 'ədil şifətin ayur (765 — 791) ········ 200
18. kün toqdī əlig ay toldīka 'ədil şifəti nətəg ərdükin ayur (792 — 954) ········ 206
19. ay toldī əligkə til ərdəmin səz asīoqlarīn ayur (955 —1044) ········ 238
20. kut kīvlīkin dəwlət ərsəllikin ayur (1045—1157) ········ 258
21. ay toldī ooqlī egdülmixkə pənd bərmixin ayur (1158—1277) ········ 280
22. ay toldī ooqlī egdülmixkə etləmixin ayur (1278—1341) ········ 304
23. ay toldī kün toqdī əligkə kumaru bitik bitimixin ayur (1342—1547) ········ 316
24. kün toqdī əlig egdülmixni okīmīxīn ayur (1548—1580) ········ 352

ئون بىرىنچى باپ كىتابنىڭ نامى، مەنىسى ۋە مۇئەللىپىنىڭ ئوز قېرىلىغىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا..........113

ئون ئىككىنچى باپ سوز بېشى كۈنتۇغدى ئېلىگ ھەققىدە..........123

ئون ئۈچىنچى باپ ئايتولدىنىڭ كۈنتۇغدى ئېلىگ خىزمىتىگە كىرگەنلىگى بايانىدا...135

ئون تۆتىنچى باپ ئايتولدىنىڭ كۈنتۇغدى ئېلىگ ھوزۇرىغا كىرگەنلىگى بايانىدا....161

ئون بەشىنچى باپ ئايتولدى ئۆزىنىڭ بەخت-سائادەت ئىكەنلىگىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا..........171

ئون ئالتىنچى باپ ئايتولدىنىڭ ئېلىككە بەخت-دۆلەتنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى..........179

ئون يەتتىنچى باپ كۈنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا ئادالەت سۈپەتلىرى ھەققىدە ئېيتقانلىرى..........201

ئون سەككىزىنچى باپ كۈنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا ئادالەت سۈپىتىنىڭ قانداقلىغىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا..........207

ئون توققۇزىنچى باپ ئايتولدىنىڭ ئېلىككە تىلنىڭ پەزىلىتى ۋە سوزنىڭ پايدىلىرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا..........239

يىگىرمىنچى باپ بەختنىڭ داۋامسىزلىغى ۋە دۆلەتنىڭ تۇراقسىزلىغى بايانىدا.....259

يىگىرمە بىرىنچى باپ ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئوگدۈلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىغى بايانىدا..281

يىگىرمە ئىككىنچى باپ ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئوگدۈلمىشكە نەسىھىتى..........305

يىگىرمە ئۈچىنچى باپ ئايتولدىنىڭ ئېلىككە ۋەسىيەتنامە يازغانلىغى بايانىدا..........317

يىگىرمە تۆتىنچى باپ كۈنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئوگدۈلمىشنى چاقىرتقانلىغى بايانىدا...353

25. ɵgdülmix kün tooꝗdī ə̧lig tapuoꝗīn̦a kɵrünmixin ayur (1581—1590) 360
26. ɵgdülmix kün tooꝗdī ə̧lig tapuoꝗīn̦a kirmixin ayur (1591—1849) 364
27. ɵgdülmix ə̧ligkə uk̦ux ş̦urətin ayur (1850—1920) 414
28. bəglikkə səza boloꝗu təg bəg nəgü təg kərəkiṅ ayur (1921—2180) 430
29. ɵgdülmix bəglərkə wəzir boloꝗu nəgü təg ər kərəkin ayur (2181—2268) 476
30. ɵgdülmix ə̧ligkə sü baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur (2269—2434) 492
31. ɵgdülmix ə̧ligkə uluoꝗ ḫajiblīk̦k̦a nəgü təg ər kərəkin ayur (2435—2527) 522
32. ɵgdülmix ə̧ligkə k̦apuoꝗ baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur (2528—2595) 540
33. ɵgdülmix ə̧ligkə yalavaq ïḑoꝗuk̦a nəgü təg ər kərəkin ayur (2596—2671) 554
34. ɵgdülmix ə̧ligkə bitikqi īlīmoꝗa nəgü təg kərəkin ayur (2672—2742) 568
35. ɵgdülmix ə̧ligkə aoꝗïqï nəgü təg ər kərəkin ayur (2743—2827) 582

يىگىرمە بەشىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ كۈنتۇغدى ئېلىگ ھوزۇرىغا كىرگەنلىكى باياندا...361

يىگىرمە ئالتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ كۈنتۇغدى ئېلىگ خىزمىتىگە كىرگەنلىكى باياندا......365

يىگىرمە يەتتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئەقلىنى سۆرەتلەپ بەرگەنلىكى باياندا......415

يىگىرمە سەككىزىنچى باپ بەگلىككە لايىق بەگنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى باياندا......431

يىگىرمە توققۇزىنچى باپ بەگلەرگە ۋەزىر بولىدىغان كىشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا ئوگدۇلمىشنىڭ ئېيتقانلىرى......477

ئوتتۇزىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئەسكەر باشلىغۇچى كىشىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى......493

ئوتتۇز بىرىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئۇلۇغ ھاجىپلىققا قانداق كىشى لازىملىغى توغرىسىدا ئېلىككە ئېيتقانلىرى......523

ئوتتۇز ئىككىنچى باپ ئىشىك ئاغىسىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى ھەققىدە ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى......541

ئوتتۇز ئۈچىنچى باپ ئەلچىلىككە ئەۋەتىشكە قانداق كىشى يارايدىغانلىغى توغرىسىدا ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى......555

ئوتتۇز تۆتىنچى باپ پۈتۈكچى قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى......569

ئوتتۇز بەشىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ غەزىنىدارلىققا قانداق كىشى لازىملىغى توغرىسىدا ئېلىككە ئېيتقانلىرى......583

36. əgdülmix ǫligkə ax baxqī han salar
nəgü təg kərəkin ayur (2828—2882) 598
37. əgdülmix ǫligkə īdīxqī baxī nəgü təg
kərəkin ayur (2883—2956) 610
38. əgdülmix ǫligkə tapuoqqīlar ḫəkī bəglər
əzə nəgü təg ərdükin ayur (2957—3186) 626
39. kün tooqdī ǫlig oḍoqurmīxka bitik bitip
īḍmīxīn ayur (3187—3288) 670
40. əgdülmix oḍoqurmīx tapa barmīxīn
ayur (3289—3317) 690
41. oḍoqurmīx əgdülmix birlə munažərə
kīlmīxīn ayur (3318—3511) 696
42. oḍoqurmīx əgdülmixkə dunyanīn̡ əyīb-
larīn ayur (3512—3645) 732
43. əgdülmix oḍoqurmīxka dunya birlə
'ukbī kazoqanoqusīn ayur (3646—3712) 756
44. oḍoqurmīx ǫligkə bitik bitip īḍmīxīn
ayur (3713—3895) 770
45. kün tooqdī ǫlig oḍoqurmīxka ikinq bitik
īḍmīxīn ayur (3896—3970) 806
46. əgdülmix oḍoqurmīx birlə ikinq kata
munažərə kīlmīxīn ayur (3971—3030) 822
47. əgdülmix oḍoqurmīxka bəglərkə tapīn-
mak tərüsin tokusīn ayur (4031—4664) 834

ئوتتۇز ئالتىنچى باپ　باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئوگدۇل-
مىشنىڭ ئىلىككە ئېيتقانلىرى..........................599

ئوتتۇز يەتتىنچى باپ　ئىچىملىك بىشنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا
ئوگدۇلمىشنىڭ ئىلىككە ئېيتقانلىرى..........................611

ئوتتۇز سەككىزىنچى باپ　خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر ئۇستىدە قانداق ھەقلىرى بارلىقى
ھەققىدە ئوگدۇلمىشنىڭ ئىلىككە ئېيتقانلىرى..........................627

ئوتتۇز توققۇزىنچى باپ　كۈنتوغدى ئىلىگىنىڭ ئودغۇرمىشقا خەت يېزىپ ئەۋەتكەنلىكى
بايانىدا..........................671

قىرىقىنچى باپ　ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىش قېشىغا بارغانلىقى بايانىدا..........................691

قىرىق بىرىنچى باپ　ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىش بىلەن مۇنازىرە قىلغانلىقى بايانىدا..........................697

قىرىق ئىككىنچى باپ　ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە دۇنيانىڭ ئەيىپلىرىنى ئېيتقانلىقى
بايانىدا..........................733

قىرىق ئۈچىنچى باپ　ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا دۇنيا ۋاستىسى بىلەن ئاخىرەتنى
تېپىش مۇمكىنلىكىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا..........................757

قىرىق تۆتىنچى باپ　ئودغۇرمىشنىڭ ئىلىككە خەت يېزىپ ئەۋەتكەنلىكى بايانىدا..........................771

قىرىق بەشىنچى باپ　كۈنتوغدى ئىلىگىنىڭ ئودغۇرمىشقا ئىككىنچى قېتىم خەت يازغان-
لىقى بايانىدا..........................807

قىرىق ئالتىنچى باپ　ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن ئىككىنچى قېتىم مۇنازىرە
قىلغانلىقى بايانىدا..........................823

قىرىق يەتتىنچى باپ　ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا بەگلەرگە خىزمەت قىلىشنىڭ
پايدە-يوسۇنلىرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا..........................835

48. egdülmix kapuqdaki ər at birlə nəgü
təg tirilgüsin ayur (4165—4319) 858
49. egdülmix odqurmïxka kara 'am bodun
birlə nətəg katïlqu kərəkin ayur (4320—4335) 886
50. 'ələwilər birlə katïlmaknï ayur (4336—4340) 890
51. bilgə 'alimlər birlə katïlmaknï ayur (4341—4354) 892
52. otaqïlar birlə katïlmaknï ayur (4355—4360) 896
53. mu'əzzimlər birlə katïlmaknï ayur (4361—4365) 898
54. tüx yoroquqïlar birlə katïlmaknï ayur (4366—4375) 900
55. yulduzqïlar birlə katïlmaknï ayur (4376—4391) 904
56. xa'irlər birlə katïlmaknï ayur (4392—4399) 908
57. tarïqqïlar birlə katïlmaknï ayur (4400—4418) 910
58. satïqqïlar birlə katïlmaknï ayur (4419—4438) 914
59. igdixqilər birlə katïlmaknï ayur (4439—4455) 918
60. uzlar birlə katïlmaknï ayur (4456—4468) 922
61. qïqaylar birlə katïlmaknï ayur (4469—4474) 926
62. əvlik nəgü təg almaknï ayur (4475—4503) 928
63. oqul kïz toqsa nətəg igidgüsin ayur (4504—4526) 934
64. əlig asrakïlarïq nəgü təg tutqusin ayur (4527—4572) 940
65. egdülmix odqurmïxka axka barmak
tərüsin ayur (4573—4643) 950

قىرىق سەككىزىنچى باپ ئۇگدۈلمىشنىڭ ساراي ئەھلى بىلەن قانداق مۇئامىلىدە بولۇش توغرىسىدا ئېيتقانلىرى................................859
قىرىق توققۇزىنچى باپ ئۇگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا ئاۋام بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش توغرىسىدا ئېيتقانلىرى................................887
ئەللىگىنچى باپ پەيغەمبەر ئەۋلاتلىرى بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا...........891
ئەللىك بىرىنچى باپ ئالىملار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا....................893
ئەللىك ئىككىنچى باپ تېۋىپلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا...................897
ئەللىك ئۈچىنچى باپ ئەپسۇنچىلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا...............899
ئەللىك تۆتىنچى باپ چۈش ئورۇگۇچىلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا.........901
ئەللىك بەشىنچى باپ مۇنەججىملار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا...............905
ئەللىك ئالتىنچى باپ شائىرلار بىلەن مۇناسىۋەتتە مولۇش باياندا......................909
ئەللىك يەتتىنچى باپ دىخانلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا.....................911
ئەللىك سەككىزىنچى باپ سودىگەرلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا............915
ئەللىك توققۇزىنچى باپ چارۋىچىلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا...............919
ئاتمىشىنچى باپ قول ھۈنەرۋەنلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا.................923
ئاتمىش بىرىنچى باپ پېقىرلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش باياندا......................927
ئاتمىش ئىككىنچى باپ ئۆيلىنىشنىڭ قانداق بولۇشى باياندا...........................929
ئاتمىش ئۈچىنچى باپ پەرزەنتلەرنى قانداق تەربىيلەش باياندا.........................935
ئاتمىش تۆتىنچى باپ خىزمەتچىلەر بىلەن قانداق مۇئامىلە قىلىش باياندا..........941
ئاتمىش بەشىنچى باپ ئۇگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا زىياپەتكە بېرىش قائىدە-يوسۇنلىرىنى ئېيتقانلىغى باياندا.......................................951

66. əgdülmix odoqurmixka axka okïmak tə-
rüsin ayur (4644—4679) ········ 964

67. odoqurmix əgdülmixkə dunyadïn yüz
əvrüp barïna tapï bolmakïn ayur (4680—4933) ········ 972

68. kün tooqdï əlig odoqurmixnï üqünq yolï
ündəyü ïdmixïn ayur (4934—5030) ········ 1018

69. odoqurmix əgdülmix tapa kəlmixin ayur (5031—5034) ········ 1038

70. kün tooqdï əlig odoqurmix birlə kərüx-
mixin ayur (5035—5131) ········ 1040

71. odoqurmix əligkə pənd bərmixin ayur (5132—5466) ········ 1060

72. əgdülmix əligkə əl ətgü tərüsin ayur (5467—5631) ········ 1120

73. əgdülmix kəqmix tiriglikkə aqïp təwbə-
ka ooqramixïn ayur (5632—5720) ········ 1150

74. odoqurmix əgdülmixkə kənəx bərmixin
ayur (5721—5761) ········ 1168

75. kənilikkə kənilik kixilikkə kixilik kïl-
makïn ayur (5762—5952) ········ 1176

76. odoqurmix iglig bolup əgdülmixni ündə-
mixin ayur (5953—5992) ········ 1212

77. əgdülmix odoqurmixka tüx yərügin ayur (5993—6031) ········ 1224

ئاتمىش ئالتىنچى باپ   ئۇگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا زىيابەتكە چاقىرىش قائىدىلىرى
توغرىسىدا ئېيتقانلىرى..965
ئاتمىش يەتتىنچى باپ   ئودغۇرمىشنىڭ ئۇگدۈلمىشكە دۇنيادىن يۈز ئۆرۈپ، بارغا
قانائەت قىلىش ھەققىدە ئېيتقانلىرى.............................973
ئاتمىش سەككىزىنچى باپ   كۈنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئودغۇرمىشنى ئۈچىنچى قېتىم دەۋەت
قىلغانلىقى بايانىدا...1019
ئاتمىش توققۇزىنچى باپ   ئودغۇرمىشنىڭ ئۇگدۈلمىش يېنىغا كەلگەنلىكى بايانىدا...1039
يەتمىشىنچى باپ   كۈنتۇغدى ئېلىكنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن كۆرۈشكەنلىكى بايانىدا...1041
يەتمىش بىرىنچى باپ   ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە نەسىھەت قىلغانلىقى بايانىدا.........1061
يەتمىش ئىككىنچى باپ   ئۇگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش ئۇسۇللىرى
توغرىسىدا ئېيتقانلىرى..1121
يەتمىش ئۈچىنچى باپ   ئۇگدۈلمىشنىڭ ئۆتكەن ھاياتىغا ئېچىنىپ تەۋبە قىلغانلىقى
بايانىدا...1151
يەتمىش تۆتىنچى باپ   ئودغۇرمىشنىڭ ئۇگدۈلمىشكە كېچەش بەرگەنلىكى بايانىدا...1169
يەتمىش بەشىنچى باپ   توغرىلىقتا توغرىلىق، ئادەمگەرچىلىككە ئادەمگەرچىلىك
قىلىش بايانىدا...1177
يەتمىش ئالتىنچى باپ   ئودغۇرمىشنىڭ ئاغرىپ قېلىپ، ئۇگدۈلمىشنى چاقىرغانلىقى
بايانىدا...1213
يەتمىش يەتتىنچى باپ   ئۇگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا چۈش تەبىرىنى ئېيتقانلىقى
بايانىدا...1225

78. oḍoɪurmïx egdülmixkə tüx kermixin ayur (6032—6036) ········ 1232
79. egdülmix oḍoɪurmix tüxiṉə tə'bir ķïlmïxïn ayur (6037—6046) ········ 1234
80. oḍoɪurmïx bu tüxkə aḍïn yerüg ayur (6047—6086) ········ 1238
81. oḍoɪurmïx egdülmixkə pənd bẹrmixin ayur (6087—6285) ········ 1246
82. ķumaru egdülmixkə oḍoɪurmïxnïṉ elmixin ayur (6286—6292) ········ 1284
83. ķumaru egdülmixkə tə'ziyət ķïlmïxïn ayur (6293—6298) ········ 1288
84. egdülmix oḍoɪurmïxķa yas tutmïxïn ayur (6299—6303) ········ 1290
85. ẹlig egdülmixkə tə'ziyət ķïlmïxïn ayur (6304—6520) ········ 1292
E (ilawilər)
1. yigitlikkə aqïp avuqoɪalïķïn ayur (6521—6564) ········ 1334
2. eḍlək artaķïn dostlar jəfasïn ayur (6565—6604) ········ 1342
3. kitab iḍisi yusuf uluoɪ ḩajib eziṉə pənd bẹrür (6605—6645) ········ 1350

يەتمىش سەككىزىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۈلمىشكە چۈش كورگەنلىكىنى ئېيتقان-
لىغى بايانىدا.......................................1233
يەتمىش توققۇزىنچى باپ ئوگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش چۈشىگە تەبىر بەرگەنلىگى
بايانىدا..1235
سەكسىنىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ بۇ چۈشكە باشقا تەبىر بەرگەنلىگى بايانىدا.........1239
سەكسەن بىرىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۈلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىغى بايانىدا...1247
سەكسەن ئىككىنچى باپ قۇمارۇننىڭ ئوگدۈلمىشكە ئودغۇرمىشنىڭ ئۆلگەنلىكىنى
ئېيتقانلىغى بايانىدا.......................................1285
سەكسەن ئۈچىنچى باپ قۇمارۇننىڭ ئوگدۈلمىشكە تەزىيە بىلدۈرگەنلىگى بايانىدا....1289
سەكسەن تۆتىنچى باپ ئوگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا ماتەم تۇتقانلىغى بايانىدا.........1291
سەكسەن بەشىنچى باپ ئېلىگنىڭ ئوگدۈلمىشكە تەزىيە بىلدۈرگەنلىگى بايانىدا......1293
E. ئىلاۋىلەر
I يىگىتلىككە ئېچىنىپ، قېرىلىق ھەققىدە ئېيتقانلىرى.......................1335
II زاماننىڭ بۇزۇقلۇغى ۋە دوستلارنىڭ جاپاسى توغرىسىدا.......................1343
III كىتاپ ئىگىسى يۈسۈپ ئۇلۇغ خاس ھاجىپنىڭ ئۆزىگە نەسىھىتى.................1351

قوتادغوبلك

A

B1 C2

BISMI'LLAḤI'R-RƏḤMANI'R-RƏḤIM

A2

1. ḥəmd-u sipas-u minnət wə ėküx ėgdi təŋri
2. ʻəzzə wə jəlləḳa kim uluɋluḳ iḍisi tükəl

3. ḳudrətliɋ padixah turur yərli kėkli yarat-

4. ɋan ḳamuɋ tïnlïɋlarḳa ruzi bərgən nəni
5. kim ilədi ərsə ḳïldï yəmə nəni tiləsə ḳïlur

6. yəfʻəlu'llahu ma yəxa' wə yəḥkumu ma

7. yurid taḳï sansïz səlam-u durud həlḳlarda
8. yəgi yalavaqlarda ėḍrüntüsi uluɋ savqïsï

9. muḥəmməd-i muṣṭəfa ėzə bolsun taḳï
10. ma anïŋ əxləri ʻəziz aɋïrlïɋ ṣəḥabələr ėzə

11. riẓwanu' llahi ʻələyḥim əjməʻin bu kitab
12. yavlaḳ ʻəziz turur qin ḥukəmalarïnïŋ əm-

A

بسم الله الرحمن الرحيم

(ئايىغۇچى ۋە كويۇنگۈچى تەڭرىنىڭ ئېتى بىلەن باشلايمەن)

1. ھەمدۇ-سانا، مىننەت ۋە سانسىز مەدھىيىلەر
2. ئەزىز ۋە ئۇلۇغ تەڭرىگەكىم، (ئۇ) ئۇلۇغلۇق
ئىگىسى ۋە كامال
3. قۇدرەتلىك پادىشادۇر. (ئۇ) يەرنى، كوكنى
ياراتقان،
4. بارلىق جانلىقلارغا رىزىق بەرگەن. ئۇ، نىمىنىكى
5. خالىدى، شۇنى قىلدى؛ ھەمدە نىمىنىكى خالىسا،
شۇنى قىلۇر.
6. يەفئەلۇللاھۇ مايەشا ۋە يەھكۇمۇ مايۇرىد (خۇدا
خالىغىنىنى قىلىدۇ ۋە ئىرادىسى بويىچە ھوكۇم
قىلىدۇ).
7. يەنە سانسىز سالام ۋە دۇرۇتلار ئىنسانلارنىڭ
8. ياخشىسى، پەيغەمبەرلەرنىڭ سەر-خىلى (ۋە
تەڭرىنىڭ) ئۇلۇغ ئەلچىسى
9. مۇھەممەت مۇستاپاغا بولسۇن، يەنە
10. ئۇنىڭ يارەنلىرى بولغان ئەزىز ۋە مۇھتەرەم
ساھابىلاردىن
11. ئاللا رازى ئولغاي.
12. بۇ بەك ئەزىز بىر كىتاپتۇر، (ئۇ) چىن ھېكىمەلىرىنىڭ

34. kitabnī kaxqıər əlində tükəl kīlip məxrik
35. məliki tavqıaq buqıra han üskinə kigürmīx
36. turur məlik buqıra han ma anī aqīrlap
37. uluqılap əz haş hajiblīkīni ana bərü yarlī-
38. kamīx turur anīn üqün yusuf uluqı haş

C3

39. hajib təp atī qavī azunda yayīlmīx turur
40. bu 'əziz kitab tərt uluqı aqīr ul əzə bina

A4

41. kīlīnmīx turur bir 'ədil ikinqi dəwlət
42. üqünqi 'əkil tərtünqi kəna'ət yana təgmə
43. birinə türkqə bir at bərmīx turur 'ədilka
44. kün toqdī əlig at bərip padixah ornīna

B3

45. tutmīx turur dəwlətka ay toldī at bərip
46. wəzir ornīna kodmīx turur 'əkilka əgdül-
47. mīx at bərip wəzirnin oqlī yərində tutmīx
48. turur kəna'ətka odqurmīx at bərip wəzir-
49. nin karīndaxī təp aymīx turur takī anlar
50. ara munažərə suali jəwabī kəqər təg səzlər
51. səzləmīx turur okīqlīnīn kənlī aqīlīp
52. muşannifni ədgü du'a birlə yad kīlsun təp

34. بۇ كىتابنى قەشقەر ئېلىدە تاماملاپ، مەشرىق

35. شاھى تاۋغاچ بۇغراخان ھوزۇرىغا سۇنغاندۇر.

36. شاھ بۇغراخانمۇ ئۇنى قەدىرلەپ

37. (ۋە) ئۇلۇغلاپ، ئۇنىڭغا خاس ھاجىپلىقنى

38. ئىلتىپات قىلغان (ۋە) شۇنىڭ بىلەن يۇسۇپ ئۇلۇغ
خاس

39. ھاجىپ دەپ نام-شوھرىتى دۇنياغا يېيىلغاندۇر.

40. بۇ ئەزىز كىتاپ توت ئۇلۇغ (ۋە) مۇھىم ئۇل
ئۇستىگە بىنا

41. قىلىنغان: بىرى، ئەدىل (ئادالەت)؛ ئىككىنچىسى،
دەۋلەت (بەخت)؛

42. ئۈچىنچىسى، ئەقىل؛ تۆتىنچىسى، قانائەت بولۇپ،
يەنە (ئۇلارنىڭ)

43. ھەر بىرىگە تۈركچە بىر ئات قويۇلغان. ئەدىلگە

44. "كۈنتۇغدى ئېلىگ"[1] ئېتى بېرىلىپ، پادىشا ئورنىغا

45. قويۇلغان؛ دەۋلەتكە "ئايتولدى" دەپ ئات قويۇلۇپ،

46. ۋەزىر ئورنىغا قويۇلغان؛ ئەقىلگە

47. "ئۆگدۈلمىش" دەپ ئات قويۇلۇپ، ۋەزىرنىڭ
ئوغلى ئورنىغا قويۇلغان؛

48. قانائەتكە "ئودغۇرمىش"ئېتى بېرىلىپ، ۋەزىرنىڭ

49. قېرىندىشى دەپ ئېيتىلغان. شۇنىڭدەك، (مۇئەل-
لىپ ئۆز پىكىرلىرىنى)

50. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مۇنازىرە ۋە سوئال-
جاۋاپلىق سوزلەر ئارقىلىق

51. ئىپادىلىگەن، تاكى (بۇنى) ئوقۇغانلارنىڭ كۆڭلى
ئېچىلىپ،

52. مۇئەللىپنى ياخشى دۇئا بىلەن ياد قىلسۇن دەپ.

B

1 uɑan bir bayat ol ķamuɑda oza
økün ḩəmd-u øgdi aŋar oķ səza

2 uluɑluķ iḑisi uɑan żü'l-jəlal
yaratɑan tørütgən mə ķadir kəmal

3 ay yər køk iḑisi həlayiķ bilə
ruzinī anutmīx yəgil sən külə

4 saķīxsīz bərigli ķamuɑķa ruzi
yətürür ķamuɑnī ma yəməz øzi

5 aqīn ķoḑmaz hərgiz ķamuɑ tīnlīɑīɑ
yətürür iqürür tøzü sanlīɑīɑ

6 nətəg kim tilədi mə boldī ķamuɑ
kimi kim tiləsə ķīlur ol uluɑ

7 durud ol əḑürmix rəsulķa səlam
yənə əxləriŋə səlam ḩəm ulam

8 muḩəmməd yalavaq həlayiķ baxī
ķamuɑ barqalarķa ol ol køz ķaxī

AS

9 yəmə bu kitab ol əḑi ək 'əziz
bilikligkə boloɑay bilikdin təŋiz

B

1 قادىر بىر خۇدا ئۇ، جىمىدىن ئۇزا،
تولا كوپ شۇكۇر، مەدھ ئاڭالا سازا[2] .

2 ئۇلۇغلۇق ئىگەسى، قادىر زۇلجەلال[3] ،
ياراتقان، تورەتكەن ۋە قادىر كامال.

3 يەر، ئاسمان ۋە مەخلۇق ئىگەسى يەنە،
تەييار قىلدى رىزقىڭ، يىگىن سەن كۆلە.

4 بىرۇر ئۇ جىمىگە ساناقسىز روزى[4] ،
جىمىگە يىگۈزۇر، يىمەس ئۇ ئۇزى.

5 ئۇ قويماس ئاچ ھەرگىز جىمى تىنغۇچىن،
يىدۇرۇر، ئىچۇرۇر ئۇ زات ھەممىسىن.

6 نىچۈك خالىدى، بولدى شۇنداق قامۇغ[5]
تىلەسە ئۇ كىمنى قىلۇر ئۇ ئۇلۇغ.

7 تاڭلانغان رەسۇلغا دۇرۇت ھەم سالام،
يەنە يارلىرىغا سالام-ئىھتىرام.

8 مۇھەممەت رەسۇلدۇر خالايىق بېشى،
ئېرۇر ھەممىنىڭ ئۇ كوزى ۋە قېشى.

9 يەنە بۇ كىتاپتۇر ناھايەت ئەزىز،
ئالىملارغا بولغاي بىلىمدىن دىگىمز.

10 بىزەنگەن ئۇ قىممەت بىلىملەر بىلە،
ئەي كىمسە، شۇكرى قىل، قانائەت تىلە.

11 ھېكىملەر سۆزىنى جىمىگە يېزىپ،
گوھەر-ئۈنچىلەردەك قويۇپتۇ تىزىپ.

12 ماچىنلار بېگى[6]، شەرق سۇلتانلىرى،
بىلىملىك، ئاقىل، دۇنيا ياخشىلىرى،

13 جىمىسى كىتاپنى ئۆزىنىڭ قىلىپ،
يوشۇرغان غەزىنە ئىچىگە قويۇپ.

14 بىرىدىن-بىرىگە مىراس قالدۇرۇپ،
بولەكلەرگە بەرمەس ئۆزىگە قويۇپ.

15 ئېرۇر پايدىلىق، ھېچ زىيان ئۇندا يوق،
تولا تۈركلەر ئۇقماس مەنىسىن تولۇق.

16 كىتاپنى چۈشەنگەن بىلۇرلەر ئۇنى،
ئوقۇپ، يازسىلا ئۇ بىلەلمەس بۇنى.

17 بېرۇر يولىيورۇق بۇ كىتاپ سۆزلىرى،
ھەر ئىككى جاھاندا تۈزەر ئىشلىرى.

18 ماچىن، چىن ھېكىمى ئۇلار بارچىسى،
گۈزەل دەپ ماختىدى ئۇنى ھەممىسى.

19 پۈتۈن تۈرك، چىن، شەرق ئېلىدە دىمەك،
مۇنىڭدەك كىتاپ يوق جاھاندا بولەك.

20 كىتاپ قەدرىنى ھەم بىلىملىك بىلۇر،
ئەقىلسىز كىشىدىن بولەك نە كېلۇر؟

21 كىتاپنى ھەر ئادەمگە بەرمەس كېرەك،
ئەگەر بولسىمۇ دوست، ئىشەنمەس كېرەك.

22 nətəg kim biliksiz bilüməz munī
uķuxluƣ uķupan küzətür anī

23 bu buƣra han wəķitī iqrə anī
yə̣mə han tilinqə bu aymīx munī

24 munī təg kitabnī kim aymīx oza
kə̣ḍin mə kim ayƣay munī təg uza

25 kim ərsə munī təg ə̣tərmu ķanī
ə̣tigli bar ərsə egər mən anī

26 ķayu kənd ulux ordu ķarxī yə̣rə
kitabķa enin at atamīxlara

C5

27 ol ə̣lniņ begüsi ḥekimi turup
at urmīx ol ə̣lniņ terüqə kerüp

28 qinilər ədəbü' l-müluk tə̣p ayar
maqinlar ənisü'l-məmalik atar

29 bu məxriķ ə̣lində uluƣlar munī
zinətü' l-ümərа tə̣yürlər keni

A6

30 iranlīƣlar xaḫnamə tə̣rlər muņar
turanlīƣ ķutaḍƣu bilik tə̣p uķar

31 nə türlüg bu sezlər eņin tildəki
kigürmix muņar kər ķamuƣ ə̣ldək

32 yə̣mə bu kitabķa at urmīx uluƣ
bayat yarlīķasu ol əḍgü ķuluƣ

33 ay ol bu kitabķa ķəbul bolduķī
bu türklər tilində 'əjəb kerdüki

22 نىچۇككىم، بىلمىسىز بىلمەس قەدرىنى،
ئەقىللىق ئوقۇبان كۆزگەتۇر ئۇنى.

23 بۇ بۇغراخان ۋاقتى مۇئەللىپ ئۇنى،
يەنە خان تىلى بىرلە ئېيتمىش بۇنى.

24 مۇنىڭدەك كىتاپنى كىم ئېيتقان ئەۋەل،
كېيىن كىممۇ ئېيتار بۇنىڭدەكنى دەل؟

25 كىم ئولسا مۇنىڭدەك يازارمۇ، قېنى؟
يازغۇچى بار ئولسا، مەن ماختاي ئۇنى.

26 كى ھەر بىر ساراي-ئوردا، كەنت ھەم شەھەر
كىتاپقا ئالاھىــدە نام بەردىلەر.

27 ھەر ئەلنىڭ بىلىملىك ھېكىمى تۇرۇپ،
ئوتتۇپتۇ شۇ ئەل رەسمىچە ئات قويۇپ.

28 بۇ چىنلىق «ئادابۇلمۇلۇك» ئاتىدى،
ماچىنلىق «ئەنىسۇل مەمالىك»[7] دېدى.

29 بۇ شەرق ئەللىرىدە ئۇلۇغلاپ ئۇنى،
«زىننەتۇلئۇمۇرا» دېدىلەر كۆنى[8] .

30 ئىرانلىقلار «شاھنامە» دەپ ئاتىشار،
تۇرانلىق «قۇتادغۇ بىلىك» دەپ ئاتار.

31 نە تۈرلۈك ئەللەردە، تۈرلۈك تىل ئارا،
ئاڭا تۈرلۈك ئاتلار قويۇلمىش، قارا.

32 يەنە بۇ كىتاپقا قويغۇچى بۇ ئات
ئۇلۇغ قۇللىرىنى كەچۈرسۇن بايات[9] .

33 ئايا، بۇ كىتاپنى قوبۇل قىلغۇچى،
بۇ تۈركچە ئەسەرگە ئەجەپلەنگۈچى،

34 قارا، بۇ كىتاپكى جىمىكە يارار،
بولۇپمۇ شاھلارغا، كى ئەل-يۇرت تۇتار.

35 ئەل-يۇرتنى ئىدارە قىلغۇچىلار كىم،
ئۇڭا نە كېرەكنى دېمىشتۇر ھېكىم.

36 ئىمىكى ئۇ قوغدار ھوكۇمدارىنى،
كېرەكلىك ئىزام ۋە شەرتلەر بارىنى؛

37 بۇ شاھلىق خارابى، باقاسى نەدىن،
ئۇنىڭ تۇرۇشى، كېتىشى نىمەدىن؛

38 يەنە چېرىك-لەشكەر، خادىملەر بارى،
ئىچۇك توپلىنۇر، قونۇر، سەپەر يوللىرى؛

39 بۇلارنىڭ تەرتىۋىن كىتاپتا ئېچىپ،
سەرەلەپ ئايرىغان بارچىسىن يېشىپ.

40 يەنە ئەلنى مەھكەم تۇتۇچى كىشى،
ياراملىق كىشىگە بۇيۇرسۇن ئىشى.

41 ئەقىللىق ۋە لايىق كىشىلەر كېرەك،
گويا ئاي چىراقتەك ئېھسان ئولغاندەك.

42 خان ئۇستىدە باردۇر خەلقلەر ھەققى،
خەلق ئۇزرە خانىڭمۇ ھەققى بار تېخى.

43 يەنە پۇقرالار ھەم كۆزەتسۇن ئۇنى،
شاھلارمۇ كۆزەتسۇن ئۇنىڭ جان-تېنى.

44 بۇ شاھلار ئىچۇك ئەيلەسۇنلەر ئۇرۇش،
ئۇرۇشقاندا لەشكەرنى قانداق قۇرۇش.

45 يەنە ئېيتۇر ئىچۇك قىلماقنى ھىلە،
يېڭەي دىسە ياۋنى بىر ھىلە بىلە.

46 məlikkə nəgü təg ə̣tingü kərək
ɵzi təg boḍunlar kɵnülgü kərək

47 bu yaņlīƣ məlikni boḍunlar səvər
yüzini kɵrəy təp aḍīnlar ə̣vər

48 ķutī bar yaķīn təp tapuƣ ķīluƣuķa
kimịni yaƣutup yīraķ ķoyoƣuķa

49 bir anqa bəkitip yaķīn tutƣunī
bu ķutsuz yavuz təp yīraķ salƣunī

50 yana bir siyasət baxīn kəsgükə
ikinqi fərasət kɵņül bə̣rgükə

A7

51 uķuxluƣ biliklig toņa alp yürək
həzinə tolulap aķītƣu kərək

52 rəʻiyyətķa bolsa ɵküx ṭaķəti
ķamuƣ ix iqində bulur raḥəti

53 bu ķaq ḥərfķīna mən ķumaru saņa
ķoḍundum unītma duʻa ķīl maņa

54 baķa kɵr kitabnī bu tə̣rgən kixi
ḥünərlīƣ ər ərmix kixilər baxī

55 bu türlüg fəẓayil uķuxlar bilə
arastə ol ə̣rmix yorīmix külə

56 pütünlük mə ḥurmət bu zuḥdlīƣ ɵzə
saķīnuķ biliklig arīƣlīƣ oza

57 bu təņi ṭuruƣlaƣ ķuz orḍu ə̣li
tüp əṣlī nəsəbdin yorīmix tili

46 بۇ شاھ ھەركىتىدە نە ئەتمەك كېرەك،
كى خەلق قىلسا ھەركەت ئۇنىڭ كوڭلىدەك.

47 شۇ ياڭلىغ بولسا شاھ، ئۇنى خەلق سويەر،
يۈزىنى كورەي دەپ كىشى تەلمۈرەر.

48 دىبان كىمنى قۇتلۇق ئاڭا بەرسۇن ئىش،
ئۆزىدىن يەنە كىمنى نېرى قىلىش؛

49 ئۇ كىمنى ئۆزىگە يېقىن تۇتقۇلۇق،
ئۇ كىمنى يامان دەپ يىراق قىلغۇلۇق؛

50 سىياسەتلە كىمنىڭ بېشىن چاپقۇلۇق،
پاراسەتلە قانداق كوڭۇل ئالغۇلۇق.

51 ئەقىللىق، بىلىملىك، باتۇر شىر يۈرەك،
نىچۈك غەزنە توپلاپ، تاراتماق كېرەك.

52 خەلق ئۇزرە كوپ بولسا بەگ قۇۋۋەتى،
پۈتۈن ئىش ئىچىدە بولۇر راھەتى.

53 بۇ بىرنەچچە سوزنى ۋەسىيەت ساڭا —
قىلىپ قويدۇم، ئۇنۇتما، دۇئا قىل ماڭا.

54 كورەرسەن كىتاپنى بۇ يازغان كىشى،
ھۈنەرلىك ئەرەنكەن، كىشىلەر بېشى.

55 بۇ تۇرلۇك پەزىلەت، ئەقىل-ئاڭ بىلە
ئۇ ئەرمىش بىزەنگەن، يۈرەرمىش كۆلە.

56 ئۇ توغرا، باھورمەت بىر زاھىت ئېرۈر،
بىلىملىك ۋە تەقۋا، ئېرىغ-پاك يۈرۈر.

57 تۈرۈغلۇق ماكانى "قۇز ئوردۇ"[10] ئېلى،
تۆپ ئەسلى نەسەپتىن خەۋەرچى تىلى.

58 bu toǫmīx ǫlindin qīķīp barǫanī
kitabnī ķoxupan tükəl ķīlǫanī

59 barusīn bitimix yətürmix niẑam
bu kaxǫər ǫlində ķoxulmīx təmam

60 məliknin̦ en̦ində oķīmīx munī
bu tavǫaq ķara buǫra hanlar hanī

C7
61 aǫīrlamīx artuķ oküx hil'əti
ķələmnin̦ ḩəķī təp ukux ḩurməti

62 bu has ḩajib atīn təgürmix mun̦a
munī bu ezin̦ə yaǫutmīx yana

63 bu mə'ni üqün kər aǫīrlar anī
yusuf haş ḩajib təp ayurlar kəni

64 yana bu ķitabnīn̦ bəyanīn ayur
bu tert nik xəriflər ezələ ķīlur

65 birisi mə 'ədl ol kənilik ezə
ikinqi bu dəwlət ķut iķbal tüzə

66 üqünqi hirəd ol uluǫluķ bilə
tərtünqi ķəna'ət wə 'afyət bilə

67 bu təgmə birin̦ə at urmīx en̦in
bu yan̦līǫ atīnī atamīx ķəḑin

68 'ədilķa kün toǫdī ǫlig təp atar
anī kər məliklik ķurīn̦a tutar

69 bu ay toldī dəwlət atanur kəni
wəzirlīķ yərin̦ə tutar kər munī

58 ئۇ تۇققان ئېلىدىن كېتىپتۇ چىقىپ،
كىتاپنى نەزىمگە قوشۇپ تۈگىتىپ.

59 پۈتۈن ھەممەسىگە بېكىتكەچ نىزام،
ئۇنى قەشقەر ئىچىندە قىلغان تامام.

60 ھوزۇرىدا خانىنىڭ ئوقۇغان بۇنى،
ئۇ تاۋغاچ قارا بۇغراخانلار خېنى—

61 قەدىرلەپ ئۇنى كوپ بېرىپ خىلئىتى[11]،
قىلەم ھەققى دەپ كوپ قىلىپ ھورمىتى،

62 ئۇنىڭغا بېرىپ خاس ھاجىپلىق ئېتىن،
ئۇنى ئەيلەمىشتۇر ئوزىگە يېقىن.

63 بۇ مەنە ئۈچۈن، كور، قەدىرلەر ئۇنى،
يۈسۈپ خاس ھاجىپ دەپ ئاتارلەر كونى.

64 يەنە بۇ كىتاپنىڭ باياننى دەر،
بۇنى توت ئۇلۇغ ئۇل ئۈزرە ئۇ تۈزەر:

65 بىرى، توغرۇلۇق ئۈزرە ئادالەت ئېرۇر،
ئىككىنچىسى، دەۋلەت ۋە ئىقبال تۇرۇر.

66 ئۈچىنچى، ئەقىلدۇر ئۇلۇغلۇق بىلە،
تۆتىنچى، قانائەت، ئاپىيەت ئىلە.

67 بۇنىڭ ھەر بىرىگە بېرىپ باشقا نام،
ئاتاپ باشقا ئات بىرلە قىلمىش تامام.

68 ئادالەتنى كۈنتۇغدى ئېلىگ ئاتار،
ئۇنى كور، بۇ شاھلىق ئورۇندا قويار.

69 بۇ ئايتولدى دەۋلەت ئاتالدى كونى،
ۋەزىرلىك ئورۇندا تۇتار ئۇ مۇنى.

70 hirədka atadï bu ol egdülmix
muni ma wizirniŋ oɣli təp təmix

71 kəna'ətka oḍoɣurmix atï bərür
muŋar ma wəzirniŋ yaɣuki təyür

72 munïŋ ḥikməti ker bu tert nəŋ ezə
kitabnï tükətmix bularnï tüzə

A8
73 'ərəbqa təẓikqə kitablar ekük
biziŋ tilimizqə bu yumoɣï ukux

74 biliklig bilür ol munïŋ ḥurməti
ukuxluɣ ukar ol bilik kiyməti

75 bu türkqə koxuɣlar tüzəttim saŋa
okïrda unïtma du'a kïl maŋa

76 barur mən azundïn əxit sən ezüŋ
eküx 'ibrət alɣïl ma aqɣïl kezüŋ

77 ilahi sən ek sən tezü yarlika
ruzi kïl kamuɣ mü'minlarka lika

70 ئەقىلنى ئاتاپ ئۇ دىدى ئوگدۇلمىش،
بۇنى ئۇ ۋەزىرنىڭكى ئوغلى دىمىش.

71 قاناتەتكە ئودغۇرمىش ئاتىن بېرىپ،
بۇنى ھەم ۋەزىرنىڭ يېقىنى قىلىپ،

72 بۇنىڭ ھېكمەتىن، كور، مۇشۇ توت ئۇزە،
كىتاپنى تۇگەتكەن بۇلارنى تۇزە.

73 ئەرەپچە، تاجىكچە كىتاپلار تولا،
بىزنىڭ تىلىمىزدا بۇ يالغۇز، شۇلا.

74 ئىلىملىك بىلۇرلەر بۇنىڭ ھورمىتىن،
ئەقىللىق ئۇقارلەر بىلىم قىممىتىن.

75 بۇ تۇركچە قوشاقلارنى تۇزدۇم ساڭا،
ئوقۇردا ئۇنۇتما، دۇئا قىل ماڭا.

76 كېتۇرمەن جاھاندىن، ئىشىت سەن ئوزۇك،
تولا ئىبرەت ئالغىن ۋە ئاچقىن كوزۇڭ.

77 ئىلاھىم سەنلا سەن، بىزنى يارلىقا[12]؛
نەسىپ قىلغىن پۇتۇن مومىنگە لىقا[13].

C

FIHRISTÜ'I-ƏBWAB

C8

1. bab təŋri 'əzzə wə jəlləniŋ egdisin ayur
2. bab yalavaqïmïz uluq muhəmməd-i muştəfa egdisin ayur
3. bab yalavaqïmïzniŋ tert əşxləriniŋ egdisin ayur
4. bab yaz fəşlïn buqra han egdisin ayur
5. bab yəti yulduz on iki ükəkni ayur
6. bab yalŋuk oqlï aqïrlïkï ukux bilik birlə ərdükin ayur
7. bab til ərdəmin münin asïqïn yasïn ayur
8. bab kitab idisi ez 'użrin ayur
9. bab ədgülük kïlmïxka et sav ərig tutuzur

C

باپلار مۇندەرىجىسى*

1. باپ   ئەزىز ۋە ئۇلۇغ تەڭرىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا
2. باپ   پەيغەمبىرىمىز ئۇلۇغ مۇھەممەت مۇستاپانىڭ مەدھىيىسى بايانىدا
3. باپ   پەيغەمبىرىمىزنىڭ تۆت يارى مەدھىيىسى بايانىدا
4. باپ   ياز پەسلى ۋە بۇغراخان مەدھىيىسى بايانىدا
5. باپ   يەتتە يۇلتۇز ۋە ئون ئىككى بۇرج بايانىدا
6. باپ   ئىنسان ئوغلى ھۆرمىتىنىڭ ئەقىل ۋە بىلىم بىرلە ئىكەنلىكى بايانىدا
7. باپ   تىلنىڭ پەزىلىتى، قۇسۇرى، پايدىسى، زىيىنى بايانىدا
8. باپ   كىتاپ ئىگىسىنىڭ ئۆز ئۆزرىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا
9. باپ   ياخشىلىق قىلماق خۇسۇسىدا ئوگۈت ۋە نەسىھەت

* بەزى ئالىملارنىڭ تەتقىق قىلىشىچە، بۇ مۇندەرىجە مۇئەللىپنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن ئەمەس، كىتاپنى كۆچۈرگۈچىلەر تەرىپىدىن قوشۇپ قويۇلغان، شۇڭا، بەزى ماددىلىرى تېكىست مەزمۇنىغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

B4

10. bab bilik ukux ərdəmin asïqïn ayur

11. bab kitab atï yərügin yəmə avuqqalïkïn ayur

12. bab kïlïk kïlïnq artakï yasïn ayur

13. bab səz baxï kün toqdï əlig ʻədil şifətin ayur

14. bab ay toldï kün toqdï əligkə kəlmixin ayur

15. bab ay toldï kün toqdï əligkə kərünmixin ayur

16. bab ay toldï əligkə əzi dəwlət ərdükin ayur

B5

17. bab dəwlət şifəti kïlkï ərsəllikin ayur

C9

18. bab kün toqdï əlig ay toldïka əzin bəlgürtmixin ayur

19. bab kün toqdï ʻədil şifəti nətəg ərdükin ayur

20. bab ay toldï əligkə sual kïlmïxïn ayur

21. bab əlig jəwabï ay toldïka

22. bab til ərdəmlərin səz asïqlarïn ayur

23. bab ay toldï wəzir suali əlig jəwabï

B6

24. bab sezləmekmü ədgürək azu xük turmakmu

A9

25. bab kut kïvlïkïn dəwlət ərsəllikin ayur

26. bab ay toldï ooqlï egdülmixni etləmixin ayur

27. bab ay toldï əligkə kumaru bitik bitmixin ayur

28. bab əlig egdülmixni okïp tapuoqka kerünmixin ayur

29. bab əlig suali egdülmixkə

30. bab egdülmix jəwabï əligkə

31. bab egdülmix əligkə ukux şifətin ayur

B7

32. bab bəglər nəgü təg kərəkin ayur

33. bab wəzirlər nəgü təg kərəkin ayur

34. bab sü baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur

35. bab uluoq hajïp nəgü təg kərəkin ayur

36. bab kapuoq baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur

C10

37. bab yalavaq nəgü təg kərəkin ayur

38. bab bitikqi ïlïmoqa nəgü təg kərəkin ayur

B8

39. bab aoqïqï nəgü təg kərəkin ayur

40. bab ax baxqïsï han-salar nəgü təg kərəkin ayur

41. bab ïḑïxqïlar baxï xərabdar nəgü təg kərəkin ayur

42. bab tapuoqqïlar ḩəkkï bəglər əzə nəgü ərdükin ayur

43. bab əlig sualilərinə əgdülmix jəwablarïn ayur

44. bab kün tooqdï əlig oḑoqurmïxka bitik ïḑmïxïn ayur

45. bab əgdülmix oḑoqurmïx tapa barmïxïn ayur

B9

46. bab əgdülmix oḑoqurmïx birlə munaẑərə kïlmïxïn ayur

47. bab əgdülmix oḑoqurmïxnï okïmïxïn ayur

48. bab dunya ərdəmin asïoqïn yasïn həbər bərür

49. bab oḑoqurmïx əgdülmixkə dunyanïn münin 'əyïblarïn ayur

50. bab əgdülmix oḑoqurmïxka fani dunya birlə baki 'ukbi kazoqanoqusïn ayur

51. bab oḑoqurmïx əligkə pənd bitip ïḑmïxïn ayur

52. bab əlig oḑoqurmïxka ikinq yolï bitik ïḑmïxïn ayur

40. باپ باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا

41. باپ باش ساقىينىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا

42. باپ خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر ئۈستىدە قانداق ھەقلىرى بارلىقى بايانىدا

43. باپ ئېلىگنىڭ سوئاللىرىغا ئۇگدۈلمىشنىڭ جاۋاپلىرى بايانىدا

44. باپ كۈنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا خەت ئەۋەتكەنلىكى بايانىدا

45. باپ ئۇگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش قېشىغا بارغانلىقى بايانىدا

46. باپ ئۇگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن مۇنازىرىلەشكەنلىكى بايانىدا

47. باپ ئۇگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشنى دەۋەت قىلغانلىقى بايانىدا

48. باپ دۇنيانىڭ پەزىلىتى، پايدىسى ۋە زىيىنى بايانىدا

49. باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئۇگدۈلمىشكە دۇنيانىڭ قۇسۇر ۋە ئەيىپلىرى ھەققىدە ئېيتقانلىرى

50. باپ ئۇگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا بۇ پانىي دۇنيا بىلەن باقىي ئاخىرەتكە ئېرىشىش ھەققىدە ئېيتقانلىرى

51. باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە نەسىھەتلىرىنى يېزىپ ئەۋەتكەنلىكى بايانىدا

52. باپ ئېلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا ئىككىنچى قېتىم خەت ئەۋەتكەنلىكى بايانىدا

53. باپ ئوگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن ئىككىنچى قېتىم مۇنازىرىلەشكەنلىكى بايانىدا

54. باپ بەگلەرگە خىزمەت قىلماقنىڭ ئەدەپ ۋە ئۇسۇللىرى بايانىدا

55. باپ ئوردا خادىملىرى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

56. باپ ئاۋام خەلق بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

57. باپ پەيغەمبەر ئەۋلادى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

58. باپ ئالىملار، تىۋىپلار، ئەپسۇنچىلار، چۈش ئورىگۈچىلەر، مۇنەججىملەر، شائىرلار، دىخانلار، چارۋىچىلار، ھۈنەرۋەنلەر ۋە پەقىرلەر بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

59. باپ ئۆيلىنىش ۋە ئوغۇل-قىز پەرزەنتلەر تەربىيىسى بايانىدا

60. باپ ئىلىگ خادىملىرى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

61. باپ زىياپەتكە چاقىرىلىش ۋە بېرىش-بارماسلىق بايانىدا

62. باپ زىياپەتكە بارغاندا، غىزانى قانداق يېيىش-يېمەسلىك بايانىدا

63. باپ چايغا چاقىرىش قائىدىلىرى بايانىدا

64. باپ ئودغۇرمىشنىڭ دۇنيادىن بېزىپ، ئۇنىڭ ئەيىپلىرىنى ئېيتىپ، بارغا قانائەت قىلىشنى ماختىغانلىقى بايانىدا

65. باپ غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغانماقلىق بايانىدا

66. bab egdülmix oḍoqurmïxnï ziyarət üqün okïoqalï barmïxïn ayur

67. bab oḍoqurmïx əlig tapa kəlmixin ayur

68. bab oḍoqurmïx əligkə pənd bərmixin ayur

69. bab egdülmix əligkə əl ətgü terüsin ayur

70. bab egdülmix ekünüp təwbəka oqramïxïn ayur

B12

71. bab kixilikkə kixilik yanut ķïlmaķïn ayur

72. bab oḍoqurmïx iglig bolup egdülmixin okïmïxïn ayur

73. bab oḍoqurmïx tüx kermixin ayur

74. bab oḍoqurmïx tüxinə tə'bir ķïlmïxïn ayur

75. bab oḍoqurmïx egdülmixkə pənd bərmixin ayur

76. bab egdülmix əligkə oḍoqurmïx igləmixin ayur

77. bab egdülmix ķadaxï tapa barmïxïn ayur

C12

78. bab egdülmix oḍoqurmïxķa yas tutmïxïn ayur

79. bab tiriglik yava ķïlmïxķa ekünməkin ayur

66. باپ   ئوگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشنى زىيارەت ئۈچۈن چاقىرىشقا بارغانلىغى باياندا

67. باپ   ئودغۇرمىشنىڭ ئىلىگ قېشىغا كەلگەنلىگى باياندا

68. باپ   ئودغۇرمىشنىڭ ئىلىككە نەسىھەت قىلغانلىغى باياندا

69. باپ   ئوگدۈلمىشنىڭ ئىلىككە مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش ئۇسۇللىرىنى ئېيتقانلىغى باياندا

70. باپ   ئوگدۈلمىشنىڭ پۇشايمان چېكىپ، تەۋبە قىلماقچى بولغانلىغى باياندا

71. باپ   ئادەمگەرچىلىككە ئادەمگەرچىلىك قىلىش باياندا

72. باپ   ئودغۇرمىشنىڭ ئاغرىپ قېلىپ، ئوگدۈلمىشنى چاقىرتقانلىغى باياندا

73. باپ   ئودغۇرمىشنىڭ چۈش كورگەنلىگى باياندا

74. باپ   ئودغۇرمىشنىڭ چۈشكە تەبىر بەرگەنلىگى باياندا

75. باپ   ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۈلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىغى باياندا

76. باپ   ئوگدۈلمىشنىڭ ئىلىككە ئودغۇرمىشنىڭ ئاغرىپ قالغانلىغىنى ئېيتقانلىغى باياندا

77. باپ   ئوگدۈلمىشنىڭ قېرىندىشى قېشىغا بارغانلىغى باياندا

78. باپ   ئوگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا ماتەم تۇتقانلىغى باياندا

79. باپ   ئومۇرنىڭ بىھۇدە ئوتكەنلىگىگە ئېچىنغانلىغى باياندا

80. bab yusuf qalbaxī yigitlikkə əkünüp avuqoqalïkïn ayur

81. bab əd̡lək artakïn dostlar jəfasïn ayur

82. bab kitab id̡isi əzinə pənd bərip ʻużrin kolur

D

B13

BISMI'LLAḤI'R-RƏḤMANI'R-RƏḤIM

1
TƏṆRI 'ƏZZƏ WƏ JƏLLƏ ƟGDISIN AYUR

1 bayat atï birlə sezüg baxladïm
tərütgən igiḍgən kəqürgən iḍim

2 eküx egdi birlə tümən miṇ šəna
uoḷan bir bayatḳa aṇar yoḳ fəna

3 yaoḷïz yər yaxïl kek kün ay birlə tün
tərütti həlayiḳ eḍ eḍlək bu kün

4 tilədi tərütti bu bolmïx ḳamuoḷ
bir ek bol tədi boldï ḳolmïx ḳamuoḷ

D

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(ئايغۇچى ۋە كويۇنگۈچى تەڭرىنىڭ
ئېتى بىلەن باشلايمەن)

بىرىنچى باپ

ھەممىدىن ئەزىز ۋە ئۇلۇغ بولغان تەڭرىنىڭ ھەمدىسى بايانىدا

1 خۇدا ئاتى بىرلە سوزۇم باشلىدىم،
تورەلتكەن، ئوستۇرگەن، كەچۈرگەن ئىزىم[14].

2 تولا مەدھى بىرلە تۈمەن مىڭ سەنا
قادىر بىر خۇداغا، ئاڭا يوق پەنا[15].

3 قوڭۇر يەر، يىشىل كوك، كۈن، ئاي بىرلە تۈن—
ياراتتى زامان، ۋاقىت، مەخلۇق ۋە كۈن.

4 ئۇ خالاپ ياراتتى، يارالدى پۈتۈن،
ئۇ بىرلا دىدى "بول"، بار ئولدى پۈتۈن.

5 ķamuoq barqa muņluoq tərütülmixi
muņī yoķ iḑi bir aņar yoķ əxi

6 ay ərklig uoqan məņü muņsuz bayat
yaramaz səniņdiņ aḑīnķa bu at

7 uluoqluķ saņa ol bəḑüklük saņa
səniņdin aḑīn yoķ saņa tux təņə

8 aya bir birikməz saņa bir aḑīn
ķamuoq axnuda sən sən eņdün kəḑin

9 saķīxķa ķatīlmaz səniņ birlikiņ
təzü nəņkə yətti bu ərkligligikiņ

10 səziksiz bir ek sən ay məņü aqu
ķatīlmaz ķarīlmaz saķīxķa saqu

A11 C13
11 ay iq tax biligli ay həķķu'-ļyaķīn
kezümdə yīraķ sən kəņülkə yaķīn

12 barīņ bəlgülüg sən kün ay təg yaruķ
nətəglikkə yətgü kəņül egdə yoķ

13 nə ərsədin ərməz səniņ birlikiņ
nə ərsələrig sən tərüttüņ səniņ

14 ķamuoq sən tərüttüņ nə ərsələrig
yoķaḑur nə ərsə sən ek sən tirig

B14
15 tərütgən barīņa tərütmix tanuķ
tərimix iki bir tanuķī anuķ

16 anīņ oķxaoqī yoķ azu məņzəgi
nətəglikkə yətməz həlayiķ egi

5 بۇ بارچە يارالغان مۇھتاجدۇر ئاڭا،
ئىگەم سەن بىھاجەت، يوق ھەمرا ساڭا.

6 ئەي قادىر ۋە مەڭگۇ بىھاجەت بايات،
سېنىڭدىن بولەككە ياراشماس بۇ ئات.

7 ئۇلۇغلۇق ساڭا ھەم بۇيۇكلۇك ساڭا،
سېنىڭدىن بولەك يوق ساڭا تۇش-تەڭ.

8 ئەي بىر سەن، بىرىكمەس ساڭا باشقا بىر،
بۇرۇن سەن جىمىدىن، جىمىدىن ئاخىر.

9 ساناققا قېتىلماس سېنىڭ بىرلىكىڭ،
پۇتۇن نەرسىگە يەتتى قۇدرەتلىكىڭ.

10 گۇمان يوقكى، بىر سەن، ئەي مەڭگۇ خۇدا،
ئۆزۈڭ ھەر نىچۈك سان-ساناق سىرتىدا.

11 ئىچۇ-تاش بىلۇچى ئەي ھەققۇليەقىن[16]،
كوزۇمدىن يىراقسەن، كوڭۇلگە يېقىن.

12 ئېرۇر بارلىغىڭ كۇن ۋە ئايدەك يورۇق،
تېگىڭگە يېتۇچى كوڭۇل-ئەقىل يوق.

13 نىمەلىكتىن ئەرمەس سېنىڭ بىرلىكىڭ،
ياراتتىڭ جىمنى، جىمىسى سېنىڭ.

14 پۇتۇن بار نىمەنى ياراتتىڭ ئۆزۈڭ،
يوقلۇر جىمىسى، تىرىك سەن ئۆزۈڭ.

15 ياراتقان بارلىغا يارالغان تانۇق[17]،
يارالغان ئىككى بىر تانۇقى ئېنىق.

16 ئۇنىڭ ئوخشىشى يوق ۋە ياكى تېڭى،
نىچۇكلۇكىگە يەتمەس خالايىق ئېڭى.

17 yorïmaz nə yatmaz uḍïmaz oḍuɋ
nə mənzəg nə yaņzaɋ kөtürməz boḍuɋ

18 kẹḍin өndüņ ərməz nə soldïn oņun
nə astïn nə üstün nə otru orun

19 orun ol tөrütti orun yoķ aņar
aniņsiz orun yoķ pütün bol muņar

20 aẏ sïrķa yaķïn ay kөņülkə əḍiz
tanuķ ol saņa barqa şurət bəḍiz

21 tөrüttüņ tümən miņ bu saņsïz tirig
yazï taɋ təņiz kөtki oprï yẹrig

22 yaxïl kөk bəzədiņ tümən yulduzun
ķara tün yaruttuņ yaruķ ķündüzün

23 uquɋlï yorïɋlï tinïɋlï nəqə
tirilgü səniņdin bulup yẹr iqə

24 əḍiz ʻərxtə altïn šəraķa təgi
tөzü barqa muņluɋ saņa ay iḍi

25 ayá birkə pütmix tiliņ birlə өg
kөņül pütti xəksiz amul tutɋïl өg

26 nətəglikkə kirmə küḍəzgil kөņül
barïņa pütün bolɋïl amrul amul

27 ķalï ķanqaķa kirmə tutɋïl өzüņ
ķalï ķanqasïz bil uzatma sөzüņ

C14
28 ay muņsuz iḍim sən bu muņluɋ ķuluɋ
suyurķap kəqürgil yazuķïn ķamuɋ

17 ئۇ يۇرمەس، ئۇ ياتماس، ئويغاق، ئۇخلىماس،
ئۇنىڭدىن يىراقتۇر تەسەۋۋۇر-قىياس.

18 نە ئالدا، نە كېيىن، نە ئوڭ-سولدا ئۇ،
نە پەستە، ئېگىزدە، نە ئۇدۇلدا ئۇ.

19 ئورۇن ئول ياراتتى، ئورۇن يوق ئاڭا،[18]
ئۇنىڭسىز ئورۇن يوق، ئىشەنگىن بۇڭا.

20 ئەي سىرغا يېقىن، ئەي كوڭۇلگە ئەزىز،
گۇۋادۇر ساڭا بارچە سۇرەت ۋە ئىز.

21 ياراتتىڭ تۈمەن مىڭ تىرىك، ساناقسىز،
قۇرۇقلۇق، چۇقۇر، تاغ، دالا، دوڭ، دېڭىز.

22 بىزەتتىڭ يېشىل كوكنى يۇلتۇز بىلە،
يورۇتتۇڭ قارا تۈننى كۈندۇز بىلە.

23 ئۇچارلىق، ماڭارلىق، تىنارلىقكى بار،
سېنىڭدىن ئىچىپ، يەپ تىرىكلىك قىلار.

24 ئېگىز ئەرش ئۈستىدىن يەر ئاستىغا تا،
پۈتۈن بارچە مۇھتاج ئەي ئىگەم ساڭا.

25 ئايا ھەققە پۈتكەن، ئاچ ھەمدىگە تىل،
دىلىڭ پۈتسە شەكسىز، يورۇتمە ئەقىل.[19]

26 ئۇ قانداق دېمەكتىن كوڭۇلنى كۈزەت،
پۈتۈپ بارلىغىغا ئاسايىشقا يەت.

27 نىچۈك، قانچە دەپ يۈرمە، تۈتقىن ئوزۈڭ،
نىچۈك، قانچىسىز بىل، ئۇزارتما سوزۈڭ.

28 بۇ مۇڭلۇق قۇلۇڭنى، ئەي مۇڭسىز ئىگەم،
كەچۈرگىن كۈنايىنى ئەيلەپ كەرەم.

29 ساڭالا سىغىندىم، ئۈمىدىم ساڭا،
قىيىنلىق يېرىمدە مەدەت قىل ماڭا.

30 سۆيۈملۈك رەسۇل بىرلە تۇرغۇز مېنى،
قولۇم تۇتقۇچى قىل قىيامەت كۈنى.

31 ئۇنىڭ تۆت يارىغا تۈمەن مىڭ سالام،
يېتىشتۇر مېنىڭدىن داۋام ۋە داۋام.

32 ئۇلۇغ كۈندە كۆرسەت ئۇلارنىڭ يۈزىن،
قولۇم تۇتقۇچى ئەيلە ياخشى سۆزىن.

33 سېنى ماختىيالمايمەن لايىق ئۆزۈم،
سېنى سەنلا ماختا، كېسىلدى سۆزۈم.

2

YALAVAQ 'ƏLƏYHİ'S-SƏLAM ӨGDISIN AYUR

34 səvüg savqï iḍtï baɋïrsaķ iḍi
boḍunda talusï kixidə kəḍi

35 yula ərdi həlķķa ķaranķu tüni
yaruķluķï yaḍtï yaruttï səni

36 oķïqï ol ərdi bayattïn saŋa
sən өtrü kөni yolķa kirdiŋ toŋa

37 atasïn anasïn yuluɋ ķïldï ol
tilək ümmət ərdi ayu bərdi yol

38 künün yəmədi kөr tunün yatmadï
səni ķoldï rəbda aḍïn ķolmadï

39 səni ķoldï tün kün bu əmgək bilə
anï өg sən əmdi səvinqin tilə

40 ķamuɋ ķaḍoɋusï ərdi ümmət üqün
ķutulmaķ tilər ərdi raḥət üqün

41 atada anada baɣīrsaķ bolup
tilər ərdi tutqī bayattīn ķolup

42 bayat rəḩməti ərdi həlķī əzə
ķīlīnqī silig ərdi ķīlķī tüzə

B16 C15

43 tüzün ərdi alqaķ ķīlīnqī silig
uvutluɣ baɣīrsaķ aķī ķəŋ əlig

44 yaɣīz yər yaxīl ķəktə ərdi kəsüx
aŋar bərdi təŋri aɣīrlīķ əküx

45 baxī ərdi əŋdün ķamuɣ baxqīķa
ķədin boldī tamɣa ķamuɣ savqīķa

46 kəŋül badīm əmdi anīŋ yolīŋa
səvip səzi tuttum pütüp ķavlīŋa

47 ilaḩi küdəzgil mənin kəŋlümi
səvüg savqī birlə ķopur ķopɣumī

48 ķiyaməttə kərkit tolun təg yüzin
əlig tuttaqī ķīl ilaḩi əzin

41 ئاتادىن، ئانادىن بولۇپ مېھرىۋان،
ئىلەيتتى خۇدادىن شۇنى ھەر زامان.

42 خەلققە ئىدى ئۇ خۇدا رەھمىتى،
قىلىغى سىلىقتۇر، تۈزلۈك خىسلىتى.

43 ئىدى ئۇ مۇلايىم، قىلىغى سىلىق،
ھايالىق، قولى كەڭ، سېخى رەھىملىك.

44 قوڭۇر يەر، يېشىل كۆكتە ئەردى ئەزىز،
ئاڭا بەردى تەڭرى قىممەت ئېيتقۇسىز.

45 بۇرۇندىن ئىدى باش پۈتۈن باشچىغا،
كېيىن بولدى تامغا پۈتۈن ساۋچىغا[20].

46 ئۇنىڭ مەن يولىغا كۆڭۈل باغلىدىم،
ئىشەندىم، سويۇپ ھەم سوزىن ئاڭلىدىم.

47 ئىلاھا، كۆزەتكىن بۇ كۆڭلۈمنى سەن،
قوپاردا رەسۇلللە قوپار مېنى تەڭ.

48 قىيامەتتە كورسەت تولۇندەك يۈزىن،
قولۇم تۇتقۇچى قىل ئىلاھا ئۆزىن.

3

TƟRT SƏḤABƏNIŅ ƟGDISIN AYUR

A13

49 anïņ tərt ẹxi ol avīnoqu kərüp
kẹņəxqi bular ərdi birlə turup

50 iki ķaḍïn ərdi küḍəgü iki
bular ərdi əḍrüm boḍunda iki

51 ‘ətiķ ərdi axnu ķamuoqda oza
bayaṭķa pütügli kəņül til tüzə

52 yuluoq ķildï malï təni janïnï
yalavaq səvinqi ilədi kəni

53 basa faruķ ərdi kixi əḍrümi
tili kəņli bir təg boḍun kəḍrümi

54 bu ərdi basutqï kəni dinķa kək
xəri‘ət yüzindin kẹtərdi əxük

55 basa ‘usman ərdi uvutluoq silig
kixidə əḍürmix aķï kẹņ əlig

ئۈچىنچى باپ
تۆت ساھابىنىڭ مەدھىيىسى باياندا

49 ئۇنىڭ تۆت ھەمرىيى سويۈنچى ئىدى،
ھەر ئىشتا بىللە ھەم كېڭەشچى ئىدى.

50 قېيىناتا ئىككىسى، كىياۋ ئىككىسى،
تاللانغان كىشلەر ئىدى تۆتىسى.

51 جىسمدىن ئاباBەكر ئىدى ئەۋۋىلى،
خۇداغا ئىشەنگەن تىلى ۋە دىلى.

52 پىدا قىلدى مالى، تېنى-جانىنى،
رەسۇلنىڭ رىزاسى ئىدى كۆتكىنى.

53 كېيىن پارۇق[21] ئەردى كىشلەر خىلى،
تىلى ۋە دىلى بىر، خەلق ئىسلى.

54 ئىدى ئۇ ياردەمچى ۋە ھەق دىنغا ئۇل،
كوتەردى توساقنى شەرىئەتتىن ئول.[22]

55 ئوسماندۇر مۇلايىم، ئۇياتچان تېخى،
كىشلەر خىلى ھەم قولى كەڭ سېخى.

56 پىدا قىلدى بارچە مال ھەم ئوزىنى،
رەسۇل بەردى ئاڭا ئىككى قىزىنى.

57 سوڭ ئاندىن، سەرە-خىل مەردان ئېلىدۇر،
ئەقىللىق يىگىت ئەر، يۈرەكلىك جەسۇر.

58 ئۇچۇق قول ئىدى ئۇ، يۈرەگى سۈزۈك،
بىلىملىك ۋە تەقۋا، ئېتىندۇر بۈيۈك.

59 ئۇلار ئىدى دىن ھەم شەرىـەت كوكى[23]،
كوتەردى مۇناپىق ۋە دىنسىز يۈكى.

60 بۇ توت يار ماڭا توت. تادۇدەك[24] ئېرۈر،
تۈزۈلسە تادۇ چىن ھاياتـلىق بولۇر.

61 مېنىڭدىن ئۇلارغا تۈمەن مىڭ سالام،
يەتكۈزگىن ئىگەم سەن ئۈزۈكسىز داۋام.

62 سويۇندۇر مېنىڭدىن ھامان كوڭلىنى،
قولۇم تۇتقۇچى قىل قىيامەت كۈنى.

4

YARUĶ YAZ FƏŞLIN ULUƢ BUƢRA HAN ƟGDISIN AYUR

63 toƣardïn əsə kəldi ənḍün yə̣li
azun ə̣tgükə aqtï uxtmah yolï

64 yaƣïz yə̣r yïpar toldï kafur kə̣tip
bəzənmək tilər dunya kərkin ə̣tip

65 ə̣rinqig ķïxïƣ sürdi yazķï əsin
yaruķ yaz yana ķurdï dəwlət yasïn

66 yaxïķ yandï boloƣay yana ornïņa
balïķ ķuḍruķïndïn ķozï burnïņa

A14 B18
67 ķurïmïx yïƣaqlar tonandï yaxïl
bəzəndi yipün al sarïƣ kək ķïzïl

B18
68 yaƣïz yə̣r yaxïl torķu yüzkə badï
hïţay arķïxï yaḍtï tavƣaq ə̣ḍi

69 yazï taƣ ķïr oprï texəndi yaḍïp
ə̣tindi ķolï ķaxï kək al kəḍip

تۆتىنچى باپ

پارلاق باھار سۈپىتى ۋە ئۇلۇغ بۇغراخان مەدھىيىسى بايانىدا

63 ئېسىپ كەلدى شەرقتىن باھارنىڭ يېلى،
بىزەشكە جاھان ئاچتى جەننەت يولى.

64 قوڭۇر يەر ئىپار تولدى، كافۇر[25] كېتىپ،
بىزەنمەك تىلەر دۇنيا كوركەم ئېتىپ.

65 جاپا قىشنى قوغلاپ يازغى ئېسىن،[26]
پارلاق ياز يەنە قۇردى دەۋلەت ياسىن.

66 قۇياش ياندى بولغاي يەنە ئورنىغا،
بېلىق قۇيرۇغىدىن قوزى بۇرنىغا.[27]

57 قۇرۇغان ياغاچلار كىيىندى يېشىل،
بىزەندى يىپۇن[28]، ھال، سېرىق، كوك، قىزىل.

68 قوڭۇر يەر يېپىندى يېشىل تورقىنى،
تاۋغاچ رەختى يايدى قىتان كارۋىنى.

69 دالا، تاغ، قىر، ئويمان توشەندى يېپىپ،
بىزەندى ۋادىلار يېشىل، ھال كىيىپ.

70 tümən tü qəqəklər yazïldï külə
yïpar toldï kafur azun yïḍ bilə

71 şəba yəli ḳoptï ḳaranfil yïḍïn
azun barqa pütrü yïpar burdï kin

72 ḳaz ərdək ḳuɣu ḳïl ḳalïḳïɣ tudï
ḳaḳïlayu ḳaynar yoḳaru ḳoḍï

73 ḳayusï ḳopar kər ḳayusï ḳonar
ḳayusï qapar kər ḳayu suv iqər

74 kəkix turna kəktə ünün yanḳular
tizilmix titir təg uqar yəlkürər

75 ular ḳux ünin tüzdi ündər əxin
silig ḳïz oḳïr təg kənül bərmixin

76 ünin ətti kəklik külər ḳatɣura
ḳïzïl aɣzï ḳan təg ḳaxï ḳap ḳara

77 ḳara qumɣuḳ ətti sïta tumxuḳïn
üni oɣlaɣu ḳïz üni təg yaḳïn

78 qəqəkliktə sandvaq ətər min ünün
oḳïr şuri ‘ibri tünün həm künün

79 əlik külmiz oynar qəqəklər əzə
sïɣun muyɣaḳ aɣnar yorïr təp kəzə

80 ḳalïḳ ḳaxï tügdi kəzi yax saqar
qəqək yazdï yüz kər külər ḳatɣurar

81 bu ədtə azun əz əzinə baḳïp
küvənip səvinip əḍinə baḳïp

70 تۇمەن رەڭ چېچەكلەر ئېچىلدى كۈلۈپ،
ئىپار، كافۇر ھىدىغا دۇنيا تولۇپ.

71 ئېسىپ تاڭ شامالى قەلەمپۇر پۇراق،
ئىپار بۇيىغا تولدى دۇنيا بىراق.

72 غاز، ئۆدەك، قىل[29]، ئاققۇ خوشاللىق بىلەن،
قاقىلداپ ئۇچۇشۇر يۇقۇرى-تۆۋەن.

73 ئەنە كور، بىرى قونسا، ئۇچار ئۇ بىرى،
بىرى ئۈزسە ئويناپ، ئىچەر سۇ بىرى.

74 تىزىلغان توگىدەك كوكش[30] تۇرنىلار،
ئۇچار، يەلپۈنەر ھەم ئۈنىن ياڭرىتار.

75 ئۇلاي قۇش سايرىدى ئۈندەپ يولدىشىن،
گۈزەل قىز قىچىرغان كەبى سويمىشىن.

76 قاقىلدادى كەكلىك، كۈلۈپ قاتقارا[31]
قىزىل ئاغزى قاندەك، قىشى قاپقارا.

77 قارا قۇچقاچ ئوتتى ستا تۇمشۇغىن،[32]
ئۈنى نازىنىن قىزنىڭ ئۈنىگە يېقىن.

78 چېچەكلىكتە مىڭ خىلدا بۇلبۇل ئۈنى،
ئوقۇر سورى ئەبرىنى[33] كۈن ھەم تۈنى.

79 ئىلىك ۋە جەرەن كۆل ئارا ئوينىشۇر،
ئارقار، تاغ ئوچكىسى جۈپ-جۈپ سەكرىشۇر.

80 قاشىن تۇردى ئاسمان، كوزى ياش چاچار،
چېچەكلەر يۈز ئاچتى، كۈلۈپ قاتقارار.

81 بۇ ۋاقتا جاھان ئوز-ئوزىگە قاراپ،
سويۈنۈپ، قۇۋانىپ مىلىغا قاراپ،

82 ilətü maņa aqtï dunya səzin
ayur kərmədiņmü bu hakan yüzin

83 uḑïr ərdiņ ərsə tur aq əmdi kəz
əxitmədiņ ərsə əxit məndə səz

B19
84 tümən yïlda bərü tul ərdim tulas
bu tul tonï suqlup ərüņ kəḑtim as

85 bəzəndim bəgim boldï hakan uluoq
ətündüm munu kolsa janïm yuluoq

86 bulït kəkrədi urdï nəwbət tuoqï
yaxïn yaxnadï tarttï hakan tuoqï

87 biri kïnda qïktï sunup əl tutar
biri küsi qavï azunka yətər

88 azun tuttï tavoqaq uluoq buoqra han
kutaḑsu atï bərsü iki jəhan

89 ay din ʻizzi dəwlətka naşir muʻin
millətka taj ay xəriʻətka din

90 bayat bərdi barqa tiləmix tilək
bayat ok bolu bərsü arka yələk

91 ay dunya jəmali uluoqlukka kərk
ay mülkətka nur ay yayïoq kutka ərk

92 bolu bərdi əvrən əlig bərdi təht
tuta bərsü təņri təht birlə bəht

93 azun tïndï ornap bu hakan əzə
anïn ïḑtï dunya taņuklar tüzə

82 ماڭا كۆز يۇگۇرتكەچ ئۇ ئاچتى سۆزىن،
دېدى: كۆرمىدىڭمۇ، بۇ خاقان يۈزىن؟

83 ئەگەر ئويغۇلۇقسەن، تۇر، ئاچ ئەمدى كۆز،
ئىشتىمگەن ئولساڭ، ئىشىت مەندىن سۆز:

84 تۈمەن يىل تۇل ئەردىم، سۇلغۇن يۈز ئىدىم،
سىلىپ تۇل كىيىم، كىيدىم ئاق ئاس[34] كىيىم.

85 ئۇلۇغ خان بېگىمدۇر، ياساندىم شۇڭا،
قوبۇل قىلسا، جانىم پىدادۇر ئاڭا.

86 بۇلۇت كۆكرەپ چالدى خان دۇمبىغىن،
چېقىن چاقىندى، تارتتى خاقان تۇغىن.

87 بىرى چېقسا قىنىدىن، ئەل بوي سۇنار،
بىرى شان-شوھرىتىن جاھانغا يايار.

88 جاھان تۇتتى تاۋغاچ ئۇلۇغ بۇغراخان،
قۇتاتسۇن ئىتى، تاپسۇن ئىككى جاھان.

89 ئەي دىن ئىززىتى، دەۋلەتكە يار-مۇئىن[35]،
ئەي مىللەتكە تاج، ئەي شەرىئەتكە دىن،

90 خۇدا بەردى بارچە تىلىگەن تىلەك،
ساڭا بولسۇن ھەق مەڭگۇ يارۇ-يۆلەك.

91 ئەي دۇنيا جامالى، ئۇلۇغلۇققا كۆرك،
ئەي مۈلك نۇرى، ئەي بىۋاپا بەختكە مۆرك[36]،

92 زامان بەردى ساڭا دەۋلەت ۋە تەخت،
بېرىۋەرسۇن تەڭرى بۇ تەخت بىرلە بەخت.

93 جاھان تىندى چىققاچ خاقان تەختىگە،
جاھان سۇندى سوغات خاقان بەختىگە.

94 əsirdin kəligli ķalïķ ķuxlarï
ķayu ray-i ḥindi ķayu ķəyşəri

95 egər atïn ündəp ünin türtüxüp
küvənq birlə avnur səvinqkə tuxup

96 bu türlüg qəqək yẹrdə munqa bəḍiz
yazï taoq ķïr oprï yaxïl kek məṇiz

97 ķayusï yïḍï birlə tapnur tapuoq
ķayu kerk məṇiz birlə aqtï ķapuoq

98 ķayusï əlig sundï tütsük tutar
ķayu büvkirər kin azun yïḍ ķopar

B20
99 ķayusï tooardïn tutar miṇ taṇuķ
ķayusï batardïn tapuoqqï anuķ

A15
100 tapuoqķa kəlip ķut ķapuoqda turur
ķapuoqda turuoqlï tapuoqda turur

101 bu yanlïoq tapuoqķa ẹtindi azun
yaoqï boynï əgdi ketürdi ezün

102 azunda qavï bardï haķan küsi
kerüməgli kezlərdə kẹtti usï

103 azun inqkə təgdi tüzüldï terü
terü birlə atïn ķopurdï erü

104 aķï şurətin kim kerəyin tẹsə
kəlip kersü haķan yüzini usa

105 jəfasïz wəfalïoq tiləsə ķutun
yüzi ķer ķïlïnqï wəfa ol pütün

106 asiqı kolsa barqa ezün yassizin
bərü kəl tapuqı kil kənül bər isin

107 tüzün kilki alqak baqırsak kənül
kərəyin təsə kəl muni kər amul

108 ay ədgü kilinq əşli ədgü uruqı
azun kalmasuni sizinsiz kuruqı

109 bayat bərdi dəwlət ay tərkən kuti
anin xükri kiloqu okip min ati

110 idi kəqki səz ol məsəldə kəlir
ata orni ati oqulka kalir

111 ata orni kaldi ati ma bilə
adin ma taki bolsu min min ula

112 talu nən tanuk tutti min min əlig
munu kil tanuki kutadqu bilik

113 olarnin tanuki kəlir həm barir
mənin bu tanuk boldi mənü kalir

114 nəqə tərsə dunya tükər alkinur
bitisə kalir səz azun təzginür

B21
115 kitabka bitindi bu hakan ati
bu at mənü kaldi ay tərkən kuti

116 ya rəb üstə dəwlət tükəl kil tilək
kamuqı ixtə boloqil sən arka yələk

117 səvərin əsən tut yaqisin kətür
səvinqin tolu tut sakinqin kotur

106 زەرەرسىز مەنپەئەت كورەي دىسەڭ گەر،
يېقىن كەل، ئىشىن قىل، ئىسىن، كوڭۇل بەر.

107 ئىسىل، خۇلقى كەمتەر، دىلى مېھرىۋان—
كىشى كىم؟ دىسەڭ، كەل، ئۇنى كور بۇئان.

108 ئەي خۇيى گۇزەل، پاك نەسەپ، پاك ئۇرۇق،
جاھان قالمىسۇن سەندىن ھەرگىز قۇرۇق.

109 ساڭا ھەق بەردى بەخت، ئەي ساھىپقىران،
ئوقۇپ مىڭ ئىتىنى ئاڭا قىل شۇكران.

110 تولا كۆنا بىر سوز مەسەلدە كېلۇر،
ئاتا ئورنى، ئاتى ئوغۇلغا قالۇر.

111 ئاتانىڭ ئىتى، ئورنى قالدى ساڭا،
قوشۇلسۇن يەنە باشقا مىڭ-مىڭ ئاڭا.

112 قىممەتلىك سوغات تۇتتى مىڭ-مىڭچە قول،
قۇتادغۇ بىلىكتۇر مېنىڭ سوغام ئول.

113 ئۇلارنىڭ سوغاتى كېلەر ھەم كېتۇر،
مېنىڭ بۇ سوغاتىم تا مەڭگۇ قالۇر.

114 نىچە يىغسا دۇنيا تۇگەيدۇ يوقاپ،
قالۇر سوز پۇتۇلسە، جاھانغا تاراپ.

115 كىتاپقا يېزىلدى بۇ خاقان ئىتى،
بۇ ئات، ئەي ھوكۇمدار، قالار شۇ پېتى.

116 خۇدايا، ئاشۇر دەۋلەتىن، بەر تىلەك،
پۇتۇن ئىشتا بولغىن سەن ئارقا يولەك.

117 ئىسەن ئەيلە دوستىن، يېغىسىن يوقات،
خوشال قىل دائىما، قايغۇدىن ئازات.

118 yaɣa tursu yaɣmur yazïlsu qəqək
kurïmux yïɣaqtïn salïnsu küzək

119 bolu bərsü əvrən tuqï əvrilü
koḍï bolsu duxman baxï kavrïlu

120 yaɣïz yər bakïr bolmaɣïnqa kïzïl
ya otta qəqək ənməginqə yaxïl

121 tirilsüni tərkən kutï min kutun
yalïnsunï kərməz karakï otun

122 takï ma nəgü ərsə arzu tilək
bayat ok bolu bərsü arka yələk

123 səvinqin avïnqïn küvənqin əli
axasu yaxasunï lukman yïlï

5
YȨTI YULDUZ ON IKI ƟKƏKNI AYUR

124 bayat atī birlə sezüg baxladīm
terütgən igiḑgən kəqürgən iḑim

125 terütti tilək təg tezü ‘aləmiŋ
yarutti̦ azunķa künüg ḩəm ayiŋ

126 yarattī ker əvrən tuqī əvrilür
anīŋ birlə təzginq yȩmə təzginür

127 yaxīl kek yarattī ezə yulduzī
ķara tüŋ terütti yaruķ kündüzi

B22

128 bu kektəki yulduz bir anqa bəzək
bir anqa ķulavuz bir anqa yəzək

129 bir anqa yarutmīx həlayiķķa ol
bir anqa ķulavuz bulur yitsə yol

130 ķayusī erürək ķayusī ķoḑī
ķayusī yaruķraķ ķayu əksüdi

131 bularda ən üstün səkəntir yorïr
iki yïl səkiz ay bir əvdə ķalïr

132 anïnda basa boldï ikinq onay
bir əvdə ķalïr on adïn iki ay

133 üqünqi kürüd kəldi kəksün yorïr
ķayuķa bu baķsa yaxarmïx ķurïr

134 yaxïķ boldï tərtinq yaruttï azun
yaķïxsa yarutur baķïxsa əzün

135 səvüg yüz urundï bəxinqi səvit
səvə baķtï ərsə sən əzni avït

136 basa kəldi arzu tilək arzular
ķayuķa yaqquxsa anar əz ular

137 bularda ən altïn bu yalqïķ yorïr
yaxïķ birlə utru baķïxsa tolïr

138 on iki ükək ol bularda adïn
ķayu iki əvlig ķayu birkə in

139 ķozï yazkï yulduz basa uḍ kəlir
ərəntir ķuqïķ birlə sanqu yorïr

140 kər arslan bilə ķoxnï buqqday baxï
basa ülgü boldï qadan ya əxi

141 basa kəldi oqlaķ kənək həm balïķ
bular toqqdï ərsə yarudï ķalïķ

142 üqi yazkï yulduz üqi yayķï bil
üqi küzki yulduz üqi ķïxķï bil

131 بۇلاردىن ئەڭ ئۈستۈن سەكەنتىر[43] تۇرۇر،
ئىككى يىل سەككىز ئاي بىر بۇرجدا قالۇر.

132 ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ ئوگاي[44]،
قالۇر بىر بۇرجدا ئۇ دەل ئون ئىككى ئاي.

133 ئۈچىنچى كۆرۈددۇر[45] غەزەپتە يۈرۈر،
قايان بارسا بارلىق ياشارغان قۇرۇر.

134 توتىنچى قۇياشتۇر، يورۇتار جاھان،
يېقىن ھەم ئۇدۇل كەلگەننى ھامان.

135 بەشىنچى سەۋىتتۇر[46]، سۆيۈملۈك ئۆزى،
ئۇ باقسا كورەرسەن خوشاللىق يۈزى.

136 ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ ئارزۇ[47] كېلەر،
ئۇ كىمگە يۇقۇشسا، تىلەككە يېتەر.

137 بۇلاردىن تۆۋەنرەكتە يالچىق[48] تۇرار،
قۇياشقا ئۇدۇل باقسا تولۇن بولار.

138 ئون ئىككى بۇرج باردۇر بۇلاردىن بولەك،
جۈپ ئۆيلۈك بەزىسى ۋە بەزىسى يەك:

139 قوزى يازغى يۇلتۇز، كېيىن ئۇي كېلۇر،
جەۋزا بىلەن سەرتان تۇرتۇشۇپ يۈرۈر.

140 ئېرۇر خوشنا بۇغداي بېشى. ئارسلان،
كېلەر ئارقىدىن قەۋس، ئەقرەپ، مىزان.

141 كېلەر ئاندىن ئوغلاق، سوغا ھەم بېلىق،
تۇغۇلسا بۇلار كوك بولغۇسى يورۇق.

142 ئۈچ يۇلتۇز باھارنىڭ، ئۈچى يازغىدۇر،
قىشنىڭدۇر ئۈچىسى، ئۈچى كۈزگىدۇر[49].

B23

143 üqi ot üqi suv üqi boldî yəl
üqi boldî tuprak azun boldî əl

144 bularda birisi birinə yaoqî
yaoqîka yaoqî iḍtî kəsti qooqî

145 karîxmaz yaoqîlar yaraxtî iqin
kərüxməz yaoqîlar kətürdi əqin

146 ətikli bayatîm ətə bərdi əz
ətə bərdi tüzdi yaraxturdî tüz

147 basa aydîm əmdi munu yalnukuoq
aoqîrlîkî boldî bilik əg ukuoq

143 ئۇچى سۇ، ئۇچى يەل، ئۇچى بولدى ئوت،
ئۇچى تۇپراق، بۇلاردىن دۇنيا ۋۇجۇت.

144 يىغىدۇر بۇلارنىڭ بىرىگە-بىرى،
قويۇپ ياۋغا ياۋ، قىلدى جەڭنى نىرى.

145 ئۇرۇشماس بۇ ياۋلار، ياراشقان ئۇچۇن،
كۆرەشمەس بۇ ياۋلار كوتەرگەچ ئۇچۇن.

146 يېتىشلىك ئىلاھىم سىلىپ ئىزغا ئۇز،
ياراتتى ئۇلارنى، ياراشتۇردى تۈز.

147 بۇ ئىنسان بايانىن قىلاي ئەمدى مەن،
قەدىر تاپتى ئەقلى، بىلىم-ئاڭ بىلەن.

ئالتىنچى باپ

ئادەم بالىسىنىڭ قىممىتى بىلىم ۋە ئەقىلدىن ئىكەنلىكى بايانىدا

148 ياراتتى ۋە يۈكسەلتتى تاللاپ ئادەم،
بېرىپ ھۇش-ئەقىل، پەزىل، ئىلىمنى ھەم.

149 تىلىنى چىقارىپ، ئاڭا بەردى دىل،
ئۇيات بەردى يەنە گۈزەل، خۇش پېئىل.

150 بىلىم بەردى، ئىنسان زورايدى بۇ كۈن،
ئەقىل بەردى، شۇڭا يېشىلدى تۈگۈن.

151 خۇدا بەرسە كىمگە ئەقىل-ھۇش، بىلىك،
تولا ياخشىلىقتا ئۇزاتۇر ئىلىگ[50].

152 بىلىمنى بۈيۈك بىل، ئۇقۇشنى ئۇلۇغ،
بۇ ئىككى يۈكسەلتۇر قۇلنىمۇ تولۇق.

153 بۇ سوزگە گۇۋادۇر تۇۋەندىكى سوز،
بۇ سوزنى ئىشىتكىن، سوزۇڭ بۇندا ئۇز:

154 ئەقىل قايدا بولسا، ئۇلۇغلۇق بولۇر،
بىلىم كىمدە بولسا، بۈيۈكلۈك تاپۇر.

155 ئەقىللىق ئۇقار ئۇل، بىلىملىك بىلۇر،
بىلىملىك، ئەقىللىق تىلەككە يېتۇر.

156 بىلىم مەنىسىن بىل، بىلىم نىمە دەر،
بىلىم ئۇ ساقايتۇر كېسەل بولسا ئەر.

157 بىلىمسىز كىشى بارچە ئاغرىق بولۇر،
داۋالانمىسا ئۇ تىرىكلا ئۆلۇر.

158 كېسەلنى داۋالات، بار، ئەي بىلىمگەن،
ئەي ئالىم نادانغا داۋا ئەيلە سەن.

159 ئەقىلدۇر بۇرۇندۇق، ئاگا يەتسە ئەر،
تۇمەن مىڭ تىلەگى ھەم بولسا يېتەر.

160 كىشىگە ئېرۇر كوپ ئەقىل پايدىسى،
بىلىم بىلسە ئىنسان ئەزىز بولغۇسى.

161 جىمىكى ئىشىڭنى ئەقىل بىرلە قىل،
بىلىم بىرلە ۋاقتىڭنى ساقلاشنى بىل.

7

TIL ƏRDƏMIN MÜNIN ASÏƢÏN YASÏN AYUR

162 uķuxķa bilikkə bu tïlmaqï til
yaruttaqï ərni yorïķ tilni bil

163 kixig til aƣïrlar bulur ķut kixi
kixig til uquzlar barïr ər baxï

164 til arslan turur kər ixiktə yatur
aya əvlig ər saķ baxïņnï yəyür

165 tilin əmgəmix ər nəgü tər əxit
bu səz ixkə tutƣïl əzüņə əx ət

166 məni əmgətür til ədi ək təlim
baxïm kəsməsüni kəsəyin tilim

167 səzüņni küdəzgil baxïņ barmasun
tiliņni küdəzgil tixiņ sïnmasun

B25
168 biliklig bilik bərdi tilkə pïxïƣ
aya til idisi küdəzgil baxïƣ

يەتتىنچى باپ

تىلنىڭ پەزىلىتى بىلەن قۇسۇرى ۋە پايدىسى بىلەن زىيىنى بايانىدا

162 ئەقىل ھەم بىلىم تەرجىمانى بۇ تىل،
روشەن تىل كىشىنى يورۇتقۇچى، بىل!

163 قەدىرلىك قىلار تىل، تاپار بەخت كىشى،
قىلار ئەرنى تىل خار، كېتەر ھەم بېشى.

164 ئىشىكتە تۇرار ئارسلاندۇر بۇ تىل،
ئەي ئۆيلۈك ھەزەر قىل، بېشىڭ يەيدۇ، بىل.

165 نىمە دەيدۇ تىلدىن جاپا كورگەن ئەر،
قۇلاق سال، ئەمەل قىل، دىققىتىڭنى بەر:

166 جاپا سالدى تىلىم ماڭا كوپ قېتىم،
كېسىلمەستە باشىم، كېسەي مەن تىلىم.

167 سوزۇڭنى كۆزەتكىن، بېشىڭ كەتمىسۇن،
تىلىڭنى كۆزەتكىن، چىشىڭ سۇنمىسۇن.

168 بىر ئالىم دىدى تىل ئۈچۈن پۇختا سوز،
ئايا تىل ئىگەسى كۆزەت باشىنى ئۆز.

169 əsənlik tiləsə sənin̡ bu ezün̡
tilin̡də qïkarma yaraqsïz sezün̡

170 bilip sezləsə sez bilikkə sanur
biliksiz sezi ez baxïnï yəyür

171 ekük sezdə artuk̡ asïq kermədim
yana sezləmixtə asïq tulmadïm

172 ekük sezləmə sez birər sezlə az
tümən sez tügünin bu bir sezdə yaz

173 kixi sez bilə k̡optï boldï məlik
ekük sez baxïq yərkə k̡ïldï kelik

174 ekük sezləsə yan̡xadï tər bilik
yana sezləməsə aqïn tər tilig

175 k̡alï mundaq ərsə yorïk̡ utru ur
yorïk̡ utru ursa kixig yok̡latur

176 tilig kəd küdəzgil küdəzildi bax
sezün̡ni kïsurqïl uzatïldï yax

177 til asqï təlim bar yasï ma ekük
ara egdilür til ara min̡ sekük

178 k̡alï mundaq ərsə bilip sezlə sez
sezün̡ bolsu kezsüz k̡araquk̡a kez

179 biliksiz k̡araqu turur bəlgülüg
yorï ay biliksiz bilik̡ al ülüg

180 toquqlï elür ker k̡alïr bəlgü sez
sezün̡ ədgü sezlə ezün̡ elgüsüz

169 ئىسەنلىك تىلەسەڭ ئەگەر سەن ئۆزۈڭ،
تىلىڭدىن چىقارما ياراقسىز سوزۈڭ.

170 بىلىپ سوزلىسە سوز، بىلىم سانىلۇر،
بىلىمسىز سوزى ئوز بېشىنى يېيۇر.

171 تولا سوزدە ئارتۇق پايدا كورمىدىم،
يەنە سوزلىمەيمۇ پايدا تاپمىدىم.

172 تولا سوزلىمە سوز، بىرەر سوزلە ئاز،
تۇمەن سوز تۇگۈنىن بۇ بىر سوزدە ياز[51].

173 كىشى بولغۇسى شاھ ئۇسۇپ سوز بىلەن،
تولا سوز بېشىگنى قىلار يەر تۇۋەن.

174 بىلىم دەر "مەمەدانە"، كوپ سوزلىسەڭ،
كاچا دەيدۇ سوزنى ئەگەر دىمىسەڭ.

175 پاساھەت[52] بىلە قىل شۇڭا سەن سوزۈڭ،
پەسىھ بولسا تىلىڭ، ئوسەرسەن ئۆزۈڭ.

176 تىلىڭنى كۈزەت بەك، كۈزىتىلەر باش،
سوزۈڭنى قىسقا قىل، ئۇزارتىلار ياش.

177 بۇ تىل پايدىسى كوپ، زىيانىمۇ تولا،
ئارا ماختىلۇر، ملڭ سوكىلۇر ئارا.

178 ئەگەر مۇنداغ ئولسا، بىلىپ سوزلە سوز،
سوزۈڭ بولسۇن كوزسىز قارغۇ ئۈچۈن كوز.

179 ئېنىقكى، بىلىمسىز بىر قارغۇ ئېرۇر،
بىلىمدىن نەسىپ ئال، بىلىمسىز، يۇگۇر.

180 تۇغۇلغان ئولەر، كور، قالۇر بەلگۈسىز،
سوزۈڭ ياخشى بولسا، ئۆزۈڭ ئولگۈسىز.

181 iki nən bilə ər karïmaz ezi
bir əḑgü kïlïnqï bir əḑgü sezi

182 kixi toqdï eldi sezi kaldï kər
ezi bardï yalnuk atï kaldï kər

B26
183 tiriglik tiləsə ezüŋ elməgü
kïlïnqïŋ sezüŋ əḑgü tut ay begü

184 tilig egdüm anqa ara səktüküm
tiləkim sez ərdi saŋa yərdüküm

185 kamuq sezni yïqsa ukux taplamaz
kərək sezni sezlər kixi kizləməz

186 sezüm oqluma sezlədim mən toŋa
oqul məndə altïn maŋa nə təŋə

187 saŋa sezlədim mən sezüm ay oqul
saŋa bərdi bu pənd ezüm ay oqul

188 kümüx kalsa altun məniŋdin saŋa
anï tutmaqïl sən bu sezkə təŋə

A18
189 kümüx ixkə tutsa tükər alkïnur
sezüm ixkə tutsa kümüx kazqanur

190 kixidin kixikə kumaru sez ol
kumaru sezüg tutsa asqï yüz ol

* * *

191 bu kün tügmə kaxïŋ ay bilgə begü
ezüm ʻużrin aysa yəmə əymənü

181 ئەر ئىككى نەمەدىن قېرىماس ئۆزى،
بىرى ياخشى ئىش، بىرى ياخشى سۆزى.

182 كىشى تۇغدى، ئۆلدى، سۆزى قالدى، كۆر،
ئۆزى كەتتى ئىنسان، ئېتى قالدى، كۆر.

183 ئۆلۈمسىز ھاياتنى تىلەسەڭ ئۆزۈڭ،
قىل ياخشى، ئەي ھېكىم، خۇلقۇڭ ھەم سۆزۈڭ.

184 قىلىپ مەدھى تىلنى، ئارا سۆكمىگىم،
ساڭا سۆز ئۇقتۇرۇش ئىدى تىلىگىم.

185 پەقەت سۆزلىمەسلىكنى ئەقىل خالىماس،
كېرەك سۆزنى سۆزلەر كىشى، يوشۇرماس.

186 سۆزۈمنى دېدىم مەن بالامغا، باتۇر،
مېنىڭدىن تۇۋەن ئۇ، نىچۈك تەڭ بولۇر؟

187 ئەي، ئوغلۇم دېدىم مەن ساڭا بۇ سۆزۈم،
ساڭا بۇ ناساتىمنى بەردىم ئۆزۈم:

188 كۈمۈش قالسا ئالتۇن مېنىڭدىن ساڭا،
ئۇنى تۇتمىغىن سەن بۇ سۆزگە تەڭا.

189 كۈمۈشنى ئىشلەتسە، تۈگەر، يوقىلۇر،
سۆزۈمنى ئىشلەتسە، كۈمۈش قازىنۇر.

190 كىشىدىن-كىشىگە مىراس سۆز قالۇر،
مىراس سۆزنى تۇتساڭ يۈز پايدا بولۇر.

191 قاۋاق تۈرمە بۈگۈن، ئەي دانا ماڭا،
يەنە ئۆزۈر ئېيتسام ئەيمىنىپ ساڭا.

8

KITAB IḌISI ƟZ ‘UZRIN AYUR

192 tiləkim sez ərdi ay bilgə begü
kə̣ḍin kəldəqikə ezüm sezləgü

193 uķux kəldi utru ayur pütrü ker
sezüņ bolsa yaņluķ saņa bolɣa ķor

194 boḍun tili yavlaķ sə̣ni sezləgəy
kixi ķilķi kirtüq ətiņni yə̣gəy

195 baķa kerdüm ərsə yə̣nik boldi yük
ezüm aydi sezlə sezüņ bari tek

B27
196 nəgülük tə̣sə sən ayayin saņa
əxitgil sezümni ay ərsig toņa

A.
197 bu yalņuķ ati boldi yaņluk üqün
bu yaņluķ uruldi bu yalņaķ üqün

198 yaņilmaz kixi kim ayu bə̣r maņa
yaņilmix tümən miņ ayayin saņa

سەككىزىنچى باب
مۇئەللىپنىڭ ئۆز ئۆزرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا

192 تىلەگىم ئىدى، ئەي ھېكىم، سۆزلىمەك،
كېيىنكىلەرگە بىر يادىكار قالغىدەك.

193 ئەقىل كەلدى قارشى، دېدى دىققەت ئەت،
سۆزۈڭ بولسا يېگىلىش، بولۇر ساڭا سەت.

194 ياماندۇر خەلق تىلى سېنى سۆزلىگەي،
كىشى خۇلقى قىزغانچ، ئېيتقىنى يىگەي.

195 قاراپ كۆرگىنىمچە يېڭىكلەندى يۈك،
ئۆزۈمگە دېدىم سۆزلە، بار سۆزنى تۆك.

196 نىمىشقا دېسەڭ مەن ساڭا ئېيتايىن،
سۆزۈمنى ئەي ھۇشيار يىگىت ئاڭلىغىن:

197 كىشى ئاتى يالغۇق[53]، يېڭىلغاق ئۇچۇن،
دېيىلدى ئۇ يالغۇق، يېڭىلغان ئۇچۇن.

198 يېڭىلمەس كىشى كىم، دېگىن سەن ماڭا،
تۈمەن مىڭ يېڭىلغاننى دېيمەن ساڭا.

199 biliklig ədi az biliksiz eküx
ukuxsuz eküx bil ukuxluoq kesüx

200 biliksiz bilikligkə boldi yaoqi
biliksiz bilikligkə kildi qooqi

201 kixidə kixi adruki bar təlim
bu adruk bilikdin ayur bu tilim

202 bilikligkə sezlədim ux bu sezüm
biliksiz tilini bilüməz ezüm

203 biliksiz bilə hiq sezüm yok mənin
ay bilgə ezüm ux tapuoqqi sənin

204 sezüm sezləmixkə sana əymənü
ezüm 'uẓri koldi sana ux munu

205 sezüg sezlədəqi azar həm yazar
ukuxluoq əxitsə onarur tüzər

206 burundukluoq ol sez təvə burni təg
barur kanqa yətsə titir boyni təg

207 bilip sezlədəqi kixi bar eküx
ani bildəqi ər mana kəd kesüx

208 kamuoq ədgülüklər bilik asoqi ol
bilik birlə buldi məsəl kekkə yol

209 bilik birlə sezlə kamuoq sezni sən
bilikin bədük bil kamuoq ezni sən

210 yaxil kektin indi yaoqiz yərkə sez
sezi birlə yalnuk aoqir kildi ez

199 بەك ئازدۇر بىلىملىك، تولا بىلىمسىز،
ئەقىلسىز تولادۇر، ئەقىللىق ئەزىز[54].

200 بىلىمسىز بىلىملىككە بولدى يېغى،
نادانلار ئالىمغا قارشى ھەر چېغى.

201 كىشىدىن ـ كىشىنىڭ تولا پەرقى بار،
بىلىمدۇر بۇ پەرق، سوز شۇ ئۇزرە بارار.

202 بىلىملىككە سوزلىدىم مەن بۇ سوزۇم،
بىلىمسىز تىلىنى بىلمەيمەن ئوزۇم.

203 بىلىمسىز بىلەن ھىچ سوزۇم يوق مېنىڭ،
ئەي ئالىم، ئوزۇم بىر قۇلۇڭمەن سېنىڭ.

204 سوزۇمنى دىسكەلى سەنىدىن ئەيمىنىپ،
قويارمەن بۇ ئوزرۇمنى ئۇمىت قىلىپ.

205 سوز ئېيتقان كىشلەر ئازار، ئالدىرار،
ئەقىللىق ئىشىتسە، تۇزەتىپ بارار.

206 بۇرۇندۇقلۇق ئول سوز توكە بۇرنىدەك،
ماڭار نەگە تارتسا ھىڭگان توگىدەك.

207 بىلىپ سوزلىگۇچى كىشى كوپ ئېرۇر،
ئۇنى بىلگۇچى ئەر ماڭا خوپ ئېرۇر.

208 پۈتۈن ياخشىلىقلار ئىلىم نەپئى ئول،
بىلىم بىرلە تاپتى مىسال كوككە يول.

209 بىلىم بىرلە سوزلە پۈتۈن سوزنى سەن،
بۈيۈك بىل بىلىمى بىلەن ئەرنى سەن.

210 يېشىل كوكتىن ئىندى[55] قوڭۇر يەرگە سوز،
كىشى تاپتى قىممەت سوزى بىرلە ئوز.

211 kixi kөņli tüpsüz təņiz təg turur
bilik yinqü sanï tüpində yatur

212 təņizdin qïḳarmasa yinqü kixi
kərək yinqü bolsun kərək say taxï

213 yaɣïz yẹr ḳatïndaḳï altun tax ol
ḳalï qïḳsa bəglər baxïnda tux ol

214 biliklig qïḳarmasa bilkiņ tiliņ
yarutmaz aniņ bilki yatsa yïliņ

215 uḳuxlï bilikli ẹḍi əḍgü nəņ
ḳalï bulsa ixlət uqup kөkkə təņ

216 nəgü tẹr əxitgil bu ẹl kənd bəgi
uḳuxḳa bilikkə yətürmix өgi

217 aẓun tutɣuḳa ər uḳuxluɣ kərək
boḍun basɣuḳa өg kərək ḥəm yürək

218 uḳux birlə tuttï aẓun tutɣuqï
bilik birlə bastï boḍun basɣuqï

219 aẓunḳa apa inmixində bərü
uḳuxluɣ uru kəldi əḍgü tөrü

220 ḳayu өḍtə ərsə bu kündə burun
bilikligkə təgdi bədükrək orun

221 uḳux birlə aslur kixi artaḳï
bilik birlə süzlür boḍun bulɣaḳï

222 bu ikin ẹtüməsə ḳoḍɣïl bilik
ḳïlïqḳa təgürgil sən өtrü əlig

223 begü bilgə beglər boḍunķa baxī
ķīlīq birlə ẹtmix biliksiz ixi

224 aẓun tutoɋuķa ər uķux bilsə kəḍ
boḍun basoɋuķa ər bilik bilsə kəḍ

225 bu iki biriksə bolur ər tükəl
tükəl ər aẓunuoɋ təmam yẹr tükəl

B29
226 apaņ iki aẓun ķolur ərsə sən
otī əḍgülük ol ķīlur ərsə sən

227 ķalī əḍgü bolmaķ tiləsə ezüņ
yorī əḍgülük ķīl kəsildi sezüņ

228 kixi məņü bolmaz bu məņü atī
anīņ məņü ķaldī bu oḍgü atī

A18
229 ezüņ məņü ərməz atīņ məņü ol
atīņ məņü bolsa ezüņ məņü ol

223 بىلىملىك، ئاقىل بەگ بولسا ئەل بېشى،
قىلىچ بىرلە تۈگەر بىلىمسىز ئىشى.

224 جاھان تۇتماق ئۈچۈن ئەرگە ئاڭ كېرەك،
ئەل-يۇرتنى سوراشقا بىلىم ئەڭ كېرەك.

225 بۇ ئىككى بىرىكسە بولۇر ئەر تولۇق،
تولۇق ئەر جاھان نېمەتىن يەر تولۇق.

226 ساڭا ئىككى دۇنيا گەر ئولسا تىلەك،
ئامالى ياخشىلىق ئېرۇر ئەيلىمەك.

227 ئەگەر ياخشى بولماق تىلەسەڭ ئۆزۈڭ،
يۇرى، ياخشىلىق قىل، قوي ئۆزگە سۆزۈڭ.

228 كىشى مەڭگۈ بولماس، كى مەڭگۈ ئېتى،
شۇڭا مەڭگۈ قالدى بۇ ياخشى ئېتى.

229 ئۆزۈڭ مەڭگۈ ئەرمەس، ئېتىڭ مەڭگۈ ئول،
ئېتىڭ مەڭگۈ ئولسا، ئۆزۈڭ مەڭگۈ ئول.

9

ƏḌGÜLÜK ĶÏLMAĶ ƟGDISIN AṢÏƢLARÏN AYUR

230 ķalï bolsa əlgiņ boḑunķa uzun
ķamuƣ əḑgülük ķïl ķïlïnqïn səzün

231 yigitlik ķaqar ol tiriglik uqar
bu tüx təg azundïn əzüņ tərk kəqər

232 tiriglikni mün ķïl asïƣ əḑgülük
yarïn boloƣa əḑgü yəgü kəḑgülük

233 nəgü tər əxitgil kixi əḑgüsi
yorïp tïn toķïƣlï ahir əlgüsi

234 azunda nə yaņlïƣ ərən toƣdï kər
bir anqa yorïdï yana əldi kər

235 kərək bəg kərək ķul nə əḑgü əsiz
əzi əldi ərsə atï ķaldï iz

236 saņa təgdi əmdi kəzikqə orun
ķamuƣ əḑgülük ķïl sən əḑgü burun

توققۇزىنچى باپ

ياخشىلىق قىلماقنىڭ مەدھىيىسى ۋە پايدىسى بايانىدا

230 ئەگەر بولسا، خەلق ئۈزرە قولۇڭ ئۇزۇن،
ئەمەل سوزدە قىل ياخشىلىقنى پۈتۈن.

231 يىگىتلىك قاچار ئۇ، تىرىكلىك ئۇچار،
بۇ چۈشتەك جاھاندىن كىشى تېز كېچەر.

232 ھايات — دەسمىيە، پايدا ـ ئەزگۈلۈك[56]،
بولۇر ساڭا تاڭنا يىمەك ـ كەيگۈلۈك.

233 نىمە دەيدۇ ئاڭلا كىشى ياخشىسى:
تىنارلىق، ماڭارلىق ئاخىر ئۆلگۈسى.

234 جاھانغا نە ياڭلىغ ئەر تۇغۇلدى، كور،
بىر ئازلا يۈردى ـ دە، يەنە ئۆلدى، كور!

235 بەگ ئۆلسۇن ۋە يا قۇل يا ياخشى ـ يامان،
ئۆزى ئۆلدى، قالدى ئېتىدىن نىشان.

236 ساڭا تەگدى ئەمدى بۇ نۆۋەت ئۆرۈن،
قىلىپ سەن ياخشىلىق، ياخشى بول بۈرۈن.

237 تىرىك ئۆلۈر ئاخىر، تۇشەك بولۇر يەر،
تىرىكتۇر ئېتى، ياخشى بولسا ئەگەر.

238 كىشىدە ئىككى ئات، بۇ تىلدا يۈرۈر،
بىر ياخشى، بىر ئەسكى جاھاندا قالۇر.

239 يامانى سوكۈلۈر، ياخشى ماختىلۇر،
قاراپ كور ئۆزۈڭگە قايۇسى ياقۇر!

240 ئۆزەڭ ياخشى بولساڭ، ئېتىڭ ماختىلۇر،
ئەي ھۇشيار،يامان ئات بولسا سوكىلۇر.

241 يامان خۇيلۇق زاھھاك[57] سوكۈلدى نىچۇن؟
نىچۇن ماختىنىلدى قۇتلۇق پەرىدۇن[58]؟

242 بىرى ياخشى ئەردى، ئۇنى ماختىدى،
يامان ئەردى بىرسى، ئۇنى قاغىدى.

243 يامانلىق كېرەكمۇ، ياخشىلىق ساڭا؟
قاغىشلىق كېرەكمۇ، ماختاشلىق ساڭا؟

244 قايۇسىن تىلەسەڭ، بىرىن تاللىغىن،
يامان ـ ياخشىلىققا ئۇكۇنمە كېيىن.

245 بۇ ياڭلىغ سوز ئېيتتى سىناغان كىشى،
سىناغان كىشى ئۇ بىلەر ئەل ئىشى:

246 كىشى ياخشى ئات بىرلە ئالقىش ئالۇر،
يامان ئاتلىق ئولسا، ئۇ قارغىش ئالۇر.

247 نىچە مەن سىنادىم يامان قىلغۇچى
ئوتۇپ كۇنمۇ ـ كۇنلەر ئازايدى كۇچى.

248 كورۇپ قانچە ئوتتۇم، يامانلار ئىشى —
راۋاج تاپمىدى، ئەي بىلىملىك كىشى.

249 ə̧sizlik ot ol ot keyürgən bolur
yolīnda kəqik yoķ etülgən bolur

250 kerü tursa bizdə oza baroq̧uqī
ķara tut ya bəglər az̦un tutoq̧uqī

251 bularda ķayu buldī ərsə bilik
olar urmīx eḑ kün az̦unķa əlig

A19
252 bilik kimdə ərsə az̦un bəgləri
terü əḑgü urmīx kixi yə̧gləri

253 bu kün mə kim əḑgü atansa kixi
olar boldī axnu ol əḑgü baxī

B31
254 begü bəg kim ərsə bilikkə yaķīn
biliklig kixig ķīlmīx ezkə yaķīn

255 əlig urmīx ixkə baķīp ixləmix
bilik ixkə tutmīx boḑun baxlamīx

256 ə̧lin ə̧tmix etrü bayumīx ķara
ķara baylīķin ķīlmīx ezkə tura

257 atī əḑgü bolmīx atanmīx aķī
aķī elsə atī tirig tə̧p uķī

258 elürin bilip ķīlmīx ezkə ə̧tik
bitip ķoḑmīx atīn tirigkə bitik

259 bu kün kim oķīsa olarīoq̧ bilir
aņar etgünür andīn əḑgü kəlir

260 nəgü bar az̦unda bilikdə kesüx
biliksiz tə̧sə ərkə kerksüz səküx

249 يامانلىق ئېرۇر ئوت، بۇ ئوت كۆيدۈرۈر،
ئوتتۇشكە يولدا كېچىك يوق ئېرۇر.

250 كۆرەرسەنكى، بىزدىن بۇرۇن ئۆتكۈچى،
ئاۋام خەلق ۋە يا بەگ جاھان تۇتقۇچى،

251 ئۇلاردىن بىلىملىك بولۇر قايسىسى،
بولۇپ ئوتتى دۇنيا-زامان ئىگىسى.

252 جاھان بەگلىرىدىن كىم ئالىم ئىكەن،
ئۇلار ياخشى قانۇن تۈزەپ، ئورلىگەن.

253 بۇ كۈندىمۇ ياخشى ئاتالغان كىشى،
ئەڭ ئاۋال ئېرۇر ئۇ ياخشىلار بېشى.

254 كىم ئاقىل خان ئولسا، بىلىمگە يېقىن،
قىلىپتۇر بىلىملىكنى ئۆزگە يېقىن.

255 تۇتۇنغان ئىشىنى بىلىپ ئىشلەر ئۇ،
بىلىمنى ئىشلىتىپ ئەلنى باشلار ئۇ.

256 تۈزەدى ئەلنى ئۇ، بېيىدى قارا،
خەلق بايلىغىن قىلدى ئۆزىگە تۇر[59].

257 چىقاردى ياخشى ئات، ئاتالدى سېخى،
سېخى ئولسە، ئېتىن تىرىك بىل تېخى.

258 ئۇلۇشنى بىلگەچ تەييارلىق قىلىپ،
قويۇپتۇر تىرىككە پۈتۈك، ئات يېزىپ.

259 بۇ كۈن، كىم ئوقاركەن ئۇلارنى بىلەر،
ئالۇر ئۇلگە ئۇندىن ياخشىلىق كېلەر.

260 جاھاندا نىمە بار بىلىمدىن قىممەت،
بىلىمسىز دىسە ئەر ئۇچۇن بەكمۇ سەت.

261 نمه دەيدۇ ئاڭلا بىلىملىك كىشى،
جاھاندا سىنالغان، يېتىلگەن يىشى:

262 بىلىمسىزگە توردە ئورۇن بولسا، كور،
بۇ تور بولدى پەگا، پەگا بولدى تور.

263 بولۇپ قالسا پەگا ئالىمغا ئورۇن،
بۇ پەگا بولۇر تور تېخى ئەڭ بۇرۇن.

264 بۇ ھورمەت پۈتۈنلەي بىلىمگە ئېرۇر،
ئۇ مەيلى ئىشكتە يا توردە تۇرۇر.

265 ئىككى خىل ئېرۇر، كور، بۇ ئىنسىل كىشى،
بىرى بەگ، بىرى ئالىم—ئىنسان بېشى.

266 بۇلاردىن بولەكنى سەن يىلقى سانا،
تىلەسەڭ بۇنى تۇت، ئۇنى سەن ۋە يا.

267 ئوزۇڭ قايسىسى سەن ماڭا تىلىڭ ئاچ،
ئىككىدىن بىرى بول، ئۇچىنچىدىن قاچ!

268 ئېلىپ قولغا قىلىچ، بىرى ئەل تۈزەر،
قەلەم بىرلە بىرسى، ھەق يول كورستەر.

269 ئۇلاردىن قېلىپ كەلدى ياخشى نىزام،
مىراس بۇ، كىم ئالسا، ئۇ نۇرلەر تامام.

270 ئولۇكنىن تىرىككە مىراستۇر بۇ سوز،
مىراس سوزنى تۇتسا بولۇر پايدا يۈز.

271 بىلىمسىز ئېرۇر ئۇ قارغۇ بەلگۈلۈك،
ئەي كوزسىز، بىلىمدىن سەن ئالغىن ئۆلۈگ[60]

272 كىشى كوركى سوزدۇر، كوپتۇر سوز تۇرى،
تىلىم، ماختا خۇش سوز كىشىنى، يۇرى!

273 məsəl kəldi türkqə munar mənzətür
anï sezlədim mən munu yanzatur

274 ukux kerki til ol bu til kerki sez
kixi kerki yüz ol bu yüz kerki kez

275 tili birlə yalnuk sezi sezlənür
sezi yakxï bolsa yüzi suvlanur

276 kerü barsa əmdi bu türk bəgləri
azun bəglərində bular yəgləri

277 bu türk bəglərində atï bəlgülüg
tona alp ər ərdi kutï bəlgülüg

278 bədük bilki birlə eküx ərdəmi
biliklig ukuxluqı bodun kedrümi

279 nə edrüm nə kedrüm nə ərsig ərən
azunda tətik ər yədi bu jəhan

280 təziklər ayur anï əfrasiyab
bu əfrasiyab tuttï əllər talap

281 ədi artuk ərdəm kərək eg bilik
azun tutoquka etrü sunsa əlig

282 təziklər bitikdə bitimix munï
bitikdə yok ərsə kim ukoqay anï

A20
283 ədi yakxï aymïx azïoqlïoq kür ər
azïoqlïoq ərən bərk tügünlər yazar

284 min ərdəm kərək bu jəhan tutoquka
ker arslan kərak bu kulan basoquka

273 كېلۇر بۇڭا ئوخشاپ تۈركچە مەسەل،
بۇنى ئېيتايىن مەن مۇشۇ يەردە دەل:

274 ئەتىل كوركى تىلدۇر، بۇ تىل كوركى سوز،
كىشى كوركى يۈزدۇر، بۇ يۈز كوركى كوز.

275 كىشى تىل بىلەن دەر سوزىسنى ئوزى،
سوزى ياخشى بولسا، يورۇيىدۇ يۈزى.

276 بۇ تۈرك بەگلىرىگە سېلىنسا نەزەر،
جاھان بەگلىرىنىڭ ياخشىسى شۇلەر.

277 بۇ تۈرك بەگلىرىدىن ئېتى بەلگۈلۈك،
توڭا ئالپ ئەر[61] ئىدى بەختى بەلگۈلۈك.

278 ئىلىمدە بۈيۈك، كوپ پەزىلىلىك دىلى،
بىلىملىك، ئەقىللىق، خەلقىنىڭ خىلى.

279 ئىدى ئۇ سەرە-خىل، زىرەك ئەر ئوغلان،
دۇنياغا زىرەكلەر بولۇر ھوكۇمران.

280 تاجىكلار ئۇنى دەيدۇ ئەفراسىياپ،
بۇ ئەفراسىياپ تۇتتى ئەللەر تالاپ.

281 جاھاننى تۇتاي دەپ سۇنۇشقا ئىلىگ،
كېرەك كوپ پەزىلەت بىلەن كوپ بىلىك.

282 تاجىكلار كىتاپتا پۈتۈپتۇ بۇنى،
كىتاپقا پۈتمىسە، كىم ئۇققاي ئۇنى.

283 ئەجەپ ياخشى ئېيتقان جەسۇر باتۇر ئەر،
جاسارەتلىك ئەر چىلىڭ تۇكۇننى يېشەر.

284 پەزىلەت كېرەك مىڭ تۇتۇشقا جاھان،
قۇلان تۇتقىلى، كور، كېرەك ئارسلان.

B33

285 azunqīķa ərdəm kərək miņ tümən
anīn tutsa əl kün kətərsə tuman

286 kīlīq ursa pīqsa yaoqī boynīnī
tərü birlə tüzsə əli boḑnīnī

285 هوكۇمدارغا خسلەت كېرەك مىڭ تۈمەن،
ئۇنۇڭلە تۇتسا ئەل، يوقالۇر تۇمان.

286 قلىچ برلە كەسۇن يېغى بوينىنى،
قانۇن برلە تۇزسۇن ئېلى ــ خەلقنى.

10

BILIK UĶUX ƏRDƏMIN ASÏƢÏN AYUR

287 tiləkim sez əṛdi ay bilgə bəgü
uķuxuƣ bilikig ezüm sezləgü

288 uķux ol yula təg ķaraņķu tüni
bilik ol yarukluķ yarutti-sə̣ni

289 uķuxun aƣar ol bilikin bəḍür
bu iki bilə ər aƣïrlïķ kerür

290 muņar pütməsə ker bu nuxin rəwan
uķux kezi birlə yaruttï jəḩan

291 terü tüz yorïttï bayudï boḍun
atïn əḍgü ķïldï ol əḍgü eḍün

292 muņar təgdi mundaƣ biliklig sezi
tamudïn yïraŗ tə̣p tamuluķ ezi

293 kiqig oƣlanïƣ ker uķuxķa ulam
yaxï yətməginqə yorïmaz ķïlam

تۆتىنچى باپ

بىلىملەرنى ئەقىلنىڭ پەزىلەت ۋە پايدىلىرى بايانىدا

287 تىلەكىم ئىدى سوز، ئەي ئالىم ھېكىم،
ئەقىل ۋە بىلىمدىن سوزلەش مەقسىدىم.

288 ئەقىلدۇر چىراقتەك قاراڭغۇ تۈنى،
بىلىم — ئۇ يورۇغلۇق، يورۇتقاي سېنى.

289 ئوسەر ئەر ئەقىلدىن، بىلىمدىن بۈيۈر،
بۇ ئىككى بىلەن ئەر قەدىرلىك بولۇر.

290 بۇڭا پۈتمىسەڭ كوركى، نوشىن راۋان[62]،
ئەقىل كوزى بىرلە يورۇتتى جاھان.

291 بېيىدى ئېلى، تۈز يۈرۈتكەچ نىزام،
ئەجەپ ياخشى ۋاقتا قويۇپ ياخشى نام.

292 دىمىش بىر ھېكىم سوز ئۇنىڭغا ئاتاپ،
دەۋزىخى بولسىمۇ ئاڭا يوق ئازاپ.

293 كودەككە قارا، ئۇ تاپۇر ئەقىل ھەم،
يېشى تولمىغۇنچە يۈرۈتمەس قەلەم.[63]

294 ukuxluoq kixi kər karïsa munar
ukux kətti təp həm kələm mə tïnar

295 kalï təlvə urşa kər əlsə kixi
əlüm yok anar həm bərilməz xixi

296 nəgülük təsə sən ukuxsuz turur
ukuxsuz kixilər ülügsüz turur

297 ukuxka turur bu aoqïrlïk ətik
ukuxsuz kixi bïr avuqqa tətik

298 kərü barsa yakxï ayur bu səzüg
ukuxsuz biliksiz bədütməz əzüg

B34
299 kərü barsa barqa urur bu kədük
ukuxluoq biliklig kər əşlï kəd ək

300 ukux bolsa əşlï bolur bolsa ər
bilik bolsa bəglik kilur kïlsa ər

301 kimində ukux bolsa əşlï bolur
kayuda bilik bolsa bəglik bulur

302 yaoqïz yər əzə yalnuk oqlï əlig
kətürdi kamuoqka yətürdi bilik

303 ukux birlə əşlï atanur kixi
bilik birlə bəglər ətər əl ixi

304 tümən min tü ərdəm əküx əgdilər
ukux birlə kïlmïx üqün əgdilər

305 ukux azïn azlanma asoqï əküx
bilik azïn azlanma ərkə kəsüx

294 ئەقىللىق كىشى ھەم قىرىسا ئازار،
ئەقىل كەتتى دەپ ھەم قەلەمگۇ تىنار.

295 ئەگەر تەلۋە بىر ئەرنى ئۇلتۇرسە راس،
ئۇنىڭغا ئۇلۇم يوق، ئىلىنماس قىساس.

296 نىمىشقا دىسەڭ، ئۇ ئەقىلسىز ئىرۇر،
ئەقىلسىز مۇكاپات، جازاسىز ئىرۇر.

297 ئەقىلدىن بولەككە ھورمەت بولمغاي،
ئەقىلسىز ئادەم ئۇ بىر ئۇچۇملا لاي.

298 قاراپ كور، مۇنۇ سوز ياخشى ئىيتىلغان:
ئوزىنى بۇيۇتمەس ئەقىلسىز نادان.

299 ھەر كىمنىڭ كىيىمى بولۇر ئۇستىدە،
ئەقىللىق، بىلىملىك ئەزىز ئەسلىدە.

300 ئەقىل بولسا، ئىسىل بولۇر بولسا ئەر،
بىلىم بولسا، بەگلىك قىلۇر قىلسا ئەر.

301 ئەقىل كىمدە بولسا، بولۇر ئۇ ئىسىل،
بىلىم كىمدە بولسا، بولۇر خان ئۇ، بىل.

302 كىشى ئوغلى سۇندى قوڭۇر يەرگە قول،
بىلىم بىرلە تاپتى ھەر نەرسىگە يول.

303 ئەقىل بىرلە ئىسىل ئاتىلۇر كىشى،
بىلىم بىرلە بەگلەر قىلۇر ئەل ئىشى.

304 تولا ئالقىش ئالغان تۇمەن پەزلىلەر،
قىلىنغاچ ئەقىل بىرلە ماختالدىلەر.

305 ئەقىل ئازىنى ئاز دىمە، نەپئى كوپ،
بىلىم ئازىنى ئاز دىمە، قەدرى خوپ.

306 bu tərt nəŋ azïn azḳa tutma nəgü
begü sezləmix sez əxitgü egü

307 bu tərttə biri ot birisi yaoqï
ụ̈qünqi ig ol ḳer tiriglik aoqï

308 basasï bilik ol bularda biri
bu tərt nəŋ uquz tutma yüksək təri

309 bu təgmə biri asoqï yasï təlim
ḳayusï bẹrim təg ḳayusï alïm

310 bilik kimya təg ol nəŋ irklü turur
uḳux ordusï ol nəŋ üglü turur

311 yïparlï bilikli təŋi bir yaŋï
tutup kizləsə bolmaz ezdə eŋi

312 yïpar kizləsə sən yïḍï bəlgürər
bilik kizləsə sən tilig ülgülər

A21
313 bilik baylïḳ ol bir qïoqay boloqusuz
təgip ooqrï təvlig anï aloqusuz

314 kixəŋ ol kixikə bilik ḥəm uḳux
kixənlig yaraoqsïzḳa barmaz ekẍ

B35
315 səvügrək atïn ər kixənlig tutar
kərəklig atïn kər küḍəzlig tutar

316 kixənlig kürəməz kərəkqə yorïr
tuxaoqlïoq yïramaz tiləkqə barïr

317 uḳux ol saŋa əḍgü andlïoq adax
bilik ọl saŋar kəḍ baoqïrsaḳ ḳadax

318 biliksizkə bilki ⱪilinqï yaƣï
aḍïn bolmasa tap bu iki ƣoƣï

319 muꞑar mənzətü kəldi türkqə məsəl
oⱪïƣïl munï sən kɵꞑül ɵgkə al

320 uⱪuxluƣ kixikə ẹxi tap uⱪux
biliksiz kixikə atï tap sɵküx

321 bilikligkə bilki tükəl ton ax ol
biliksiz ⱪïlïnqï yavuz ⱪoldax ol

322 uⱪuxluƣ kẹḍ ər ɵvkə ɵzdin yïrat
biliklig bəg ər puxma əḍgü ⱪïl at

323 bu iki bilə ixkə yaⱪma ẹvə
ⱪalï yaⱪsa ⱪïldïꞑ tiriglik yava

324 ɵkünqlüg bolur tutxï ɵvkə ixi
yazuⱪluƣ bolur ixtə puxsa kixi

325 amulluⱪ kərək ərkə ⱪïlⱪï oꞑay
ɵrüglük kərək bəgkə toƣsa kün ay

326 tüzünlük kərək ḥəm biliklig kərək
uⱪuxluƣ kərək ḥəm biliklig kərək

327 uⱪuxluƣ kərək kəḍ ɵḍürsə kixig
biliklig kərək kəḍ pütürsə ixig

328 yaraƣlïƣ yaraƣsïznï tẹtrü kɵrüp
kərəklig kərəksizni kẹrtü sorup

329 aḍïrsa ɵḍürsə səqə bilsə ɵz
ⱪamuƣ ix iqində yitig tutsa kɵz

318 نادانغا يېغىدۇر بىلگەن ـ ئەتكىنى،
يېتەر شۇ ئىككىنىڭ جىدەل ـ غەلىنى.

319 بۇڭا ئوخشاپ كېلەر تۈركچە مەسەل،
ئۇقى ھەم كوڭۇلـدە بۇڭا قىل ئەمەل:

320 ئاقىلغا ئۆز ئەقلى ئەشلىككە[65] يارار،
نادانغا ئېتى بەس، قاغىش ياغـدۇرار.

321 بىلىملىككە ئىلمى تولۇق تون ۋە ئاش،
بىلىمسىزگە قىلقى يامان بىر ئاداش.

322 ئەي ئاقىل، غەزەپنى قىل ئۆزدىن يىراق،
ئاچچىقتىن يىراق بول، ئال ياخشى ئاتاق.

323 بۇ ئاچچىق، غەزەپتىن سەن ئەيلە ھەزەر،
يېقىن كەلسەڭ ئولـغاي ھاياتىڭ خەتەر.

324 غەزەپلىك ئىشىڭ ئۇ پۇشايمان بېرۇر،
قىزىققانلىق ئولـساڭ ئىشىڭ بۇزۇلۇر.

325 كىشىگە چىدالىق، ئېغىرلىق كېرەك،
كۆن ـ ئاي تۇغسا بەككە تەمكىنلىك كېرەك.

326 يۇمشاقلىق كېرەك ھەم سىلىغلىق كېرەك،
ئاقىل ھەم بىلىملىك بولماغـلىق كېرەك.

327 ئەقىل كوپ كېرەكتۇر، تاللاشقا كىشى،
بىلىم بەك كېرەكتۇر، قىلىشقا ئىشى.

328 يارالىق، يارامسىزنى ئايرىپ كورۇپ،
كېرەكلىك، كېرەكسىزنى ئوبدان تونۇپ،

329 راسا تاسقىسا چىڭ، ئېنىق تاللىسا،
پۇتۇن ئىشقا ئوتكۇر نەزەر تاشلىسا؛

B36

330 bolur ətrü ixlər pütün ḥəm pïxïƣ
biliklig kixilər pīxïƣ yər axïƣ

331 tiləkkə təgir ol bu.yaŋlïƣ kixi
ikigü aẓunda ə̣tiklig ixi

332 puxaķlīķ bilə ərkə əvkə yavuz
bu iki bilə tutqï əmgər ət əz

333 əxitgil nəgü tə̣r bəgü bilgə təŋ
bu səz ixkə tutƣïl aya ķïzƣu əŋ

334 puxī bolsa yalŋuķ biliksiz bolur
ķalī əvkə kəlsə uķuxsuz ķīlur

335 puxïlīķ yavuz ərkə ə̣ltür bilik
otunluķ ķīlur puxsa ķīlķī silig

336 əxitgil nəgü tə̣r biliklig kixi
biliklig səzi qīn səvüg jan tuxī

337 bu bir ķaq nəŋ ol kər kixikə yavuz
munī bilsə yalŋuķ īlīķar ət əz

338 bularda birisi bu til yaloƣanī
munīŋda basasī səzüg ķïyoƣanī

339 üqünqi taķī bir bor iqsə səvə
sə̣ziksiz bu ər boldī birtəm yava

340 taķī biri ərkə bu arķuķ ķīlīnq
bu arķuķ ķīlīnqlīƣķa bolmaz səvinq

341 yana bir arīƣsïz bu ķīlķī otun
kixilər əvində bu ķoprur tütün

342 بىكارغا چېچىلىپ، ئاچچىغلاش بىرى،
تىلىن ئاچسا يارا بولۇر ئەل دىلى.

343 كىشىدە يىغىلسا بۇ نەرسىلەر گەر،
مۇبارەك سائادەت ئۇنىڭدىن تېزەر.

344 پەلەكمۇ يار ئولماس، بېشى ئايلىنار،
بۇنىڭلە خۇلقىمۇ ئىزىدىن چىقار.

345 يۇرى، ياخشىلىق قىل ئەي ياخشى كىشى،
ئۇكۇشلۇق ھامانە ياخشىنىڭ ئىشى.

346 نىمە دەر ئىشىتكىن بۇلايىم كىشى،
سىناپ ئالغۇچى قولىغا دولەت ئىشى:

347 قېرىماس ياخشىلار يىل ئوتكەن بىلەن،
تۈزەلمەس يامان، مىڭ تۈزەتكەن بىلەن.

348 يامان—ئۇمرى قىسقا، ئوكۇنچتە قېرۇر،
ئۇزۇن ياشلىق، ياخشى ئوكۇنچسىز يۇرۇر.

349 تىلەككە يېتەر ياخشى كۆندە يېڭى،
كۆنگە مىڭ ئارتار يامانىنىڭ بۇڭى.

11

KITAB ATÏ YƏRÜGIN YƎMƏ AVUQƢALÏĶÏN AYUR

350 kitab atï urdum ķutaḑoʇu bilik
ķutaḑsu okïoʇlïķa tutsu əlig

351 səzüm̧ səzḷədim mən bitidim bitik
sunup iki az̧unnï tutoʇu əlig

352 kixi iki az̧unnï tutsa ķutun
ķutaḑmïx bolur bu səzüm qïn pütün

353 bu kün̦ tooʇdï əlig tədim səz baxï
yərügin ayaÿin̦ ay əḑgü kixi

354 basa aydïm əmdi bu ay toldïnï
anïn̦dïn yaruyur ïḑuķ ķut küni

355 bu kün tooʇdï təgli tərü ol kəni
bu ay toldï təgli ķut ol kər anï

ئون بىرىنچى باپ

كىتابنىڭ نامى، مەنىسى ۋە مۇئەللىپنىڭ ئۆز قېرىلغىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا

350 كىتاپ نامى قويدۇم قۇتادغۇ بىلىك،
قۇتاتسۇن ئوقۇغۇچىغا تۇتسۇن ئىلىك.

351 سوزۇم سوزلىدىم مەن، پۈتىدىم بىتىك،
سۇنۇپ ئىككى دۇنيانى تۇتسۇن ئىلىك.

352 كىشى تۇتسا بەخت بىرلە ئىككى جاھان،
بەختلىك بولۇر، بۇ سوزۇم چىن ھامان.

353 بۇ كونتۇغدي ئېلىگنى قىلدىم سوز بېشى،
ئىزاھلاي بۇنى ھەم، ئەي ياخشى كىشى.

354 ئۇنىڭ كەيىندىن ئېيتتىم ئايتولدىنى،
يورۇيدۇ ئۇنىڭدىن سائادەت كۈنى.

355 بۇ كۈنتۇغدى توپ-توغرا قانۇن ئۆزى،
بۇ ئايتولدى—بەخت ھەم سائادەت سوزى.

356 baɵa aydīm əmdi kɵr ɵgdülmixig
uḳux atī ol bu bəḍütür kixig

357 anīņda basasī bu oḍoɣurmīx ol
munī 'aḳibət təp ɵzüm yormīx ol

B38
358 bu tɵrt nəņ ɵzə sɵzlədim mən sɵzüg
oḳīsa aqīloɣay yitig ḳīl kɵzüg

359 səvinqin yorīɣlī ay əḍgü yigit
sɵzümni yava ḳīlma kɵņlün əxit

360 ḳatīɣlan yaņīlma kɵnilik yolīn
yigitlik yava ḳīlma asɣīn alīn

361 kɵsüx tut yigitlik kəqər səndə tərk
ḳaqar bu tiriglik nəqə tutsa bərk

362 səninḍə bar ərkən yigitlik küqi
yava ḳīlma ta'ət tapuɣ ḳīl tuqī

363 küsərmən yigitlikkə ɵknür ɵzüm
ɵkünqüm asīɣ yoḳ kəsər mən sɵzüm

364 kimiņ ḳīrḳta kəqsə tiriglik yīlī
əsənləxti ərkə yigitlik tili

365 təgürdi maņa əlgin əlig yaxīm
ḳuɣu ḳīldī ḳuzɣun tüsi təg baxīm

366 oḳīr əmdi altmix maņar kəl təyü
pusuɣ bolmasa bardīm əmdi naru

367 kimiņ yaxī altmīx tükətsə saḳīx
tatīɣ bardī andīn yayī boldī ḳīx

356 كېيىن ئېيتتىم ئەمدى ئوگدۇلمىشنى،
ئەقلىنىڭ ئېتى ئۇ، زورايتۇر كىشىنى.

357 كېيىن ئېيتتىم ئودغۇرمىش ئۇزرە سوزۇم،
ئۇنى ئاتىدىم "ئاقىۋەت" دەپ ئوزۇم.

358 سوزۇم ئۇشبۇ توت نەرسە ئۇستىدەدۇر،
ئوقۇساڭ دىققەتلە، مەنا ئاچىلۇر.

359 خوشاللىقتا يۇرگەن ئەي ياخشى يىگىت،
سوزۇمنى زايا قىلما، ئوبدان ئىشىت.

360 تىرىش، توغرا يولدىن ئاداشما هامان،
يىگىتلىك كەتمىسۇن بىكار، پايدىلان!

361 ئەزىز تۇت يىگىتلىكنى، تېز كەتكۇسى،
تۇتساڭمۇ قانچە چىڭ، ئاخىر قاچقۇسى.

362 سېنىڭدە بار ئىكەن يىگىتلىك كۇچى،
زايە قىلما، بول تائەت، خىزمەت قىلغۇچى.

363 بۇ ياشلىقتا هەسرەتتە پۇشايمان ئوزۇم،
پۇشايماندا يوق پايدا، كەستىم سوزۇم.

364 قىرىقتىن ئوتسە كىمنىڭ تىرىكلىك يىلى،
ۋىدالاشتى ئۇندىن يىگىتلىك تىلى.

365 تەككۇزدى ماڭا قولىن ئەللىك يېشىم،
قوغۇ[67] قىلدى قۇزغۇن تۇسىدەك بېشىم.

366 مېنى قىچقىرىپ ئاتىمىش، دەيدۇ ئۇ كەل!
بارارمەن ئەگەرچە يەتمىسە ئەجەل.

367 ئەگەر تولسا ئاتمىشقا ئادەم يېشى،
كېتىپ زەۋق، ئۇنىڭ يازى بولۇر قىشى.

368 otuz yïƣmïxïn yandru aḷdï əlig
nəgü ķïlƣay altmïx təgürsə əlig

A23

369 nəgü ķïldïm ərki əlig mən saņa
nəlük türdüņ əmdi bu əqkə maņa

370 tatïƣ ərdi barqa yigitlik ixim
aƣu ķïldï əmdi maņa yər axïm

371 boḍum ərdi oķ təg kəņül ərdi ya
kəņül ķïlƣu oķ təg boḍum boldï ya

372 yigitlik nəgü yïƣdï ərsə maņa
ķarïlïķ kəlip aldï kəlgəy saņa

B39

373 aya qərgüqi kəl məni qərgülə
yïl ay tutƣunï boldum əmgək bilə

374 kixənsiz külündi maņumaz aḍaķ
tünərdi yarumaz kərügli ķaraķ

375 tatïƣ bardï əqti ķuruƣsaķ otï
yïradï məniņdin yigitlik atï

376 oḍunƣïl ay kəkqin əlümkə anun
bu kəqmix künüņkə sïƣït ķïl ünün

377 kəqip bardï əḍ kün yavalïķ bilə
bu ķalmïx künüņ birlə ʿużrüņ tilə

378 ay muņsuz iḍim məņü tutqï tirig
əlümkə tərüttüņ bu sansïz tirig

379 tilər mən səniņdin duʿam bu səzün
tirig tutƣïl anqa yaxïm ķïl uzun

368 ئۇتتۇز يىققاننى ئالدى ئەللىك مانا،
قولىن ئۇرسا ئاتمىش نەقىلغاي تاڭا.

369 نىمە قىلغان ئەردىم ئەي ئەللىك ساڭا،
نىمە شۇنچە سەن ئوچ ساقىلدىڭ ماڭا.

370 يىگىتلىكتە تاتلىق ئىدى ھەر ئىشىم،
ئۇغا قىلدى ئەمدى مېنىڭ يەر ئىشىم.

371 بويۇم ئىدى ئوقتەك، كوڭۇل ئىدى يا،
كوڭۇلنى قىلغۇچە ئوق، بويوم بولدى يا.

372 يىگىتلىك نىمە يىققان بولسا ماڭا،
قىرىلىق كېلىپ ئالدى، كەلگەي ساڭا.

373 ئايا، كەل نىجاتچىم، قۇتۇلدۇر مېنى،
بولۇپمەن جاپادا يىل، ئاي تۇتقۇنى.

374 كىشەنسىز پۇكۇلدى، ماڭالماس پۇتۇم،
قارايدى-يورىماس بولۇپ نۇر كوزۇم.

375 كېتىپ زەۋق، ئوچتى ھەم كوڭۇلنىڭ ئوتى،
ئۇزاقلاشتى مەندىن يىگىتلىك ئېتى.

376 ئويغان ئەي بوز چاچلىق، ئولۇمگە ئىشەن،
بۇ كەچمىش كۈنىڭگە يىغلا ھەم ئوكەن.

377 ئوتۇپ كۈن بىكارغا، توگىدى ھايات،
بۇ قالمىش كۈنىڭنى تەۋبىلە ئۇزات.

378 ئەي ئىگەم سەنلا مەڭگۇ مۇڭسىز تىرىك،
ياراتتىڭ ئولۇمگە بۇ سانسىز تىرىك.

379 دۇئا بىرلە سەندىن تىلەيمەن شۇنى،
ئۇزارتىپ يېشىمنى، تىرىك قىل مېنى.

380 səniṇdin ḳolup küq bu səz baxladim
təkəl ḳiləıuḳa küq sən ək bir iḍim

381 tilim tinma əggil yaratiqlini
yaraqsizni məndin yiratiqlini

382 əḍürdi tərütti yarutti kəṇül
kəni yol əzə tutti kəṇlüm amul

383 ḳaraṇḳuda ərdim yarutti tünüm
tünəriktə ərdim toqurdi künüm

384 azip yügrür ərdim ayu bərdi yol
kəyər ərdim otḳa küḍəzməsə ol

385 əḍürdi aḍirdi kətürdi məni
azuḳlar yolindin kətərdi məni

386 kəṇülüg bəzədi yaruḳluḳ bilə
tilimni bəzədi tanuḳluḳ bilə

B40
387 kəṇül bərdi kəz həm ukux əg bilik
aqa bərdi səzüm yoritti tilig

388 ḥəbib savqi yoli məni yəttəqi
ol ol savqi bolsu əlig tuttaqi

389 bu barqa iḍim fəẓli ərdi ḳamuq
aqirladi məntəg tapuqsuz ḳuluq

390 muniṇ xükri əmdi nətəg ətəyin
tirig bolsa əzüm yiliṇ həm ayiṇ

391 ilahi bilür sən bu 'ajizlikim
sanar oḳ aqar mən muṇum həm taḳim

392 ķīlumaz ma xükrüņ saņa mən birə
mənindin xükür kil sana sən sira

393 kəni yol əzə tüz tuta bər məni
suqulma mənindin bu iman tonī

394 tənimdin qīķarda məniņ bu janīm
xəḩadət bilə kəsgil ahir tīnīm

395 əzüm ķalsa yalņuz ķara yər ķatīn
maņar īdoīl anda əküx rəḩmətin

396 tapuoısuz ķuluņ mən yazuķum əküx
əzuņ fəẕlī birlə kəqür ay kəsüx

397 ķamuoı mü'miniоı sən təzü yarlīķa
yarīnķī bəķadīn bu kün ķīl liķa

392 قىلالمايمەن ساڭا مەن لايىق شۈكۈر،
مېنىڭچۈن ئۆزەڭ قىل مۇۋاپىق شۈكۈر.

393 مۇشۇ توغرا يول ئۈزرە تۇتقىن مېنى،
مېنىڭدىن چۇچۇلما[69] بۇ ئىمان تونى.

394 تېنىمدىن چىقاردا مېنىڭ بۇ جېنىم،
شاھادەت بىلە كەس ئاخىرقى تىنىم.

395 ئۆزەم يەر ئاستىدا قالغاندا تەنھا،
تولا رەھمىتىڭنى ماڭا تۆك خۇدا.

396 تائەتسىز قۇلۇڭمەن گۇنايىم تولا،
ئۆزۈڭ يەزلى بىرلە كەچۈر ئەي خۇدا!

397 مومىنلەر يارىنى ئۆزۈڭ ئەپۇ ئەت،
ئۇ باقى جاھاننىڭ دىدارىن كورسەت.

12

SƟZ BAXÏ KÜN TOƣDÏ ẸLIG ƟZƏ

398 uķux ɵtgünür kɵr bilik·bildürür
yayïƣ dunya ķïlķïn saŋa uķturur

399 bu ẹrsəl yayïƣ ķïlķï ķurtƣa azun
ķïlïnqï ķïz ol kɵrsə yaxï uzun

400 ara ķïlķï ķïz təg ķïlïnqï silig
səvitür sunup tutsa bẹrməz əlig

B41
401 səviglini səvməz kəyik təg ķaqar
ķaqïƣlïka yapqur aḍaķïn ķuqar

402 ara kɵrsə yügrür bəzənip uḍu
ara kɵrmədük təg ķïlur yẹr ķoḍu

403 ara kɵrsə əvrər yana tərk yüzin
avaƣlar nəqə tutsa bẹrməz ɵzin

404 ɵküx bəg ķarïttï ķarïmaz ɵzi
təlim bəg kəqürdi kəsilməz sɵzi

ئون ئىككىنچى باپ

سۆز بېشى كۈنتۇغدى ئېلىگ ھەققىدە

398 ئەقىل ئەرز ئېتەر، كور، بىلىك بىلدۈرۈر،
قارارسىز جاھاننى ساڭا ئۇقتۇرۇر.

399 قېرى بۇ قارارسىز، ۋاپاسىز جاھان،
قىلىقى قىز كەبى، ئۆزى قېرىغان.

400 ئېرۇر بەزى خۇلقى قىز خۇلقىدەك خوپ،
ئۆزىن سويدۇرەر، قولنى بەرمەس تۇتۇپ.

401 ئۇ، سويگەننى سويمەس، كېيىكتەك قاچار،
قاچقانغا يېپىشىپ، پۇتىنى قۇچار.

402 ياسانىپ ئۇ بەزى ئارقاڭدىن چاپار،
سىلىپ بەزى كورمەسكە تەتۇر قارار.

403 قاراساڭ ئۇ بەزەن تېز ئورەر يۈزىن،
قىلىپ نازنى نەچچە تۇتقۇزماس ئۆزىن.

404 تالاي بەگنى قېرىتتى، قېرىماس ئۆزى،
كەچۈردى تالاي بەگنى، تۈگىمەس سوزى.

* * *

405 bəg ərdi aẓunda bəgü bilgə bax
bu bəglik əzələ uzun boldī yax

406 bu kün toƣdī ərdi atī bəlgülüg
aẓunda qavīḳmīx ḳutī bəlgülüg

407 ḳīlīnqī keṇi ərdi ḳīlki oṇay
tili qīn pütün ḥəm kezi keṇli bay

408 biliklig bəg ərdi uḳuxluƣ oḍuƣ
ẹsizkə ot ərdi yaƣīḳa yoḍuƣ

409 yana kür küvəz ərdi ḳīlkī keni
küniṇə kətürdi bu ḳīlkī anī

410 bu yaṇlīƣ bəg ərdi bu bilki əzə
tirildi yorīdī ḳīlīnqīn tüzə

411 siyasət ḳīlur ərdi ḥimmət bilə
bu ḥimmət yaraxur mürüwwət bilə

412 muṇar mənẓətü kəldi xa'ir səzi
okḳïsa aqïlaƣay okïƣlī kezi

413 kərək ərkə ḥimmət mürüwwət təṇi
yavuz yunqīƣ andīn yīrasa eṇi

414 kixilikkə ḥimmət mürüwət kərək
kixi ḳədri ḥimmət mürüwwət yaṇī

415 bu kün toƣdī ẹlig bu ḳīlkī bilə
yarudī aẓunḳa kün ay təg yala

416 uķuxluoq kim ərsə oķīttī anī
biliklig kim ərsə bəḑütti anī

B42
417 yumīttī aņar bək aẕun əḑrümi
uķuxluoq biliklig boḑun keḑrümi

418 ezi ətti tüzdi ker əl kün ixi
taķī ma tilər ərdi əḑrüm kixi

419 ezinə basut ķīlsa ix baxlasa
ezi tīnsa anqa ol ix ixləsə

*   *   *

A25
420 muņaḑīp ayur bir kün oldrup ezī
bəḑük ix bu bəglik ixi həm sezi

421 bax aoqrīoq kep ol kersə ixi eküx
eküx ixni süzgən uķuxluoq kesüx

422 ķīlumaz ezüm bu ķamuoq əl ixin
maņa ər kərək tər bilir ix baxīn

423 kərək tər maņa əmdi eḑrüm kixi
uķuxluoq biliklig kixilər baxī

424 baoqīrsaķ pütün qīn ķīlīnqī keni
tili keņli tüz bolsa bilsə munī

425 ķīlu bərsə ərdi mənin ixlərim
kerü barsa ərdi iqim taxlarīm

426 nəgü tər əxit bu sīnamīx kixi
baxīnda kəqürmix yətürmix yaxī

416 ئاقىل بولسا كىم، ئۇ چاقىرتتى ئۇنى،
كىم ئالىم بولسا ئۇ، بۇيۇتتى ئۇنى.

417 يىغىلدى يېنىغا جاھان خىللىرى،
ئەقىل ھەم ئىلىمدە تاللانغانلىرى.

418 ئۆزى ئىشلىدى، تۈزدى ئەل ئىشنى،
تىلەيتتى يەنە ئۇ سەرخىل كىشىنى.

419 كى ياردەم قىلسا، ئىش باشلىسا ئۇلار،
ئۆزى تىنسا بىر ئاز، ئىشلىسە ئۇلار.

* * *

420 دېدى ئولتۇرۇپ غەمدە بىر كۈن ئۆزى:
بۈيۈك ئىش بۇ بەگلىك ئىشى ھەم سوزى.

421 كورەرسەن، ئىررۇر كوپ باش ئاغرىق ئىشى،
سۆزەر بۇ كوپ ئىشنى ئەقىللىق كىشى.

422 قىلالماسمەن يالغۇز پۈتۈن ئەل ئىشىن،
كېرەك ماڭا بىر ئەر بىلۇر ئىش بېشىن.

423 كېرەكتۇر ماڭا بىر سەرە-خىل كىشى،
ئەقىللىق، بىلىملىك، كىشىلەر بېشى.

424 كويۇمچان بولسا، راست ھەممە قىلغىنى،
تىلى، كوڭلى تۈز بولسا، بىلسە بۇنى.

425 قىلىپ بەرسە ئەردى مېنىڭ ئىشلىرىم،
كورۇپ تۇرسا ئەردى ئىچۇ-تاشلىرىم.

426 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، سىناغان كىشى،
تولا ئىش كەچۇرۇپ چوڭايغان يېشى:

427 basutqï kərək ərkə yariqïlar
ukuxluoq biliklig begü əlqilər

428 basutqï kərək barqa ixni bilir
bilip ixləsə ər tiləkkə təgir

429 basutqï təlim bolsa bəg əmgəməz
ixi barqa-ətlür tərü artamaz

430 basutqï kərək barqa ixtə bilin
bu bəglik ixinə takï kep kïlïn

431 basutqï tiləp bulmadï ker əlig
təgürdi ezi barqa ixkə əlig

B43
432 təgir boldï kündə ker əmgək eküx
ərəz kolsa əmgək təgir ol ülüx

433 kerü barsa yakxï ayur ux bu sez
sïnap sezləgüqi ïduk kutluoq ez

434 ərəz kolsa əmgək tutaxï barïr
səvinq kolsa kadoqu tutaxï yorïr

435 nəqə ər bedüsə bax aoqrïoq bedür
nəqə bax bədüsə bədük berk kədür

436 əlig kez kulak tuttï əldə kamuoq
aqïldï anar barqa bəklig kapuoq

437 yaraoqsïznï booqdï əligdə urüp
əsizig yïrattï əlindin sürüp

438 bu saklïk bilə ker əlin baxladï
kutï kündə arttï erü yokladï

427 كېرەك ئەرگە قولداش ۋە ياردەمچىلەر،
ئەقىللىق، بىلىملىك دانا ئەلچىلەر.

428 كېرەكتۇر ئىش بىلەر ياردەمچى دېمەك،
بىلىپ ئىشلىسە قولغا كەلگەي تىلەك.

429 ياردەمچى كوپ ئولسا، بەككە جەۋر كام،
ئىشى يولغا چۈشكەي، بۇزۇلماس نىزام.

430 كېرەكتۇر ھەر ئىشتا ياردەمچىلەر، بىل،
بۇ بەگلىك ئىشىدە ئۇنى تولا قىل.

431 تىلەپ ياردەمچىنى تاپالماي ئېلىك،
پۈتۈن ئىشقا سۈندى ئۇ ئاخىر ئىلىك.

432 قىينالدى ئۇ شۇنداق ئەمگەك ئىچرە كوپ،
ھالاۋەت ئىستىگەن ئەمگەك چېكەر خوپ.

433 بۇ ھەقتە سوزىنى ئىناپ سوزلىگەن—
بىر قۈتلۇق ئەزىز ئەر مۇنۇنى دېگەن:

434 ھالاۋەت ھەمىشە جاپا بىرلەدۇر،
سويۇنۇش قايغۇلە دائىم تەڭ يۇرۇر.

435 باش ئاغرىق چوڭايۇر، چوڭايسا كىشى،
يوغان بوك كىيۇر گەر زورايسا بېشى.

436 پۈتۈن ئەلگە سالدى كوز-قۇلاق ئېلىگ،
ئېچىلدى ئۇنىڭغا بېكىگلىك ئىشىك.

437 يارامسىزنى قولدىن تۇتۇپ باغلىدى،
ياماننى ئېلىدىن سۇرۇپ قوغلىدى.

438 زىرەكلىك بىلەن ئۇ باشقۇردى ئېلىن،
يۈكسەلدى، ئېشىپ ھەم بەختى كۈنمۇ-كۈن.

439 دېمەك، ئەرگە دائىم ھۇشيارلىق كېرەك،
بۇ، بەگلىك ئىشىغا كېرەك يەنە بەك.

440 ھۇشيارلىق، ئويغاقلىق بىلەن ئەل ياشار،
بۇنىڭ بىرلە دولەت ئۆزۈن چاغ تۇرار.

441 ئوخشايدۇ بۇنىڭغا بىر شائىر تىلى،
بۇ شائىر تىلىدۇر بۇ سوزنىڭ ئۇلى:

442 ئويغاقلىق ۋە ساقلىقنى ماختىدى ئەر،
غاپىللىق بىلەن ئەر تۇمەنلەپ ئولەر.

443 غاپىل بولما ساقلان، پۈتۈن ئىشتا سەن،
تىلە ئىككى دۇنيا بۇ ساقلىق بىلەن.

444 كىشى بولسا بىغەم، ئۇ غاپىل قالۇر،
يېغى كەلسە ئاۋال غاپىللار ئولۇر.

445 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، جاھان تۇتقان ئەر،
يېغىنى سەگەكلىك بىلەن ئۇتقان ئەر:

446 دېمەك ئەل تاپاي، ساق بول ئەي ھوكۇمدار،
ساق ئولماق شەرئەت يولىدىمۇ بار.

447 يۇمۇپ كوزنى غاپىل غەپلەتتە ئۇخلار،
غاپىل ئولما، ساقلان، ئەي پەيلى ناچار.

448 ساق ئولسا ئەگەر خان، پايدا ئەلگەدۇر،
بۇ پايدا بىلەن ئەر ھوزۇرغا تولۇر.

449 ئېلى بولدى باي، يۇرتنى تۈزگەچ خاقان،
بورى، قوي سۇ ئىچتى بىر جايدا شۇئان.

450 سويۇپ دوستلىرى ماختىدىلار ئۇنى،
بۇنى ئاڭلاپ يېغى ئەگدى بوينىنى.

451 ḳayu sïoqnu kəldi tilədi kexik
ḳayu kəldi epti ẹligkə ixik

452 nəgü tẹr əxit əmdi keṇli oḍuoq
sezi ḳer qẹqək təg tümən tü boḍuoq

453 bu bəglik uluoqluḳ ẹḍi əḍgü nəṇ
yoriḳī keṇi ərsə ay kīzoqu əṇ

454 ẹḍi əḍgü bəglik taḳī əḍgürək
terụ ol anī tüz yorītoqu kərək

C17

455 nə ḳutluoq bolur eḍ boḍunḳa küni
bəgi əḍgü bolsa yorīsa keni

456 nə ḳutluoq ḳut ol ərkə əḍgü atī
bu əḍgü atī bardī mənụ ḳutī

457 nə əḍgü bolur bəg ol əḍgü kixi
kixilik bilə ẹtsə ẹl kün ixi

458 tezü ẹlke təgdi ẹlig əḍgüsi
aẓunḳa yaḍīldī bu qavī küsi

459 du'a arttī ẹldə ker əḍgü atī
bəḍüdi küniṇə atī ḥəm ḳutī

460 aẓun boḍnī əxtip anī arzulap
ava yīoqlu kəldi aṇar ez ulap

461 aẓunḳa badī ker tügəl ḳut ḳurī
ḳozī birlə ḳatlīp yorīdī beri

13

AY TOLDÏ KÜN TOɊDÏ ӘLIG TAPUƢÏŅA KӘLMIXIN AYUR

462 bir ay toldï atlïɊ әr әrdi tәtik
әxitti bu qavïɊ әtindi әtik

463 yigit әrdi oɊlan ķïlïnqï amul
uķuxluɊ biliklig ḩәm әglüg kөņül

B45
464 yüzi kөrklüg әrdi kөrüp kөz ķamaŕ
sөzi yumxaķ әrdi tili tüz tamar

465 ķamuɊ türlüg әrdәm tükәl өgrәnip
yorïr әrdi әrdәm әligkә alïp

* * *

466 өziņә baķïp aydï mәn mә bu kün
tümәn әrdәmim birlә әldә burun

467 nәgükә yorïr mәn bu yәrdә ķuruɊ
әligkә barayïn ķïlayïn tapuɊ

ئون ئۈچىنچى باپ

ئايتولدىنىڭ كۈنتوغدى ئېلىگ خىزمىتىگە كىرگەنلىكى بايانىدا

462 بار ئەردى ئايتولدى ئاتلىق تىتىك،
بۇ شوھرەتنى ئاڭلاپ ئىتىندى ئىتىك[72].

463 يىگىت ئوغلان ئەردى مىجەزى بېسىق،
بىلىملىك، ئوچۇق دىل، ئاڭلىق، ئەقىللىق.

464 چىرايلىق يۈز ئەردى، كورۇپ كوز قامار،
سوزى يۇمشاق، تىلىدىن توھرىلىق تامار.

465 پۈتۈن پەزىلەتنى تامام ئۆگىنىپ،
يۈرەتتى پەزىلەتنى قولغا ئېلىپ.

* * *

466 ئوزىگە قاراپ ئېيتتى: مەنمۇ بۇ كۈن،
ئىرۇرمەن پەزىلەتتە ئەلدىن بۇرۇن.

467 نىمىشقا يۈرۈرمەن بۇ يەردە قۇرۇق؟
بارايىن ئېلىككە، خىزمەت قىلغۇلۇق.

468 ə̣ligkə tusulsun bu ərdəmlərim
aqïnsun məniņ kə̣tsü əmgəklərim

469 uķuxluɣ biliklig bəg ərmix amul
tilər ərmix ərdəm iḍilərin ol

A27 C[18]
470 uķux ķədrini ḥəm uķuxluɣ bilir
bilik satsa bilgə bilklig alïr

471 sezin aydï xa'ïr muņar məņzətü
tili ləfẓï birlə aņar yaņzatu

472 bilik ķiymətini biliklig bilir
uķuxķa aɣïrlïķ bilikdin kəlir

473 nəgü bilgə ṭə̣lvə bilik ķədrini
bilik ķayda bulsa biliklig alïr

* * *

474 bu ay toldï ə̣tti kər at ton tolum
ayur kəndürəyin tapuɣķa yolum

475 eziņə kərəkin ə̣tindi ə̣tik
ə̣ligkə yüz urdï bu bilgə tətik

* * *

476 yana aydï mundïn barur mən turup
ə̣lig tapɣïņa bu ezüm yüz urup

B46
477 ɣəriblïķ yə̣rində kərək bolɣa nəņ
bu əlgim tarusa sarïɣ ķïlɣa əņ

468 ئېلىككە يار ئولسۇن پەزىلەتلىرىم،
ئېچىنسۇن[78] ماڭا، سىڭسۇن ئەمگەكلىرىم.

469 ئەقىللىق، بىلىملىك خان ئەرمىش بېيىق،
تىلەرمىش پەزىلەت ئىگىسىن ئېيىق.

470 ئەقىل قەدرىنى ھەم ئەقىللىق بىلۇر،
بىلىم ساتسا ئالىم، بىلىملىك ئالۇر.

471 مۇشۇ خىلدا بىر سوزنى شائىر دېدى،
تىلى، لەۋزى بىرلە شۇ خىلدا ئىدى:

472 بىلىم قىممىتىنى بىلىملىك بىلۇر،
ئەقىلنى قەدىرلەش بىلىمدىن كېلۇر.

473 نىچۈك تەلۋە بىلگەي بىلىم قەدرىنى؟
بىلىم نەدە بولسا، بىلىملىك ئالۇر.

* * *

474 بۇ ئايتولدى ئات، تون، قورال راسلىدى،
سالاي خىزمىتىگە يولۇمنى، دېدى.

475 ئوزىگە كېرەكنى ئىتىندى ئىتىك،
يۈزلەندى ئېلىككە، بۇ ئالىم تېتىك.

* * *

476 يەنە ئېيتتى: مۇندىن بارۇرمەن. تۇرۇپ،
ئېلىك خىزمىتىگە ئوزۇمنى ئۇرۇپ.

477 غېرىپلىق يېرىدە بۇ مال بەك زورۇر،
قولۇم قىسقا بولسا، يۈزۈم سارغىيۇر.

478 ə̦ḍi kəḍ ķatïƣ bu ƣəriblïķ ixi
ƣəriblïķta yaŋlur talu ər baxï

479 sə̦ziksiz kərək bolƣa altun kümüx
ɵzüm ixlətəyin tə̦sə mən ɵküx

480 nəgü tə̦r əxit əmdi bilki təŋiz
sɵzin yaŋzatur kɵrsə ķizƣu məŋiz

481 kim ərsə tapuƣķa kirəyin tə̦sə
iki nəŋ kərək bil sɵz aydïm kəsə

482 tiriglik kərək bir tuqï igsizin
tapïnsa ķïyiķsïz yarutsa yüzin

483 taķï bir sav altun kərək ay tətik
anï ixlətip ə̦tsə ɵzkə ə̦tik

484 anïŋda basala yarar bu tapuƣ
munï bilsə bolmaz bu bəklig ķapuƣ

485 kɵtürdi sav altun kümüx nəŋ tavar
ayur ɵz muŋaḍsa maŋa bu yarar

* * *

486 əvindin turup qïķtï kəldi bərü
bir anqa yorïyu bir anqa turu

C19
487 kəlip təgdi ə̦lig turur orduķa
ɵgi kɵŋli ķolmïx tilək arzuķa

488 kirip kənd iqində tilədi tüxün
tüxün bulmadï kɵr tarudï azun

478 ناھايەتمۇ قاتتىق غېرىپلىق ئىشى،
غېرىپلىقتا قاتقاي تولا ئەر بېشى.

479 كېرەك بولغاي ئالتۇن-كۈمۈش بىگۇمان،
ئۇنى خەرج قىلايمن دىسە ھەر قاچان.

480 بۇڭا ئوخشتىپ ئۇ، ئاڭلا، نىمە دەر،
بىلىمى دېگىزدەك، مەگزى قىزىل ئەر:

481 دىسە كىمكى خىزمەت قىلىشقا كىرەي،
كېرەك ئىككى نەرسە، سوزۇمنى كېسەي:

482 بىرىنچى، كېرەكتۇر كېسەلسىز ھايات،
يۈزىنى ئاقارتقاي قىلىپ ئىشنى راست.

483 ئىككىنچى، ساپ ئالتۇن كېرەك، ئەي تىتىك،
ئۇنى ئىشلىتىپ قىل ئۇزۇڭگە ئىتىك.

484 ئاشۇ چاغدا خىزمەت يارامىلىق بولۇر،
ئۇنىڭغا ئېتىكلىك ئىشىك ئېچىلۇر.

485 ئۇ ساپ ئالتۇن ئالدى كۈمۈش ھەم تاۋار،
دىدى: باشقا كۈن چۈشسە بۇ ئەسقاتار.

* * *

486 ئۇيىدىن چىقىپ ماڭدى يولغا چۈشۈپ،
يۈرۈپ يول گاھىدا ۋە گاھى تۇرۇپ.

487 كېلىپ يەتتى ئېلىگ تۇرار ئوردىغا،
يېتىپ كوڭلى كۈتكەن تىلەك-ئارزۇغا.

488 شەھەرگە كىرىپ ئۇ سوراشتى ماكان،
تاپالماي، كوزىگە تار ئولدى جاھان.

489 muṇaḍtī muyanlīḳta tüxti barīp
kẹqə yattī anda tünədi sərip

490 nəgü tẹr əxitgil uḳuxluoɋ bilip
saṇa sezlədi sez bilikdin alīp

491 ẹḍi tərs bolur ker bilixməz kixi
ḳalīn yat ara kirsə yalṇuz baxī

492 ẹḍi sarp bolur bu yaṇī kəlgüqi
bilixi yoḳ ərsə muṇaḍsa tuqī

B47
493 bilixməz kixilər ḳaraoɋu sanī
ḳaraoɋu yorīḳ yazsa sekmə anī

494 kixi kirmədük ẹlkə kirsẹ ḳalī
kəlin təg bolur ər aoɋīn təg tili

A28
495 yatīoɋ yarlīḳaoɋīl iqür bẹr yẹgü
üməg əḍgü tutoɋīl ay bilgə begü

496 yatīoɋ əḍgü tutsa yarur ər kezi
üməg əḍgü tutsa yaḍīldī sezi

497 kixikə kərək təgmə yẹrdə bilix
bilix birlə ẹtlür ḳamuoɋ türlüg ix

498 bu ay toldī anqa yorīdī bu yaṇ
oɋəriblīḳ saḳīnqī sarīoɋ ḳīldī əṇ

499 bilixti yẹmə ol kixlər bilə
otaoɋ tuttī ezkə yarudī külə

500 yẹmə tuttī ẹx tux yaḳīn ḳīldī ez
uluoɋḳa kiqigkə aquḳ tuttī yüz

489 مۇساپىرخانىغا چۈشۈپ، ئۇخلۇنۇپ،
تۈنەدى قىلىپ سەۋر، ئۇ يەردە قونۇپ.

490 نىمە دەر، ئاڭلىغىن، ئەقىللىق بىلىپ،
ساڭا سوز سوزلىدى بىلىمدىن ئېلىپ؛

491 تولا قىيىنلۇر، كور، تونۇشسىز كىشى،
كىرىپ قالسا يات ئىچرە يالغۇز بېشى.

492 تولا كوپ كۈچەنۈر يېڭى كەلگۈچى،
قالۇر غەم ئارا، يوق ئۇلسا بىلگۈچى.

493 تونۇشسىز كىشىنى بىر قارغۇ سانا،
يول ئازسا ئەگەر قارغۇ، سوكمە يانا.

494 كىشى كىرمىگەن ئەلگە كىرسە ئەگەر،
كېلىن يا كىكەچكە ئوخشاپ قالۇر ئەر.

495 كەچۈر يات كىشىنى، يىگۈز، بەر ئىچىم،
مۇساپىرنى خۇش تۇت، بىلىملىك ھېكىم.

496 مۇساپىرنى كۈتسە يورۇيدۇ يۈزى،
مۇساپىر كۈتكەنىنىڭ يېيىلۇر سوزى.

497 كىشىگە كىرەكتۇر ھەر يەردە تونۇش،
تونۇشلار بىلەن ھەل بولۇر تۈرلۈك ئىش.

498 شۇ خىل تۈردى ئايتولدى بىر قانچە ۋاخ،
غىرىپلىقتا سارغايدى رەڭگى بىۋاخ.

499 تونۇشتى كىشىلەر بىلەن ئاخىر ئۇ،
ماكانىنى تېپىلدى، كۈلدى يۈزىمۇ.

500 تۇتۇپ دوست-يولداش، بولۇشتى يېقىن،
ئويچۇق تۇتتى چوڭ ھەم كىچىككە يۈزىن.

501 bu ay toldī ezkə ker ətti əxig
adaxtī kənəxti bir atlīq kixig

* * *

502 adax tutti ay toldī ədgü kixi
küsəmix ati ərdi ədgü ixi

503 aŋar aqti ay toldī keŋli sezi
nə ərmix tiləki kim ərmix ezi

C20
504 yərindin bu əlkə nəlük kəlmixin
ayu bərdi barqa ezi bilmixin

* * *

505 əligkə yakīn has ḥajib ərdi bir
ayī ərsig əlig bilə sezkə sīr

506 küsəmix aŋar bardī bir kün turup
sezin sezlədi sezkə ul tüp urup

507 ayitti bu ḥajib sezin yətrürək
tiləki nə ərmix takī pütrürək

508 küsəmix ayu bərdi barqa sezin
nə ərdi tiləki kim ərmix ezin

ḤAJIB JƏWABĪ KÜSƏMIXKƏ

B48
509 ḥajib aydī axnu maŋa kəlsüni
kerəyin anī mən məni kersüni

510 yana ukturayīn əligkə bu sez
kayu kün kerüngü kaqan kəlgü ez

ئۇزىگە ئايتولدى ئاپتى بىر قاياش، 501
تۇتۇپ دوست كېڭەشتى، بولۇشتى ئاداش.

ئاداش تۇتتى ئايتولدى ياخشى كىشى، 502
كۈسەمىش ئىدى ئاتى، ياخشى ئىشى.

ئاڭا ئاچتى ئايتولدى كوڭلى-سوزى، 503
تىلەگى نىمەدۇر، ئېرۇر كىم ئۇزى.

يېرىدىن بۇ ئەلگە نېچۈك كەلگىنىن، 504
ئاڭا بەردى ئېيتىپ جىمى بىلگىنىن.

* * *

ئېلىككە يېقىن خاس ھاجىپ بار ئىدى، 505
ئۇزى مەرت، ئېلىككە ھەم ئەسرار ئىدى.

كۈسەمىش ئاڭا باردى بىر كۈن تۇرۇپ، 506
كېپىنى باشلىدى، سوزگە يول تېپىپ.

بۇ ھاجىپ ئۇنىڭ ھەر سوزىن ئاڭلىدى، 507
تىلەگى نىمە دەپ، ئېنىق سورىدى.

ئاڭا ئېيتتى كۈسەمىش بارچە سوزى، 508
تىلەگى نىمە ھەم كىمكەن ئۇزى.

ھاجىپنىڭ كۈسەمىشكە جاۋابى

دېدى ھاجىپ: ئاۋال ماڭا كەلسۇن ئۇ، 509
كورەيىن ئۇنى مەن، مېنى كورسۇن ئۇ.

يەنە مەن ئېلىككە بۇنى ئۇقتۇراي، 510
كورۇنگەي ۋە كەلگەي قاچاندا، سوراي.

KÜSƏMIX SƟZI AY TOLDĪĶA

511 küsəmix turup qiķtī andīn yana
kəlip aydī ay toldī toǫdī künə

512 yorī bar bilix əmdi ḩajib bilə
tiləkin nəgü ərsə andīn tilə

513 səni kərsü bilsü əxitsü sezün
tiləkin nə ərsə tilin ay ezün

514 anar sezlədim mən sezünni nəqə
taķī məndə yəgrək sən ayǫil aqa

515 ədi yaķxī aymīx tili kenli tüz
kərü barsa yətrü keni ek bu sez

516 kixi sezlər ek kər kixinin sezi
kixidə baǫīrsaķ ez ixkə ezi

517 nəqə kəd kixi bolsa ezkə yaķīn
ezində baǫīrsaķ bolurmu saķīn

518 baǫīrsaķ tiləsə ezünkə ezün
ezündə baǫīrsaķ yoķ ol kəs sezün

* * *

519 tonīn kədti ay toldī turdī erü
küsəmix bilə qiķtī bardī naru

520 ķapuǫķa təgip tüxti kirdi yorīp
kərü aldī ḩajip kixisi kəlip

* * *

C21

521 küsəmix kirip tuxtī yandru qiḳīp
alīp kirdi ḥajīb taparu oḳīp

* * *

522 kərü aldī ḥajib orun bẹrdi tər
isig sezlədi səz tilin yaḳxī kər

ḤAJIB SUALI AY TOLDIḲA

A29

523 ayītṭī ḥajib əmdi kəṇlüṇ nətəg
kəlip ḳayda tüxtüṇ nə ornuṇ nətəg

B49

524 bilixiṇ nə barmu adax ya ḳadax
kərügli nə barmu yẹgü iqgü ax

525 yana ma ayītti tiləkiṇ nə ol
nəgü ix ḳīlur sən kərəkiṇ nə ol

AY TOLDĪ JƏWABĪ ḤAJIBḲA

526 bu ay toldī aydī ay ḥajib ḳutī
əxittim bu kün toƣdī ẹlig atī

527 əxiṭtim yīraḳtīn anīṇ qavīnī
bilikin uḳuxīṇ silig savīnī

528 ezüm arzuladī anīṇ tapƣīṇa
tapīnƣalī kəldim anīṇ ḳapƣīṇa

529 tilək bu ə̣ligkə tapïnsa ɵzüm
yaraƣ kɵrsə ḥajib ɵtünsə sɵzüm

* * *

530 kɵrüp səvdi ḥajib bu ay toldïnï
tilində yorïttï ḳamuƣ ɵgdini

531 yüzi kɵrki ḳïlḳï ḳïlïnqï ɵzi
ḳamuƣ yaḳxï kɵrdi tili uz sɵzi

532 ə̣ḍi səvdi kɵṇlün anï tapladï
ə̣lig topƣïṇa bu yaraƣay tə̣di

533 nəgü tə̣r əxitgil səvitmix kixi
səvitsə kixi kɵr mün ərdəm baxï

534 kiṃi ṣəvsə ʻəybï kɵr ərdə̣m bolur
kimi səvməsə ərdəm ɵktəm bolur

535 bu sɵzkə tanuḳï munu kəldi sɵz
oḳïƣïl munï sən aya ə̣ḍgü ɵz

536 kɵṇül kimni səvsə mün ərdəm bolur
ḳamuƣ tətrüsi oṇ ḳoḳuzï tolur

537 kɵṇül kimṇi səvsə ḳamuƣï səvüg
kɵrür kɵzkə̣ ursa̤ kɵrünməz bolur

ḤAJIB JƏWABÏ AY TOLDÏḲA

C22
538 yanụt bə̣rdị ḥajib kɵr ay toldïḳa
ayur əmdi ə̣vmə maṇa tur baḳa

529 تىلەگىم ئېلىككە ئىشلىسەم ئۆزۈم،
لايىق كۆرسە ھاجىپ دېسكەن سۆزۈم.

* * *

530 ھاجىپ ياخشى كۆردى بۇ ئايتولدىنى،
دېدى ئۆز سۆزىدە تولا مەدھىينى.

531 يۈزى، كۆركى، خۇلقى-مىجەزى ئۆزىن،
ئۆز كۆردى ھەممىنى، تىلىن ھەم سۆزىن.

532 ئۇنى چىن يۈرەكتىن سۆيۈپ قوللىدى،
ئېلىك خىزمىتىگە لايىقكەن، دېدى.

533 نەدەيدۇ ئىشىتكىن، سۆيدۈرگەن كىشى،
سۆيدۈرسە بولۇر ئەيىپ پەزىلەت بېشى:

534 سۆيۈلسە كىشى ئەيبى پەزىل سېزىلۇر،
سۆيۈلمىسە، پەزلى قۇسۇر تۈيۈلۇر.

535 بۇ سۆزنىڭ گۇۋاسى ئېرۇر ئۇشبۇ سۆز،
ئوقۇغىن بۇ سۆزنى سەن ئەي ياخشى-ئۆز:

536 كوڭۇل كىمنى سۆيسە مۇن[74] ئەردەم[75]بولۇر،
تەتۈرى بولۇر ئوڭ، كېمىمۇ تولۇر.

537 كوڭۇل كىمنى سۆيسە، ھەر ئىشىن سۆيۈر،
كۆرەر كۆزگە ئۇرسا، كۆرۈنمەس بولۇر.

ھاجىپنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

538 بۇ ئايتولدىغا بەردى ھاجىپ جاۋاب،
دېدىكىم، قاراپ تۇر، كەتمە ئالدىراپ.

539 ئىلىككە مەن ئېيتاي ئەڭ ئاۋال سوزۇڭ،
تىلەگىنىڭ نىمە، كىم ئېرۇرسەن ئوزۇڭ.

540 يۈزۈڭنى كورۇپ ئۇ، سېنى تونۇسۇن،
سېنى خارلىماستىن؛ ئەزىز ئەيلىسۇن.

541 كىرەكلىكلىرىڭگە تۇرارمەن قاراپ،
قىلۇرمەن ئىشىڭنى سويۇپ ياخشىلاپ.

* * *

542 شۇ ياڭلىغ تولا ياخشى سوز سوزلىدى،
ئىشىڭ ھەل قىلاي دەپ بېلىن باغلىدى.

543 كىشلەر ياخشىسى مۇشۇنداق بولۇر،
ياخشى ئەر خەلقىنىڭ يۈكىن كوتىرۇر.

544 ئىشىتكىن، نىمەدەر ئېلىن باشلار ئەر،
پۈتۈن ئىشنى ئوبدان كورۇپ ئىشلەر ئەر:

545 ئەل ئىچرە كىم ئالسا بىر ئۇستۇن ئورۇن،
تۈزىسۇن ئەل ئۈچۈن بىر ياخشى قانۇن.

546 قولى بولسا كىمنىڭكى ئەلدە ئۇزۇن،
سىلىق بولسۇن قىلىغى، خۇلقى تۈزۈن[76].

547 ئوتەر بولسا كىمنىڭ خەلققە سوزى،
چۈچۈك بولسۇن تىلى، مۇلايىم ئوزى.

548 ۋاپاسىز بۇ دەۋلەت بۇزار ھەم تۈزەر،
تۇراقسىز بولغاچقا زېرىكىنە تېزەر،

549 ئىشەنمە بۇ بەختكە، ياخشىلىقلا قىل،
بۇ كۈن مۇندا بولسا ئەتە ئاندا، بىل،

550 bu ķutķa küvənmə ay ķut buloƣuqï
kəligli turur ķut yana barƣuqï

A30

551 ay dəwlət əḍisi bu dəwlət bilə
turayïn tə̣sə tur sən əḍgü tilə

552 saŋa təgsə bəglik uluƣluķ oķa
kiqiglik anuķ tut ərüŋ boloƣuķa

553 yana aydï ḥajib sən əmdi yorï
səvinqin tirilgil badïŋ kut ķurï

554 sən az ə̣vmə ixlər eḍiŋə tapuƣ
eḍi kəlsə aqlur bu bəklig ķapuƣ

B51 C23

555 yə̣mə yaķxï aymix biliklig sezi
biliklig sezi kərsə barqïn tezi

556 ķayu ixkə ə̣vsə uzar kə̣q ķalur
ə̣və ķïlmïx ixlər ekünqlüg bolur

557 eḍiŋə küḍəzgü ixig ə̣vməgü
ķamuƣ ix eḍində bolur ay bəgü

AY TOLDÏ JƏWABÏ ḤAJIBĶA

558 əxitti bu ay toldï barqa sezüg
ayur sərnəyin mən tutayïn ezüg

559 mə̣ni kərdi ḥajib sezüm tiŋladï
yaraƣï kərü tursu wəķtï eḍi

560 ķayu eḍtə ḥajib tiləsə mə̣ni
ol eḍtə kələyin tə̣di sez küni

550 گۈزەنمە بۇ بەختكە ئەي بەخت تاپقۇچى،
بۇ بەخت كەلگۈچىدۇر يەنە كەتكۈچى.

551 ئەي دەۋلەت ئىگىسى بۇ دەۋلەت بىلە—
تۇراي مەن دىسەڭ سەن، ياخشىلىق تىلە.

552 ساڭا تەگسە بەگلىك، ئۇلۇغلۇق نوقۇل،
ئاقارغىچە باشىڭ، كىچىك پېئىل بول.

553 يەنە ئېيتتى ھاجىپ: سەن ئەمدى يۈرى،
خوشال ياشا، باغلاندى بەختىڭنىڭ قۇرى[77].

554 سەن ئالدىرما، خىزمەتكە بىر پەيت كېلۇر
پەيت كەلسە ئىتتىگلىك قوۋۇق ئىچىلۇر.

555 ئەجەپ ساز دېيىلگەن بىلىملىك كىپى،
بىلىملىك گېپىدۇر يىپەك رەخ كەبى:

556 ئۇزارىپ قالۇر كەچ، ئالدىرالسا ئىش،
ئالدىراش ئىش بولۇر پۇشايمان يېيىش.

557 ئالدىرماي كۈتكۈلۈك ئىشقا پەيتنى دەل،
ئەي ھېكىم، ئىش بولۇر ئۇز پەيتىدە ھەل.

ئايتولدىنىڭ ھاجىپقا جاۋابى

558 ئايتولدى بۇ سوزنى تولۇق ئاڭلىدى،
ئۇ ھالدا قىلىپ سەۋر، كۈتەي مەن، دىدى.

559 سوزۇم تىڭشىدى، كوردى ھاجىپ مېنى؛
ئۇزى بىلسۇن بۇ ئىشنىڭ ۋاقت-چېغىنى.

560 قايۇ ۋاقتا قىچقىرسا ھاجىپ مېنى،
كېلەي مەن شۇ ۋاقتا—دېيىلگەن كۈنى.

* * *

561 turup qïktï ay toldï andïn yana
əviņə kəlip kirdi yazdï tona

* * *

562 ḩajib kərdi ay toldï ķïlķï yaņï
ərəndə adïnsïoq kixidə eņi

563 ayur kərmixim yoķ bu yaņlïoq ķixi
biliklig uķuxluoq bodunda baxï

564 bu mundaoq kixilər bolur ədi ķïz
bu ķïz ķïzlïķï ķïldï ķïz atï ķïz

565 ķayu nəņ ķïz ərsə ux ol nəņ kesüx
kesüx nəņ tiləp bulmaz əmgər eküx

566 bu mundaoq kixilər əligkə kərək
əligkə kərək nəņ kər əlkə kərək

567 ķamuoqķa tusulur kər ərdəmlig ər
bu ərdəm bilə ər tilək arzu yər

* * *

568 edi boldï ḩajib əligkə sezin
aqa aydï ay toldï ķïlķï tezin

569 ayu bərdi ķïlķïn ķïlïnqï yaņïn
sayu bərdi bilkin uķuxï təņin

Ə̣LIG JƏWABĪ ḤAJIBḲA

B52
570 əxitti ə̣lig aydī kəldür ḳanī
ḳayuda turur bir kərəyin anī

571 tilər ərdim əmdi bu yaṇlīoq kixig
uḍu barsa kīlsa bu bəglik ixig

C24
572 tilək barqa buldum bu ol bir sozüm
bu yaṇlīoq kixikə muṇaḍur ozüm

573 yorī bar oḳīoqīl anī sən maṇa
tapuoqḳa kəründür ay ərsig toṇa

* * *

574 turup qīḳtī ḥajib ḳapuoqḳa təgip
bir ooqlan yügürtti tilin soz īḍīp

575 bu ooqlan yügürdi təgürdi sozi
tonīn kəḍti turdī səvinqin ozi

576 atīn mindi kəldi ḳapuoqḳa tüxüp
yorīp utru ḥajib oḳīdī tuxup

577 aoqīrladī ḥajib orun bə̣rdī tər
ədəb birlə ay toldī oldurdī kor

* * *

578 ḥajib kirdi ə̣lig tapa yüz urup
ə̣ligkə otündi aḍaḳīn turup

ئىلىگنىڭ ھاجىپقا جاۋابى

570 ئىشىتكەچ ئىلىگ، دېدى: كەلتۈر قېنى،
ئىرۇر قانچىلىك، مەن كۆرەيىن ئۇنى.

571 تىلەر ئەردىم ئەمدى مۇشۇنىداق كىشى،
كۆزەتسە، بىجىرسە بۇ بەگلىك ئىشى.

572 تىلەگىمنى تاپتىم، لېكىن بىر سوزۇم
كى، شۇنداق كىشىگە مۇھتاجدىم ئۆزۈم.

573 يۈگۈر، مالق قىچقىرغىن ئۇنى سەن ماڭا،
كەلتۈر خىزمىتىمگە، ئەي جەسۇر توڭا.

* * *

574 چىقىپ ھاجىپ ئۆيدىن ئىشىككە كېلىپ،
يۈگۈرتتى بىر ئوغلان خەۋەرچى قىلىپ.

575 يۈگۈردى بۇ ئوغلان خەۋەر يەتكۈزۈپ.
ئايتولدى كىيىندى سۆيۈنچكە تولۇپ.

576 ئېتىن مىندى، كەلدى قوۋۇقتا چۈشۈپ،
بېرىپ ھاجىپمۇ، ئۇنى ئالدى كۈتۈپ.

577 قەدىرلەپ ھاجىپ توردىن بەردى ئورۇن،
ئەدەپ بىرلە ئايتولدى ئالدى ئورۇن.

* * *

578 ئىلىگ قېشىغا كىردى ھاجىپ يېنىپ،
ئىلىكتىن ئۆتۈندى ئۇ ئۆرە تۇرۇپ.

ƏLIG JƏWABĪ ḤAJIBKA

579 əlig aydī ündə maṇa kirsüni
kərəyin anī mən məni kərsüni

* * *

580 ḥajib qīktī aydī aẏ ay toldī tur
tapuqka kərüngil kutuṇ badī kur

ئېلىگنىڭ ھاجىپقا جاۋابى

579 ئېلىگ ئېيتتى: قىچقار، ماڭا كىرسۇن ئۇ،
كۆرەيىن ئۇنى مەن، مېنى كورسۇن ئۇ.

* * *

580 ھاجىپ چىقتى، ئېيتتى: ئەي، ئايتولدى تۇر،
ئېلىككە كورۈنگىن، بەختلىق تاپتى قۇر.

14

AY TOLDÏ KÜN TOƢDÏ Ə̣LIG TAPUƢÏŊA KƏRÜNMIXIN AYUR

581 bu ay toldï kirdi keründi sekür
aqïldï ə̣lig keŋli ol yüz kerüp

582 yükündi ə̣ligkə ker aqtï sezin
süqitti sezi həm səvitti ezin

Ə̣LIG SUALI AY TOLDÏḲA

583 ə̣lig aydï kim sən nəgü ol atïŋ
ḳäyudïn kəlir sən nəgü ol yatïŋ

* * *

B53
584 amulluḳ bilə aqtï ay toldï til
siliglik bilə ẹz sezin aydï bil

* * *

ئون تۆتىنچى باپ

ئايتولدىنىڭ كۈنتوغدى ئېلىگ ھوزۇرىغا كىرگەنلىكى بايانىدا

581 بۇ ئايتولدى كىردى، كورۇندى چوكۇپ،
ئېچىلدى ئېلىگ كوڭلى ئۇنى كورۇپ.

582 يوكۇندى ئېلىككە، كور، ئاچتى سوزىن،
قىلىپ سوزنى شىرىن، سويدۇردى ئوزىن.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

583 ئېلىگ ئېيتتى: كىم سەن، نىمەدۇر ئېتىڭ؟
قايەردىن كېلۇرسەن، قايەردە يۇرتۇڭ؟

* * *

584 بېسىقلىق بىلەن ئاچتى ئايتولدى تىل،
سىلىقلىق بىلەن ئۇ سوزىن ئاچتى، بىل،

* * *

A31

585 amulluk siliglik ukux kïlkï ol
ukuxsuz kixilər kamuoı yïlkï ol

586 munar mənzətü aydï xa'ir bu bəyt
ixin tüxsə əvmə şəbir birlə ayt

C

587 əvə kirmə ixkə şəbir kïl sərin
əvə kïlmïx ixlər əkünqi yarïn

588 kamuoı ixtə əvmə sərin əz tutun
sərinsə bulur kul bu bəglik kurïn

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

589 bu ay toldï aydï ay əlig kutï
tapuoı birlə hox boldï kulluk atï

590 atïm kul tapuoıqï kər ornum kapuoı
kïlïnqïm kənilik mə kïlkïm tapuoı

591 saŋa kəldim ooıap uzun yol yorïp
tiləkkə bu kün təgdim arzum kanïp

592 tiləkim bu ol sən məni yərmədin
tapuoıka yakïn tut maŋa ərmədin

* * *

593 əxitti bu səz kər səvindi əlig
tilək təg bululdï sïnadï ərig

585 بىسەقلىق، بىلىمسىزلىق ئاقىل خولقى ئول،
ئەقىلسىز كىشىلەر تامام يىلقى ئول.

586 بۇڭا ئوخشىشىپ ئېيىتتى شائىر بۇ بېيت،
ئىشلىك بولسا شاشما، سەۋر بىلەن ئېيت:

587 ئالدىراش قىلما ئىش، سەۋر بىرلە قىل،
ئالدىراپ قىلغان ئىش تاڭدا پۇشمان، بىل.

588 تۇتۇپ ئۆزنى، ئالدىرما، ئىشتا پۈتۈن،
تاپار قۇل سەۋرلە بۇ بەگلىك ئورۇن.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

589 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ئېلىگ قۇتى،
بولۇر خىزمەتلە ياخشى قۇللۇق ئېتى.

590 ئېتىم — قۇل، تاپۇغچى[79]، ماكانىم قوۋۇق،
ئادىتىم ئىشلەشتۇر، خۇيۇم — توغرۇلۇق.

591 ساڭا كەلدىم ئۆزۈم ئۆزۈن يول بېسىپ،
مۇرادىمغا يەتتىم بۇ كۈن مەن قېنىپ.

592 تىلەگىم شۇ: مېنى يامان كورمەسەڭ،
سىلىپ ئىشقا، لېكىن ئۆزۈڭ بەزمەسەڭ.

* * *

593 سويۇندى ئېلىگ ئاڭلاپ، ئۇنىڭ بۇ سوزىن،
ستاپ كوزدى ھەم بەك ياقتۇردى ئوزىن.

ƏLIG JƏWABÏ AY TOLDÏKA

594 əlig aydï ay toldï kərdüm səni
səvitti bu kərkün bu kilkin məni

595 tapïn əz oqurluoq baoqïrsaklïkïn
kapuoqda asunoqïl mana bol yakïn

596 mənindin aqïoq bolsu səndin tapuoq
tapuoq bolsa ətrü aqar kut kapuoq

597 bu kündə naru sən kïyïlma tapïn
tapïnsa ötər bəg tapuoqï həkin

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

598 yər əpti kər ay toldï aydï əlig
yarutsa kezin bərdi dəwlət əlig

B54
599 tapïnmak üqün kəldim əvdin turup
uzun yol yorïdïm sana yüz urup

600 bayat bərsü küq bu tapuoq kïloquka
küdəzsü sanar əz tapuoq yazoquka

* * *

601 turup qïktï səvnü kapuoqka külə
əgi kənli aqïlïp yarudï yula

602 nəgü tər əxit bu kutun kopmïx ər
kutï birlə arzu tilək bulmïx ər

* * *

603 külə bakşa bəglər kixikə kezün
egi kenli tirlür küvənür ezün

604 yaruk tutsa bəglər kixikə yüzi
yarur ər kezi həm yarayur sezi

605 kimi tutsa bəglər eziņə yakīn
kamuoı nən yakīnlīk kīlur kər bakīn

606 kut ol bəg yakīn bolsa kutka kixi
tiləkin bulur barqa ətlür ixi

* * *

607 tapīndī bu ay toldī anda naru
tapuoıda kīyīlmadī ərtə turu

608 künün turdī turoıak tünün yatoıakīn
tapīndī kīyīksiz baoıirsaklīkīn

609 əligkə kirü həm qīka türqidi
əlig ədgü kezün baka türqidi

610 tapuoı arturu bardī kündə yaņi
aoıirladī əlig küniņə eņi

611 tapuoı birlə bəglər aoırlar kuluoı
tapuoı siņsə boldī kiqig ez uluoı

612 tapuoı kīl tapuoı birlə kul bəg bolur
tapuoı siņməginqə tilək kim bulur

613 əxit əmdi bilgə sezi nə təyür
sezin yaņzatur sezkə yinqkə ayur

603 كىشىگە كۈلۈپ باقسا بەگلەر كوزى،
دىلى، ئەقلى تىرىلىپ گۈۋۈنۈر ئۆزى.

604 كىشىگە ئۆچۈق بولسا بەگلەر يۈزى،
يورۇيدۇ كوزى ھەم يارايدۇ سوزى.

605 بەگ كىمنى ئۆزىگە يېقىن تۇتسا گەر،
كورەرسەن، يېقىنلىق قىلۇر ئۆزگىلەر.

606 بەگ بىر بەخت، يېقىن بولسا بەختكە كىشى،
يېتىپ ھەممە مەقسەتكە، پۈتكەي ئىشى.

* * *

607 چۈشۈپ ئىشقا ئايتولدى شۇندىن بۇيان،
سەھەر تۇردى، قايماي ئىشىدىن ھامان.

608 قوۋۇقچى، كۈزەتچى بىلەن كۈن ۋە تۈن—
بولۇپ قىلدى خىزمەت ئۇ سادىق پۈتۈن.

609 كىرەتتى، چىقاتتى ئىلىك يېنىغا،
ئىلىكمۇ ئىشەنچلە قارايتتى ئۇڭا.

610 ئۇ خىزمەت ئاشۇردى كۈنىدە يېڭى،
ئىلىكمۇ قەدىرلەپ تۇردى ھەر تېڭى.

611 بېگى قۇلنى خىزمەت بىلە قەدىرلەر،
ئەگەر سىڭسا خىزمەت كىچىكمۇ ئوسەر.

612 خىزمەت قىل، خىزمەت بىلە قۇل بەگ بولۇر،
كىم ئەمگەك سىڭدۇرمەي تىلەككە يېتۇر؟

613 ئىشىت ئەمدى ئالىم سوزىن، نىمە دەر،
بۇ گەپنى ئىنچىكە ئىپادە ئېتەر:

B55
614 təgimsiz tapuγ birlə tərkə təgir
yaraγsïz yaransa kər əlkə təgir

615 tapïnγu ķïyïķsïz tapuγ ķïlγuqï
tapuγ siṇsə ətrü tiləkkə təgir

616 bu ay toldï kündə yətürdi tapuγ
əlig mə aqïγ birlə aqtï ķapuγ

617 küniṇə ərü bardï iqrək bolu
ķoķuz boldï ķaḍγu səvinqi tolu

618 tapuγķa süqindi bu ay toldï kəḍ
əlig mə aqïndï yarï arttï əḍ

A32
619 ķamuγ türlüg ixkə sïnadï əlig
tilək təg tükəl buldï tapnur ərig

614 تىگمىسىز خىزمەت بىرلە تورگە چىقۇر،
يارامسىز نە قىلسا ئىشكىتە قالۇر.

615 خىزمەتنى قايىماستىن راست ئىشلەش كېرەك،
قوبۇل بولسا خىزمەت تىلەككە يېتۇر.

616 بۇ ئايتولدى كورسەتتى كۆندە تاپۇغ،
ئېلىگمۇ سېخىلىكلە ئاچتى قوۇۇغ.

617 ئېلىككە يېقىنلاشتى بۇ كۆڭۈللىرى،
ئېشىپ خۇشلىقى، كەتتى قايغۇ نېرى.

618 بېرىلدى خىزمەتكە بۇ ئايتولدى بەك،
ئېلىگ قىلدى ئېھسان، كوپەيدى يولەك.

619 ئېلىگ ھەممە ئىشتا سىنادى ئۇنى،
كوگۈلدە كۆتكىندەك بىلدى ئۇنى.

ئونىنچى باپ

ئايتولدى ئۆزىنىڭ بەخت سائادىتى كەتكەنلىكىنى ئېيتقانلىقى بايانىدا

620 ئېلىگ تەنها بىر كۈن ئۆزى ئولتۇرۇپ،
چاقىردى، ئايتولدى كىردى خوش بولۇپ.

621 كىرىپ تۇردى ئايتولدى ئۇدۇلدا تىك،
كەل ئولتۇر، دىدى ئۇنى ئىملەپ ئېلىگ.

622 چىقاردى بۇ ئايتولدى بىر توپىنى، كور،
ئۇنى قويۇپ ئاستىغا ئولتۇردى، كور.

623 بىلىمدىن سوز ئاچتى ئېلىگ قانچىلاپ،
ئېچىپ سوز ئايتولدىمۇ بەردى جاۋاپ.

624 سويۈندى ئېلىگ، كور، يورۇتۇپ يۈزىن،
كورۇپ ئايتولدى بۇنى يۇمدى كوزىن.

625 دىمەي ھىچنىمە، كەستى ئېلىگ سوزىن،
بۇ ئايتولدى ئولتۇردى ئاچماي كوزىن.

626 ئېلىگ باشلىدى سوزنى بىردەم تۇرۇپ،
جاۋاپ بەردى ئايتولدى تەرىن تۇرۇپ.

B56

627 baķa kөrdi əlig ķamuoı türlügün
tükəl buldï bilki uķuxï өgün

628 səvə baķtï əlig avïttï өzin
bu ay toldï tərkin əvürdi yüzin

ƏLIG SӨZI AY TOLDÏĶA

629 əlig puxtï artuķ ķararttï məniz
ayur ay əvəklik kixikə əsiz

630 yanïldï bu tüxtə mənin bu өzüm
nəgü təg aqayïn kixikə sөzüm

631 nəgü tər əxitgil biliklig tilin
əvə ķïlmïx ixlər өkünqi yïlïn

632 əvə ķïlmïx ixlər nəqə yig bolur
əvə pïxmïx axnï yəsə ig bolur

633 əvəklik turur barqa yanluķ baxï
amulluķ turur barqa əđgü ixi

634 əvəklik bu ərdi səni bilmədin
yaķïn tuttum өzkə tapïndurmadïn

635 ķayu ərsə bəglər tapuoıqï ķulïn
tapïnduroıu өtrü aqïnsa yolïn

636 pïxïroıu tapuoıda sïnaoıu kөrü
aoıïrlasa өtrü kөtürgü өrü

627 ئېلىك ئاتا كۆز سالدى ئوبدان قاراپ،
تولۇق تاپتى ئەقىل-ھوش، ئىلمىنى سىناپ.

628 خوشال باقتى ئېلىك ئاۋۇتتى ئۆزىن،
بۇ ئايتولدى بەك تېز ئۆردى يۈزىن.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا ئېيتقانلىرى

629 ئېلىك كايىپ ئارتۇق، قارايدى يۈزى،
دېدى: ئالدىراڭغۇلۇق يامان ئىش ئۆزى.

630 بۇ نۆۋەت بۇ ئىشتا يېڭىلدىم ئۆزۈم،
نىمىشقا كىشىگە مەن ئاچتىم سۆزۈم.

631 نىمە دەر بىلىملىك، سۆزىن ئاڭلا، بىل،
شىششىپ[80] قىلغان ئىشنىڭ پۇشايمانى يىل.

632 شىششىپ قىلغان ئىشلار ھامان خام قالۇر،
چالا پىشقان ئاشتىن كېسەللىك كېلۇر.

633 ئېرۇر بۇ شاشماقلىق، يېڭىلىش بېشى،
تەمكىنلىك بىلەندۇر ياخشىلىق ئىشى.

634 بولۇپ ئالدىراقسان، سېنى تونۇماي،
تۇتۇپمەن يېقىن، ئىشلىتىپ قارىماي.

635 نىچۈك بولسىمۇ بەگلەر خادىم قۇلىن—
سىلىپ ئىشقا سوڭ، ئاچقاي ئىھسان يولىن.

636 ئاۋال پۇشۇرۇپ ئىشتا، كۆرسۇن سىناپ،
قەدىرلەپ كۆتەرسۇن بۇنىڭغا قاراپ.

AY TOLDÏ SUALI Ə̣LIGKƏ

637 bu ay toldï aydï ay ə̣lig ķutï
nəgükə puxar ərki toldï otï

638 yazuķum nə ərki bilüməz ɵzüm
ayu bə̣rsü əvrə əxitsü sɵzüm

639 bar ərsə yazuķum kïna ərk saņa
yoķ ərsə yüzüņni ķaratma maņa

640 nəgü tə̣r əxitgil uķux mənzətü
kïyas mə'ni birlə aņar yaņzatu

641 tapuƣqï yaņïlsa oķïtƣu kərək
nəgükə yaņïlmïx ayïtƣu kərək

B57
642 yazuķï bar ərsə kïnaƣu tutup
yoķ ərsə miņ ə̣dgün avïtƣu kərək

Ə̣LIG JƏWABÏ AY TOLDÏĶA

643 yana oķ puxup aydï ə̣lig sɵzi
ayur ay biliksiz kixi munduzï

644 ɵzüņkə baķa kɵr kim ərdiņ maņa
ķayudïn kəlir bu fuzulluķ saņa

645 tapuƣluƣ tə̣sə mən ɵzüņ tapƣï yoķ
tusuƣluƣ tə̣sə mən yana asƣï yoķ

646 tapuƣsuz aƣïrlap aqïndïm sə̣ni
orun bə̣rdim ərsə basïndïņ mə̣ni

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

637 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي، ئېلىگ قۇتى،
نېمىشقا كايىپ مۇنچە تاشتى ئوتى؟

638 گۇنايىم نېمىكىن، بىلمىدىم ئۆزۈم،
دېسە ئۇنى، سوگرە ئېشىتسە سۆزۈم.

639 گۇنايىم بار بولسا، قىينا، ئەرك ساڭا،
يوق بولسا، يۈزۈڭنى قارايتما ماڭا.

640 نېمە دەيدۇ ئاڭلا، ئەقىل ئوخشۇتۇپ،
قىياس مەنا بىرلە ئۇنى مۇقتۇرۇپ:

641 خاتا قىلسا خادىم چاقىرتماق كېرەك،
نېمىشقا يىگىلدى، سورىماق كېرەك.

642 گۇنايى بار بولسا، تۇتۇپ قىينسۇن،
يوق بولسا، دىلىنى ئاۋۇتماق كېرەك.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

643 ئېلىگ قىلدى سوزنى تېشىپ ئاچچىغى،
دېدى: سەن بىلمىسىز، كىشى ئاخمىغى.

644 ئۆزۈڭگە قارايىاق، كىم ئەردىڭ ماڭا،
بۇ گۇستاخلىق كەلدى قەيەردىن ساڭا؟

645 دېسەم خىزمىتىڭ بارىۇ، يوق خىزمىتىڭ،
دېسەم تەگدى پايداڭ، يوق مەنپەتىڭ.

646 كورمەي خىزمىتىڭنى قەدىرلەپ سىبنى،
ئورۇن بەردىم ئەرسە، سەن باستىڭ مىنى

C25

647 topīķ yastadīŋ əmdi olduroq̧uķa
nə oldruq̧ yəri bu ma keŋlün uķa

A33

648 saŋa sezlədim mən sezüŋ tīŋladīm
kezüŋ yumduŋ ərsə ezüm taŋladīm

649 kəqürdüm yana sezlədim sez saŋa
nəlük yüz əvürdüŋ ayu bər maŋa

650 əxitməzmü ərdiŋ begüdin bu sez
yaķin bolsa bəgkə küḑəzgü kəḑ ez

651 ayu bərmədimü ataŋ ya anaŋ
ay oq̧lum bəgiŋkə ezüŋ ķīlma təŋ

652 tutuzmadīmu ker saŋa hil baxīŋ
basīnma bəgiŋni küḑəzgil baxīŋ

653 bu bəglər ot ol otķa barma yaq̧uķ
ķalī bardīŋ ərsə keyürmək anuķ

654 usal bolma bəglər keyər ot turur
keyər otķa yaķsa aŋar yut turur

655 baķa kersə bəglər keyər ot sanī
basīnsa üzər bax sorar ez ķanī

656 baķa tursa artuķ anīn ķorķu tur
ķalī ķorķmasa sən küqün ķorkītur

647 قويۇپ توپنى ئولتۇردۇڭ ئۈستىدە سەن،
بۇ توپ ئولتۇرۇر يەرمۇ، ئۇبدان چۈشەن.

648 ساڭا سۆزلىدىم ھەم سۆزۈڭ ئاڭلىدىم،
كۆزۈڭ يۇمغىنىڭدا ئۆزۈم تاڭلىدىم[81].

649 كەچۈردۈم، يەنە سۆز سۆزلىدىم ساڭا،
نېچۈن ئۆرىدىڭ يۈز، قېنى ئېيت ماڭا؟

650 ئىشتىمەپمىدىڭ سەن ھېكمىنىڭ سۆزىن،
يېقىن بەككە بولساڭ، كۆزەتكىن ئۆزۈڭ.

651 ساڭا دىمىگەنمۇ ئاتاڭ يا ئاناڭ،
ئەي ئوغلۇم بېگىڭگە ئۆزۈڭ قىلما تەڭ.

652 نەسىھەت بەرمىدىمۇ ساڭا توپ بېشىڭ،
بېگىڭنى باسما سەن، كۆزەتكىن بېشىڭ.

653 بۇ بەگلەر ئېرۇر ئوت، يېقىن بارما ئەر،
كۆيۈشۈڭ ئېنىقتۇر، بارارسەن ئەگەر.

654 غاپىل بولما، بەگلەر كۆيەر ئوت ئېرۇر،
يېقىنلاشماق ئوتقا پالاكەت بولۇر.

655 دىققەت قىلسا بەگلەر كۆيەر ئوتتەك ئول،
غادايسا ئۈزەر باش، شورار قانىنى ئول.

656 ساڭا باقسا ئارتۇق قورقۇنچ ئىچرە تۇر،
ئەگەر قورقمىساڭ، كۆچ بىلەن قورقىتۇر.

16

AY TOLDÏ ƏLIGKƏ DƏWLƏT ŞIFƏTIN AYUR

B58

657 küḷə aydï ay toldï uķtï ezüm
ayïttïŋ munï sən əxitgil sezüm

658 uķup kïldïm əmdi bu ixlərni mən
kərək ərdị ṣən mə munï uķsa sən

659 munu mən mə əmdi saŋa kəldüküm
məniŋ ķïlkïm ərdi bu kerkittüküm

660 orun bẹrdiŋ axnu mən oldurmadïm
orun yoķ maŋa sən munï uķ tẹdim

661 topïķ yẹrdə urdum bu sez bərkitü
ezüm yaŋzaqïnï saŋa kerkitü

C26

662 nətəg kim orunsuz topïķ yuvlunur
anï təg mə dəwlət ezüm yolunur

ئون ئالتىنچى باپ

ئايتولدىنىڭ ئېلىگكە بەخت-دەۋلەتنىڭ سۈپىتى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى

657 كۈلۈپ دىدى ئايتولدى: ئۇقتۇم ئۇزۇم،
بۇنى سەن دىدىڭ، ئەمدى ئاڭلا سوزۇم.

658 بىلىپ قىلغان ئەردىم بۇ ئىشلارنى مەن،
كېرەك ئەردى بىلسەڭ بۇ ئىشلارنى سەن.

659 مانا ئەمدى مېنىڭ ساڭا كەلمىشىم،
ئىدى خۇي ۋە پەيلىمنى كورستىشىم.

660 ئورۇن بەردىڭ ئاۋال مەن ئولتۇرمىدىم،
ئورۇن يوق ماڭا، ئۇق دىمەكچى ئىدىم.

661 بۇ توپ يەرگە قويدۇم سوزۇم بېكىتىپ،
ئۇزۇمنىڭ ئوخششىنى ساڭا كورستىپ.

662 ئىچۇككىم دومۇلار ئوزىچە بۇ توپ،
بۇ دەۋلەتمۇ شۇنداق كېتەر سۇرۇلۇپ.

663 səvə baķtïņ ərsə kezüm yümdüküm
sana kerkitür mən nəgü ərdüküm

664 bu kün mən mə dəwlət ķaraɋu sanï
maņa kim ilinsə tutar mən anï

665 yana sezlədiņ sən yə̣mə sezlədim
səvə baķtïņ ərsə yüzüm kizlədim

666 ezüm kerkitür ez ķïlïnqïn saņa
ayur ķïlķïm ə̣rsəl ïnanma maņa

667 nəgü tə̣r əxit əmdi türkqə məŝəl
baxïnda keqürmix bu kekqin saķal

668 küvənmə ezüņ ķutķa ķutluɋ kixi
ïnanma ezüņ ķutķa atlïɋ kixi

669 aķar suv yorïķ til bu ķut turmadï
azun təzginürlər yorïp tïnmadï

B59
670 ïnanqsïz turur ķut wəfasïz yayïɋ
yorïrda uqar tərk ạdaķï tayïɋ

Ə̣LIG SUALI AY TOLDÏĶA

671 ə̣lig aydï uķtum aqïldï sezüņ
yazuķ 'użri ķolduņ ķutuldï ezüņ

672 maņa ayɋïl əmdi nə ol ərdəmiņ
bə̣dük sezlədi sez bu ektəm tiliņ

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

673 bu ay toldï aydï ķər ərdəm əküx
mənindin təgir təgsə ərkə ülüx

674 kilïnqïm onay kərsə yaxïm kiqig
ķamuoı bəg bədükkə mənindin kəqik

675 yüzüm kərki kərklüg nə kïlķïm sılig
tiləmix tiləkkə yətürdüm əlig

676 əzüm ķayda bolsa ķamuoı arzular
mənin birlə yügrür mana əz ular

677 ərəz məndə əmgək mənindin təzər
səvinq məndə saķïnq mana yol azar

678 mana əznəsə kim əzəlip əlür
mana kïm boyun əgsə arzu bulur

C27
679 urayïn təgüqi əzi ursuķar
basayïn təgüqi əzi bassïķar

A34
680 munar mənzətür kəldi əmdi bu səz
munï əxtip uķsu biliklig kəd əz

681 bu ķut ķayda bolsa boyun bər yarax
ķalï əznəsə kutķa ķadoıun kürəx

682 bu ķut kəlsə yalnuķ ķutadur kəni
tümən arzu birlə talulap yər ax

ئايتولدىنىڭ ئىلىككە جاۋابى

673 دىدى ئەردىمىم كۆپ، — بۇ ئايتولدى، كۆر،
كىشىلەرگە مەندىن نەسىبە تېگكۈر.

674 خۇيۇمدۇر مۇلايىم، يېشىمدۇر كىچىك،
پۈتۈن بەگ، بۈيۈككە ئېرۈرمەن كىچىك.

675 يۈزۈم كۆركەم مېنىڭ، مۇلايىم خۇيۇم،
تىلەگەن تىلەكلەرگە يەتتى قولۇم.

676 ئۆزۈم قايدا بولسام، پۈتۈن ئارزۇلار —
يۈرەر مەن بىلەن ھەم ماڭا باغلىنار.

677 ھوزۇر مەندە، مېھنەت مېنىڭدىن قاچار،
سۆيۈنچ مەندە، قايغۇ مەندە يول ئازار.

678 ماڭا كىم غادايسا يوقالۇر، ئولۇر،
كىم ئەگسە بويۇن، ئۇ، ئۈمىدىن تاپۇر.

679 ئۇرايمەن دىگۈچى ئۆزى ئۇرىلۇر،
باسايمەن دىگۈچى ئۆزى بېسىلۇر.

680 بۇ سۆز كەلدى ئەمدى بۇڭا ئوخشىشىپ،
بىلىملىك چۈشەنسۇن بۇنى ئىشتىپ؛

681 بۇ بەخت قايدا بولسا بويۇن ئەگ، ياراش،
قىرىشالىق ئۇنىڭلە قاتار غەمدە باش.

682 بۇ بەخت كەلسە ئىنسان كونى قۇتلىنىپ،
تۈمەن مىڭ تىلەككە يېتىپ، يەيدۇ ئاش.

ƏLIG SUALI AY TOLDÏKA

683 əlig aydï uktum bu ərdəmlərin
münün barmu ayqïl biləyin sənin

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

684 bu ay toldï aydï mana yas kïlur
münüm yok wəlikin kixilər ayur

B60
685 münüm bu məni yalnuk ərsəl təyü
ayïqlap yorïrlar kixikə ayu

686 mün ərməz mana kər bu ərsəllikim
yanï nən talular ma əzkə bəkim

687 kamuqı əski nənlər ərinqig bolur
ərinqig yüki kər yərinqig bolur

688 yanï nən bolurda bu əski nərək
talu nən bolurda yavuz nə kərək

689 yanïda bolur kərsə barqa tatïqı
tatïqnï tiləp ər kər əmgər katïqı

690 yayïqı təp səkərlər bu kïlkïm üqün
mana mün ururlar bu atïm üqün

A38
691 munar mənzətü aydï alp ər aquk
anïn mə'nisi kər bu səzkə tanuk

692 tərümix nən ərsə yokalqu turur
tərütügli halïk nə kolsa kïlur

693 tiriglik tədükün bu yəl təg keqər
kaqar tutsa bolmaz anï kim bulur

694 küvənmə bu kutka kəlir həm barïr
ïnanma bu dəwlət bərür həm alïr

C28
695 yayïqï ərməz ərsə bu dəwlət ezi
nə ədgü nən ərdi bu kut ay kozï

696 kəlip barmaz ərsə bu dəwlət yana
tünərməgəy ərdi yarumïx künə

ƏLIG SUALI AY TOLDÏKA

697 əlig aydï uktum bu ərsəllikin
ərip kətgü yərdə bolurmu bəkin

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

698 bu ay toldï aydï mənin bu ezüm
kəyik təg turur kïlkï kəstim sezüm

699 məni tərk bulumaz tiləgli səvə
kalï bulsa tutmaz kïlur tərk yava

A39 B61
700 məni buldaqï ər tutup bəkləsə
kaqumaz mən andïn sez aydïm kəsə

ƏLIG SUALI AY TOLDÏKA

701 əlig aydï ayqïl bu bərkin kayu
nəgü təg kïxən ol səni bərkləgü

693 تىرىكلىك دېگەن ئۇ شامالدەك كېتەر،
قاچار، تۇتسا تۇرماس، ئاڭا كىم يېتەر؟

694 گۈۋەنمە بەختكە، كېلەر ھەم كېتەر،
ئىشەنمە، بۇ دەۋلەت ئالار ھەم بېرەر.

695 تۇراقسىز ئەمەس بولسا دەۋلەت ئۆزى،
نە ياخشى ئىدى بۇ بەخت ئەي قوزى[82].

696 كېلىپ كەتمەس ئولسا بۇ دەۋلەت يانا،
يورۇق كۈن قارايماس ئىدى، كور، مانا.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

697 ئېلىگ دېدى: بىلدىم تۇراقسىزلىغىڭ،
بولۇرمۇ كېتىپ يەنە كەلمەكلىگىڭ؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

698 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: مېنىڭ بۇ ئۆزۈم—
قىلىغىم كىيىكتەك، قىلاي بەس سۆزۈم.

699 يۈيۈپ ئىستىگەن تېز تاپالماس مېنى،
قاچۇرسا ئەگەر، تېز تۇتالماس مېنى.

700 مېنى تۇتسا چىڭ گەر كىشىلەر تېپىپ،
سۆزۈم شۇكى، كەتمەيمەن ئۇندىن قېچىپ.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

701 دېدى خان: نەدۇر سېنى باغلاش يولى،
كېرەك نە كىشەن سېنى چىڭ تۇتقىلى؟

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƏLIGKƏ

702 bu ay toldī aydī maŋa bərk kixən
bu bir ķaq nəŋ ol ker bẹrəyin nixan

703 mẹni buloɋuqī ķilķi alqaķ kərək
keŋül ķoḍķī til sezdə yumxaķ kərək

704 ezini küḍəzsə ayī ərtməsə
yavuz yuŋqīɋ ixkə ayķīn turmasa

705 təŋi birlə tutsa tẹrilmix ŋəŋin
yorīķ tüzsə ķīlķī ķilīnqī yaŋīn

706 ezində uluɋķa tapuɋ ķīlsa ez
ezində kiqigkə süqig tutsa sez

707 kixig satoɋamasa küvəzlik bilə
basītmasa ezdə kiqigkə külə

708 yavalīķ bilə borķa bax soķmasa
yavalīķķa boxlaɋ nəŋin saqmasa

709 oyunķa ķatīlmasa əlgin tilin
ķenilik ezə tutsa ķīlķī yaŋīn

710 yayīɋ ķut kixəni bu nəŋlər turur
bu yaŋlīɋ basa ķutnī ķaqmaz ķalur

711 bu sezkə tanuķi bu xa'ir sezi
bu xa'ir sezi sezkə ķattī tuzī

C29
712 kəyiķ sanī dəwlət kixikə təzik
ķalī kəlsə bəklə tuxa ḩəm tizig

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

702 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ماڭا چىلىڭ كىشەن—
ئېرۇر قانچە نەرسە، بېرەيمەن نىشان:

703 تاۋازۇلۇق ئۇلسۇن مېنى تاپقۇچى،
كىچىك پېئىل ھەم سوزنى يۇمشاق قىلغۇچى.

704 ئۇزىنى تۇتسا ئۇ ئاشماي ھەددىدىن،
يامان-ئەسكى ئىشلارغا بارماي يېقىن.

705 يىغلىغان مېلىنى بۇزۇپ چاچمىسا،
تۈزەپ خۇلقىنى ئۇ، پەيلىن بۇزمىسا.

706 ئۇزىدىن ئۇلۇغقا خىزمەت قىلسا تۈز،
ئۇزىدىن كىچىككە چۇچۇك قىلسا سوز.

707 كىشىنى كىبىر بىرلە رەنجىتمىسە،
كىچىكلەر كۇلۇپ ھەم بوزەك ئەتمىسە.

708 بىكاردىن ھاراققا بېشىن تىقمىسا،
بىكاردىن-بىكارغا مېلىن چاچمىسا.

709 ئويۇنغا بەرمىسە تىلۇ-قولىنى،
دۇرۇس قىلسا دائىم خۇيى-پەيلىنى.

710 تۇراقسىز بەختكە شۇلاردۇر كىشەن،
مۇشۇ خىلدا باغلانسا، قاچماس، چۇشەن.

711 بۇ سوزنىڭ كۇۋاسى شائىرنىڭ سوزى،
شائىرنىڭ سوزىدۇر بۇ سوزنىڭ تۈزى:

712 سائادەت كىشىگە ھۇرككەك كىيىكتەك،
ئەگەر كەلسە ساقلا چۇشەپ تېز ۋە بەك.

723 nəgü tẹr əxitgil sīnamīx ḳarī
sīŋamīx ḳarīlar sẹzi səz ḳurī

724 kəlir ḳut tuta bilməsə sən barīr
bẹrür nəŋ yẹyü bilməsə sən alīr

725 yayīɣ ḳutnī bulsa ẹḍi bəkrü tut
ḳalī bəkləməsə yana bardī püt

726 ḳutaḍmīx ḳixi ḳẹr saḳīnmīx kərək
ḳamuɣ təŋsiz ixtin yīramīx kərək

727 arīɣ bolsa ẹzi yorīsa kəni
muniŋ baɣī mundaɣ bilingü munī

ƏLIG SUALI AY TOLDIḲA

C30
728 ẹlig aydī uḳtum münüŋ ərdəmiŋ
bu ay toldī atīŋ nə ol bu səniŋ

729 nəgü ol munīŋ mə'nisi ay maŋa
biləyin uḳayīn pütəyin saŋa

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƏLIGKƏ

A40
730 bu ay toldī aydī məniŋ atīmī
bəgü məŋzətür ayḳa bu ḳilḳīmī

B63
731 bu ay toɣsa axnu ẹḍi az toɣar
küniŋə bẹḍüyür yoḳaru aɣar

732 toluŋ balsa tolsa azunḳa yarur
azun həlḳī andīn yaruḳluḳ bulur

723 نىمەدەر ئىشەنت، كوپنى كورگەن قېرى،
قېرىلار سۆزىدۇر ئۇ سوز گوھىرى:

724 كېلۇر بەخت، تۇتۇشنى بىلمىسەڭ، كېتۇر،
بېرۇر مال، يېيىشنى بىلمىسەڭ، ئالۇر.

725 تۇراقسىز بەختنى تاپساڭ مەھكەم تۇت،
تۇتمىساڭ ئەگەر چىڭ، كېتەر يەنە، يۇت.

726 بەختلىنىك كىشى ئۆزنى ساقلاش كېرەك،
يۇتۇن ئەسكى ئىشتىن يىراقلاش كېرەك.

727 ئۆزى پاكىزە، توغرا بولسا ئىشى،
بەختنىڭ باغى[88] شۇدۇر، بىلسە كىشى.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

728 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم قۇسۇر ئەردەمىڭ،
بۇ ئايتولدى ئىسمىڭ نەدىمەك سېنىڭ؟

729 نىمەدۇر مەنىسى بۇنىڭ، ئېيت ماڭا،
بىلەي مەن، ئۇقاي ھەم يۇتەي مەن ساڭا.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

730 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: مېنىڭ بۇ ئېتىم،
خۇيۇم ئوخشىتىپ ئايغا قويمىش ھېكىم.

731 ئاي ئاۋال تولامۇ كىچىك تۇغۇلۇر،
كۈندىن-كۈن چوڭىيىپ يۇقۇرى چىقۇر.

732 تولۇن بولسا تولۇپ، جاھان يورۇتار،
جاھان خەلقى ئۇندىن يورۇقلۇق ئالار.

733 tükəl bolsa kər ay bu aqsa əḍiz
yaṇa ərlü türqir kətər kərk məṇiz

734 yarukluki əksür yana yoḳ bolur
toqar kəqə azin yana ok tolur

735 məniṇ bu ezüm mə bu yaṇliq turur
ara bar bolur mə ara yoḳ bolur

736 nəqa yunqiq ezkə yüz ursa ezüm
baru kerki artar kəsər mən sezüm

737 bayusa bəḍüsə yaḍilsa qavi
kətər mən aniṇdin kətər yüz suvi

738 yana saqlur andin tərilmix nəṇi
seki təg bolur yandru kilki yaṇi

739 muṇar məṇzətü kəldi xa'ir sezi
bu xa'ir sezi ol biliksiz kezi

740 kəlir ḳut kixikə ati qavlanur
yaṇi ay təg artar yaruki tolur

741 yayiq təlvə dəwlət keṇül bamaqil
toluṇ təg bu dəwlət yana ərilür

742 taki bir bu mə'ni ayayin saṇa
əxitgil ani sən munu püt maṇa

743 bu ay orni boldi əvi münkəlib
orunsuz bolur münkəlib nəṇ kilip

C31
744 bu ay burqi sərtan bu əv əvrilür
əvi əvrilür həm ezi qəvrilür

733 تولۇپ ئاي ئىگىزگە ئۆرلىگەچ، كېيىن —
كېمىپ ئاستا، كوركى كېتەر يۈزىدىن.

734 يورۇغى ئاز-ئازدىن يەنە يوقىلۇر،
تۇغۇلۇپ كىچىك ئۇ، قايتىدىن تولۇر.

735 مېنىڭ بۇ ئۆزۈممۇ شۇنداق ئېرۇرمەن،
بەزى بار، بەزىدە يوقاپ كېتۇرمەن.

736 ھەرقانچە ئاجىزغا قاراتسام يۈزۈم،
ئاشار كوركى ئۇنىڭ، قىلاي بەس سوزۇم.[84]

737 بېيىسا، چوڭايسا، ئاشسا شوھرىتى،
كېتەرمەن ئۇنىڭدىن تۇگەر ھورمىتى.

738 ئۇ يىققان جىمى مال چېچىلىپ كېتەر،
ئۆزىمۇ بۇرۇنقى ھالىغا چۈشەر.

739 بۇڭا ئوخشۇشۇپ كەلدى شائىر سوزى،
بۇ شائىر سوزىدۇر بىلىمسىز كوزى:

740 بەخىت كەلسە ئەرگە، ئېتى يېيىلۇر،
يېڭى ئايدەك ئېشىپ يورۇغى تولۇر.

741 تۇراقسىز تەلۋىدۇر بەخىت، بەرمە دىل،
بۇ دەۋلەت تولۇنئاي كەبى كېمىيۇر.

742 يەنە بىر مەنىنى مەن ئېيتاي ساڭا،
بۇنى سەن ئاڭلىغىن، ئىشەنگىن ماڭا:

743 بۇ ئاينىڭ ئويى ھەم ئورنى يۆتكەلىپ[85]،
يۆتكەلىپ قالۇر ئويىسىز ئاخىر بېرىپ.

744 بۇ ئاي بۇرجى سەرتان، بۇ بۇرج ئۆزگىرۇر،
ئويى ئۆزگىرۇر ھەم ئۆزى چورگىلۇر.

745 ḳayu əvkə kirsə bu ay tərk qīḳar
qīḳarī üqün tərk yatarīn yīḳar

B64
746 mənin̡ mə өzüm kər an̡ar oḳxadī
ara ḳīlḳīm ildi ara yoḳladī

747 kəlir mən barīr mən yorīr mən burun
azunuq kəzər mən man̡a yoḳ orun

748 bu mə'ni üqün atīm ay toldī təp
atadī biliklig sөzin yinqkə yip

749 munu mən mə dəwlət münüm ərdəmim
ayu bərdim əmdi igim həm əmim

750 aqa sөzlədim sөz man̡a əmdi püt
īḍayīn təsə īḍ ḳalī tutsa tut

ƏLIG JƏWABĪ AY TOLDĪḲA

751 əlig aydī barqa əxittim sөzün̡
yaruttī sөzün̡ həm yaradī өzün̡

752 tilər ərdim əmdi səni təg kixī
bayat bərdi arzu ay ərdə baxī

753 bayat kimkə bərsə tilək arzusī
anīn̡ xükri boldī yanut ḳīlqusī

754 bu kündə naru bu өzüm tīnmadīn
munīn̡ xükri ḳīlqu kərək ərmədin

755 nəgü tər əxit əmdi bilgə tətik
өzi bardī ḳoḍtī bizin̡ə bitik

745 قايۇ ئۇيگە كىرسە بۇ ئاي تېز چىقار،
چىقىشقا ئالدىراپ ئۇيىن تېز بۇزار.

746 ئۇزۇممۇ ئاڭا ئوخشىشۇرمەن، قارا،
گەھى مەن ئىگىزدە، تۆۋەندە ئارا.

747 كېلۇرمەن، كېتەرمەن، يۇرۇرمەن بۇرۇن،
كېزەرمەن جاھاننى ماڭا يوق تۇرۇن.

748 شۇ مەنا ئۇچۇن ئاتىم ئايتولدى دەپ،
ئاتادى بىلىملىك سۆزىن ئىنچىكلەپ.

749 مانا مەنمۇ دەۋلەت، پەزلىم، قۇسۇرۇم،
كېسەلىم، داۋايىمنى ئېيتتىم ئۇزۇم.

750 ئۇچۇق ئېيتتىم سۆزۇم، ماڭا ئەمدى پۇت،
قاچۇرساڭ قاچۇر، گەر تۇتاي دىسەڭ تۇت.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

751 ئېلىگ ئېيتتى: بارچە ئىشىتتىم سۆزۇڭ،
يورۇتتى سۆزۇڭ ھەم ياراتىڭ ئۇزۇڭ.

752 تىلەر ئەردىم ئەمدى سېنىڭدەك كىشى،
خۇدا بەردى ئارزۇ، ئەي، ئەرلەر بېشى.

753 خۇدا كىمگە بەرسە تىلەك-ئارزۇنى،
كېرەكتۇر جاۋابەن دىمەك شۇكرىنى.

754 بۇ كۇندىن كېيىن مەن ئۇزۇم تىنمايىن،
زېرىكمەي ئۇنىڭكىم شۇكرىن ئېيتايىن.

755 نىمە دەر ئىشىت ئەمدى ئالىم تىتىك،
ئۇزى كەتتى، قويدى ئۇ بىزگە بىتىك:

756 xükür kïl əy ni'mət idisi unur
xükür kïlsa ni'mət bayat arturur

757 bu ni'mət idisi unïtur ezin
munïn xükri kïlsa əvürməz yüzin

C32
758 az ədgükə artuk ekük xükri kïl
ekük bolsa ni'mət anïn kədri bil

759 xükür kïlsa ni'mət biri on bolur
biri on bolup ker əvi nən tolur

* * *

760 əlig bərdi alkïx ker ay toldïka
ayur tünlə kündüz mana tur baka

B65
761 təlim nən tavar bərdi egdi ekük
aqïrladï bərdi ker altun kümüx

A41
762 anar sezlədi sezni barqa əlig
anïndïn tilədi kamuqï eg bilik

763 ker ay toldï ma bu aqïrlïk bulup
tapïndï pütün qin baqïrsak bolup

764 bir anqa yorïdï sïnadï əlig
kamuqïdïn tükəl boldï bulmïx ərig

756 ئەي نېمەت ئىگىسى سەن قىلغىن شۈكۈر،
شۈكۈر قىلسا نېمەتنى ھەق ئارتتۇرۇر.

757 بۇ نېمەت ئىگىسى ئۇنتۇر ئوزىن،
شۈكۈر قىلسا نېمەت ئورىمەس يۈزىن.

758 كىچىك ياخشىلىققا تولا شۈكۈر قىل،
تولا بولسا نېمەت، ئۇنىڭ قەدرىن بىل.

759 شۈكۈر قىلسا، نېمەت بىرى ئون بولۇر،
بىرى ئون بولۇپ ھەم ئۆي مالغا تولۇر.

* * *

760 كور، ئايتولدىنى ئېلىگ ئالقىشلىدى،
ماڭا قارىغىن كېچە-كۈندۈز، دېدى.

761 تولا مال-تاۋار بەردى ماختاپ ئۇنى
ھەم ئالتۇن-كۈمۈش بەردى، قەدىرلەپ ئۇنى.

762 ئاڭا ئېيتتى ھەممە سوزنى ئېلىگ،
ئۇنىڭدىن سورادى ئەقىل ھەم بىلىك.

763 بۇ ئايتولدى بۇ قەدىر-ھورمەتنى كورۇپ،
خىزمەت قىلدى ئۇ چىن كويۇمچان بولۇپ.

764 ئېلىگ بىرنەچچە ۋاق سىناپ كوردى ئۇ،
تېپىلغان كىشىنى كامىل تاپتى ئۇ.

17

KÜN TOĞDÏ ƏLIG AY TOLDÏKA 'ƏDIL ŞIFƏTIN AYUR

765 əlig bir kün oldurup ezi yalnuzun
əvin kildï hali ərikti ezün.

766 okïdï kər ay toldïka kildï yol
bu ay toldï kirdi kavuxturdï kol

767 əlig etrü turdï adakïn erü
əlig sezləmədi bir anqa turu

768 bakïp kərdi əlig kezin imlədi
ixarət bilə kəlgil oldur tədi

769 bu ay toldï oldurdï akru amul
kezin yərkə tikti yarutti kenül

770 əligkə baka kərdi yaxru kezin
kaxï kezi tügmix aqïtmïx yüzin

771 kümüx kürsi urmïx ezə oldurur
bu kürsi adakï üq adrï turur

ئونتىنچى باپ

كۈنتوغدى ئېلىكنىڭ ئايتولدىغا ئادالەت سۈپەتلىرى ھەققىدە ئېيتقانلىرى

765 ئېلىگ ئولتۇرۇپ يالغۇز بىر كۈنى،
زېرىكتى ۋە قىلدى خالى ئويىنى.

766 بۇ ئايتولدىنى قىچقىرىپ بەردى يول،
بۇ ئايتولدى كىردى، قوۋۇشتۇردى قول.

767 ئۇ تۇردى ئېلىگنىڭ ئۇدۇلىدا تىك،
ئولتۇردى سوزلىمەي بىر مەھەل ئېلىگ.

768 قاراپ بىردەم ئېلىگ، كوزىن ئىملىدى،
ئىشارەت بىلە كەلگىن، ئولتۇر، دېدى.

769 بۇ ئايتولدى ئولتۇردى تىپ-تىنچ، كېلىپ،
يورۇپ كوڭلى، كوزىنى يەرگە تىكىپ.

770 ئېلىككە يۈكۈرتتى يوشۇرۇنچە كوز،
تۇرۇلگەن قاش-قاپاق، پۇرۇشتۇرمە يۈز.

771 كۈمۈش كۈرسى ئۈستىدە جىم ئولتۇرۇر،
بۇ كۈرسىنىڭ پۇتى ئۈچ، چېتىقسىز تۇرۇر.

772 bədük bir piqəkig əligdə tutar
solïndïn uraoqun onïndïn xəkər

C33
773 anï kərdi ərsə bu ay toldï qïn
katïoq korktï ezkə kodï aldï tïn

ƏLIG SUALÏ AY TOLDÏKA

B66
774 bir anqa turup bax kəturdi əlig
bu ay toldïka aydï təprət tilig

775 nəlük sezləməz sən aoqïn təg bolup
məni munda yalnuz bu yanlïoq bulup

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

776 bu ay təldï aydï ay əlig kutï
mənin sezləgükə ezüm yok xatï

777 adïnsïoq kerür mən bu kün kïlk ətik
anar əymənür mən ay bilgə tətik

778 karaka bilik bərdi bilki aquk
puxar edtə bəglərkə barma yaoquk

779 takï yakxï aymïx bilikhig bəgü
puxar edtə bəglər bolur ot aoqu

780 kaiï bolsa bəglər puxup evkəlig
yakïn turma anda ay kïlkï silig

781 puxar bolsa bəglər kəlip evkəsi
yïrak turoqïl anda təgürgəy yasï

772 قولىدا تۇتۇلۇق يوغان بىر پىچاق،
شىكەر ئۇگدا، سولدا ئۇرافۇن[86] بىراق.

773 كورۇپ قورقتى ئايتولدى، ئاشتى غېمى،
ئۇنى باستى تىترەك، كېسىلدى دېمى.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

774 ئېلىگ باش كوتەردى بىر ئازدىن كېيىن،
دېدى ئايتولدىغا: قېنى سوزلىگىن.

775 نېچۈك سوزلىمەيسەن گاچادەك بولۇپ،
مېنى مۇندا يالغۇز بۇ ياقلىغ كورۇپ؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

776 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ساھىپقىران،
سوزلەشكە مادار يوق مەندە بۇ زامان.

777 كورەرمەن بۇ كۈن سەندە يات ھال ئۆزۈم،
ئەيمەندىم ئەي ئاقىل، شۇڭا يوق سوزۇم.

778 بىر ئالىم خەلققە بېرىپ بىر ساۋاق،
دەپتۇ بەگ غەزەپلىك چاغدا بول يىراق.

779 بىلىملىك بىر دانا خوپ ئېيتمىش تېخى،
بولۇر بەگ زەھەر، ئوت-غەزەپلىك چېغى.

780 غەزەپتە قىزىشسا ئەگەر ھوكۇمدار،
ئۇنىڭغا سەن يېقىن بارما، ئەي ھوشيار.

781 غەزەپكە كېلىپ بەگ كايىغان زامان،
يىراق تۇر ئۇنىڭدىن، تېگۇر كوپ زىيان.

782 munar mənzətü kəldi əmdi bu sez
kenülkə alinqil küdəzgil kəd ez

783 puxar ədtə bəglərkə batma yaqquk
kali bardin ərsə uquzluk anuk

784 kər arslanka okxar bu bəglər ezi
puxursa kəsər bax ay bilki yaruk

ƏLIG SUALI AY TOLDİKA

785 əlig aydi kaldür mana ay sezün
nəgüni tanirkadi əmdi ezün

AY TOLDİ JƏWABİ ƏLIGKƏ

786 bu ay toldi aydi tanim bu mənin
kümüx kürsi ornun nə ol bu sənin

787 bu oldruqq nə kürsi yəri ol sana
bu mə'ni ukayin ayu bər mana

788 ikinqi əligdə nə ol bu piqək
muni ma ezüm yətrü bilgü kərək

A42 B67 C34

789 üqünqi onundin nəgü ol xəkər
solindin uraqun nə ol bu sanar

790 baka kərdüm ərsə ezün evkəlig
muni kərdüm ərsə yitürdüm bilik

791 bu yanliq kerüp bu ezüm əymənip
etüg etnüməz mən tilimni yazip

ئون سەككىزىنچى باپ

كۈنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا ئادالەت سۈپىتىنىڭ قانداقلىغىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا

792 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم سوزۈڭ بىر-بىرلەپ،
ئاچايمەن سوزۈمنى ساڭا شەرھىلەپ.

793 قىچقىردىم سېنى مەن ئەڭ ئاۋالقى كۈن،
قەدىرلەپ شۇ كۈن ھەم بەردىم مەن ئورۇن.

794 ئەجەپ تاڭسۇق ئىشلار ماڭا كورسىتىپ،
كايىتتىڭ مېنى سەن، ئوزۈڭ بەك تۇرۇپ.

795 كورۇپ قەھرىلەنسەم، رەنجىتتىڭ ئوزۈڭ،
چىداپ تۇرسام يەنە تۇرۇلدى يۈزۈڭ.

796 دېدىڭ سەن ماڭا: مەن بەخت، بىل مېنى،
ئۇقتۇراي دەپ قىلدىم، سەن ئۇققىن بۇنى.

797 نىمە قىلغىنىڭنى سەن ئايرىم يېشىپ—
دېدىڭ ماڭا، مەنمۇ چۈشەندىم يېتىپ.

798 kəqürdüm mən anda səniŋ ʿużrüŋi
aγirladim etrü ol ərdəm təŋi

799 bu küŋ mə məniŋ bu ezüm kīlḳlarīn
saŋa kerkitür barqa ərdəmlərin

800 munu mən mə kergil keŋilik terü
terü ḳilḳlarī bu baḳa tur kerü

801 bu kürsi ezələ ez oldurduḳī
adaḳī üq ol ker ay keŋlüm toḳī

B68
802 ḳamuγ üq adaḳlīγ əmitməz bolur
üqəgü turur tüz ḳamītmaz bolur

803 ḳalī üq adaḳta əmitsə biri
ikisi ḳamītar uqar ol əri

C35
804 ḳamuγ üq adaḳlīγ keŋi tüz turur
ḳalī bolsa tert ker bir əgri bolur

805 ḳayu nəŋ tüz ərsə ḳamuγī uz ol
ḳamuγ uz kerü barsa ḳilḳī tüz ol

806 ḳayu nəŋ əmitsə ker əgri bolur
ḳamuγ əgirilər əsiz uγī bulur

807 ḳayu tüz əmitsə turumaz tüxər
ḳayu nəŋ keŋi bolsa tüxməz sərər

808 məniŋ ḳīlḳīm ol ker əmitməz keŋi
keŋi əgri bolsa keŋilik küni

809 keŋilik ezələ kəsər mən ixig
adīrmaz mən bəgsig ya ḳulsīγ kixig

798 كەچۈردۈم ئالتۇ چاغدا ئۆزرۈڭنى مەن،
قەدىرلەپ بۇ پەزلىڭنى ھۆرمەت بىلەن.

799 بۈگۈن كۆرسەتەي مەنمۇ ئەمدى ساڭا ـ
قىلىق، ئەردەمنى، قاراپ تۇر ماڭا.

800 ئادالەت ۋە قانۇن ئۆزۈم مەن، قارا،
قانۇننىڭ ۋەسپىنى بۇلاردىن سورا:

801 بۇنى مەن ئولتۇرغان بۇ كۆرسىگە باق،
ئەي كۆڭلۈم توقى، بار ئۇندا ئۈچ ئاياق.

802 پۈتۈن ئۈچ ئاياقلىق قىڭغايماس بولۇر،
تۇرۇر ئۈچ پۇتى تۈز ھەم قايماس بولۇر.

803 قىڭغايسا بىرى ئۈچ ئاياقنىڭ ئەگەر،
قايار ئىككىسى، ئولتۇرۇچى چۈشەر.

804 پۈتۈن ئۈچ ئاياقلىق توغرا، تۈز تۇرۇر،
ئەگەر بولسا توت، كور، بىر ئەگرى بولۇر.

805 نىمكى تۈز ئولسا، پۈتۈن ئۈز بولۇر،
نىمكى ئۈز ئولسا، دىمەك تۈز بولۇر.

806 نىمكى ئېگىلسە، ئۇ ئەگرى بولۇر،
پۈتۈن ئەگرى، يامانلىق ۋۇرۇغى بولۇر.

807 قايسى تۈز ئېگىلسە، تۇرماس، يىقىلار،
نىمكى تۈز ئولسا، يىقىلماي تۇرار.

808 مېنىڭ ھەم قىلىغىم ئېگىلمەس ئېرۇر،
ئېگىلسە دۇرۇسلۇق، قىيامەت بولۇر.

809 قىلۇرمەن ئادالەت بىلەن ھەل ئىشىن،
ئايرىماسمەن بەگ ۋە قۇل دەپ ھىچ كىشىن.

810 بۇ خەنجەر ـ پىچاقىم، قولۇمدا تۇرۇر،
پىچار ھەم كېسەر بىر قورال، ئەي غەيۇر

811 پىچاقتەك كېسەرمەن، پىچىپ ئىشنى،
ساقلاتماي دەۋاغا كەلگەن كىشنى.

812 شىكەر شۈكى، بىركىم زۇلۇم يەتتى دەپ—
ئىشىكىمگە كەلسە ئادالەت تىلەپ،

813 شىكەردەك لەززەتلە يانۇر ئۇ كىشى،
سويۇنۇپ ئىچىلۇر يۈزى ھەم قېشى.

814 بۇ تۇرغان ئۇراغۇن شۇنداقلار ئىچەر،
كى زورلۇق ئىشلىتىپ، ئەدىلدىن كېچەر.

815 تۇتۇشۇپ ماڭا كەلسە قىلسام ھوكۇم،
ئۇراغۇن ئىچكەندەك بولۇرلەر چوققۇم.

816 بۇ قاشىم تۇرۇكى، بۇ كوركسىزلىكىم،
زۇلۇم قىلغۇچىغا بۇ يۈزسىزلىكىم.

817 كىرەك ئوغلۇم ئولسۇن، يېقىن تۇققىنىم،
يولۇچى، ئۆتكۈنچى، بىرەر قونىغىم،

818 ماڭا تەڭ ئىككىسى قانۇن ئالدىدا،
بولەكچە بولماسمەن ھوكۇم ۋاقتىدا.

819 بۇ بەگلىك ئاساسى ئادالەت ئىرۇر،
ئادىل ئولسا بەگلەر، تىرىكلىك بولۇر.

820 بۇنىڭدەك دىدى سوز ئەقىللىق كىشى،
كىم ئاقىل سوزىن تۇتسا تۈزىلەر ئىشى؛

821 ئادالەت ئۇستىدە بۇ بەگلىك ئۇلى،
بۇ بەگلىك ئاساسى ئادالەت يولى.

822 tərü ķilsa əlkə kəni bolsa bəg
tilək arzu buloąay bu ķolsa ķalī

AY TOLDĪ SUALĪ ƏLIGKƏ

823 yana aydī ay toldī əlig ķutī
nəlük boldī kün toqdī əlig atī

ƏLIG JƏWABĪ AY TOLDĪĶA

824 əlig aydī bilgə mənin ķilķīmī
kərüp mənzətü urdī bu atīmī

825 künüg kər ərilməz tolu oķ turur
yaruķluķī bir təg talu oķ turur

826 mənin mə ķilinqīm anar oķxadī
kənilik bilə toldī əksümədi

A34
827 ikinqi tooąar kün yarur bu azun
təzü həlķķa təgrür yoķalmaz əzün

828 mənin mə tərüm bu yoķalmaz əzün
ķamuoą həlķķa bir təg nə ķilķim səzüm

829 üqünqī bu kün tooąsa yərkə isig
qəqək yazlur anda tümən min tüsig

830 ķayu əlkə təgsə mənin bu tərüm
ol əl barqa ətlür tax ərsə ķorum

831 tooąar kün arïoą ya arïoąsiz təməz
ķamuoąķa yaruķluķ bərür əksüməz

822 ھوكۇم قىلسا ئەلگە ئەدىل بىرلە بەگ،
تىلەك-ئارزۇسىغا بولۇر يەتكىلى.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

823 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئېلىك قۇتى،
نېچۈن بولدى كۈنتۇغدى ئېلىك ئېتى؟

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

824 ئېلىگ دېدى: ئالىم بۇ قىلىغىم كورۇپ،
قويدى بۇ ئېتىمنى كۈنگە ئوخشۇتۇپ.

825 قارا، كۈن ئۇۋالماس—ھەمىشە پۈتۈن،
يورۇغى بىردەكلا ۋە پارلاق تولۇن.

826 مېنىڭمۇ قىلىغىم ئاڭا ئوخشىدى،
ئادالەت بىلەن تولدى، كەم بولمىدى.

827 ئىككىنچى، تۇغار كۈن، يورۇر بۇ جاھان،
ئۇنىڭغا چاچار نۇر، كېمەيمەس ھامان.

828 مېنىڭمۇ ھوكمۇم شۇ، يوقالماس ئۆزۈم،
پۈتۈن خەلققە بىردەك قىلىغىم سوزۇم.

829 ئۈچىنچى، ئىنسىدۇ يەر، تۇققاندا كۈن،
چېچەك ئاچىلۇر ئاندا تۈمەن مىڭ تۈسۈن.

830 قايۇ ئەلگە كىرسە، مېنىڭ قانۇنۇم،
ئۇ ئەل تۈزۈلەر بولسا تاش يا قۇرۇم[87].

831 تۇغار كۈن ئېرىغ يا ئېرىغسىز دېمەس،
ئۇنىڭغا يورۇقلۇق بېرەر كېمەيمەس.

B70

832 mənin̡ mə kïlïnqïm bu ol bəlgülüg
təzükə təgir barqa məndin ülüg

833 yana ma bu kün burjï šabit turur
bu šabit tədüküm tüpi bərk bolur

834 bu kün burjï arslan bu burj təprəməz
əvi təprəməzi üqün artamaz

835 mənin̡ kïlkïmï kər yəmə bir yan̡ïn
ezüm təgxürülməz yarukta en̡ün

AY TOLDÏ SUALI ƏLIGKƏ

C

836 bu ay toldï aydï ay əlig kutï
axasu azun əl yadïlsu atï

837 mənin̡ mə ezüm bu uzun yol yorïp
san̡a kəldi əmgəp həm artuk arïp

838 bu kïlkïn̡ bu ərdəmlərin̡ bar üqün
kesəp kəldim əmdi tapuqka küqün

839 ayu bər man̡a sən nətəg tapnayïn
səvinqin̡ kayu ol anï tutnayïn

840 tapuq bəg tapïsï ezə bolmasa
yaramaz bu tapqï nəqə əmgəsə

841 nəgü tər əxitgil ïla atlïqï
tapuqun bədümix kixi kutluqï

842 tapïnsa tapuqqï bəgin̡ə kalï
katïq tutqu bəglər səvinqi yolï

832 مېنىڭمۇ قىلىقىم مۇشۇنداق بولۇش،
مېنىڭدىن جىمىكە تېگەر تەلەي ئۇلۇش.

833 يەنە بۇرجى كۈننىڭ ئۇ سابىت[88] ئېرۇر،
بۇ سابىت دېگەنىم تېگى چىڭ بولۇر.

834 بۇ كۈن بۇرجى ئارسلان، ئۇ تەۋرىمەس،
تەۋرىمەس بولغاچ ئۆيى ھەم بۇزۇلماس.

835 مېنىڭمۇ قىلىقىم، تۇرقۇمغا قارا،
يورۇغۇم مېنىڭ ئۆزگىرىشسىز بارا.

ئايتولدىنىڭ ئىلىككە سوئالى

836 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ساھىپقىران،
يېيىلسۇن ئېتىڭ ھەممە تۇتقىن جاھان.

837 ئۇزۇمىمۇ بۇ ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ،
ساڭا ئەمگىنىپ كەلدىم ئارتۇق ھېرىپ.

838 شۇ خۇلقۇڭ، بۇ ئەردەملىرىڭ بار ئۈچۈن،
ئۈمىت بىرلە خىزمەتكە كەلدىم كۆچۈن[89].

839 دېگىن خىزمىتىڭنى نىچۈك مەن قىلاي،
سۆيۈنچۈڭ سېنىڭ قايسى، شۇنى مەن تۇتاي.

840 خىزمەت بولمىغاندا، بۇ بەگ مەيلىچە،
ئىشى يورىماس ئىشلەسىمۇ نىچە.

841 ئىشىتكىن، نىمە دەر ئىلا ئاتلىغى[90]،
ئىش ئىشلەپ چوڭايغان كىشى قۇتلۇغى:

842 خادىم بەگ ئىشىگە باغلاركەن بېلىن،
قاتتىق تۇتقۇلۇق بەگ سۆيۈنچى يولىن.

843 بۇ بەگلەر ئۈمىدىچە قىلغىن تاپۇغ،
رىزا بولسا بەگلەر ئاچار بەخت قوۋۇغ.

844 تاپۇغچى تاپۇغ بىلسە تۆرگە چىقۇر،
تاپۇغ بىلمىسە توردىن پەسكە چۈشۈر.

845 سۆيۈندۈرسە خىزمەتتە بەگنى قۇلى،
ئېچىلار ئۇڭا قەدىر-ھۆرمەت يولى.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

846 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم مەن ئەمدى سۆزۈڭ،
سۆيۈندۈم تىلە، بەك كۆزەتكىن ئۆزۈڭ.

847 مەن ئېيتاي يارامسىز نىمەنى ساڭا،
ئۆزەڭ پاكىزە يۈر، يولۇما ئاڭا.

848 ئۆزۈم خالىماسنىڭ بىرى يالغان ئول،
ئۇنىڭدىن كېيىنكى زۇلۇم قىلغان ئول.

849 بىرى ئاچكۆز، تاماخور ۋە تويماس ئۆزى،
بىرى ئالدىراڭغۇ، ئۇياتسىز كۆزى.

850 ھەر ئىشتا غەزەپكار، ئاچچىقى يامان،
قول ئەگرى، ھاراقتا بېرىلسە ھەر ئان.

851 بۇ ياڭلىغ كىشىلەر ياراماس ماڭا،
بۇنى ئېيتتىم ئەمدى ئۇچۇقلا ساڭا.

852 يارايمەن دېسەڭ سەن ماڭا بەلگۈلۈك،
ئەي نامدار بۇلاردىن يىراق يۈرگۈلۈك.

853 بولۇرسەن كۈنۈ-كۈن يېقىن سەن ماڭا،
ئاشار قەدىر-ئىھسان مېنىڭدىن ساڭا.

AY TOLDĪ SUALI ƏLIGKƏ

854 bu ay toldī aydī əxittim munī
takī bir sezūm bar ayu bər anī

855 bu ədgü kayu ol nətəg ol ezi
nəgü təg bolur ədgü kīlkī təzi

ƏLIG JƏWABĪ AY TOLDĪKA

B72
856 əlig aydī ədgü bu kīlkī yanī
tusulur bolur həlkka asoqī onī

857 təzü həlkka barqa kīlur ədgülük
yana minnət urmaz kixikə kəlük

858 ez asoqin tiləməz kixikə asīoq
bərür ol asīoqdīn bu kolmaz yanioq

AY TOLDĪ SUALI ƏLIGKƏ

859 yana aydī ay toldī uktum bu səz
takī bir tiləkimni aytur bu ez

860 maŋa ay kənilik kayu ol kəni
anīŋ birlə yalŋuk yarutsa küni

861 kayunī ayurlar kənilik yolī
nəgü təg bolur bu kənilik ulī

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

854 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئىشىتتىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار يېشىپ بەر ئۇنى.

855 نەدۇر ھەم نەخىلدا ئېرۇر ياخشىلىق،
نېچۇكتۇر ئۇنىڭدا تەبەت_قىلىق؟

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

856 ئېلىگ ئېيتتى: ياخشىلىق سۈپاتى شۇدۇر،
كى خەلققە ئۇنىڭدىن پايدىلار يېتۇر.

857 قىلۇر ياخشىلىق ئۇ پۈتۈن ئېلىگە،
يەنە مىننەت ئۇرماس كىشى يۈزىگە.

858 تىلەر نەپ ئۇ ئەلگە ئۆز نەپسىن دىمەس،
يەتكۈزگەن نەپىنچۈن بەدەل كۈزلىمەس.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

859 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئۇقتۇم بۇنى،
تېخى بىر تىلەك باركى، ئېيتاي ئۇنى.

860 ماڭا ئېيت، دۇرۇسلۇق نېچۈك نەرسىدۇر،
ئۇنىڭدىن كىشى كۈنى قانداق يورۇر؟

861 قايۇ نەرسىنى دەر دۇرۇسلۇق يولى،
نىمەدەك بولۇر بۇ دۇرۇسلۇق ئۇلى؟

ƏLIG JƏWABÏ AY TOLDÏKA

862 əlig aydï kərgil kəni ər əzi
tili kənli birlə birikər sezi

863 taxï təg iqi ol iqi təg taxï
bu yanlïq bolur ol kəni qïn kixi

864 kənülin qïkarsa ayada urup
yorïsa uyadmasa yalnuk kərüp

B73
865 kənilik kərək ərkə kopsa kutun
kənilik atï ol kixilik pütün

866 kïz ərməz bu yalnuk kixilik kïz ol
az ərməz bu yalnuk kənilik az ol

867 munar mənzətü aydï xa'ïr bu səz
sana səzlədi əmdi kərgil bu əz

868 yorïqlï bu yalnuk ədi ək əküx
kəni qïn pütün ər mana kəd kesüx

869 kïz ərməz kixi kər kixilik kïz ol
kəni qïn kixilərni əgdi ukux

AY TOLDÏ SUALI ƏLIGKƏ

870 yana aydï ay toldï əlig kutï
mana aqsa əmdi bu səz bük katï

871 bu ədgü kixilər bolurmu əsiz
əsiz mə urumu kər ədgükə iz

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

862 ئېلىگ ئېيتتى: شۇدۇر دۇرۇس ئەر ئۆزى،
تىلى، كۆڭلى بىرلە بىرىكەر سۆزى.

863 تېشىدەك ئىچىمۇ، ئىچىدەك تېشى،
بۇ ياڭلىغ بولۇر چىن ۋە توغرا كىشى.

864 چىقارسىپ يۈرەكنى ئالقاندا تۇتۇپ،
ئۇياتماي يۈرەلىسە ئەلنى كورۇپ.

865 بەختلىك ياشاشقا دۇرۇسلۇق كېرەك،
كىشىلىك ئۈچۈندۇر دۇرۇسلۇق دېمەك.

866 كىشى قىس ئەمەستۇر، كىشىلىك قىس ئول،
ئەمەس ئاز بۇ ئىنسان، دۇرۇسلۇق ئاز ئول.

867 بۇ ھەقتە شائىرنىڭ دېگەن بىر سۆزى—
ئوخشايدۇ مەن ئېيتقان سۆزۈمگە ئۆزى:

868 مىڭىپ يۈرگەن ئىنسان بەكىمۇ كوپ ئېرۇر،
دۇرۇس، چىن، پۈتۈن ئەر ماڭا خوپ ئېرۇر.

869 كىشى قىس ئەمەستۇر، كىشىلىك قىس ئول،
دۇرۇس، چىن كىشى ئۇ، تولا ماختىلۇر.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

870 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: بەختىيار خان،
بۇ سۆزنىڭ سىرىنى ماڭا قىل ئايان.

871 بۇ ياخشى كىشىلەر بولۇرمۇ يامان،
يامانلار بولۇرمۇ ياخشى بىر زامان؟

ƏLIG JƏWABĪ AY TOLDĪḲA

872 əlig aydī əḍgü iki türlüg ol
muninḍa biri qīn tutar əḍgü yol

873 bir əḍgü bolur kər anadīn tooɽup
yorīr ol kəni qīn kər əḍgü bolup

874 taḳī biri əḍgü kər ətgünq bolur
əsizkə ḳatīlsa ol əsiz ḳīlur

875 iki türlüg ol kər bu əsiz yəmə
ikigüni bir təp əsizkə sama

B74
876 tooɽa əsiz ol kər muninḍa biri
bu ər əlməginqə arīmaz kiri

877 taḳī biri ətgünq bolur bu əsiz
əxi əḍgü bolsa tüzər bu ma iz

A36
878 tooɽa əḍgüdin tutqi əḍgü kəlir
aẓun boḍnī andīn asīoɽlar alīr

879 tooɽa əsiz ərsə aṇar yoḳ otī
aẓunḳa bəla ol boḍunḳa yutī

880 muṇar mənẓətü aydī türkqə məŝəl
əxitgil munī sən uḳup əzkə al

881 ərüṇ süṭ bilə kirsə əḍgü ḳīlīḳ
əlüm tutmaoɽīnqa əvürməz yorīḳ

882 tadu birlə ḳatlīp tərümix ḳīlīnq
əlüm buzmaoɽīnqa buzulmaz ərinq

883 ķarïnda tərümix ķïlïnq əgrətik
yaoqïz yər ķatïnda ķətər ay tətik

884 ķalï əḑgükə bolsa əsiz əxi
əsiz boldï ķïlķï ol əsiz tuxï

885 əsiz mə ķatïlsa kər əḑgü bilə
ķamuoq əḑgülükkə bu buldï yula

886 taķï bir səbəb kər bu əḑgü əsiz
yaķïnlïķ yolïndïn tüzər tüzsə iz

887 bəgi əḑgü bolsa boḑun barqa tüz
bolur ķïlķï əḑgü yorïķlarï uz

888 yaķïn tutsa bəglər kər əḑgü kixig
əsiz barqa əḑgü ķïlur ol ixig

889 əsizlər yaķïn bolsa bəglər tapa
uzadï əsiz əlgi əlkə tüpə

890 əsiz bax kətürsə kər əḑgü yitər
bu əḑgü əlig bulsa əsiz ķətər

B75

891 ķalï əḑgü bolsa bu bəglər ķutun
ķamuoq əḑgü boldï ķarasï pütün

892 bu bəglər əsiz bolmaoqïnqa əsiz
ol əldə səvinqin ķïzartmaz məņiz

893 nə əḑgü tərü urdï bəglər bəgi
əsizkə bu ķin bərgə zindan yəgi

894 ķalï əḑgü bolsa boḑun baxqïsï
ķamuoq əḑgü boldï anïņ ixiqisi

895 apaņ əḍgü bolsa bu bəglər ezün
bayur boḍnï barqa ker ə̣tlür azun

AY TOLDÏ SUALI Ə̣LIGKƏ

896 yaņa aydï ay toldï uķtum munï
ə̣lig yarliķadï bu sezlər keni

897 bu əḍgüg bilir ol kixi əḍgü tə̣p
asïoqlïoq ərürin munï ķïloqu tə̣p

898 səvər barqa yalņuķ tilər arzular
anï ķoldaqïlar nəlük buldïlar

Ə̣LIG JƏWABÏ AY TOLDÏĶA

899 ə̣lig aydï əḍgü talu nəņ turur
talu nəņni tutqï talular ķolur

900 ķayu nəņ talu bolsa eḍrüm aoqïr
anïņ ķïlmaķï barqa ezkə aoqïr

901 ə̣sizlik uquz ol anï ķïldaqï
yavuz ix uquz ol ə̣siz boldaqï

902 ķayu nəņ uquz bolsa yə̣rdə yatur
aoqï quz aoqïr boldï terdə yatur

903 bu əḍgü aoqïx təg aoqïr aoqoquķa
yavuz nəņ inix ol uquz buloquķa

B76
904 muņar məņzətü sezlədi ker uķux
uķuxluoq sezi tutsa asoqï eküx

895 ئۆزى ياخشى بولسا بۇ بەگلەر تەگەر،
بىيىپ ھەممە خەلقى، جاھان تۈزۈلەر.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

896 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئۇقتۇم بۇنى،
ئېلىگ ئېيتتى سوزنىڭ توغرىسىنى.

897 بۇ ياخشىنى كىشى بىلۇر ياخشى دەپ،
تونۇپ پايدىسىنى ھەم ئەيلەر تەلەپ.

898 سويۇپ ھەممە ئادەم ئۇنى ئارزۇلار،
لېكىن ئىستىگەنلەر نىچۇكمۇ تاپار؟

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

899 ئېلىگ ئېيتتى: ياخشى—ئۇ نادىر ئېرۇر،
نادىرنى نادىرلارلا ئۈمىت قىلۇر.

900 نىمىكى نادىر بولسا، ئۇ خىل بولۇر،
ئۇنى قىلماقمۇ ئانچە مۇشكۇل تۇرۇر.

901 يامانلىق قەدىرسىز، قىلغان خار ھامان،
يامان ئىشنى قىلغان ھەمىشە يامان.

902 نىمىكى قەدىرسىز ئۇ، يەردە ياتۇر،
ئاغى[92]–چۆز[93] قىممەتلىك ئۇ تورنى ئالۇر.

903 ئېرۇر ياخشىلىق ئورلىگەندەك ئېغىر،
يامان ئىش چۈشۈشتەك، ئاساندۇر ئاخىر.

904 ئەقىل ئېيتتى بىر سوز ئۇڭا ئوخشۇتۇپ،
ئەقىلنىڭ سوزىن تۇت، ئۇنىڭ نەپىنى كوپ:

905 aqïx təg bu ədgü aqumaz kixi,
təgip təgmə yalnuk kïlumaz ixi

906 aqïr nəŋ kamuqï aqïr kïlquka
kïlumaz bu ixni biliksiz puxi

AY TOLDÏ SUALI ƏLIGKƏ

907 bu ay toldï aydï ay əlig kutï
bu egdi bilə munqa ədgü atï

908 müni barmu yalnuk anï sezləgü
ukuxluq ukarmu bilirmü nəgü

ƏLIG JƏWABÏ AY TOLDÏKA

909 əlig aydï ədgü tuqï egdilür
müni bu əsizlər ara savlanur

910 yakïnlïk kïlur ər kixikə tuxï
yavuz bolmasa kïlmaz ədgü ixi

911 bu satqaq basïnqak üqün ədgüni
əsizlər yorïp kər yarutmaz keni

912 kim ədgü tilər ərsə ədgü kïlur
basïnqak ya satqaqka bakmaz bolur

913 kim ərsə bu künlük tiləsə səvinq
əsizlik kïlur ol yarïn yər sakïnq

914 bu ədgü tiləgli nəgü tər əxit
kamuq ədgülük kïl ezüŋkə əx ət

905 ياخشىلىق ئۇرلەشتەك، چىقالماس كىشى،
قىلالمايدۇ ھەركىم بۇ ئۇرلەش ئىشى.

906 قەدىرلىك ئىشلارنى قىلماقلىق قىيىن،
قىلالماس بۇ ئىشنى بىلىمسىز كىشى.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

907 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ئېلىگ قۇتى،
ئىكەن شۇنچە ماختاشتا ياخشىلىق ئېتى.

908 قۇسۇرى بارمىكىن كىشى دېيدىغان؟
ئاقىللار بىلىپ بايقىيالايدىغان؟

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

909 ئېلىگ ئېيتتى: ياخشى ھامان ماختىلۇر،
يامانلار بۇنى بىر قۇسۇر دەپ بىلۇر.

910 يېقىندۇر كىشىگە كىشى ھەر زامان،
ئىش يوقتۇر ياخشىغا، بولمىسا يامان.

911 يامانلار كۆرەشتە يېڭىلگان ئۈچۈن،
قىلار قەست يورۇتماسقا ياخشىغا كۈن.

912 ياخشىلىق تىلەگەن ياخشىلىق قىلۇر،
زەئىپ، پەس—خۇنۇكلەرگە باقماس بولۇر.

913 كىمكى تىلەسە بۇ كۈن خوشلىقنى،
يامانلىق قىلىپ تاڭنا يەر قايغۇسىنى.

914 نىمە دەر ياخشىلىق تىلەگەن كىشى،
پۈتۈن ياخشىلىقنى قىل ئۇزنىڭ ئەشى:

927 muņar mənzətü aydī xa'ir bu söz
okīsa aqīloqay yiti kīl bu kez

928 kayu ədgü eknür kör ədgü üqün
atīkmīx əsiz ahir eknür küqün

929 əsiz kīlsa əsiz yanutī eküng
usa ədgülük kīl əsizkə eqün

B78
930 nəgü təg egəyin bu əsiz kixig
nəgü təg tiləyin bu əsiz ixig

931 otunluk bivalīk yavalīk kamuoq
əsizlər kīlīnqī bolur ay uluoq

932 bəla mihnət əmgək ekünqün sīoqīt
əsizlik yanutī bolur ay yigit

933 kalī səvməyin kər bu ədgü kixig
kalī egməyin mən bu ədgü ixig

A38
934 akīlīk kixilik asīoq ədgülük
bu ədgü kixidin kəlir bəlgülüg

A37
935 bu ədgü kixi barqa əx ədgüsi
bu ədgü ix ol barqa ix ədgüsi

A38
936 əxin ədgü bolsa nəgü kolsa kol
əx ədgü kərək ol özün bulsa yol

937 ərəz arzu ni'mət küvənqin avïnq
bu ədgü yanukī bolur bu səvinq

* * *

227 بۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سۆز،
چوڭايغاي ئوقسالق، ئىتتىكلىنىپ كۆز:

928 ياخشىلىق قىلىپ كىم ئۇندىن ئوكىنۇر،
يامان ملق ئاتانسا، پۇشايمان قىلۇر.

929 يامانلىقتا مۇمكىنچە قىل ياخشىلىق،
يامان قىلسا يامانلىق، پۇشايمان يانۇر.

930 نىچۇكمۇ مەدھىيلەي يامان كىشىنى،
نىچۇكمۇ تىلەيىن يامان ئىشىنى.

931 قوپاللىق، كۇستاخلىق، تەتۈرلۈك بولار،
ئى ئۇلۇغ، يامانلار ئىشىدۇر ئۇلار.

932 بالا، مىھنەت، پۇشايمان، زەخمەت، يىغا،
يامانلىق جاۋابى بولۇر، ئەي توڭا.

933 شۇڭا ياخشىنى مەن نىچۇك سويمەيىن؟
نىچۇن ياخشى ئىشنى مەدھى ئەتمەيىن؟

934 سىخىلىق، كىشىلىك، پايدا، ئەزگۈلۈك —
كېلۇرلەر ياخشىدىن بۇلار بەلگۈلۈك.

935 بۇ ياخشى كىشى بارچە ئەش ياخشىسى،
ئىرۇر ياخشى ئىش ھەممە ئىش ياخشىسى.

936 ھەمرا ياخشى بولسا نىمە كۆتسەڭ كۆت،
تاپايىن دىسەڭ بول، ھەمرا ياخشى تۇت.

937 راھەت، نېمەت، ئارزۇ، قۇۋانىچ ھەم ھوزۇر،
بۇلارغا جاۋاپ شۇ، خوشاللىق بولۇر.

* * *

938 əlig aydī ay toldī ukoqīl bu səz
ayītmīx səzünkə yanut kīldī əz

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƏLIGKƏ

939 yər əpti kər ay toldī turdī ərü
ayur ay īduk kut ay ədgü tərü

940 azun ərki buldun uzun bolsu yax
ərəz ədgü birlə əsən bolsu bax

941 buzulmasu bəglik bədüklük bilə
avīnqin tirilgil səvinqin külə

942 uluqluq bilə bul əküx əlkə ərk
bu ərk birlə bəglik ulī bolsu bərk

943 aka kəlsü arzu kurumaz bolup
kapuoq tutsu dəwlət karīmaz bolup

944 səvinq barqa yumoqī sana kəlsüni
sakīnq birlə duxman sīzīp əlsüni

945 səza ol sana kim tapīnsa tapuoq
səzaka tapīnsa aqar kut kapuoq

B79

946 nəgü tər əxitgil tapuoq kīlmīx ər
tapuoq birlə arzu tilək bulmīx ər

947 tapuoq kīlma kīlsa səzaka tapīn
səza bəg bilir ol tapuoqqī həkīn

948 tapīnma tapīnsa akī tapoqī kīl
akī əvi altun kümüx kapoqī bil

938 ئېلىگ ئېيتتى: ئايتولدى، ئۇققىن سوزۇم،
جاۋاپ قىلدىم ئېيتقان سوزۇڭگە ئوزۇم.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

939 يەر ئۆپتى ئايتولدى، تىلى تۈردى شۇئان،
دىدى: ئەي ياخشى قانۇن، ساھىپقىران،

940 جاھان قۇدرىتىن تاپتىڭ، ئۇزارسۇن يېشىڭ،
ھوزۇر ياخشىلىقتا تېچ ئولسۇن بېشىڭ.

941 ساق ئولسۇن بەگلىگىڭ بۈيۈكلۈك بىلە،
ياشا سەن ھوزۇردا سويۇنۇپ كۈلە.

942 ئۇلۇغلۇق بىلەن بول تولا ئەلگە بەگ،
بۇ كۈچ بىرلە بەگلىك ئۇلى بولسۇن بەك.

943 ئېقىپ كەلسۇن ئارزۇ قۇرىماس بولۇپ،
تۇرسۇن ئىشكتە دەۋلەت قېرىماس بولۇپ.

944 يىغىلسۇن ساڭا ھەممە خوشلۇق كېلىپ،
ئەلەم ئېچرە دۈشمەنلەر ئولسۇن سىزىپ.

945 لايىقتۇر خىزمىتىڭ كىم قىلسا ساڭا،
ئېچىلۇر بەختىنىڭ ئىشكى ئاڭا.

946 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، خىزمەت قىلغان ئەر،
خىزمەت بىرلە ئارزۇ-تىلەك تاپقان ئەر:

947 خىزمەت قىلما، قىلساڭ لايىق بەككە قىل،
لايىق بەگ بىلۇر ئۇ خادىم ھەققىن، بىل.

948 خىزمەت قىلما، قىلساڭ سېخىلەرگە قىل،
سېخى ئۆيى ئالتۇن، كۈمۈش ئىشكى بىل.

949 saranka tapinma ay tapnur kixi
tiriglik yava boloqa əsiz baxi

950 ezünə əsirkər saran ez nənin
kixikə kaqan bərgə ayoqil tənin

* * *

951 sezin kəsti ay toldi qikti turup
əvinə yüz urdi səvinqlig bolup

952 kiyiksiz tapuoq kildi anda naru
tüni yatti yatoqakta kündüz erü

953 həkikət tapindi baoqirsaklikin
əlig tutti kündə ezinə yakin

954 yəmə kəqti edlər bir anqa bu yan
bu ay toldi tapoqun kizil kildi ən

949 بېخىل خىزمەتنى قىلما سەن ھېچ زامان،
ھاياتلىق كېتەر بوش، بولۇرسەن يامان.

950 بېخىل ئۆز مېلىدىن ئۆزى قىزغىنار،
قاچان كىشى ھەققىن بېرىشكە ئۇنار؟!

* * *

951 سوزىن كەستى ئايتولدى چىقتى تۇرۇپ،
ئۆيىگە يۈرۈپ كەتتى، خوشال بولۇپ.

952 قۇسۇرسىز خىزمەت قىلدى شۇندىن بېرى،
يېتىپ كەچ، تۇرۇپ ئورە كۈندۈزلىرى.

953 كويۇمچان بولۇپ قىلدى ئۇ ئىشنى چىن،
ئېلىك كۆنسايىن تۇتتى ئۆزگە يېقىن.

954 ئوتۇپ كەتتى بىر قانچە ۋاقت ئۇشبۇ خىل،
ئىشى قىلدى ئايتولدىنى مەگزى قىزىل.

19

AY TOLDÏ Ə̣LIGKƏ TIL ƏRDƏMIN SƟZ ASÏƢLARÏN AYUR

955 ə̣lig bir kün ay toldïnï ündədi
orun bə̣rdi oldur tə̣yü imlədi

A43
956 bu ay toldï oldurdï aḳru silig
kezin yə̣rkə tikti bəkütti tilig

Ə̣LIG SUALI AY TOLDÏḲA

C37
957 ə̣lig aydï ay toldï sezlə sezüņ
nəlük xük turur sən nə boldï ezüņ

AY TOLDÏ JƏWABÏ Ə̣LIGKƏ

958 bu ay toldï aydï bu bəglər bəgi
ḳulï bəg yüzin kersə yitrür egi

B80
959 ə̣lig yarlïḳamaz nəgü sezləyin
ayïtmazda axnu nəgü etnəyin

ئون توققۇزىنچى باپ

ئايتولدىنىڭ ئېلىگكە تىلنىڭ پەزىلىتى ۋە سۆزنىڭ پايدىلىرىنى ئېيتقانلىغى باياندا

955 ئېلىگ بىر كۈن ئايتولدىنى ئۈندىدى،
ئورۇن بەردى، ئولتۇر دېبان ئىملىدى.

956 بۇ ئايتولدى ئولتۇردى ئاستا كېلىپ،
كۆزىن يەرگە تىكتى، تىلىنى يىغىپ.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

957 ئېلىگ ئېيتتى: ئايتولدى سۆزلە سۆزۈڭ،
نىچۈن شۇك تۇرۇرسەن، نە بولدۇڭ ئۆزۈڭ؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

958 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي بەگلەر بېگى،
كېتەر بەگ يۈزىن كۆرسە قۇلنىڭ ئوگى[94].

959 ئېلىگ بۇيرۇماستىن نىچۈك سۆز قىلاي،
سوراماستىن ئاۋال نىچۈك تىل ياراي؟

960 biliklig sezin sən əxit eznəmə
ayïtmazda axnu sezüņ sezləmə

961 kixig kim ok̦ïsa kərəkləp tiləp
ol ok̦ sezləgü axnu sezni ulap

962 ayïtmazda axnu sezüg sezləsə
keni sezlədi kim ay yïlk̦ï tə̦sə

963 tak̦ï tə̦lvə munduz kixi bu bilin
ayïtmadï bəglərkə̦ aqsa tilin

964 k̦ïzïl til k̦ïlur k̦ïsoqa yaxlïoq sə̦ni
əsənlik tiləsə k̦atïoq ba anï

965 nəgü tə̦r əxitgil ezin k̦ïsoqan ər
əsən tirlür inqin ezin basoqan ər

966 k̦ara bax yaoqïsï k̦ïzïl tïl turur
nəqə bax yə̦di bu tak̦ï ma yə̦yür

967 baxïņnï tiləsə tiliņni küd̦əz
tiliņ təgmə kündə baxïņnï yanur

Ə̦LİG JƏWABÏ AY TOLDÏK̦A

968 ə̦lig aydï uktum sezüņni tükəl
tirig sezləməsə ə̦d̦i ek muḥal

969 məgər iki türlüg kixi ol bilin
birisi biliksiz birisi aoqïn

970 aoqïn kəndü bərklig tili sezləməz
biliksiz tili ol sezin kizləməz

بىلىملىك سوزىنى ئاڭلا، ياق دىمە، 960
سورىماستىن ئاۋال ئۆزۈڭ سوزلىمە.

كىشى كىمنى قىچقارسا لازىم تېپىپ، 961
كېرەك سوزلىشى ئۇ ئاۋال سوز ئېچىپ.

سوراماي تۇرۇپلا ئاۋال سوزلىسە، 962
بولۇر توغراكىم، ئۇنى مايىۋان دىسە.

تېخى تەلۋە، ئەخمەق كىشى بىل ئۇنى، 963
بېكى سوزلىمەستە، ئاچىما تىلىنى.

قىزىل تىل قىلۇر قىسقا ياشلىق سېنى، 964
تىلەسەڭ ئىسەنلىكنى، چىڭ تۇت ئۇنى

نىمە دەر ئىشىتكىن ئۇزىن يىققان ئەر، 965
ئىسەن-تېچ ياشايدۇ ئۇزىن باسقان ئەر

قارا باش دۈشمىنى قىزىل تىل ئېرۇر، 966
يىدى قانچە باشنى، يەنە ھەم يىيۇر.

بېشىڭنى تىلەسەڭ تىلىڭنى كۈزەت، 967
تىلىڭ ھەر كۈنىدە بېشىڭنى يونۇر.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم سوزۇڭنى تۈگەل، 968
تىرىك سوزلىمىسە، بۇ ئەمرى مۇھال.

ئىككى خىل كىشى سوزلىمەس ئۇزلىرى، 969
بىرىدۇر بىلىمسىز، گاچادۇر بىرى.

گاچانىڭ تىلى يوق، قىلالمايدۇ سوز، 970
بىلىمسىز تىلى ساقلىيالمايدۇ سوز.

971 biliksiz tili tutqï bərklig kərək
biliklig kixi tilkə ərklig kərək

C38
972 biliklig səzi yərkə suv təg turur
akïtsa suvuƣ yərdə ni'mət ənür

973 biliklig kixinin savï əksüməz
akïƣlï süzük yul suvï əksüməz

B81
974 üyük qim osuƣluƣ bolur bilgələr
qïkar suv kayuda adak təpsələr

975 biliksiz kixi kənli kum təg turur
əgüz kirsə tolmaz ap ot yəm ənür

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

976 yana aydï ay toldï əlig ukar
bu til yasï təgsə tiriglik tükər

977 tirig bolsa yalnuk kalï səzləməz
kərəkligni səzlər kixi kizləməz

978 ayïtƣu kərək səz kixi səzləsə
ayïtmasa səznï katïƣ kizləsə

979 ayïtmaklïk ərkək turur ay əlig
jəwabï tixi ol yətürsə bilik

980 tixikə bir ərkək bolur kər əri
anïndïn toƣar toƣsa iki urï

971 بىلىمسىز تىلنى دائىم بەك تۇتماق كېرەك،
بىلىملىك تىلگە ھاكىم ئولىماق كېرەك.

972 بىلىملىك سوزى يەرگە سۇدەك بولۇر،
ئېقىتسا سۇنى يەردە نېمەت ئۈنۈر.

973 بىلىملىك كىشىنىڭ سوزى ئازلىماس،
ئاقار ساپ بۇلاقنىڭ سۈيى كاملىماس.

974 چىم ئوسكەن سۇلۇق يەر كەبىدۇر ئالىم،
چىقار سۇ، قەيەرگە ئاياق باسسا كىم.

975 بىلىمسىز كىشى كوڭلى قۇمدەك ئېرۇر،
دەريا كىرسە تولماس، ئوت ئۈنمەس بولۇر.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

976 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئېلىگ ئۇقار،
زىيان يەتسە تىلدىن ھاياتلىق يوقار.

977 تىرىك بولسا ئىنسان نىچۈك سوزلىمەس،
كېرەكلىكنى سوزلەر، ئۇنى يوشۇرماس.

978 كىشى سوزلىمەككە سورالماق كېرەك،
سورالمىسا، سوزنى دىمەسلىك كېرەك.

979 ئەي ئېلىگ، سورىماق — بۇ ئەركەك ئېرۇر،
چۈشەنسە بۇنىڭكىم، جاۋاپ چىشىدۇر.

980 چىشىغا بىر ئەركەك كىشى ئەر بولۇر،
ئۇلاردىن ئىككى ئوغۇل بالا تۇغۇلۇر.

ӘLIG SUALI AY TOLDİĶA

981 әlig aydï uķtum sәzüŋ barqa qïn
ayïtoɋu sәzüm bar taķï bir aḑïn

982 bu til yasïn aydïŋ әxittim anï
anïŋ asoɋï barmu ayu bәr kәni

A44
983 bu til yasïŋa ķorķsa әmdi әzüŋ
yatu ķaloɋa barqa asïoɋlïoɋ sәzüŋ

AY TOLDÏ JӘWABÏ ӘLIGKӘ

984 bu ay toldï aydï sәz asoɋï tәlim
ķalï sәzlәyü bilsә ux bu tilim

B82
985 yava sәz biliksiz tilindin qïķar
biliksiz kixig bilgә yïlķï atar

986 ķara ķïlķï tәŋsiz yava sәzlәgәn
yava sәz turur bu ķara bax yәgәn

C39
987 yava sәzlәsә sәz nәqә yas ķïlur
әgәr sәzlәyü bilsә asoɋï bolur

988 ķara ķarnï toḑsa kәr uḑ tәg yatur
yava sәzkә avnur әzin sәmritür

989 yәsә toḑsa yatsa bu yïlķï turur
bu yïlķï tәdüküm bu ķïlķï turur

990 biliklig kixilәr әt әz yavrïtur
bilik birlә avnur janïn sәmritür

991 ət ez ülgi barqa boꝗuzdïn kirür
bu jan ülgi qïn sez ķulaķtïn kirür

992 bilik bəlgüsi ker iki nəņ turur
bu iki bilə ər ķizil əņ uruṛ

993 biri til turur ker birisi boꝗuz
bu iki basa tutsa asoꝗï egüz

994 biliklig boꝗuz tilkə ərklig kərək
boꝗuz til küḍəzgən biliklig kərək

ӘLIG SUALI AY TOLDİĶA

995 əlig aydï uķtum bu sez bəlgülüg
sez əşli nəqə ol nəgü ol ülüg

996 ķayudïn qïķar sez ķayuķa barïr
munï ma ayu bər maņa ay bilir

997 nəqə sezləməgü nəqə sezləgü
nəgü tər biliklig uķuxluꝗ begü

AY TOLDİ JӘWABİ ӘLIGKӘ

B83
998 bu ay toldï aydï sez ornï sïr ol
sez ülgi on ol sezləgüsi bir ol

999 biri sezləgü ol toķuzï tiḍïꝗ
tiḍïꝗ sez tüpi əşlï barqa yiḍïꝗ

991 بەدەننىڭ ئۈلۈشى ئېغىزدىن كىرۈر،
بۇ جان ئۈلۈشى چىن سۆز، قۇلاقتىن كىرۈر.

992 بىلىم بەلگىسى ئىككى نەرسە ئېرۈر،
ئۇ ئىككى بىلەن ئەر قىزىل ئۆڭ بولۇر؛

993 بىرى تىل، ئۇ بىرسى بوغۇز-گال ئېرۈر،
ئەگەر ئۇتسا چىڭ، نەپسى دەريا بولۇر.

994 بىلىملىك بوغۇز، تىلنى ساقلاش كېرەك،
بوغۇز، تىل ساق ئالىمنى تاللاش كېرەك.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

995 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇ سۆز بەلگۈلۈك،
نەدۇر سۆزنىڭ ئەسلى، ئۇ نەچچە تۈرلۈك؟

996 قەيەردىن چىقىپ سۆز، قەيەرگە يېتەر؟
بۇنى ھەم ماڭا ئېيت، ئەي بىلگۈچى ئەر.

997 دېمەسلىك قانچىلىك، قانچىلىك دېيىش،
بۇ ھەقتە بىلىملىك ھېكىم نە دېمىش؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

998 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: سۆز ئورنىدۇر سىر
سۆز ئون بولسا، سۆزلەشكە لازىمى بىر.

999 بىرىن سۆزلىسە، توققۇزىدۇر ياساق،
ياساق سۆز تېگىدىن بولۇر بەد پۇراق.

ƏLIG SUALI AY TOLDÏḲA

1000 yana aydï əlig səz asoqï nəqə
yasï ma nəqə ol maṇa ay aqa

AY TOLDI JƏWABÏ ƏLIGKƏ

C40
1001 bu ay toldï aydï səz asoqï uluoq
yẹrinqə tüxürsə bədütür ḳuluoq

1002 səz asoqï bilə ker yaoqïz yẹrdəki
yaxïl kəkkə yoḳlar bolur tərdəki

1003 ḳalï səzləyü bilməsə til səzüg
yaxïl kəktə ərsə ker indrür əzüg

ƏLIG SUALI AY TOLDÏḲA

1004 yana aydï səznüṇ əküxi nəqə
azï ma nəqə ol maṇa ay aqa

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

B84
1005 bu ay toldï aydï əküx səz oï ol
ayïtmadï səzləp ẹriksə keṇül

1006 bu az səz ol ol kim ayïtmïxḳa əz
jəwap bẹrsə səzkə yanut ḳïlsa səz

1007 muṇar məṇzətü aydï xa'ir səzin
tilin səz bilə tüzdi aqtï yüzin

1008 ئۆزۈڭنى كۆزەت بەك، ياخشى سوزلىگىل،
سورالغاندا سوزلە، يەنە قىسقا قىل،

1009 كوپ ئاڭلا بۇ سوزنى، تولا سوزلىمە،
بىلىم بىرلە سوز تۈز، ئىشلىتىپ ئەقىل.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

1010 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇ سوزنىڭ بارىن،
يەنە بىر سوزۇم بار، يوشۇرماي دىگىن:

1011 ئىشتىمەك كېرەك كىمدىن سوزنىڭ چىنى،
بولۇر سوزنى كىمگە دىسە، ئېيت مۇنى.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1012 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: بىلىم ئەھلىدىن—
ئىشىت سوز، بىلىمسىزگە ئېيتقىن كېيىن.

1013 كېرەك سوزنى چوڭدىن ئىشتىمەك كېرەك،
كىچىككە دىگۈلۈك، ئۇ قىلسۇن كېرەك.

1014 بىرەر-بىر سوزلە، كوپ ئاڭلا سوزنىكىم،
ماڭا مۇنداق ئېيتتى بىلىملىك ھېكىم:

1015 تولا سوز بىلەن بولماس ئالىم كىشى،
كوپ ئاڭلاپ بولۇر ئۇ ئالىم تۇر بىشى.

1016 گاچا بولسا ئىنسان بىلەر ھەم بىلىم،
پەقەت ساگرو كىشى تاپالماس ئىلىم.

ə̧LIG SUALI AY TOLDÏĶA

1017 yana aydï ə̧lig uķuldï bu sez
taķï bir sezüm bar anï aysun ez

1018 tilig xükmü tutɋu azu sezləsə
sezüg aqsamu yə̧g azu kizləsə

AY TOLDÏ JƏWABÏ ə̧LIGKƏ

1019 bu ay toldï aydï əxitsü ə̧lig
tilin sezləməsə ķalur bu bilik

1020 tilig seksə bolmaz təlim eggüsi
sezüg eggüsi bar yə̧mə sekgüsi

1021 ķamuɋ təprənigli bu sansïz ķalïn
tanukluķ bə̧rür bir bayatïɋ tilin

1022 terütti tümən miņ halayiķlarïɋ
tili birlə təņrig egərlər arïɋ

1023 ət ezlüg kixikə kərəki bu ol
birisi tilin sez birisi keņül

1024 keņül til terütti keni sez üqün
sezi əgri bolsa keyər ol küqün

B86
1025 keni sezləsə sez kər asɋï ekux
ķalï sezləsə əgri barqa sekux

1026 keni sezlər ərsə tiliņ təprəsü
sezüņ əgri ərsə ezüņ kizləsü

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

1017 يەنە ئېيتتى ئېلىگ: ئۇقتۇلدى سوزۇڭ،
يەنە بىر سوزۇم بار، جاۋاپ بەر ئوزۇڭ.

1018 بۇ تىل تۇرسا شۇك خوپمۇ يا سوزلىسە،
دىسە سوزنى خوپمۇ ۋە يا دىمىسە؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىگكە جاۋابى

1019 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئىشىتسۇن ئېلىگ،
تىلىڭ سوزلىمىسە قالۇر بۇ بىلىك.

1020 سوكۇۋەمە تىلنى، ماختىشىمۇ بار،
بۇ سوز سوكۇلەر ھەم يەنە ماختىلار.

1021 بۇ سانسىز مىدىرلاپ تۇرغان ھەممە جان،
تىلى بىرلە ئېيتار خۇداغا ئىمان.

1022 ياراتتى خالايىقنى مىڭ-مىڭ تۇمەن،
ماختايدۇ تەڭرىنى ئۇلار تىل بىلەن.

1023 تېنى باركىشىگە كېرەكلىكى شۇل:
بىرى تىل ۋە سوزدۇر، بىرىدۇر كوڭۇل.

1024 كوڭۇل، تىل يارالدى دۇرۇس سوز ئۇچۇن،
سوزى ئەگرى بولسا كويەر تۇ كۇچۇن.

1025 دۇرۇس سوزلەنىسە سوز كوپتۇر پايدىسى،
سوكۇلەر ھەمىشە سوزنىڭ ئەگرىسى.

1026 تىلىڭ تەۋرىسۇن گەر دۇرۇس سوزلىسە،
يوشۇرغىن سوزۇڭنى گەر ئەگرى ئىسە.

C42

1027 tilin sezləməsə aoqin tər kixi
ekük sezləsə ati yanxak baxi

1028 kixidə uquzi kixi yanxaki
kixidə aoqiri kixi ol aki

* * *

1029 bu sezlər əxitti səvindi əlig
kezün kekkə tikti ketürdi əlig

1030 bayatka xükür kildi egdi ekük
ayur ay idim sən baoqirsak kesük

1031 kamuoq ədgülük təgdi səndin mana
tapuoqsuz kulun mən yazukluoq sana

1032 tiləkimni bərdin kamuoq arzular
ərəz dunya dəwlət ekük ədgülər

1033 bu xükruoq nəgü təg etəy ez ezün
munin xükri sən kil sana ay tüzün

* * *

1034 sezin kəsti aqti aoqi kaznaki
üledi ekük nən qioqaylar həki

1035 aoqirladi əlig bu ay toldini
aqioq bərdi əlgin tilin egdini

1036 wəzirlik anar bərdi tamoqa ayaoq
tuoqi kevrügi birlə bərdi kuyaoq

1027 گاچا دەر خالايىق تىل سوزلىمىسە،
مەمەدانە بېشى دەر كوپ سوزلىسە.

1028 بىھۇدە سوز ئېيتقان كىشى قەدىرسىز،
قەدىرلىك كىشىدۇر سېخى، شۇبھىسىز.

* * *

1029 بۇ سوزنى ئىشىتىپ سويۈندى ئېلىگ،
كوزىن تىكتى كوككە، كوتەردى ئىلىگ.

1030 خۇداغا شۈكۈر قىلدى، كوپ ماختىدى،
ئەزىز مېھرىۋان بىر ئىگەمسەن، دىدى.

1031 پۈتۈن ياخشىلىق تەگدى سەندىن ماڭا،
ئۆتۈۋقسىز، كۆنالىق قۇلۇڭمەن ساڭا.

1032 تىلەك-ئارزۇلىرىمنى بەردىڭ پۈتۈن،
بۇ دەۋلەت، موزۇر ھەم ياخشىلىق، ئاجۇن[95].

1033 نىچۈك مەن ئۆتەلەي بۇلار شۈكرىنى،
ئۆزەڭگە ئۆزەڭ قىل ئادا شۈكرىنى.

* * *

1034 سوزىن توختىتىپ ئۇ ئېچىپ غەزنىنى،
ئۈلەشتۈردى يوقسۇلغا كوپ نەرسىنى.

1035 بۇ ئايتولدىنى ئېلىگ ئىززەتلىدى،
قولى بەردى ئېھسان، تىلى ماختىدى.

1036 ۋەزىرلىك ئۇنۋانى ۋە تامغا ئاڭا—
تۇغ، ناغرا ھەم ساۋۇت بەردى يانا.

1037 ķamuǫı̧ ǫlkə kīldī kər əlgi uzun
boyun əgdi duxman kǫtərdi ezün

* * *

1038 bu ay toldī sordī ķamuǫı̧ ix küḑük
küvənq kīldī ezkə bu bulmīx eḑüg

1039 bayudī boḑun həm ǫtildi ǫli
ǫligkə du'a kīldī boḑnī tili

B87
1040 ķutuldī boḑun kǫtti əmgəkləri
ķozī birlə ķatlīp yorīdī beri

1041 ǫtildi ǫli həm tüzüldi terü
ǫlig dəwlǫti boldī kündə erü

1042 yorīdī bir anqa bu yanlīǫı̧ ķutun
tüzüldi ǫli boḑnī barqa pütün

1043 təlim arttī ǫldə yanī kənd ulux
ǫlig ķaznaķī toldī altun kümüx

C43
1044 səvindi ǫlig inqkə təgdi ezi
azunda yaḑīldī kər atī sezi

1037 پۈتۈن ئەلگە قىلدى قولنى ئۇزۇن،
چىقىپ چەتكە دۈشمەن ئېگىشتى بويۇن.

* * *

1038 بۇ ئايتولدى سۆردى پۈتۈن ئىش كۆچەپ،
بۇ ئىقبال دەۋرىنى غەنىمەت ساناپ.

1039 بېيىدى خەلقىمۇ، يېتىلدى ئېلى،
ئېلىككە دۇئا قىلدى خەلقنىڭ تىلى.

1040 قۇتۇلدى خەلق، كەتتى زەخمەتلىرى،
قوزى بىرلە يۈردى قوشۇلۇپ بۆرى.

1041 يېتىلدى ئېلى ھەم تۈزەلدى قانۇن،
ئېلىگنىڭ دەۋلىتى ئۇستى كۈنمۇ-كۈن.

1042 شۇ ياغلىغ ھوزۇردا ئۆتتى بىر زامان،
تۈزەلدى ئېلى ھەم خەلقى ھەر تامان.

1043 تولا ئارتتى ئەلدە شەھەر-كەنت قۇرۇش،
جۇغلاندى غەزنىگە ئالتۇن ھەم كۈمۈش.

1044 سويۇندى ئېلىگ، تاپتى ئارام ئۆزى،
جاھاندا يېيىلدى ئېتى ھەم سۆزى.

20

KUT KÏVLÏKÏN DƏWLƏT ƏRSƏLLIKIN AYUR

1045 tükəl buldï ay toldï arzu tilək
kïvï kut karïp yïktï arka yələk

A46
1046 yəmə yakxï aymïx biliklig bəgü
tükəl bolsa ni'mət bulumaz yəgü

1047 takï munda yəgrək bilik sezləmix
tükəl bolsa ni'mət tükər yax təmix

1048 ədi yakxï aymïx biliklig sezi
bu bilgə sezi ol biliksiz kezi

1049 inigli aɣar ol aɣïɣlï inər
yaruɣlï tunar ol yorïɣlï tïnar

1050 nə kim ixlər ərsə tükəlin küdər
tükəgli tükəsə inixkə yanar

1051 bu ay toldï buldï tiləkin tükəl
tükətti tiriglig turu kaldï mal

يىگىرمىنچى باپ

بەختنىڭ داۋامسىزلىقى ۋە دۆلەتنىڭ تۇراقسىزلىقى بايانىدا

1045 تولۇق قوچقاندا ئايتولدى ئارزۇ ـ تىلەك،
قىرىپ بىۋاپا بەخت، يىقىلدى يولەك.

1046 ئەجەپ ياخشى ئېيتمىش دانا ـ بىلگۈچى:
تەل بولغاندا نېمەت، يوقار يىگۈچى.

1047 بىر ئالىم بۇندىنمۇ ياخشىراق دېمىش:
تولۇق بولغاندا نېمەت، ئۇمۇر تۈگەرمىش.

1048 ئەجەپ خوپ دېيىلمىش بىلىملىك سوزى،
بىلىملىك سوزىدۇر بىلىمسىز كوزى:

1049 ئۇرلىگەن چۈشەر ھەم چۈشكەنلەر چىقار،
يورىغان ئۆچەر ھەم يۈرگەنلەر تىنار.

1050 نەئىشكىم قىلىنسا تولۇقلۇق كۈتەر،
تولۇقلۇققا يەتسە چۈشۈشكە يانار.

1051 بۇ ئايتولدى يەتكەندە تىلەككە تۈگەل،
تۈگەدى تىرىكلىك، قېلىپ قالدى مال.

1052 yana ərlü kirdi bu tolmïx ayï
kaḍïr kïxka yandï yarumïx yayï

B88
1053 yaraxïk tadular karïxtï iqin
küqəndi biri tuttï bastï üqin

1054 tadu təgxürüldi axï boldï yig
aoqïr boldï keŋli katïoq tuttï ig

1055 tadu artïqdi kər küqi əksüdi
kaoqïl təg keni boḍ əgildi koḍï

1056 tutup qaldï yərkə aoqïr ig kəlip
təxəkkə kirip yattï munluoq ulïp

1057 otaqï tərildi tamur kərdilər
ol ig kəm nə ərmix ayu bərdilər

C44
1058 kayu aydï kan tutmïx əmdi munï
aqa bərgü əkqək akïtoqu kanï

1059 kayu aydï ətrüm iqürgü kərək
əzi katmïx əmdi boxutoqu kərək

1060 kayusï sooqïk ətti katti julab
kayu kïldï bərdi kərəklig xərab

1061 ot əm kalmadï kər nəqə kïldïlar
yaraxïk nə ərsə anï bərdilər

1062 asïoq kïlmadï kündə arttï igi
koradï küqi kündə yitti əgi

1063 nəgü tər əxitgil sakïnuk kixi
sakïnuk kixi ol kixilər baxï

1052 كېچىكلەپ قايتىدىن ئۇ تولغان ئايى،
قەھىرلىك قىشتا ياندى يورىغان يايى[98].

1053 جىدەل باشتى يارىشىق تادۇ ئىچىنى،
يېڭىپ بىرى باستى كېلىپ ئۇچىنى.

1054 مىزاجى ئۆزگەردى، تاماق بى تېتىق،
كوڭۇل بولدى غەش، تۇتتۇپ بەك ئاغرىق.

1055 مىزاجى بۇزۇلغاچ كۈچى كەملىدى،
چۈنقتەك ئېگىلدى قامىتى-قەددى.

1056 ئېغىر بىركېسەللىك يىقىتتى كېلىپ،
ئۇ ياتتى مۆلۈ ئىچرە توشەككە كىرىپ.

1057 تۇپلار يىغىلىپ تۇتتۇشتى تونۇر،
دېيىشتى ئۇلار: بۇ كېسەل نىمەدۇر؟

1058 بىرى دىدى: قانى تۇتتۇلمىش بۇنىڭ،
ئېلىپ قان، تومۇرىن ئاچايلى ئۇنىڭ.

1059 بىرى دىدى؛ سۈرگە ئىچۈرمەك كېرەك،
ئىچى قاتقان ئەمدى بوشاتماق كېرەك.

1060 بىرى شەرۋەت ئەتتى ۋە قوشتى جۇلاپ،
ياساپ بەردى بىرسى كېرەكلىك شاراپ.

1061 داۋا-دورا قالماي، بارىن قىلدىلەر،
نىمىكى ياراشسا ئۇنى بەردىلەر.

1062 ئېشۋەردى ئاغرىق، پايدا قىلمىدى،
خوراپ كۈچ كۈندىن-كۈن، ھۇشى قالمىدى.

1063 نىمە دېيدۇ ئاڭلا ئۆزى پاك كىشى،
ئۆزى پاك كىشى ئۇ كىشىلەر بېشى:

1064 تەرياك[97] بەر ۋە مەيلى قات شەلسە[98]،
قوشۇپ ماترىدۇس[99] يا سۈرگە ئىچۈرسە؛

1065 تېۋىپنى قىچقىرغىن ۋە خاھى داخان،
ئۆلۈمگە داۋا نەپئى بەرمەس ھامان.

1066 غاپىل بولمىغىن ئەي تىرىك يۈرگۈچى،
ئەگەرچە تىرىكسەن ئۆزۈڭ ئۆلگۈچى.

* * *

1067 بۇ ئايتولدى ھالىن ئىشىتتى ئىلىگ،
ئۆلۈم خەۋەرچىسى سۇنۇپتۇ ئىلىگ.

1068 سوراشقا ئىلىگ كەلدى ئايتولدىنى،
كېلىپ كوردى ئۇنىڭ ياتۇر ھالىنى.

ئىلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

1069 ئىلىگ ئېيتتى: ئەمدى ئەي ھالىڭ نىچۈك،
نىچۈكتۇر كېسەلىڭ ھەم ئۆيقۇڭ نىچۈك؟

ئايتولدىنىڭ ئىلىككە جاۋابى

1070 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئىلىگ دەي ساڭا،
مېنى تۇتتى ئاغرىق، داۋا يوق ئۇڭا.

1071 ئايىم تولغان ئەردى، كىچىكلىدى ئۇ،
ئىسىل ئەردى خۇلقۇم، كېتەر بولدى ئۇ.

1072 خوشال تۇققان ئەردى بۇ تۇققان كۈنۈم،
كۈنۈم پاتقان كەبى يورۇماس تۈنۈم.

1073 küvənqlik tiriglik kətürdi ezin
yayïƣ dunya mə̣ndin əvürdi yüzin

1074 sevinq arzu ni'mət turu ḳalƣalïr
saḳïnq ḳaḍƣu mihnət maņa kəlgəlir

C45
1075 munu aḍrïlur məņ səninḍin bu kün
uliyu barïr məņ ekünqün munuņ

1076 nəgü tə̣r əxitgil bəgü ə̣l bəgi
boḍun baxlaƣuqï kixidə yə̣gi

1077 nə əḍgü nəņ ərdi bu dəwlət kəlip
yaņa barmaz ərsə tiləkqə yəlip

1078 nə yaḳxï nəņ ərdi bu bəglik ixi
elüm tutmaz ərsə yorïsa kixi

1079 nə kə̣rklüg kün ərdi yigitlik küni
ḳarïlïḳ yoḳ ərsə yorïsa keni

Ə̣LIG JƏWABÏ AY TOLDÏḲA

A47
1080 ə̣lig aydï ay toldï ḳoḍƣïl bu sez
bu sez sezləməgil aya keņli tüz

B90
1081 kixi barqa iglər kə̣r əḍgü bolur
saņa yalņuz ərməz bu ig ay unur

1082 nəlük tildə kərksüz yorïr bu sezüņ
nəlük keņlüņi artatur səņ ezüņ

1083 saņa əmdi avnïp yorïr ərdi ez
maņa tə̣tgü təg səņ aḍïn boldï sez

1084 bayat ə̣dgü ḳīloqay bu səz səzləmə
tügün urma otuņ məniņ kəņlümə

AY TOLDİ JƏWABİ Ə̣LIGKƏ

1085 bu ay toldī aydī ay ə̣lig ḳutī
bu igkə əmi yoḳ tiləmə otī

1086 ḳayu kim tooqar ərsə əlgü kərək
ḳayu nəņ aoqar ərsə ilgü kərək

1087 aoqixḳa inix ol ə̣dizkə patïoq
səvinqkə saḳīnq ol aqïoqḳa tatïoq

1088 yana ma saņa aydim ux bu səzüm
ḳīlīnqīm yayïoq tə̣p nə ə̣rsəl əzüm

1089 məniņ ḳīlḳīmī aydīm ərdi saņa
kəņül bamaoqu ərdiņ əmdi maņa

C46
1090 barīr mən muņar sən sə̣zik tutmaoqīl
tooquoqlī kim əlməz tə̣sə pütməgil

1091 īnanqsīz tə̣mə əmdi səkmə̣ mə̣ni
īnanq ḳīlmaoqa dunya ḳoḍoqa sə̣ni

1092 jəfa ḳīldī tə̣p sən ilənmə maņa
məninḍə jəfaqī bu dunya saņa

1093 usanma əlür sən məninḍə basa
īnanma bu dunyaḳa pütmə usa

B91
1094 aoqīrladīņ ərdi tapuoqsuz mə̣ni
tapuoq yətrümədim ay ə̣lig ḳanī

1084 خۇدا ياخشى ئەيلەر، بۇ سوز سوزلىمە،
تۇگۇن چەكمە ئۇتتىن مېنىڭ كوڭلىمە.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1085 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ھەي ساھىپقىران،
بۇ ئاغرىققا ھېچ كىم داۋا تاپمىغان.

1086 نىمەكىم تۇغۇلار ھەم ئۇلمەك كېرەك،
نىمە ئورلىسە، پەسكە چۈشمەك كېرەك.

1087 چىقىشقا چۈشۈش بار، ئىگىزگە باتىق[100]،
سۆيۈنچكە قايغۇ-غەم، ئاچچىققا تاتىق[101].

1088 دىگەنتىم يەنە مەن ساڭا شۇ سوزۈم،
خۇيۇم ئوزگىرىشچان، تۇراقسىز ئوزۇم.

1089 خۇيۇم ئېيتقان ئەردىم ئوزۇم مەن ساڭا،
بولاتتى كوڭۇل بەرمىسەڭ سەن ماڭا.

1090 كېتۇرمەن، بۇڭا سەن شۇبھە قىلمىغىن،
تۇغۇلغانكىم، ئولمەس دىسە پۇتمىگىن.

1091 ئىشەنچىسىز دىمە ئەمدى سوكمە مېنى،
ئىشەنمە جاھانغا، ئۇ تاشلار سېنى.

1092 جاپا قىلدى دەپ ئەيىپ قويما ماڭا،
جاپاچى مېنىڭدىنمۇ دۇنيا ساڭا.

1093 ئولەرسەن، غاپىل ئولما مەندىن كېيىن،
ئىشەنمە جاھانغا ھەم گول بولمىغىن.

1094 قەدىرلەپ ئىدىگەن خىزمەتسىز مېنى،
ئەي ئېلىگ، بېجىرگەن خىزمىتىم قېنى؟

1095 tilək arzun ərməz mənin̡ ölməkim
bu kün bolmïx ərməz kəlip barmaķïm

1096 ezəlü barïr mən̡ ez ərksiz bolup
ķutuloƣu yə̣rim yoķ tiriglik bulup

1097 yoķ ərdim tərütti igiḍti mə̣ni
kiqig oƣlan ərdim bəḍütti mə̣ni

1098 yalïn̡ yüzlüg ərdim pütürdi saķal
kara ķuzoƣun ərdim ķuoƣu ķïldï qal

1099 boḍum ərdi oķ təg əgildi boḍum
tiriglik tükədi yətildi eḍüm

1100 yə̣nə yəķxï aymïx begü bilki kən̡
əxitgil munï sən aya ķïzoƣu ən̡

1101 ķayu baxķa kirsə ķuoƣu ķïrtïxï
ķuoƣu təg erün̡ ķïloƣu ken̡lin kixi

1102 kimin̡ əgri bolsa keni tal boḍï
keni ķïloƣu ken̡lin yətildi eḍi

1103 erün̡ boldï ərsə ķara saq saķal
anunoƣu pusuoƣqï elümkə tükəl

1104 mun̡ar mən̡zətü aydï xa'ir bu sez
əxitgil munï sən aya əḍgü ez

C47
1105 ķara saq erün̡i elümdin yumux
ķïlur ol tirigkə tiriglik kesüx

1106 tü ni'mət yə̣din̡ mə tiriglik yə̣din̡
elüm yə̣r sə̣ni sən usanma eküx

1095 تىلەكىم ئەمەس بۇ مېنىڭ ئۆلىشىم،
بۇگۈنلا ئەمەستۇر كېلىپ-كەتمىكىم.

1096 ئىلاجسىز كېتۇرمەن ئېرىكسىز بولۇپ،
قۇتۇلۇر يېرىم يوق ھاياتتا تۇرۇپ.

1097 يوق ئەردىم ياراتتى، ئۆستۇردى مېنى،
كىچىك ئوغلان ئەردىم بۇيۇتتى مېنى.

1098 يېشىلىق يۈزلۈك ئەردىم، چىقاردى ساقال،
قارا قۇزغۇن ئەردىم، ئاققۇ قىلدى چال.

1099 بويۇم ئەردى ئوقتەك، ئېگىلدى بويۇم،
تىرىكلىك تۈگىدى، يېتىلدى كۈنۈم.

1100 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ ئالىم، ئىلمى چوڭ،
ئىشىتكىن بۇنى سەن، ئايا قىزىل ئوڭ:

1101 ئاقارسا ئاققۇدەك كىشىنىڭ بېشى،
دىلىن ئاققۇ كەبى ئاقارتسۇن كىشى.

1102 ئېگىلسە كىشىنىڭ تۈز تالدەك بويى،
تۈزەتسۇن دىلىنى، يېتىلدى چېغى.

1103 قارا چاچ، ساقاللار ئاقارسا تولۇق،
موكۇنگەن ئۆلۈمگە تەييار تۇرغۇلۇق.

1104 بۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سوز،
ئىشىتكىن بۇنى سەن، ئايا ياخشى ئوز:

1105 قاراچاچنىڭ ئېقى—ئۆلۈم بەلگىسى،
تىرىككە ھاياتنى ئەزىز قىلغۇسى.

1106 يىدىڭ قانچە نېمەت، تېتىدىڭ ھايات،
غاپىل ئولما، سېنى ئۆلۈم يىگۇسى.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

1107 ئېلىگ ئېيتتى: ئايتولدى سەۋر قىل، چىدا،
كېسەلدۇر كۆنالىقتا تاڭنا پىدا[102].

1108 ئۇلەر بولسا گەر ئۇ پۈتۈن ئاغرىغان،
بولاتتى رىزىق يەر كىشى قالمىغان.

1109 كېسەلدىن سېنى ياخشى قىلسۇن بايات،
يېرىم قىلما كۆڭلۈڭ، تېچ-راھەتتە يات.

* * *

1110 دۇئا قىلدى ئېلىگ ئېچىپ تىلىن ئول،
شىپا تىلەپ ھەقتىن، كۆتەردى ئۇ قول.

1111 ئېلىگ چىقتى ئاندىن بەك غەمكىن بولۇپ،
كېلىپ قەسرىگە كىردى كۆڭلى سۇنۇپ.

1112 تاراتتى پېقىرلەرگە كۆپ مال-تاۋار،
ئاڭا قايغۇرۇپ، دەپ پايدىسى بولار.

1113 ئۆلۈمگە كۈنۈشتىن پايدا يەتسە گەر،
قىلاتتى كۈنۈشنى پىدا ئۆزگە ئەر.

1114 ئۆلۈمگە پىدا تاپقان ئولسا كىشى،
پىدا بىرلە ئۆلمەيتتى ئەللەر بېشى.

* * *

1115 بۇ ئايتولدى بەكمۇ قاتتىق ئاغرىدى،
ئۈمىتسىز بولۇپ قولنى جاندىن يۇدى.

1116 əkündi ayur ay tiriglik əsiz
yavalïkka ïdtïm əsiz kerk bədiz

1117 tiriglik kəqürdüm usallïk bilə
yigitlikni ïdtïm yavalïk bilə

1118 kürəmix kürək ərdi ux bu ezüm
əjəl tuttï əltür nə asoqï sezüm

1119 azun malï tərdi ezüm suklukun
kalïr nən barïr mən bu kün yoklukun

C48
1120 əlig til uzun kïldïm ərdi eküx
elüm kəldi tuttï tïnïm kïstï ux

* * *

1121 bu yanlïoq ekündi eküx yïoqladï
ekünqi elümkə asïoq kïlmadï

1122 nə munluoq turur bu apa ooqlanï
tilək təg bulumaz tiriglik küni

1123 tilək bulsa bolmaz tiriglik yəgü
tirg bolsa bulmaz tilək ay begü

B93
1124 az ədgükə təgsə unïtur ezin
yaxïl kektə üstün yorïtur sezin

1125 aoqïrlïkka təgsə küvəz kür bolur
elüm tutsa udlur ekünqün elür

1126 yəsə todsa kïlkï bolur buoqraoqu
kalï karnï aqsa bilip yər aoqu

1116 دېدى ئۇ ئوكۇنۇپ: ھاياتىم ئېست،
بىكارغا ئۆتتى-كەتتى كۈركۈم، ئېست.

1117 ئىرىكلىك كەچۈردۈم غاپىللىق بىلە،
يىگىتلىك ئۆگەتتىم زايەلىق بىلە.

1118 ئىدىم بىر قاچاقكىم، قاچاتتىم ئۆزۈم،
ئەجەل تۇتتى، توستى، نە پايدا سۆزۈم؟

1119 جاھان مالى يىغدىم بېخىللىق بىلە،
قالۇر مال، كېتەرمەن بۇ يوقلۇق بىلە.

1120 ئۇزارتقان ئىدىم كوپ تىلىم ھەم قولۇم،
تىنىقنى مانا قىستى، تۇتتى ئۆلۈم.

* * *

1121 شۇ ياڭلىغ ئوكۈندى، تولا يىغلىدى،
ئۆلۈمگە ئوكۈنچى پايدا قىلمىدى.

1122 نە مۇھتاج ئېرۇر بۇ ئادەم ئوغلانى،
تىلەگىدەك ئولماس ئىرىكلىك كۈنى.

1123 تىلەككە يېتىشسە ياشالماس كىشى،
ھاياتتا تىلەككە يېتەلمەس كىشى.

1124 بىر ئاز ياخشىلىق كۆرسە ئۇنتار ئۆزىن،
يېشىل كۆكتىن ئۈستۈن يۈرۈتەر سۆزىن.

1125 قەدىرلەنسە مەغرۇر، كۆرەڭ ھەم بولۇر،
ئۆلۈم تۇتسا پۇكۈلۈپ ئوكۈنچتە ئولۇر.

1126 يېسە، تويسا بولۇر قىلىغى بۇغرا،
ئەگەر قارنى ئاچسا، بىلىپ يەر ئوغا.

1127 saķïnqķa sïzar kər ərəẓkə ẹrər
sələrin bulur bulsa ərkin yẹrər

* * *

1128 ẹkündi bu ay toldï tïndï uluɑ
ayur mən yitürdüm kenilik yoluɑ

1129 nəlük tẹrdim ərdi bu altun kümüx
nəlük ķïlmadïm mən qïɑayķa ülüx

1130 nəlük ķoḍtum ərki bu əḍgü ixig
nəlük səktüm ərki yazuķsuz kixig

1131 burun ïḍɑum ərdi ķamuɑ əḍgülüg
asïɑ ķïlɑay ərdi yarïn bəlgülüg

1132 nəgü asɑï bar bu əkünqüm bu kün
əlüm tuttï kəsti bu səz birlə ün

1133 nəgü tẹr əxitgil yiti kəzlüg ər
kixikə baɑïrsaķ kəni səzlüg ər

1134 təzü tïn toķïrķa əlüm bir ķapuɑ
kirür bu ķapuɑķa yorïɑlï ķamuɑ

1135 nəgü ol tiriglik nəgü ol əlüm
ķayudïn kəlir mən ķayuķa yolum

C49
1136 nəlük toɑdum ərki yana əlgəli
nəlüg küldüm ərki sïɑït kərgəli

1137 aẓunda əlümdin ķatïɑraķ ķayu
toɑuɑlï kixi əldi mundaɑ ayu

1127 راھەتتە زېرىكەر، غەم ئىچرە سىزەر،
سۆيگۈنىن تاپسا تېزلا ئاندىن بېزەر.

* * *

1128 ئۆلۈغ تىندى ئايتولدى، پۇشمان يىدى،
دۇرۇسلۇق يولىنى يوقاتتىم، دىدى.

1129 نىچۈن توپلىدىمكىن مەن ئالتۇن-كۈمۈش،
نىچۈن بەرمىدىم مەن يوقسۇلغا ئۈلۈش؟

1130 نىچۈن ياخشى ئىشنى مەن قويغاندىمەن،
نىمىشقا گۇناسىزنى سوككەندىمەن؟

1131 ئەۋەتسەم ئىدىم مەن بۇرۇن ئەزگۈلۈك،
قىلۇر ئەردى پايدا تاڭنا بەلگۈلۈك.

1132 نە پايدا بېرەر بۇ ئوكۈنچىم بۈگۈن،
ئۆلۈم تۇتتى، كېسىلدى سوز ھەمدە بۇ ئۈن.

1133 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ئىشتىك كوزلۇك ئەر،
كىشىگە كويۇمچان دۇرۇس سوزلۇك ئەر:

1134 پۈتۈن جانى بارغا ئۆلۈم بىر ئىشىك،
ئۆتىڭدىن كىرەرلەر جىمى يۈرۈكلۈك(103).

1135 نىمە بۇ تىرىكلىك، نىمە بۇ ئۆلۈم؟
قەيەردىن كېلىپمەن، قەيەرگە يولۇم؟

1136 ئولەر جانغا نىچۈك تۇغۇلغاندىمەن،
يىغا بار ئىكەن، نىچۈن كۈلگەندىمەن؟!

1137 جاھاندا ئۆلۈمدىن نە باردۇر يامان؟
تۇغۇلغان كىشى ئولدى شۇنداق دىبان.

1138 كىلۇر بۇڭا ئوخشاپ شائىرنىڭ سوزى،
كىم ئۇقسا مەنىسىن ئىچىلۇر كوزى:

1139 نىمە بار جاھاندا ئولۇمدىن قاتتىق؟
ئولۇمنى ياد ئەتسە كىتەر ملىڭ تاتىق.

1140 ئولۇم بىر دېڭىزدۇر، ئۇچى يوق تۇۋى،
قاراپ كورسە ياخشى، تۇۋى يوق پىتىق.

1141 ئولۇمنى بىلىپمۇ گەر ئولسا غاپىل،
ئولۇم تۇتسا سوز قىلماغاي پايدا، بىل.

1142 ھوزۇرغا ئاۋۇنۇپ غاپىل يۇرگۇچى،
ئويغىنار ئولۇم تۇتسا، يەتمەس كۇچى.

1143 تولا مالغا تويماس كوزى ئاچ كىشى،
ئەجەل تۇتسا ئوكۇنۇر، يۇرۇشمەس ئىشى.

1144 تۇراقسىز بەختكە ئاۋۇنغان مەغرۇر،
قوڭۇر يەر قىتىدا يۇرەكىن يارۇر.

1145 سويۇنچكە ئاۋۇنۇپ تولا كۇلگۇچى،
يىغىغا تەييار ئول، ئايا ئولگۇچى.

1146 ئىشىتكىن، ئەقىللىق ئالىم نىمە دەر،
بۇ سوزگە ئەمەل كىم قىلسا نەپ كورەر:

1147 ئەگەر كىم تاڭنا كۇتسە ياخشى ئورۇن،
ھەر ئىككى جاھاننى يامان قىلمسۇن.

1148 ئەي خۇلقى مۇلايىم، يامان قىلمىغىل،
قىلىغىڭ، سوزۇڭنى بۇ كۇن ياخشى قىل.

* * *

1149 bu ay toldï ɵknüp ɵküx yïɋladï
ɵkünqi bu yə̣rdə asïɋ ḳïlmadï

1150 qïɋayḳa üלədi kɵr altun kümüx
ḳadaxlarḳa ḳïldï ḳumaru ɵküx

A49
1151 kɵzin kɵkkə tikti ayur ay iḍim
səninḍə aḍïn mən iḍi bilmədim

C50
1152 tɵrüttüņ igiḍtiņ bəḍüttüņ mə̣ni
səniņ fəẓlïņ ərdi bilir mən muṇï

1153 saņa tapnur ərdi məniņ bu ɵzüm
munuḳï əjəl tuttï kəsti ṣɵzüm

B95
1154 ḳutuloɋu yə̣rim yoḳ yitürdüm bilik
səniņ rəḥmətiņ tutsu əmdi əlig

1155 otunluḳ bilə ḳïldïm ə̣siz ɵküx
tüzünlük bilə sən kəqür ay kɵsüx

1156 yavalïḳta kəqti tiriglik ə̣siz
sürə iḍtim ɵḍ kün bu bəglik ə̣siz

* * *

1157 sɵzin kəsti anqa saḳïndï turup
aḳïttï kɵzün yax kɵr oqlïn kɵrüp

1149 ئوكۇندى بۇ ئايتولدى كوپ يىغلىدى،
ئوكۇنچى بۇ يەردە پايدا قىلمىدى.

1150 ئۆلەشتۇردى يوقسۇلغا ئالتۇن-كۈمۈش،
قاياشلارغا قىلدى نەسىھەت ئۆلۈش.

1151 كوزىن كوككە تىكىپ، دېدى: ئەي ئىگەم،
سېنىڭدىن بولەك يوق ئىگە ماڭا ھەم.

1152 تورەتتىڭ، ئوستۇردۇڭ، بۈيۈتتۈڭ مېنى،
سېنىڭ پەزلىڭ ئەردى، بىلۈرمەن بۇنى.

1153 تېۋىنغان ئىدىم مەن ساڭىلا ئوزۇم،
مانا بۇ ئەجەل تۇتتى، كەستىم سوزۇم.

1154 قۇتۇلار يېرىم يوق، يوقالدى ھۇشۇم،
سېنىڭ رەھمىتىڭ تۇتسۇن ئەمدى قولۇم.

1155 بولۇپ كۇستاخ، ئەتتىم يامانلىق تولا،
كەچۇر رەھمىتىڭ بىرلە سەن ئەي ئىلاھ!

1156 بىھۇدە ئوتتى بۇ تىرىكلىك ئىسىت،
بىكار كەتتى ئاي-كۈن، بۇ بەگلىك ئىسىت.

* * *

1157 سوزىن كەستى، ئويلاندى بىر ئاز تۇرۇپ،
كوزىدىن ياش ئاققۇزدى ئوغلىن كورۇپ.

21

AY TOLDÏ OOILÏ ӨGDÜLMIXKӘ PӘND BӘRMIXIN AYUR

1158 bir ek ooılï ərdi bu ay toldïnïn
kiqig ərdi yaxï ux ol ooılïnïn

1159 atï ərdi egdülmix əşlï arïoı
yüzi kerklüg ərdi mə kïlkï arïoı

1160 okudï bu ooılïn ezinə yakïn
tutup kuqtï kezdə akïttï akïn

1161 ayur əmdi ooılum barïr mən munu
sana kaldï ornum barï nən unu

1162 sən ərdin mana kez yarukï tükəl
barïr mən sənindin əsən ədgü kal

1163 yəmə yakxï aymïx bu türk buyrukï
kerü kez yarukï ooıul kïz okï

1164 ooıul kïz sakïnqï bu tüpsüz tənïz
ooıul kïz sarïoı kïldï kïzoıu mənïz

يىگىرمىنچى باپ

ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئۆگدۈلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىغى بايانىدا

1158 بار ئەردى بىر ئوغلىلا ئايتولدىنىڭ،
كىچىك ئىدى ياشى ئاشۇ ئوغلىنىڭ.

1159 ئاتى ئەردى ئۆگدۈلمىش، ئەسلى ئىرىغ،
يۈزى كوركەم ئەردى قىلىغى ئىرىغ.

1160 قىچقىردى ئوغلىنى ئۆزىگە يېقىن،
تۇتۇپ قۇچتى، كوزدىن ئېقىتتى ئېقىن.

1161 دىدى: ئوغلۇم ئەمدى كېتەرمەن يانا،
بۇ ئورنۇم، مالۇ-مۈلكۈم قالدى ساڭا.

1162 سەن ئەردىڭ ماڭا كوز يورۇغى تۈگەل،
كېتۈرمەن سېنىڭدىن، ئىسەن ياخشى قال.

1163 بىر تۈركى ۋەزىر بەك ياخشى دەپتىكەن،
كورەر كوز يورۇغى ئوغۇل-قىز ئىكەن.

1164 ئوغۇل-قىز غېمى بۇ-تۇۋى يوق دېگىز،
ئوغۇل-قىز غېمىدىن سارغايدى مېگىز.

1165 kimiņ boldï ərsə oɋul ķïz kisi
nəgü təg kəlir ol kịxiniņ usï

C51
1166 oɋul ķïzḑa ətrü ata yə̣r ətiņ
oɋul ķïz atamaz atasï atïn

B96
1167 bu ay toldï aydï əxit ay oɋul
səzümni unïtma maņa tut kəņül

1168 mə̣ni kər ata ərdim əmdi saņa
atïm ərdi ay toldï baķ kər maņa

1169 tirigliki toldï bu ay toldïniņ
əkünqün ulïr kər asïɋ yoķ aniņ

1170 süqig bu tiriglik aqïɋ bu əlüm
anundï ķanï əmdi ķaqɋu yolum

1171 avïndïm bu dunyaķa kəņlüm bə̣rip
wəfa ķïlmadï kər məniņdin ə̣rip

1172 mə̣ni ardï dunya oķïdï səvə
kəņül bə̣rdim ərsə ə̣rikti ə̣və

1173 jəfa ķïldï dunya ķarïdï bu ķut
sə̣ni armasunï munu səzkə püt

1174 kərəklig ixim barqa yə̣rdə ķoḑup
kərəksizni ķïldïm ḥəwaķa uḑup

1175 tüpị yə̣l kəqər təg tiriglik kəqip
asïɋsiz ulïr mən əzümkə aqïp

1176 orunqun ya malïn ə̣tilməz ixim
əlig tuttaqï yoķ bu kün bir kixim

1165 كىشىنىڭ بولسا ئوغلى-قىزى، خوتۇنى،
ئىچۈك كورگەي ئۇنىڭ كوزى ئۇيقۇنى؟

1166 ئوغۇل-قىزنى دەپ يەر ئاتا ئوز ئېتىن،
ئوغۇل-قىز ئاتىماس ئاتانىڭ ئېتىن.

1167 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئىشىت ئەي ئوغۇل،
سوزۇمنى ئۇنۇتما، بۇڭا قوي كوڭۇل:

1168 مېنى كور، ئاتا ئەردىم ئەمدى ساڭا،
ئېتىم ئەردى ئايتولدى، باققىن ماڭا.

1169 هاياتى تولدى ئەمدى ئايتولدىنىڭ،
ئوكۇنچ بىرلە ئىڭرار، نەپسى يوق ئۇنىڭ.

1170 تىرىكلىك چۈچۈكتۇر، ئاچچىقتۇر ئولۇم،
ئولۇم تۇتتى، قايدا قېچىشقا يولۇم؟

1171 ئاۋىندىم بۇ دۇنياغا كوڭلۇم بېرىپ،
ۋاپا قىلمىدى ئۇ، مېنىڭدىن بېزىپ.

1172 مېنى ئالدىدى دۇنيا، سويۇپ قىچقىرىپ،
كوڭۇل بەردىم ئەرسە، زېرىكتى تېزىپ.

1173 جاپا قىلدى دۇنيا، قېرىدى بۇ ئۇت،
سېنى ئالدىمىسۇن، مۇنۇ سوزگە يۇت:

1174 كېرەكلىك ئىشىم بارچە يەردە قويۇپ،
كېرەكسىزنى قىلدىم هەۋەسكە چۇشۇپ.

1175 تىرىكلىك—بوراندەك ئوتەر ئۇ كېچىپ،
ئىڭرايمەن ئوزەمگە بىكار ئېچىنىپ.

1176 پارا ياكى مال بىرلە پۇتمەس ئىشىم،
بۇگۇن يوق قولۇمنى تۇتۇچى كىشىم.

1177 nəgü tə̣r əxitgil oḑulmīx kixi
elümüg uķup yətrü bilmix ķixi

1178 begü bilki kə̣tti elümüg kerüp
uķuxluoɋ egi yitti egsüz bolup

1179 nə yavlaķ nəņ ol bu elüm tarmaķī
nə yavlaķ ərür bu kixig urmaķī

1180 ə̣tiklik sarayīoɋ buzuoɋlī elüm
ķamuoɋ yumoɋīlarīoɋ saqīoɋlī elüm

1181 muņar məņzətü aydī xi'r ayoɋuqï
okïoɋïl munī sən aya bilgüqi

B97 C52

1182 nəgü bar aẓunda aņar ḩiləsiz
nəgü ḩilə bar kim aņar qarəsiz

1183 ķamuoɋ nəņkə ḩilə ə̣tik qarə bar
məgər bu elümkə elüm ḩiləsiz

ΘGDÜLMİX SUALI AY TOLDİĶA

A50

1184 əxitti oɋul ker atasī sezin
til aqtī ataķa əvürdi yüzin

1185 ayur ay atam bir sezüm bar saņa
anī aytayïn mən ayu bə̣r maņa

1186 bu dunya iqində tirildiņ ekük
bilik bildiņ ərdəm okïdïņ ukux

1187 ayïttïņ əxittiņ yə̣mə egrənü
sïnayu tirildiņ ķamuoɋnī keru

1188 nəgü ərsə barmu elümkə ətik
ani utru tutoqil ay bilgə tətik

1189 əgər hilə qarə yok ərsə adin
kamuoq nən həzinə üləgil barin

1190 həzinə bu nən bolsa baxka yulux
əsən bol yana boloqa altun kümüx

1191 nəgü tər əxitgil kezi tok kixi
tuz ətmək idisi aki ər baxi

1192 ülə nən kixikə yətür həm iqür
səni nən kəqürgəy sən ani kəqür

1193 əsənlik kərək ərkə nən əksüməz
tiriglik kərək kuxka mən əksüməz

1194 tirig bolsa yalnuk tiləki anuk
ət ez bax əsən bolsa arzu yaoquk

AY TOLDI JƏWABI ƟGDÜLMIXKƏ

B98
1195 yanut bərdi ay toldi aydi ooqul
əxitgil sezümni bu ixtin tənül

C53
1196 elümkə asioq kilmaz altun kümüx
elümüg tidumaz bilik ya ukux

1197 elümüg tidar ərsə dunya nəni
bolup elməgəy ərdi bəglər bəgi

1198 həkimlərkə hikmət asioq kilmadi
bəgülərkə bilki əlig tutmadi

1188 نىچۈك ئۆلسا بارمۇ ئۆلۈمگە چارە،
بار ئۆلسا، ئى زىرەك ئاختۇرۇپ كۆرە!

1189 ئەگەر ھىلە، چارە يوق ئۆلسا بولەك،
پۈتۈن مال، غەزنىنى تارتىش كېرەك.

1190 غەزنىنە، مۈلۈك-مال گەر ئۆلسا پانا،
ئىسەن بول، تېپىلار بۇ بايلىق يانا.

1191 نىمە دەر، ئىشىتكىن، كوزى توق كىشى،
تۈزۈ-نان ئىگىسى، سېخى ئەر بېشى:

1192 كىشىگە ئۈلەشتۈر مال، يىدۈر، ئىچۈر،
سېنى مال كەچۈرگەي، ئۇنى سەن كەچۈر.

1193 ئىنسەنلىك كېرەك، ئەرگە مال كەم ئەمەس،
تىرىكلىك كېرەك، قۇشقا دان كەم ئەمەس،

1194 تىرىك بولسا ئىنسان تاپار مەقسىدىن،
ئىسەن بولسا باش-تەن، تىلەگى يېقىن.

ئايتولدىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

1195 جاۋاپ بەردى ئايتولدى، ئېيتتى: ئوغۇل،
سوزۈمنى ئىشىت، ئۈز بۇ ئىشتىن كوڭۈل.

1196 ئۆلۈمگە پايدا قىلماس ئالتۇن-كۈمۈش،
ئۆلۈمنى توسالماس بىلىم ھەم ئۇقۇش.

1197 ئۆلۈمنى توسا ئالسا دۇنيا مېلى،
ئىدى ئۆلمەس ھېچ چاغدا بەگلەر بېگى.

1198 ھېكىملەرگە ھېكمەت پايدا قىلمىدى،
ئالىملارغا ئىلىم ياردەم بەرمىدى.

1199 əlümkə asīoq kīldī ərsə ot əm
otaqī turu kaloqay ərdi ulam

1200 əlüm yüz kīlur ərdi ərsə kərüp
aoqīr savqīlar kaloqay ərdi turup

1201 tooquoqlī tiriglər əlümkə sanī
əlümkə tooquoqlī tirig kim kanī

1202 tüxün ol bu dunya kəligli kəqər
yəgən yəl bekə təg yər ərkən aqar

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ AY TOLDĪKA

1203 əxitti kər əgdülmix aydī ata
ədi kəd ukulmīx əlümüg yətə

1204 nəgülüg usandīn tiriglik īdīp
nəgükə ilənür sən əmdi ulīp

1205 nəlük tərdin ərdi bu kaloqu nənin
nəgükə üləmədin artoqu nənin

1206 tirilsə usal bolsa yalnuk əzün
əkünsü əzinə ilənsü səzün

1207 bu kün əknüp asoqī nəgü ay ata
baxīn yərkə qalsa ulīp min kata

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƏGDÜLMIXKƏ

B99
1208 bu ay toldī aydī ay ooqlum əxit
məni kər usanma yarīnlīk ix ət

1199 ئۆلۈمگە پايدا قىلسا ئەردى ئوت-ئەم[104]،
قالاتتى تۇپلار تىرىك مەڭگۈ ھەم.

1200 ئۆلۈم يۈز-خاتىر قىلسا ئىدى كۆرۈپ،
مۇبارەك رەسۇللار قالاتتى تۇرۇپ.

1201 تۇغۇلغان تىرىكلەر ئۆلۈر، بىل مۇنى،
ئۆلۈشكە تۇغۇلغان، تىرىك كىم قېنى؟

1202 بۇ دۇنيا قونالغۇ، كېلۇچى بارار،
يوغان ئەجدىھادەك يېسە، ئېچقار.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

1203 ئۆگدۈلمىش ئىشىتكەچ، دېدى: ئەي ئاتا،
ئۇقۇلغان ئىكەن بۇ ئۆلۈم بەك يانا،

1204 نېچۈن غاپىل ئولدۇڭ تىرىكلىك تىلەپ،
نېچۈن تارتىشۇرسەن ئەمدى ئىگىرەپ؟

1205 نېچۈن بۇ قالار مالنى سەن توپلىدىڭ،
ئۇشۇق مالنى نېچۈن ئۈلەشتۈرمىدىڭ؟

1206 كىشى ئۆتسە غەپلەت ئىچىدە ياشاپ،
ئۇكۇنسۇن ئۆزىنى ئەيىپلىك ساناپ.

1207 ئۇكۇنچىتىن بۇ كۈندە نەپايدا ئاتا،
باشىن يەرگە ئۇرسا ئىگراپ مىڭ قاتا؟

ئايتولدىنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

1208 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: بالام ئاڭلىغىن،
ئۇ دۇنيا ئىشىن تىل، غاپىل بولمىغىن.

1209 مېنى باستى غەپلەت، پۇشايمان ئۇززۇم،
ئويغان، بولما غاپىل، گۈزەل يۈزلۈگۈم!

1210 ئۆلمەككە تۇغۇلدى تۇغۇلغان بارى،
كى قانچە قىلىنسۇ، كېتەر ئاخىرى.

1211 ۋاقىت تۇتقۇنىدۇر ئۆلۈمچى ئادەم،
يېتىلسە ۋاقىت، گور، باسالماس قەدەم.

1212 بىر شائىر ئېيتقان سۆز بۇڭا ئوخشىشۇر،
ئەگەر بۇ ئۇقۇلسا، تولۇق سۆز ئېرۇر:

1213 جىمىكى نەرسىنىڭ كۆنى بەلگىلىك،
نەپەس-تىن ئېلىشنىڭ سانى بەلگىلىك.

1214 يىل، ئاي، كۈن ئوتەردەك تىرىكلىك كېچەر،
ئوتەر كۈن تۈگەتكەي سېنى، بەلگىلىك.

1215 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: گور، ئەي ئوغۇل،
نە هالدا كېتەرمەن، كورۇپ ئويغاق ئول.

1216 غېمىم سەنلا ئەردىڭ، كېتەرمەن بۇگۈن،
كىچىكلىكتە مەنسىز قالارسەن بۇگۈن.

1217 نىچۈكرەك ئوتەرسەن مېنىڭدىن كېيىن،
غېمىم يوق مېنىڭكى بولەك ئۈشبۇدىن.

1218 ئاتا ئەمگىگى سىڭسە ئوغلىغا كوپ،
بولۇر بۇ ئوغۇلنىڭ خۇيى-پەيلى خوپ.

1219 ئوغۇلنى قىسىپ تۇتسا، ياخشى ئېرۇر،
ئاتاسى-ئاناسى بەختلىك بولۇر.

1220 ئەگەر چىڭ تۇتۇلماس ئىكەن ئۇ ئوغۇل،
بولۇر زايە، ئاندىن سەن ئۈزگىن كوڭۇل.

B100

1221 ooqulluoq ata bolsa bilgə tətik
kisa tutoqu tutqi əmi bu ətik

1222 nəgü tər əxitgil ooqulluoq kixi
baxinda kəqürmix yətilmix yaxi

1223 kimin ooqlaoqu bolsa ooqli kizi
anar yioqlaoqu boldi munluoq ezi

1224 kiqigdə ata idsa ooqlin yava
ooquldin yazuk yok atadin jəfa

1225 ooqul kiz əsiz bolsa kilki yani
ol əsiz ata kildi idti oni

CSS

1226 kisa tutsa ooqlin ata egrətü
üluoq bolsa səvnür ooqul kiz yətü

1227 ooquluoq kisa tut ata boloquqi
sana külməsüni kədin kəlgüqi

1228 ooqul kizka egrətgü ərdəm bilik
bu ərdəm bilə bolsu kilki silig

ƏGDÜLMIX JƏWABI AY TOLDIKA

1229 yanut bərdi əgdülmix aydi ata
sənin kadoquni yəp keyər mən tütə

1230 səninda kədin mən tirig turmayin
sənin kadoqularin kezün kərməyin

1231 sənin janini bir baoqirsak idi
mana bərsü kadoqun məni kodmadi

1221 زەكى بولسا ئالىم، ئوغۇل ئاتىسى،
ئۇنى ئۇتقۇلۇق چىلىڭ، شۇدۇر چارىسى.

1222 نىمە دەر ئىشىتكىن ئوغۇللۇق كىشى،
كوپ ئىشنى كەچۈرگەن — يېتىلگەن يېشى:

1223 كىمنىڭكى بولۇر ئەركە ئوغلى-قىزى،
چېكىپ ئاھ ۋە ھەسرەتتە يىغلار ئۆزى.

1224 كىچىك چاغدا ئوغلىنى قويسا ياۋا[106]،
ئوغۇلدا گۇنا يوق، ئاتاغا جاپا.

1225 ئوغۇل-قىز خۇيى-پەيلى بولسا يامان،
يامان قىلغان ئاتا بۇلارنى ھامان.

1226 قىسىپ تۇتسا ئوغلىن ئاتا ئوگۇتۇپ،
ئوغۇل-قىز سۈيىنۇر چوڭايسا تولۇپ.

1227 ئوغۇلنى قىسىپ تۇت ئاتا بولغۇچى،
ساڭا كۈلمىسۇنلەر كېيىن كەلگۈچى.

1228 ئوغۇل-قىزغا ئوگەت پەزىلەت، بىلىم،
پەزىلەتلە بولسۇن خۇلقى مۇلايىم.

ئوگدۈلمىشنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

1229 جاۋابەن ئوگدۈلمىش دىدى: ئەي ئاتا،
غېمىڭ يەپ كويەرمەن، بولۇرمەن ئادا.

1230 سېنىڭدىن كېيىن مەن تىرىك تۇرمايىن،
سېنىڭ غەملىرىڭنى كورۇپ يۇرمەيىن.

1231 سېنىڭ ئورنۇڭدا بىر شەپقەتلىك ئىگەم —
جېنىمنى ئالسا، مەندە قالمىسا غەم.

1232 ķalï bẹrməz ərsə yətilsə əjəl
bitilmix bolur bu əjəlkə əzəl

1233 nərək ķaḍƣurar sən nərək bu sïƣït
bayat ḥukmi kəldi sïƣïtnï aƣït

1234 ķalï dunya dəwlət ķalïri üqün
sïƣït ķilsa ķïlma bu bolmaz küqün

1235 ķalï bu tü ni'mət ķalïrķa yẹmə
ɵzüṇ yïƣlar ərsə yorï yïƣlama

B101
1236 təlim dunya yẹgli səninḍə oza
ķoḍup bardï barqa bu ïnqïķ ɵzə

1237 bilir ərdiṇ əmdi jəfaqï azun
jəfa ķïlƣusïn sən usanḍïṇ ɵzün

1238 ķamuƣ dunya bolsa birəgükə tüz
ķalïr dunya ülgi təgir iki bɵz

1239 tiriglik üqün ɵkünər ərsə ɵzüṇ
ɵkün tutqï yïƣla ķurïtma kɵzüṇ

1240 yana yanƣu ərməz kəqürmix künüṇ
nəgü ķïldïṇ ərsə anundï tünüṇ

1241 maṇa ərsə əmdi bu ķaḍƣu sakïnq
sakïnq ķïlma ķïlƣïl sən əmdi səvinq

1242 tɵrütülmix ərdiṇ tɵrügli ɵlür
tɵrügli ɵlür ol tɵrütgən ķalur

C56
1243 atam ərdiṇ artuķ baƣïrsaķ akï
səninḍə baƣïrsaķ tɵrütgən takï

1232 ئەگەر ئۆنداق ئۆلماي، يېتىشسە ئەجەل،
پۈتۈلمىش بولۇر بۇ ئەجەلى ئەزەل.

1233 نىمە قايغۇرۇرسەن، نىمە بۇ يىغا؟
خۇدا ھوكمى كەلدى، توختا يىغلىما!

1234 يىغلىساڭ دۇنيا ـ مال، دەۋلەت قالدى دەپ،
ئۇ قايتماس ھەر نىمە قىلساڭمۇ كۆچەپ.

1235 ئەگەر قالغىنىغا بۇ نېمەت يانا ـــ
يىغلىساڭ ئەرزىمەس، توختا، يىغلىما.

1236 سېنىڭدىن بۇرۇن كوپ نېمەتلەر يىگەن ـــ
كىشىلەر بۇ كەتكەن شۇ ئىنجىق بىلەن.

1237 بىلۇر ئەردىلىڭ ئەمدى جاپاچى جاھان ـــ
قىلاتتى جاپانى، غاپىل سەن ھامان.

1238 پۈتۈن دۇنيا گەر بىر كىشىنىڭ بولۇر،
تېگۇر ئىككى بوز، ھەممە دۇنيا قالۇر.

1239 تىرىكلىك ئۈچۈن سەن ئوكۈنسەڭ ئوزۇڭ،
ئوكۈن، يىغلا دائىم، قۇرۇتما كوزۇڭ.

1240 يەنە قايتا كەلمەس كەچۈرگەن كۈنۈڭ،
نە قىلغان بىلەن بولدى تەييار تۈنۈڭ.

1241 مېنىڭچۈن بولسا گەر بۇ قايغۇ ـ ئەلەم،
سويۈن، ئەمدى قىلما يەنە قايغۇ ـ غەم.

1242 يارالغان ئىدىڭ سەن، يارالغان ئولۇر،
يارالغان ئولۇر، ئۇ ياراتقان قالۇر.

1243 ئاتام ئەردىڭ ئارتۇق كويۈمچان، سېخى،
سېنىڭدىن كويۈمچان ياراتقان تېخى.

1244 səni ol terütti sana bərdi kut
mana bərməgəymü munu sezkə püt

A52
1245 uquzka aqïrlïk anïndïn tegir
kiqigkə uluqluk ol idsa kəlir

1246 munar mənzəyür kersə eglüg sezi
bu eglüg sezi ol ker egsüz kezi

1247 'əziz ol 'əziz kim 'əzizlərkə 'iz
anïndïn tegir 'iz 'əziz əmdi kïz

1248 uquzka aqïr ol kiqigkə uluq
yavuzka yeləki bedükkə ədiz

* * *

1249 əxitti ker ay toldï oqlï sezin
ketürdi əlig kekkə tikti kezin

B102
1250 bayatka xükür kïldï artuk ekü̈x
bayat bərmixinə oqulka ukux

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

1251 ayur oqluma boldï kenlüm pütün
bayat fəzlï birlə tirilgil kutun

1252 qïn aymïx ukuxluq kerü bar bu sez
anïn mə'nisi bil yiti kïl bu kez

1253 bayat kimkə bərsə ukux eg bilik
kamuq arzularka yətildi əlig

1254 kimiṇ kïlkï ədgü kïlïnqï oṇay
tilək buldï barqa yaruttï kün ay

1255 kamuoı ədgükə mün bu ədgü kïlïnq
kïlïnq ədgü bolsa bolur miṇ səvinq

* * *

1256 bu ay toldï əlgin ketürdi yana
bayatioı eküx egdi kïldï šəna

C57
1257 ayur ay iḍim sən terüttüṇ tezüg
yəmi birlə igḍür sən sansïz ezüg

1258 terüttüṇ məni sən ketürdüṇ kutun
yazukluoı kuluṇ mən tapuoısuz otun

1259 əḍi ədgü tuttuṇ bu eḍkə təgi
kamuoı arzu bərdiṇ bu dunya yəgi

1260 tezü arzu ni'mət tükəl mən yəḍim
səvinqlïg mən səndin ay ədgü iḍim

1261 maṇa təgdi ḥukmüṇ barur mən munu
bir ek ooılum ərdi koḍur mən unu

1262 ata ərdim əmdi elür bu ata
iḍim sən tirig sən aṇar bər kuta

1263 ərəzkə yakïn tut yïrak tut bəla
ikigün azunda munï sən yula

1264 əsizdin küḍəzgil ula əḍgükə
muṇaḍturmaoïl sən yəgü kəḍgükə

1254 كىمكى بولۇر ياخشى، يۇمشاق خۇيى،
يېتەر ئۇ تىلەككە، يورۇپ كۈن، ئېيى.

1255 پۈتۈن ياخشىلىقنىڭ مۇنى[107] ياخشى خۇلق،
بېرۇر ئۇ خوشاللىقنى مىڭلاپ، تولۇق.

* * *

1256 بۇ ئايتۇلدى قولنى كۆتەردى يانا،
خۇداغا تولا ئېيتتى ھەمدۇ-سانا.

1257 دېدى: سەن ياراتتىڭ ئۇزۇڭ ھەممىنى،
بېرۇرسەن بۇ سانسىز جانلىق رىزقىنى.

1258 تورەتتىڭ، ئۇستۇردۇڭ مېنى بەخت بىلەن،
ئۆتۈقسىز، كۈناكار، ئاسى قۇلۇڭمەن.

1259 جاھان نېمىتىن، ئارزۇسىن بېرىپ،
ئۇشۇ چاقچىچە كەلدىڭ ياخشى قىلىپ.

1260 پۈتۈن نېمەت ئارزۇغا يەتتىم تۈكەل،
ئى ياخشى ئىگەم، مەن سېنىڭدىن خوشال.

1261 ماڭا كەلدى ھوكمۇڭ، بارۇرمەن مانا،
ئىدى بىرلا ئوغلۇم، قويۇرمەن مانا.

1262 ئاتا ئەردىم ئەمدى ئۇلۇر بۇ ئاتا،
ئىگەم سەن ئاڭا قىل ھايات بەخت ئاتا.

1263 بالادىن يىراق تۇت، راھەتكە يېقىن،
ھەر ئىككى جاھاندا غېمىن سەن يېگىن.

1264 ئۇلاشتۇر ياخشىغا، ياماندىن كۈزەت،
يىمەكلىك، كىيىمدىن بىھاجەتلا ئەت.

* * *

B103

1265 keņüldin bəŗü kildī əḑgü du'a
ay əḑgü du'a sən bəlanī yīoļa

1266 nəgü təŗ əxitgil saķinuķ kixi
saķinuķ kixi ol kixilər baxī

1267 bayat kimkə ķilsa 'inayət basut
ikigü aẓunda bu ər buldī ķut

1268 ķayu ķulķa bolsa bayattin yələk
bu buldī ikigün aẓunda tilək

1269 bayat fəẓlī bolsa kim ərsə ezə
ķamuoļ arzu ni'mətkə təgdi tüzə

1270 muņar məņzətü aydī eglüg kixi
kim eglüg sezi tutsa ətlür ixi

A53

1271 küḑəzildi kimni küḑəzsə iḑi
tilək buldī ni'mət talusin yəḑi

1272 ķayu ķul bayatķa īnansa turup
bəla ķaḑoļu ķapoļin ezinə tudī

* * *

C58

1273 yana aydī ay toldī uķ ay ooļul
elümüg unītma eyü tuŗ oḑul

1274 īnanma tiŗiglikkə yəl təg kəqər
usanma bu dunyadin ez tərk keqər

* * *

4265 كوڭۇل قېتىدىن قىلدى ياخشى دۇئا،
ئى ياخشى دۇئا سەن بالادىن توسا.

1266 نىمە دەر ئىشىت بىر تەقۋادار كىشى،
تەقۋادار كىشى ئۇ، كىشىلەر بېشى:

1267 خۇدا كىمگە قىلسا ئىنايەت، مەدەت،
ھەر ئىككى جاھاندا تاپۇر سائادەت.

1268 خۇدا بولسا قايسى قۇلىغا يۆلەك،
تاپۇر ئۇ ھەر ئىككى جاھاندا تىلەك.

1269 خۇدا پەزلى كىمگە يار ئولسا ئەگەر،
ئۇ ھەممە نېمەتۇ-ئارزۇغا يېتەر.

1270 بۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى ئاقىل كىشى،
كىم ئاقىل سوزىن تۇتسا تۈزلەر ئىشى:

1271 ئىگەم ساقلىسا كىمنى ئۇ ساقلىنۇر،
تىلەككە يېتىپ، ياخشى نېمەتلىنۇر.

1272 قايۇ قۇل خۇداغا ئىشەنسە تۇرۇپ،
بالانىڭ ئىشىگى يېپىقلىق بولۇر.

* * *

1273 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئۇق ئى ئوغۇل،
ئۆلۈمنى ئۇنۇتما، ھامان ئويغاق ئول.

1274 ئىشەنمە تىرىكلىككە، يەلدەك كېچەر،
جاھاندىن كوچۇرسەن، غاپىل بولما ئەر.

1275 bayatka tutuzdum sǝni mǝn katïoı
tilǝsǝ küdǝzgǝy yǝtürgǝy tatïoı

1276 munu adrïlur mǝn sǝnindin bu kün
ǝkünqün sïoıït birlǝ yïoılap ǝgün

1277 mǝnindǝ kǝdin sǝn nǝgü kïloıunï
ayayïn ǝxitgil ukulmïx tǝni

1275 سىنى تاپشۇردۇم مەن خۇداغا قاتتىق،
تىلەسە كۆزەتكەي، يېدۈرگەي رىزىق.

1276 بۈگۈن ئايرىلۇرمەن سېنىڭدىن مانا،
ئۆكۈنچتە تۆكۈپ ياش مەن يىغلاپ يانا.

1277 نىمە قىلىشىڭنى مېنىڭدىن كېيىن،
ئۇقۇلغان قەدەر مەن سۆزلەي، ئاڭلىغىن:

22

AY TOLDÏ OΘILÏ ΘGDÜLMIXKƏ ΘTLƏMIXIN AYUR

B104

1278 kenül til keni tut bayatka tapïn
usanma yarïnlïk ixinni ətin

1279 kamuoɪ ədgü əsiz bayat hukmi bil
bayatka ïnanoɪïl anïn tapoɪï kïl

1280 nəgü kim kərəkin anïndïn tilə
anïnda adïn yok sana küq bilə

1281 aoɪir tut nəgü ərsə yarlïoɪlarïn
aoɪir kïloɪa tənri bu kün həm yarïn

1282 ýorïkïn keni tut yanïlma ezün
kenül til kiqig tut bədütmə sezün

1283 tirildim bir anqa barïr mən sakïn
nəgü kïldï dunya mana kər bakïn

1284 ezün otka atma bu dunya üqün
kixi nənin alma küqəmə küqün

1285 يىغىشنى بىلىپمەن، يىيىش بىلمىدىم،
كۈن ئۆتتى ئۆكۈنچتە، پايدا تاپمىدىم.

1286 ساڭا قالدى مېلىم، ماڭا بولدى يۈك،
ھوزۇر قىل، ئۇنى يەپ-ئىشلەتكىن تۈزۈك.

1287 تۇتا بىلسەڭ، بەس، بۇ يىغىلغان مېلىڭ،
ھەر ئىككى جاھاندا قىزارغاي ئۈڭۈڭ.

1288 تۇتۇش بىلمىسەڭ گەر قانچىدۇر مېلىڭ،
يېتىشمەس ساڭا ئۇ، سارغىيۇر رەڭگىڭ.

1289 دۇرۇس بول، قىلىقنى پۈتۈن توغرا تۇت،
خوشاللىق — دۇرۇسلۇقتا، سەن بۇڭا پۇت.

1290 نىمەدەر ئىشىت سەن، خۇيى توغرا ئەر،
ھەر ئىككى جاھاندا ئۇ ئەر بەخت كورەر:

1291 كىشىكىم ھوزۇردا كۈن ئۆتسۈن دىسە،
بولۇر توغرىلىقتىن داۋا ئىستىسە.

1292 ئەگەر مەقسىدىڭ بولسا بىر باي بولۇش،
دۇرۇسلۇق بىلەن تاپتى بايلار ئۇلۇش.

1293 تىلەسەڭ بۈيۈك بولماق-ئەلگە ئۇلۇق،
دۇرۇس يولنى تۇتقىن ئۆزەڭگە ئۇچۇق.

1294 كىشى قىلىغى بولسا ئۇلايىم، كونى،
ھەر ئىككى جاھاندا يورۇيدۇ كۈنى.

1295 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئوغلۇم ئىشىت،
جەھەننەمنى ياخشى قىلىقلە بېكىت.

1296 ياماندىن يىراق بول، قىل ياخشىلىق كوپ،
كېلەر ياخشىلىقلار، يا ئۇلتۇر يا قوپ.

A54
1297 əsiz ixkə yakma sana kiloqa kor
əsizlik yilan ol səni tikgə kər

1298 iki yüzlüg ərkə sezün sezləmə
yaḍiloqay sezün sir aqiloqay yəmə

1299 əvinkə yaoqutma uxakqi kixig
pütün əlkə yaḍoqay kərüp bilmixig

1300 sinamix pütülmix kixig tut katioq
sana təggəy andin tümən min tatioq

1301 sezüg barqa tinla yəmə pütmə tərk
kenül sirri aqma katioq kizlə bərk

C60
1302 kixig təpsəməgil yəmə iqmə son
bu iki kilinqlioq bulur tutqi mun

1303 tixig boxlaoq iḍma yapa tut kapuoq
tixidin təgir ərkə tənsiz kamuoq

1304 yatioq əvkə iḍma qikarma tixig
katilmazda axnu sinaoqil kixig

1305 kilinq əḍgü tut nənkə kaḍoqurmaoqil
kilinq əḍgü bolsa kəlir nən təgil

B106
1306 munar mənzər əmdi bu sezni əxit
bu sez ixkə tutoqil ezünkə əx ət

1307 nərək nən kixikə kərək əḍgü yan
kərək bolsa buloqay kamuoq əḍgü nən

1308 əsizkə nəgülük kərək nən tavar
nəqə kirsə boloqay qioqay birlə tən

1297 يامانغا يېقىنلاشما قىلغاي زىيان،
يامانلىق چاقار ئۇ بولۇپ بىر يىلان.

1298 سوزۇڭنى ئىككى يۈزلۈك ئەرگە دېمە،
يېيىلغاي سوزۇڭ، سىر ئېچىلغاي يەنە.

1299 ئۆيۈڭگە يولاتما سۇخەنچى كىشىن،
پۈتۈن ئەلگە يايغاي كورۇپ بىلمىشىن.

1300 سىنالغان ئىشەنچلىك كىشىن تۇت قاتتىق،
يېتۇر ساڭا ئۇندىن تۇمەن مىڭ تاتىق.

1301 ئىشىت ھەر سوزنى، تېز پۈتۈپ كەتمىگىن،
بېكىت چىڭ، كوڭۇلنىڭ سىرىن ئاچمىغىن.

1302 ھەسەت قىلما ھەمدە يېمە-ئىچمە كوپ،
قالار بۇنى قىلغان ھامان قايغۇرۇپ.

1303 ئايالىڭنى چىڭ تۇت، يېيىپ يۈر ئىشىك،
خوتۇندىن تېگۈر ئەرگە بار ئەسكىلىك.

1304 يولاتما ئۆيگە ياتنى، چىقمىسۇن ئايال،
كىشىنى سىنا ھەم چۈشەن سەن ئاۋال.

1305 يىمە مال غېمىن سەن، خۇلۇق ياخشى قىل،
خۇلۇق ياخشى بولسا، كېلەر ئوزى، بىل.

1306 بۇنىڭغا ئوخشىغان بىر سوز بار، ئىشىت،
بۇ سوزگە ئەمەل قىل، كوڭۇلگە بېكىت:

1307 نە لازىم تاۋار-مال، كېرەك ياخشى خۇلق،
تېپىلغاي ياخشى مال، ئۇز بولسا قىلىق.

1308 يامانغا نېچۈكمۇ كېرەك تاۋار-نەڭ[109]،
نېچە يېغسىمۇ ھەم گاداي بىرلە تەڭ.

1309 ئۇياتسىز كىشىدىن تېزىپ نېرى تۇر،
ئۇياتلىقتا مەندىن مىڭ ئالقىش ياغۇر.

1310 ھولۇقما ھەر ئىشتا سەۋرىلىك زوزۇر،
سەۋرىلىك كىشىلەر تىلەككە يېتۇر.

1311 ھەر ئىشتا شېرىن تىل بولۇش يولىن تۇت،
تىلىڭ بولسا شېرىن، كېلۇر ساڭا قۇت.

1312 تىلىڭنى كۆزەتكىن، كوزۇڭنى كۆزەت،
گېلىڭ يىغ، ھالالنى ئاز-ئاز لوقما ئەت.

1313 يىراق تۇر خەلقنىڭ مالىدىن،
يىراق قاچ ئامىنىڭ توپىلاڭىدىن.

1314 چىقارما تىلىڭدىن بۇ بەگلەر سوزى،
مەگەر ياخشىلىقتىن بولەك، ئى قوزى.

1315 كىشىگە ھەم ئۆزگە قىلما سەن زىيان،
ھەۋەسنى قويۇپ، قىل ياخشىلىق ھامان.

1316 نە ئىشقا كىرەرسەن، چىقىشنى ئويلان،
چىقىشنى ئويلىماسلىق يەتكۈزەر زىيان.

1317 تىرىش، كەلسە ئاچچىق، قىلىپ سەۋرىنى،
سەۋرىلىك سويۇنۇر ئۇ ئاڭىنا كۈنى.

1318 نىمە دەر، ئىشىتكىن، سەۋرىلىك كىشى،
تۆزەر ئەر سەۋرىلە بۇزۇلغان ئىشى؛

1319 كىشى سەۋرى قىلسا تىلەكىن تاپار،
چىداپ تۇرغان ئۇۋچى ئۇ ئاققۇش تۇتار.

1320 يا مۇشكۇل، يا قايغۇ-ئەلەم يەتسە گەر،
سەۋرى قىلسا، قايتا خوشاللىق كېلەر.

1321 apaŋ ərsə dəwlət yapulsa ⱪapuƣ
sərinsə yana ixi ətlür ⱪamuƣ

1322 səringil sərinmək ərən ⱪīlⱪī ol
sərinsə bulur ər məšəl kəkkə yol

1323 ɵlümüg unītma anuⱪ tur saⱪīn
ɵzüŋni unītma tüpüŋkə baⱪīn

1324 ⱪalīnⱪa ⱪatīlsa sən bəklə sɵzüŋ
kixilər əvində küdəzgil kɵzüŋ

A55
1325 kirixkə kərü sən qīⱪīx ⱪil nəŋiŋ
sɵzüŋ sɵzləməgil məgər ɵz təŋiŋ

1326 tiliŋdə qīⱪarma bu yalƣan sɵzüg
bu yalƣaŋ sɵzün ər uquzlar ɵzüg

1327 ⱪadax yaⱪ yaƣuⱪⱪa yaⱪīnlīⱪ ula
uluƣⱪa kiqigkə səvüg bol külə

1328 tuz ətməkni kəŋ tut kixikə yətür
kixi 'əybī kɵrsə sən aqma yitür

1329 tapuƣⱪa ərig bol bayatⱪa tapīn
yazuⱪtīŋ yīraⱪ tur ɵzüŋni saⱪīn

1330 bolu bərsə dəwlət küvəzlənməgil
usa ədgülük ⱪīl əsiz ⱪīlmaƣīl

1331 avīnma bu dunyaⱪa ərtər barīr
īnanma bu dəwlətⱪa tərkin ⱪarīr

1332 tayanma tiriglikkə tüx təg kəqər
küvənmə ⱪīvī ⱪutⱪa ⱪux təg uqar

1321 يېپىلسا بۇ دەۋلەت ئىشىكى ئەگەر،
سەۋرى قىلسا، ئىشلار يەنە تۈزىلەر.

1322 سەۋرى قىل، سەۋرى — ئەر كىشى قىلىغى ئول،
تاپۇر سەۋرىلە ئەر مىسال كۆككە يول.

1323 ئۆلۈمنى ئۇنتۇتما تەييار تۇر ئاتا،
ئۆزەڭنى ئۇنتۇتما ئەسلىگە قارا.

1324 قېتىلغاندا توپقا، قاراپ قىل سۆزۈڭ،
كىشىلەر ئۆيىدە كۆزەتكىن كۆزۈڭ.

1325 كىرىمگە قاراپ سەرپ ئەيلىگىن پۇلۇڭ،
ئۆزۈڭگە مۇناسىپ سۆزلىگىن سۆزۈڭ.

1326 تىلىڭدىن چىقارما ھېچ يالغان سۆزۈڭ،
بۇ يالغان بىلەن خار بولۇرسەن ئۆزۈڭ.

1327 قېرىنداش، تۇققانغا يېقىنلىشلىق قىل،
ئۇلۇغ ۋە ئۇششاققا سۆيۈنچ بىلە كۆل.

1328 قىلىپ كەڭرى تۇز-ئاشنى خەلققە يېدۈر،
كىشى ئەيۋىنى كۆرسەڭ ئاچما، يوشۇر.

1329 ئىبادەتتە چىڭ بول، خۇداغا تېۋىن،
گۇنادىن يىراق بول، ئۆزۈڭ ساقلىغىن.

1330 بەختكە ئېرىشسەڭ كىبىر قىلمىغىن،
ھامان ياخشىلىق قىل، يامان بولمىغىن.

1331 ئاۋىنما جاھانغا، ئۆتەر ھەم كېتۇر،
ئىشەنمە بۇ دەۋلەتكە، چاپسان قېرۇر.

1332 تايانما تىرىكلىككە، چۈشتەك كېچەر،
قوۋانما بۇ بوش بەختكە، قۇشتەك ئۇچار.

1333 tiriglik yava kïlma ədgü kïlïn
kəqər kün iqində kərəkin alïn

1334 bor iqmə fəsadka katïlma yïra
zina kïlma fasik atanma kara

1335 bu iki kïlïktïn iduk kut kaqar
ol ərkə qïqaylïk yolïnï aqar

C62
1336 nəgü tər əxitgil sïnamïx kixi
sïnamïx kixilər bilir ix baxï

1337 bor iqmə zinaka katïlma həzər
bu iki qïqaylïk tonïnï kədər

B108
1338 bu bordïn kopar min yazukka yürək
zinadïn kaqar kut yüzünkə sudar

1339 sezin kəsti ay toldï aydï oqul
unïtma sana sez kərəki bu ol

1340 tükəl sezlədim mən muna pütsə sən
səvinq əksüməgəy sezüm tutsa sən

1341 sana sezlədim sez kumaru atï
unïtma bu sezlər kenülkə biti

1333 ھاياتنى زايە قىلما، قىل ياخشىلىق،
كېچەر كۈن ئىچىدىن ئال ئىبرەتنى جىق.

1334 مەي ئىچمە، بۇزۇقلۇقتىن بولغىن يىراق،
زىنا قىلما، پاسىق دەپ ئالما ئاتاق.

1335 مۇبارەك بەخت بۇ قىلىقتىن قاچار،
مۇ ئەرگە پەقىرلىق يولىنى ئاچار.

1336 نىمە دەر، ئىشىتكىن، سىنالغان كىشى،
سىنالغان كىشىلەر بىلۇر ئىش بېشى:

1337 مەي ئىچمە، زىنادىن سەن ئەيلە ھەزەر،
بۇ ئىشلار گادايلىق تونىن كەيدۈرەر.

1338 ھارلىق مىلڭ گۇناغا پاتۇرغاي سېنى،
قاچار بەخت زىنادىن، يۇزۇڭ توكۇلەر.

1339 سوزىن كەستى ئايتولدى، دېدى: ئەي ئوغۇل،
ئۇنۇتما، كېرەكلىك ساڭا سوز مۇ شول.

1340 تولۇق سوزلىدىم مەن، ئىشەنگىن ماڭا،
سوزۇم ئاڭلىساڭ، بەخت كېمەيمەس ساڭا.

1341 بۇ ئېيتقان سوزۇمنىڭ ۋەسىيەت ئېتى،
ئۇنۇتما بۇ سوزنى كوڭۇلگە پۇتى.

23

AY TOLDĪ KÜN TOΩIDĪ ƏLIGKƏ ĶUMARU BITIK BITIMIXIN AYUR

1342 bitigü bilə ķoldi ķaoɿid tətik
bayat atī birlə bitidi bitik

1343 bayat atī birlə səzüg baxladī
tərütgən igiḑgən kəqürgən iḑi

1344 tərütti tümən miņ bu sansīz tirig
tirilgü bərür ķoḑmaz aqīn birig

1345 yorītur ķamuoɿķa tiləmix tilək
kərək bolmaz anda kər arķa yelək

1346 tiləsə tərütür bolur ķolmīxī
tiləp boldī barqa aniņ ķilmīxī

1347 əlümkə tərütti bu sansīz ķonum
tirig barqa əlgü aņar yoķ əlüm

1348 səvüg savqīķa miņ məniņdin səlam
təgürsün bayatīm kəsüksüz ulam

يىگىرمە ئۈچىنچى باب

ئايتولدىنىڭ ئېلىگكە ۋەسىيەتنامە يازغانلىغى بايانىدا

1342 قەلەم-قەغەز ئېلىپ، بۇ ئاقىل تىتىك،
خۇدا ئاتى بىرلە پۈتىدى بىتىك.

1343 سوزىن باشلىدى تەڭرى ئاتى بىلە،
ياراتقان، ئۇستۇرگەن، كەچۈرگەن ئىگە.

1344 ياراتتى تۈمەن مىڭ-سانسىز تىرىك جان،
بېرەر رىزق، ئاچ قويماي ھېچبىرىن ھامان.

1345 يۈرىتۈر ھەممىگە تىلىگەن تىلەك،
ئۇنىڭغا كېرەكمەس ھېچ ئارقا يۆلەك.

1346 تىلەسە ياراتۇر، بولۇر خاھىشى،
تىلەگى بويىچە بولۇر قىلمىشى.

1347 ئۆلۈمگە ياراتتى بۇ سانسىز قونۇم[110]،
ئۆلەر ھەممە تىرىك، ئاڭا يوق ئۆلۈم.

1348 سوييۇملۇك ئەلچىگە مەندىن مىڭ سالام،
يەتكۈرسۇن خۇدايىم ئۈزۈكسىز مۇدام.

1349 tөzü әxlәriņә yәmә өk aḍïn
tәgürsün sәlamïṃ iḍim kәsmәdin

C63
1350 uzun kәq yaxaǧïl ay әlig ḳutï
өküx әl axaǧïl bu bәglik atï

B109
1351 atïm әrdi ay toldï ḳïlḳïm tolu
әrildi toluluḳ tөkәr өz өlü

A56
1352 өlüm tutǧaḳï kәldi tuttï ḳatïǧ
ḳutulǧu yәrim yoḳ kәtәrdi tatïǧ

1353 mәni әḍgü tuttuņ aqïndïņ өküx
saņa tapnumadïn barïr bu өz ux

1354 bu әḍgü yanutï ḳumaru bitik
bitip ḳuḍtum әmdi saņa ay tәtik

1355 bu dunya ixiņә әx әrdim bilә
ixiņni yorïttïm kөnilik bilә

1356 munu әmdi artuḳ baǧïrsaḳlïḳïn
bitip ḳoḍtum өt sav ḳumaru oḳïn

1357 nәgü tәr әxitgil baǧïrsaḳ kixi
baǧïrsaḳlïḳ ol kөr kixilik baxï

1358 baǧïrsaḳ kixiniņ sөzi tut savï
bu sөz sav saņa boluǧa dәwlәt avï

1359 baǧïrsaḳ kixi ol kixidә qinï
baǧïrsaḳ sөzi tut bәḍütgәy sәni

1360 ay әlig munu mәn baǧïrsaḳ saņa
sөzüm ixkә tutǧïl ay әrsig toņa

1349 ئۇنىڭ ھەممە ئەسھاپ يارلىرىغا ھەم،
سالامىمنى ئۇزمەي يەتكۈزسۇن ئىگەم.

1350 ياشا سەن ئۇزۇن ۋاقت، ئەي بەختىيار خان،
كوپ ئەللەر ئۇزرە سۇر خاقانىلىق زامان.

1351 ئېتىم ئەردى ئايتولدى، قىلغىم تولۇش،
تولۇنلۇق توگىدى، توگەتتى ئولۇش.

1352 ئولۇم ئەلچىسى كەلدى، تۇتتى قاتتىق،
قۇتۇلار يېرىم يوق، يوقالدى تاتىق.

1353 كوپ ئېھسان بىلەن ياخشى تۇتتۇڭ مېنى،
كېتەرمەن خىزمەت ئەتمەي، تاشلاپ سېنى.

1354 بۇنىڭغا جاۋابەن ۋەسىيەت بىتىكـــ
پۇتۇپ قويدۇم ئەمدى ساڭا، ئەي تىتىك.

1355 جاھاندارچىلىقتا ساڭا يار ئىدىم،
ئىشىڭنى ئادالەتتە قىلار ئىدىم.

1356 مانا ئەمدى ئارتۇق كويۇمچان بولۇپ،
ۋەسىيەت سوز پۇتتۇم، ئوقۇغىن كورۇپ.

1357 نەدەيدۇ ئىشىتكىن، كويۇمچان كىشى،
كويۇمچانلىق ئېرۇر كىشىلىك بېشى:

1358 كويۇمچان كىشىنىڭ ئوكۇت سوزىن تۇت،
ئوكۇت سوز بېرۇر ئوۋ قىلىپ ساڭا قۇت.

1359 كويۇمچان كىشىدۇر كىشىلەر چىنى،
كويۇمچان سوزىن تۇت، زورايتۇر سېنى.

1360 ئەي ئېلىگ مانا مەن كويۇمچان ساڭا،
سوزۇمگە ئەمەل قىل، ئەي ھۇشيار توڭا.

1361 əlüm utru kəldi əkündi əzüm
asïoq kïlmadï bu əkünqüm səzüm

1362 kərək boldï əmdi bu kïlmïx tapuoq
əkünq boldï kïlmïx əsizlik kamuoq

1363 yatu kaldï tərmix bu altun kümüx
maŋa təgdi sakix anïŋdïn ülüx

1364 ulïr mən əkünüp asïoq yok əkünq
idim rəhmətində adïn yok umunq

C64
1365 bu kün mən barïr mən munu ərksizin
yarïn sən kəlir sən udu xəksizin

B110
1366 əlüm tutmaz ərkən odun ay əlig
ixiŋni ətingil yətürgil bilik

1367 bəla küq yərində sən ədgü kïlïn
bodunuoq səvindürgil əlgin tilin

1368 əsənlik ədində sən ədgü tətür
tavar nəŋ barïnda ülə həm yətür

1369 nəgü tər əxitgil kəni səzlüg ər
kiqigdə odunmïx yiti kəzlüg ər

1370 əlüm kəlməz ərkən əlümkə ətin
tiriglik ədində tapuoq kïl tapïn

1371 əlüm kəlsə tutsa əkünq asoqï yok
nəqə mə ulïsa kara yər katïn

1372 ay əlig katïoqlan məniŋdə kədin
yava kïlma əd kün tapuoqda adïn

1361 ئۆلۈم كەلدى ئۇتتۇر، ئوكۇندۇم ئۆزۈم،
ھېچ پايدا قىلمىدى ئوكۇنچىم، سۆزۈم.

1362 كېرەك بولدى ئەمدى تائەتلىك ئىشىم،
ئوكۇنچ بولدى بارلىق يامان قىلمىشىم.

1363 قىلىپ قالدى يىققان بۇ ئالتۇن-كۈمۈش،
ھېساپ بەرمىگىم بولدى تەككەن ئۈلۈش.

1364 ئۆلەرمەن ئوكۇنۇپ پايدىسىز، ئىست،
ئىگەم رەھمىتىدىن بولەك يوق ئۈمىت.

1365 بۇ كۈن مەن كېتەرمەن مانا چارىسىز،
ئارقامدىن كېلەرسەن تاڭنا شۈبھىسىز.

1366 ئۆلۈم تۇتماستىن ئەۋۋەل ئويغان ئېلىگ،
ئىشىڭنى تۈزەت سەن ئىشلىتىپ بىلىك.

1367 بالا-زورلۇق ۋاقتىدا قىل ياخشىلىق،
تىلىك ھەم قولۇڭدىن سويۇنسۇن خەلق.

1368 ئىسەنلىك چېغىڭدا ياخشىلىق ئاشۇر،
تاۋار-مال بارىدا ئۈلەشتۇر، يىدۇر.

1369 نە دەيدۇ ئىشىتكىن دۇرۇس سوزلۇك ئەر،
كىچىك چاغ ئويغانغان، ئىتتىك كوزلۇك ئەر:

1370 ئۆلۈمگە ھازىرلان ئۆلۈش ئالدىدا،
خۇداغا تائەت قىل تىرىك ۋاقتىدا.

1371 ئۆلۈم كەلسە تۇتسا، ئوكۇنچ پايدىسىز،
نېچە ئىگرىسا قارا يەر ئاستىدا.

1372 ئەي ئېلىگ، تىرىشقىن مېنىڭدىن كېيىن،
ۋاقىت-كۈن زايە قىلماي ھەققە تېۋىن.

1373 sęni armasun dunya dəwlət bilə
kamuoı ix iqində kənilik tilə

1374 tərü tüz yorïtoıil boḍunka kəni
künüṇ əḍgü boloıay kənilik küni

1375 ezüṇ otka atma bu dunya üqün
ḥəwa boynį piqgil ət ezkə eqün

1376 bu dunya bəgi sən aṇa bolma kul
sęni koḍmaz ərkən anï koḍoıu tul

1377 küvəzlənmə artuk kətürmə kəṇül
ïnanq kïloıu ərməz bu dunya təṇül

1378 yakïn tut ezüṇkə kixi əḍgüsi
əsizdin yïrak tur tokïoıay yasï

1379 kixi sukïṇa bərməgil sən ixiṇ
wəfasïz kixikə yętürmə axïṇ

A57 C65
1380 tapuoıka ərig bol yazukta tïḍïn
saṇa təggü ərməz tapuoıda aḍïn

B111
1381 elümüg unïtma aṇar yok tolum
pusuoıdïn qïkar təg kïkar bu elüm

1382 nəqə kaqsa ahir elüm tutoıusï
nəqə kalsa ahir elüm yətgüsi

1383 elümkə usanma kəṇül tut tirig
nəqə kəq tirilsə texəngü yərig

1384 kanï kim kutuldï elümdin kaqïp
kanï kim axundï eḍindin kəqip

1373 جاھان ئالدىمىسۇن سېنى بەخت بىلە،
جىمىكى ئىشىڭدا توغرۇلۇق تىلە.

1374 قانۇن تۈز يۈرۈتكىن خەلققە كۈنى،
كۈنۈڭ ياخشى بولغاي قىيامەت كۈنى.

1375 بۇ دۇنيا ئۈچۈن ئوتقا ئاتما ئۆزۈڭ،
ئۈزۈپ نەپس بوينىنى، ئال تەندىن ئۈچۈڭ.

1376 بۇ دۇنيا بېگى سەن ئاگا بولما قۇل،
سېنى تاشلىماستا، ئۇنى تاشلا تۇل.

1377 غۇرۇرلانما ئارتۇق، كىبىر قىلمىغىن،
بۇ دۇنيا ئىشەنچسىز، كۆڭۈل بەرمىگىن.

1378 كىشى ياخشىسىنى يېقىن تۇت ھامان،
ياماندىن ھەزەر قىل، يېتەر كوپ زىيان.

1379 تاماخور كىشىگە سەن بەرمە ئىشىڭ،
ۋاپاسىز كىشىگە يېگۈزمە ئېشىڭ.

1380 تائەتكە غەيۇر بول، گۇنادىن توسال،
تائەتتىن بولەكتىن نەپ تەگمەك مۇھال.

1381 ئۆلۈمنى ئۇنۇتما، توسار نەرسە يوق،
سوكۇكتىن چىقاردەك چىقار بىتۇيۇق.

1382 نىچە قاچساڭ ئاخىر ئۆلۈم تۇتقۇسى،
نىچە قالساڭ ئاخىر ئۆلۈم يەتكۈسى.

1383 سەگەك ئول ئۆلۈمدىن، غاپىل قالما سەن،
بولۇر يەر توشەك، ھەر نىچە ياشا سەن.

1384 قېنى كىم قۇتۇلدى ئۆلۈمدىن قېچىپ،
ئەجەلنىڭ ۋاقتىدىن كىم قالدى ئېشىپ؟

1385 ẹḍi yạkxï sęzlęr bilik yaṇzatu
bu ẹḍ ḳün tirigliklərig mənzətü

1386 aṇa oǫlanï kərsə arkïx sanï
ərṷk turǫıu bolmaz ərüklər ḳanï

1387 ata arkasïndïn toǫulsa oǫul
aṇạ karnï mənzil kaq aylïk amul

1388 anasïnda toǫsa atansa atï
musafir bolup mindi ẹḍlək atï

1389 ḳüni bir maṇïm ol tüni bir maṇïm
ạlətür əlümkə kurïtur ənïm

1390 azun bir tüxün ol gürüṇ bir tüxün
bu tüxün ḳopursa tüxün ol azun

1391 küḍər ol azunda saṇa iki yol
bu iki yoluṇda ḳayu ərki yol

1392 yoluṇ oṇqa kəlsə ạtildi ixiṇ
ḳalï solqa kəlsə ulïp qal baxïṇ

1393 tarïoqlaoq ərür dunya ạlig ḳutï
tarïsa orar ər tirilgü otï

1394 nəgü əksə yẹrkə yana ol ənür
nəgü bẹrsə əvrə anï oḳ alur

1395 kixi nəṇi alma yẹmə təkmə ḳan
bu iki yazukḳa ulïr qïksa jan

B112 C66
1396 bu tüx təg tiriglik kəqər bəlgüsüz
kərək bəg kərək ḳul barïr kəlgüsüz

1397 kanï tüx sanï boldï kəqmix künüŋ
ekünqtə aḑïn yok bu kalmïx künüŋ

1398 nəgü tər əxitgil oḑunmïx kixi
oḑunmïxta kəḑin ekünmix kixi

1399 tüxüŋ təg kəqürdüŋ tiriglik oḑuoq
kanï asoqï kerkit maŋa bir boḑuoq

1400 künüŋni kəqürdüŋ tilək arzuka
tiriglik tükədi eküng ol yoḑuoq

1401 usanma tiriglikkə artuk sakïn
tiriglik elümkə əḑi ek yakïn

1402 saran bolma əlig akï bol akï
kalïr məŋü elməz akïlïk atï

1403 ər at sü bu nəŋkə küvənmə eküx
asïoq kïlmaoqay sü bu altun kümüx

1404 yuluoq kïlma ezni aḑïnlar üqün
suyurka ezüŋni keyürmə küqün

1405 səninḑə ozakï azun bəgləri
azun koḑtï bardï yatur ker güri

1406 saŋa ma anunmïx turur bu elüm
eḑiŋə küḑər ay yarumïx künüm

1407 nəgü tər əxit dunya 'əybïn bilip
saŋa sezləgüqi ukuxtïn alïp

1408 aqïoq suv təg ol ker bu dunya nəŋi
nəqə iqsə kanmaz elməz tili

1397 قىنى ئۇ، چۈشۈڭدەك كەچۈرمىش كۆنۈلۈك،
ئۇكۆنۈپتىن بولەكمەس بۇ قالمىش كۆنۈلۈك.

1398 نە دەيدۇ، ئىشتىكىن، ئۇيغانغان كىشى،
ئۇيغىنىپ كېيىن ئۇ ئۇكۈنگەن كىشى:

1399 چۈشۈڭدەك كەچۈردۈڭ تىرىكلىك چېغىڭ،
قىنى پايدا، كورسەت ماڭا بىر ئىزىڭ؟

1400 كەچۈردۈڭ كۆڭلىڭنى ھەۋەس-ئارزۇدا،
تۈگىدى تىرىكلىك، قالدى پۇشمىنىڭ.

1401 تىرىكلىككە ئالدانما، بەكمۇ ساقىن[112]،
تىرىكلىك ئۆلۈمگە ناھايەت يېقىن.

1402 بېخىل بولما ئىلىگ، سېخى بول سېخى،
قالۇر مەڭگۈ ئۇچمەس سېخىلىق ئىتى.

1403 قوشۇن، ئات، يىگىتكە كۆۋەنمە ئۇكۆش[113]،
نەپ بەرمەس ئۇلار ھەم بۇ ئالتۇن-كۈمۈش.

1404 پىدا قىلما ئۆزنى بولەكلەرنى دەپ،
ئۆزەڭگە ئىچىن، ئوتقا كىرمە كۆچەپ.

1405 سېنىڭدىن بۇرۇنقى جاھان بەگلىرى،
جاھان قويدى، كەتتى، كور ئولدى يېرى.

1406 ساڭا ھەم تۇرۇپتۇ تەييار بۇ ئولۇم،
پەقەت ۋاقت كۈتەر ئۇ، ئەي يورۇق كۆنۈم.

1407 نىمە دەر ئىشىت، دۇنيا ئەيىبىن بىلىپ —
ساڭا سوزلىگۈچى، ئەقلىدىن ئىلىپ:

1408 كويا بىر تۇزلۇق سۇ بۇ دۇنيا مېلى،
كىشى قانماس ئىچىپ، نەم بولماس تىلى.

1409 بۇ دۇنيا كولەڭگە كەبى، ئەي توڭا،
قاچار ئىزلىسە، قاچسالڭ يېپىشۇر ساڭا.

1410 ئالقۇۋنغا[114] ئوخشايدۇ بۇ دۇنيا ئىشى،
تۇتاي دەپ سۇنسا قول، يۇتۇۋەر كىشى.

1411 ئېلىگ، غەيرەت ئەيلەپ ئۆزەڭ ياخشى بول،
بېگى ياخشى ئولسا، خەلق ياخشى ئول.

1412 خەلق قوي كەبىدۇر، بېگىدۇر چوپان،
چوپان بولماق كېرەك قويغا مېھرىۋان.

1413 ئىشىكتە يىغىلغان تولا ئاچ بورى،
ئېلىگ سەن كۈزەت بەك قويۇڭنى، يۇرى!

1414 غەزەپلەنمە ئىشتا، سەن ئۆپكەڭنى باس،
بەگ ئولسا غەزەپلىك، بۇ بەگلىك تۇرماس.

1415 كىشىگە يېرىك سوز قىلما، يىغ تىلىن،
يېرىك سوز يېلىنجاپ تۇرغان بىر يېلىن.

1416 سىلىق بول، بېسىق بول، يۇۋاش، تىنچ بول،
پۈتۈن ياخشىلىققا يەتكۈز ئۆزۈڭ قول.

1417 تۇرۇپتۇ ئالدىڭدا ئۇزۇن يول-سەپەر،
ئاقىللار بۇ يولغا خوپ ئوزۇق ئېتەر،

1418 ساراي، قەسىر سالما، ئەي ئېلىگ قۇتى،
تەييار دۇر ساڭا ئوي، قارا يەر قېتى.

1419 ئىگىز، كەڭ، بېزەكلىك سارايىڭ قىلىپ،
ئىگرارسەن قاراڭغۇ يەر ئۆيدە يېتىپ.

1420 نە لازىم غەزىنە — بۇ ئالتۇن-كۈمۈش،
ساڭا تەككۈسى ئىككى بوز لا ئۇلۇش.

1421 بۇڭا ئۇخشىتىپ ئېيتتى شائىر تىلى،
بۇ شائىر سوزى، كور، ئاچار سوز يولى:

1422 غاپىل ئادەم ئوغلى تولا مال يىغار،
يىيەلەمدۇ-يوقمۇ، چۈشەنمەي قالار.

1423 بېيىپ ئۇ تىلەككە ئېرىشكەچ پۈتۈن،
تۈگەپ بۇ تىرىكلىك، ئەزىز جان ئۇچار.

1424 ئاۋىنما، كۈۋەنمە ھوزۇرغا ئەي خان،
ئاۋىنچىلىق، كۈۋەنچىلىق ئۇخلىتۇر ھامان.

1425 تىرىكلىك زايە قىلما دۇنيانى دەپ،
قىينايدۇ سېنى ئۇ ئۇتكۇنچى كۈچەپ.

1426 ئاغى-چۈز پۈركەنگەن بۇ نازۇك تېنىڭ،
قارا يەر يېپىنار ئەي ئاقىل، بىلىڭ.

1427 ئۇتسىمۇ سويۇنچكە تېنىڭ ئاۋۇلۇپ،
قارا يەر قېتىدا ياتار سوزۇلۇپ.

1428 تەۋرەتمەس يورغا-يۈگرۈك ئاتتىن چۈشۈپ،
مىنەرسەن ئىگەرسىز ياغاچ، مۈگلۈنۈپ.

1429 بۇنى ئۇق، تەييارلان ئولۇمگە ھامان،
يىمە يەر قېتىدا تاڭنا پۇشايمان.

1430 ھەر ئىشتا خۇدادىن سەن تەۋپىق تىلە،
سېنى قوللار ھەق، شۈبھىسىز، كۈچ بىلە.

1431 يامانۇ-ياخشىلىق كەلسە بول رىزا،
ئېغىزنى دۇرۇس تۇت، بوي ئەگ قازاغا.

1432 بولاي دەسەڭ ئىككى جاھان باشچىسى،
يىقىنلاشما بۇ بەش ئىشقا ياخشىسى:

1433 ḫəramka katïlma yəmə kïlma küq
kixi kanï təkmə həşim kïlma əq

1434 bor iqmə fəsaddïn yïrak tur təzə
bu kaq nəņ yorïr tutqï bəglik buza

1435 əzüņ məņü bəglik tiləsə tuqï
təri kïl boḍundïn kətürgil küqi

1436 boḍunka baxï sən ay əlig bu kün
boḍunuoı küḍəzgil oḍuoı tur əgün

1437 uluoı yük boyunka yüḍürdi əlig
usal bolma saklan ay kïlkï silig

1438 ət əz arzu sürgən həwaka bulun
bulun bolma bolsa əzüņni yulun

1439 kəqürmix tiriglik tüpi boldï yəl
bu kalmïx tiriglik nəqə bərgə əl

1440 yava kïlma əmdi bu kalmïx künüņ
əzüņdin arïtqïl yazukuņ münüņ

B115 C69

1441 wəfa kïloıu ərməz bu dunya bilin
kəqər dunyada əz azukuņ alïn

1442 nəgü tər əxitgil sakïnuk kixi
sakïnuk kixi ol azunda baxï

1443 bu azun tüxün ol sən arkïx sanï
tüxündə nəqə boloıa arkïx küni

1444 səray ol azun kər bu kazoıanq yəri
nəgü bulsa munda naru iḍ yorï

1433 ھارامغا قوشۇلما ۋە كورسەتمە كۈچ،
خۇسۇمەت قىلىپ توكمە قان، ئالما ئۈچ؛

1434 پاساتتىن يىراق تۇر، سەن ئىچمە شاراپ،
قىلۇر بۇ نەرسىلەر بەگلىكىڭ خاراپ.

1435 تىلەسەڭ بەگلىكىڭ سەن مەڭگۈ مۇدام،
بول ئادىل، زۇلۇمنى يوقاتقىن تامام.

1436 ئىلىگ سەن بۇكۇن خەلقىڭ باشچىسى،
بول ئويغاق، ئەقىللىق، خەلق ساقچىسى.

1437 يۇدۇلدى بويۇنغا، ئىلىگ، ئېغىر يۇك،
غاپىل ئولما، ساقلان، ئەي خۇلقى تۈزۈك.

1438 ۋۇجۇت رەيى ئەيلەر نەپسكە ئەسىر ئول،
ئەسىر ئولما، ئولساڭ ئۆلۈمدىن قۇتۇل.

1439 كەچۈرگەن تىرىكلىك بولدى بوران-يەل،
بۇ قالغان تىرىكلىك بېرەر قانچە ئەل؟!

1440 زايە قىلما ئەمدى بۇ قالغان كۈنۈڭ،
گۇنا ۋە قۇسۇردىن ئېرىغدال ئۆزۈڭ.

1441 بۇ دۇنيا بىۋاپا ئېرۇر، ياخشى بىل،
كېچەر دۇنيادا ئوز ئوزۇغۇڭنى قىل.

1442 نىمە دەر، ئىشىتكىن، تەقۋادار كىشى،
تەقۋادار كىشىدۇر جاھاننىڭ بېشى:

1443 بۇ دۇنيا قونالغۇ، ئۆزۈڭ سەن كارۋان،
قونالغۇدا كارۋان قانچىلىك تۇرغان؟

1444 بۇ دۇنيا سارايدۇر قازانماق يېرى،
نە تاپساڭ بۇ يەردىن، ئۇنى ئال، يۇرى.

1445 ezüŋ keqgü mundïn keqüŋ axnu ïḍ
kərəkligni aloïl kərəksizni tïḍ

1446 munu mən barur mən məni ker oḍun
ḳatïoılan ezüŋkə at əḍgü ḳoḍun

1447 nəgü tər əxitgil elügli tirig
elürdə bərip bardï et sav ərig

A59
1448 elügli tirigkə bərür pənd tilin
əxitgil anï sən keŋülkə alïn

1449 ayur ay tirig sən usanma oḍun
usandïm ekünqün yatur mən yïlïn

1450 ay əlig bu bəglik uzun ḳolsa sən
ḳaq ix ḳïl ḳaq ix ḳoḍ ḳïlur ərsə sən

1451 terü ḳïl ḳatïoılan yulup ḳïlma küq
tapuoı ḳïl bayatḳa anïŋ ḳapoıï ḳuq

1452 ikinqi usal bolma saḳ tur oḍuoı
saŋa təgməsün bir mufaja yoḍuoı

1453 iki eḍtə ḳïlma ḳayu ərsə ix
ḥəwa evkə kəlsə sərip ḳïsoıu tix

1454 bu ḳaq nəŋ küḍəzgil küḍəzildi əl
uzun turoıa bəglik saŋa bərgə əl

C70
1455 ḳamuoı əḍgülərig aoıïr tut ketür
əsizlərni tutma əliŋdin ḳotur

1456 əsiz eŋdi urma terü əḍgü ur
künüŋ əḍgü boloıay ḳutuŋ baoıa ḳur

1445 كوچەرسەن، ئوزۇڭ كوچنى ئاۋال ئەۋەت،
كېرەكتى ئال، كېرەكسىزنى تاشلىۋەت.

1446 ماتا مەن كېتەرمەن، ئال ئىبرەت كورۇپ،
تىرىشقىن، كېتەردە گۈزەل ئات قويۇپ.

1447 ئولۇش ھالدا تۇرغان تىرىك نىمە دەر،
ئولەردە ۋەسىيەت قىلىپ كەتكەن ئەر:

1448 تىرىككە نەسىھەت قىلۇر ئولگۈچى،
ئىشىتكىن ئۇنى، بول كوڭۇل قويغۇچى.

1449 ئۇ دەر: ئەي تىرىك، سەن بولمىغىن غاپىل،
غاپىل مەن، ياتارمەن ئوكۇنچتە يىل-يىل.

1450 تىلەسەڭ ئەي ئىلىگ بەگلىك ئۇزۇن يىل،
قىلار ئىش نىچە، قىلماس نىچە، بىل.

1451 تىرىش ئادىل ئولماقا، كورسەتمە كۈچ،
خۇداغا ئائەت قىل، ئىشىڭنى قۇچ.

1452 ئىككىنچى، غاپىل بولما، ساق تۇر ئاگاھ،
ساڭا تەگمىگەي بىل، بىر بالا ناگاھ.

1453 ئىككى ۋاقتا قىلما نىچۇك بولسا ئىش،
ھەۋەس ۋە غەزەپتە چىڭ چىشلىگىن چىش.

1454 قىلىنسا بۇ ئىشلار ئەل كۆزىنىشلۇر،
بۇ بەگلىك تۇرار كوپ، ئامانلىق كېلۇر.

1455 ئەزىزلەپ ياخشىنى گۆتەر يۇقۇرى،
يامانغا بەرمە ئىش، قىل ئەلدىن نېرى.

1456 يامان تۇزمە قانۇنىنى، بەگ ياخشى تۇز،
كۇنۇڭ ياخشى بولغاي ھەم بەختىڭمۇ ئۇز.

1457 nəgü tər əxitgil ay bilgə külüg
bu sezdin ketürgil ezünkə ülüg

1458 terü ədgü ur ay terü bərgüqi
turu eldi əsiz terü uroıuqï

1459 əsiz endi urma ay əlqi begü
əsiz bolsa bolmaz azunuoı yəgü

1460 əsiz endi ursa ezi ez edin
əsiz kodtï atïn ezində kədin

B116
1461 kim ərsə urup kodsa ədgü terü
anïn tikti atïn adakïn erü

1462 ezünni yanïlma ay əlig bakïn
tüpünni unïtma eyü tur sakïn

1463 əsiz kïlkï tutma ay əlgi uzun
əsiz kïlk ulïtur ikigün azun

1464 uzun boldi əlgin bodunka yakïn
fusus kəqər bu tiriglik bakïn

1465 kəqigli turur dunya kəqti sakïn
kəligli elüm utru kəldi sakïn

1466 məni ker məniṇdin ketür et ərig
eküṇmə yarïn sən bu kün sən tirig

1467 kixi elsə andïn kumaru kalïr
munukï kumarum sana ay bilir

1468 səvərim sən ərdin ay əlig mana
asïoılïoı kumarumnï kodtum sana

1457 نىمە دەيدۇ مەشھۇر ئالىم، ئاڭلىغىن،
بۇ سۆزدىن ئۆزۈڭگە نەسىپ تاللىغىن:

1458 قانۇننى تۈز ياخشى قانۇن تۈزگۈچى،
يامان تۈزسە بولۇر تىرىك ئۆلگۈچى.

1459 يامان تەرتىپ ئورناتما، ئەي بەگ ھېكىم،
يامان بولسا قانۇن، بولالماس ھاكىم.

1460 يامان تۈزسە قانۇن كىم ئوز دەۋرىدە،
يامان ئات قويار ئۇ ئۆزى كەينىدە.

1461 كىم ئۇ ياخشى قانۇننى بەرپا قىلار،
ئۇنىڭ شۆھرىتى تا ئەبەتكە ياشار.

1462 دىققەت قىل، ھولۇقما ئىلىك سەن ئۆزۈڭ،
بول ئويغاق ۋە ھوشيار، ئۇنۇتما تۈۋۈڭ.

1463 يامان قىلما خۇلقۇڭ، ئەي ئىلىگى ئۆزۈن،
سېنى يىغلىتۇر ئۇ ھەر ئىككى ئاجۇن.

1464 بولۇپ خەلققە يېقىن، ئۇزاردى قولۇڭ،
تەئەسسۇپتە كېچەر ھاياتىڭ ـ كۈنۈڭ.

1465 جاھان ئۆتكۈچىدۇر، ئۇنى ئۆتتى بىل،
ئۆلۈم كەلگۈچىدۇر، ئۇنى كەلدى بىل.

1466 مېنى كۆر، مېنىڭدىن سەن ئال نەسىھەت،
تىرىكسەن بۇگۈن، تاڭنا چەكمە نادامەت.

1467 كىشى ئۆلسە ئاندىن بىر مىراس قالۇر،
ئەي ئالىم ساڭا بۇ مىراسىم بولۇر.

1468 سۆيۈملۈك ئىدىڭ سەن ئەي ئىلىك ماڭا،
پايدىلىق مىراسنى مەن قويدۇم ساڭا.

1469 asīƣlïƣ kumaru kixikə səz ol
kumaru səzün tutsa asƣī yüz ol

C71
1470 munu səz bitip koḍtum əmdi qīnī
unītma bu səzni unītma məni

1471 nəqə kəq yaxap əz tirig tursa sən
əlüm boldī ahir yanīx kərsə sən

1472 səziksiz əlüm bir kün ahir kəlir
tirilmix bu janlïƣ janīn alƣalīr

1473 okïƣqī kəlürkə anunƣu kərək
uzun yol yorīrka ətingü kərək

1474 əlümdin kutulƣu yarī yok bilin
əlümkə ətingil kərəkin alīn

1475 nəgü tər əxitgil əgi yətmix ər
əlümüg əlürdə oza ukmīx ər

1476 kəzikqə kəlir bu əlümnün kurī
əlümkə əzün qīn anuklap yorī

B117
1477 kümüx kur baƣuqī munu mən təyü
əlüm tuttī ərsə üzüldi kurī

1478 ay əlig munu mən ətədim həkin
tükəl kīldīm əmdi baƣīrsaklīkin

1479 bayat bərsü təwfik kamuƣ əḍgükə
kutaḍsu bu əḍgü yəgü kəḍgükə

1480 əsənin tirilgil əküx yīl yaxa
səvinqin avīnqīn əküx əl axa

1469 پايدىلىق مىراستۇر كىشىلەرگە سوز،
مىراس سوزنى تۇتسا بولۇر پايدا يۇزا!

1470 پۇتۇپمۇ قويدۇم ئەمدى بۇ سوز چىنىنى،
ئۇنۇتما بۇ سوزنى، ئۇنۇتما مېنى.

1471 ياشاپ قانچىلىك كوپ، كورەرسەن كورۇم،
يانار جايىڭ ئاخىر بولۇر شۇ ئولۇم.

1472 ئولۇم شۇبھىسىز، بىر كۇن ئاخىر كېلۇر،
بۇ بارچە تىرىكنىڭ جېنىنى ئالۇر.

1473 دەۋەتچى كېلىشكە تەييارلىق كېرەك،
ئۇزۇن يول يۇرۇشكە ھازىرلىق كېرەك.

1474 ئولۇمدىن قۇتۇلۇشقا يوق ھىچ ئامال،
ئولۇمگە ھازىرلان، كېرەكلىكىنى ئال.

1475 نە دەر، ئاڭلا، ئەقلى تولۇپ يەتكەن ئەر،
ئولۇمنى ئولۇشتىن بۇرۇن بىلگەن ئەر:

1476 ئولۇم نوۋىتى ئوز پەيتىدە كېلۇر،
ئولۇمگە ئوزۇڭنى راسلا، تەييار تۇر.

1477 كۇمۇش قۇر باغلىبان مەن-مەن دىگەنلەر،
ئولۇم تۇتسا ئۇنى، ئۇزۇلگەي بۇ قۇر.

1478 ئەي ئېلىگ، ئۇتىدىم مانا مەن ھەققىڭ،
ئادا قىلدىم ئەمدى سېنىڭ شەپقىتىڭ.

1479 خۇدا بەرسۇن تەۋپىق پۇتۇن ئەزگۇگە،
قۇتاتسۇن بۇ ئەزگۇ يىمەك-كەيگۇگە.

1480 ئېسەن بول، تىرىكلىك قىلىپ مىڭ ياشاپ،
قۇۋانچ ۋە سويۇنچتە تولا ئەل سوراپ.

A60

1481 baoqïrsaḳlïḳ ərdi mənin̦ bu sezüm
əsən ḳal sələmət ay kerklüg yüzüm

1482 munu mən barïr mən ay ạlig ḳutï
turu ḳaldï ooqlum bu baoqrïm oti

1483 bayatḳa tutuzdum munï yalvara
tiləsə küḑəzgəy keyər ot ara

1484 san̦a ḩajətim bu kerü bạr munï
sürə iḑma boloqay yavalar sanï

1485 ḳamuoq nən̦kə tən̦ri ḳïlur ol səbəb
ḳamuoq əḑgü ạsiz an̦ar ez üləp

1486 ooqul ḳïz səbəbi ata ol ana
ḳïlïnq artasa ya ạtilsə yana

C72

1487 munu mən atasï elür mən bu kün
kiqig ḳaldï ooqlum yətim egsüzün

1488 bar ərsə ḳalï bu tapuoqqï ḩəḳï
səbəb bol munï əḑgü yolḳa oḳï

1489 kerü iḑma egrətgil ərdəm bilik
bilik ərdəmin bulsu ạlkə əlig

1490 ạtilsü ḳïlïnqï tüzülsü yorïḳ
tusulsu tapuoqḳa alïnsu alïḳ

1491 yava iḑma boxlaoq yïoqa tut ḳïsa
yïoqa tutsa ooqlan bulur ḳut basa

B118

1492 nəgü tạr əxitgil ḳarï kekləmix
sïnamïx uḳup ḩəm bilip sezləmix

1481 ئېرۇر مېھرىۋانلىق پۈتۈن بۇ سوزۇم،
سالامەت-ئېسەن قال گۈزەل يۈزلۈكۈم.

1482 مانا مەن كېتۇرمەن، ئەي ئېلىگ قۇتى،
قېلىپ قالدى ئوغلۇم-بۇ باغرىم ئوتى.

1483 بۇنى تاپشۇردۇم مەن ھەققە يالۋۇرا،
تىلەسە ئۇ ساقلار كويەر ئوت ئارا.

1484 ساڭا ھاجىتىم شۇ: قاراپ قوي ئاڭا،
يىراق قىلما، بولۇپ قالمىغاي ياۋا.

1485 ھەر ئىشقا قىلۇر بىر سەۋەپنى خۇدا،
يامان-ياخشىلىقتۇر ئۇنىڭ قولىدا.

1486 ئوغۇل-قىز سەۋەبى ئاتا ھەم ئانا،
بۇزۇلسا قىلىغى، تۈزەلسە يانا.

1487 مانا مەن ئاتاسى ئولەرمەن بۇ كۈن،
كىچىك قالدى ئوغلۇم يېتىم-ئۆكسۈزۈن[115].

1488 تونۇساڭ خادىم ھەققى بار مەندە دەپ،
ئۇنى ياخشى يولغا ئۇندە، بول سەۋەپ.

1489 قاراپ تۇر، ئۇگەت ئاڭا ئەردەم، بىلىك،
بىلىم پەزىلە بولسۇن ئەلگە يېتىپ.

1490 يېتىلسۇن، تۈزەتسۇن قىلىق-ھەرىكىتىن،
لاياقەت بىرلە ئۇ تاپسۇن خىزمىتىن.

1491 ئۇنى قويمىغىن بوش، قاتتىق تۇت سىقىپ،
تۇتۇلسا ئوغۇل چىلىق، تاپار قۇت بېرىپ.

1492 نىمە دەر ئىشىت، چال، بىلەرمەن كىشى،
سىناپ ھەم ئوقۇپ سوز سوزلىگەن كىشى:

1493 kiqig ərkən egrət oƣulⱪa bilik
kiqigdə bilik bilsə ketrür əlig

1494 ayama oƣul ⱪizⱪa bərgə yẹtür
oƣul ⱪizⱪa bərgə bilik ẹgrətür

1495 kiqigliktə bilsə oƣul ⱪiz nəni
ⱪarip elməginqə unitmaz ani

✱ ✱ ✱

1496 tükətti bitik türdi badi tutup
alip oƣliņa bẹrdi əlgin sunup

✱ ✱ ✱

1497 ayur bu bitik tut yitürmə oƣul
ẹligkə təgürgil ⱪumarum bu ol

1498 bitikim oⱪisun sezüm tutsuni
elümkə anunsun ixin ẹtsüni

✱ ✱ ✱

1499 uluƣ tindi etrü oƣulⱪa baⱪa
ayur sən muni uⱪ kenikə yaⱪa

1500 yana aldi oƣlin ⱪoniņa ⱪuqa
epüp yiƣladi bürnü yaxin saqa

✱ ✱ ✱

1501 ayur ay oƣul kerdüņ əmdi mẹni
nə ḥalin barir mən unitma muni

1493 ئوغۇلنى كىچىكتە ئوقۇتماق زورۇر،
كىچىكلىكتە بىلسە ئۇتۇغلۇق بولۇر.

1494 ئوغۇل-قىز ئايىماي تاياق بىرلە ئۇر،
تاياق قىز-ئوغۇلغا بىلىم ئوگىتۇر.

1495 كىچىك چاغدا بىلسە بالا نېمىنى،
قېرىپ ئولمىگۈنچە ئۇنۇتماس ئۇنى.

* * *

1496 ئۇ خەتنى تۈگەتىپ باغلىدى تۈرۈپ،
ئېلىپ ئوغلىغا بەردى قولنى سۇنۇپ.

1497 دېدى: تۇت بۇ خەتنى، يوقاتما ئوغۇل،
ئېلىككە يېتۈرگىن، مىراسىمدۇر ئول.

1498 خېتىمنى ئوقۇسۇن، سوزۇم تۇتسۇن ئۇ،
ئولۇمگە بولۇپ تەخ، ئىشىن ئەتسۇن ئۇ.

* * *

1499 ئۇلۇغ بىرنى تىندى، قاراپ ئوغلىغا،
دېدى: بىل بۇنى، مالىڭ ھەقلىق يولىغا.

1500 ئۇ باستى ئوغلىنى باغرىغا قۇچۇپ،
ئوپۇپ يىغلىدى كوپ يېشىنى توكۇپ.

* * *

1501 دېدى: ئەي ئوغۇل سەن كورەرسەن مېنى،
نە ھالدا كېتەرمەن، ئۇنۇتما بۇنى.

1502 saŋa ma səziksiz bu əḍ kəlgü ol
usal bolma ahir əzüŋ əlgü ol

1503 kərəklig səzüg mən tutuzdum saŋa
səzümni unïtma du'a kïl maŋa

C-
1504 ḳalï əlig əḍləp tiləsə səni
yorïḳ tüz tapuƣ ḳïl basïnma anï

1505 yava bolma boxlaƣ yügürmə əzün
kəni bol silig bol ḳïlïnqïn səzïn

1506 kəqə yatsa kəq yat yana ərtə tur
yatïp ərtə ḳopoƣan ḳutïn arturur

1507 bayat yarlïƣïn sən aƣïr tut aƣïr
əligkə tapuƣ ḳïl isingil baƣïr

B119
1508 əsizkə yaƣuma yïraḳ tur təzə
yorï əḍgülük ḳïl yorïḳ yol tüzə

1509 səzüŋni küḍəzgil səlamət yorï
əzüŋni küḍəzgil əsənin ḳarï

* * *

1510 səzin kəsti oƣlïn ḳuqup yïƣladï
ulïndï yana ol əkünqlər yədï

* * *

1511 ayur ay ïnanqsïz azun bi-wəfa
nəlük ḳïldïŋ əmdi maŋa sən jəfa

1512 tü ni'mət bilə bu igiḍmix əzüm
kirür bu ḳara yərkə kərklüg yüzüm

1513 anadïn nətəg toɋdum ərsə bu kün
anïŋ təg barïr mən yalïŋïn muŋun

A61
1514 nəgü tẹr əxitgil əlügli ək ər
əlümkə əkünüp ulïɋlï bək ər

1515 ķarïndïn qïķardïŋ ķarïnķa kirür
xəkərdin igiḍtiŋ yïlanķa bẹrür

1516 ẹsizim yigitlik tiriglik ẹsiz
əkünqün sïɋït birlə gürkə kirür

* * *

1517 sïɋït ķoḍtï ay toldï yətürüp əgin
ķumaru ülədi kixikə nəŋin

1518 bəhil ķoldï barqa ķadaxlarķa ol
tilər boldï janï yaxïl kəkkə yol

1519 kəzin kəkkə tikti kətürdï əlig
xəhadət bilə kəsti təprər tilig

1520 yaruķ jan üzüldi tünərdi küni
bayat atï birlə kəsildi tinï

1521 əḍizlik tilədi süzük jan turuɋ
uqup bardï jan ķaldï kalbüd ķuruɋ

1522 bolup toɋmaduķ təg yitip bardï jan
aẓunda atï ķaldï bəlgü nixan

B120
1523 nəgü tẹr əxit əmdi kəŋli kəni
usallïķ usïndïn oḍunmïx küni

1524 ət eznüŋ əvi ol bədizlig əviŋ
süzüg jan əvi ol bədiz təg təniŋ

1525 kuruqı kaldï kalbüd uqup barsa jan
bayat bildi kanqa barïr ərsə jan

1526 ədiz boldï ornï ay kutluqı kuta
təŋisə kodï insə boldï yuta

1527 ikidə biri boldï xəksiz ülüg
tirildi elümsüz uzun məŋülüg

1528 nə muŋluqı turur kersə yalŋuk ezi
yorïrda yitər atï kəslür sezi

1529 kayudïn kəlïr ərki kaŋqa barïr
kayuda turur ərki kayda yorïr

1530 bilikli bilirmü nəgü tər nəgü
ukuqlï ukarmu nəgü tər begü

1531 bilikli bayat ol bilir bu ixig
ukuqlï uqan ol ukar bu ixig

1532 ara bir ïqar ker yorïr bəlgüsüz
ara kez kerüdə bolur bəlgüsüz

1533 ədi kisqa ezlüg bu yalŋuk ezi
sakïnqï uzun həm bədük til sezi

1534 kerü barsa yalŋuk bu ərksizlikin
nəlük munqa yavlak ketürdi əgin

1535 iki künlük ərtər azunuqı bulup
nəlük kerdi kegsin kaya təg bolup

1524 ۋۇجۇدۇڭ ئويىدۇر بىزەكلىك ئويۇڭ،
سۆزۈڭ جان ئويىدۇر سۈرەتتەك تېنىڭ.

1525 قۇرۇق تەن قالۇر ئۇ ئۇچۇپ كەتسە جان،
خۇدالا بىلۇر نەگە بارغاي بۇ جان.

1526 جان ئورنى ئىگىزدە، بىل ئەي بەختىيار،
تۆۋەن چۈشسە يامان پالاكەت بولار.

1527 ئۇ شەكسىز ئىككىدىن بىرىنى تاپار،
ئۇ ئۆلمەس، ئۆزۈن ھەم مەڭگۈلۈك ياشار.

1528 نە چاغلىق زەئىپتۇر بۇ ئىنسان ئوزى،
يۈرەركەن يوتەر ئېتى، كېسىلۇر سوزى.

1529 قەيەردىن كېلۇركىن؟ قەيەرگە بارۇر؟
قەيەردە تۇرۇركىن؟ قەيەردە يۈرۈر؟

1530 بىلىملىك بىلەمدۇ؟ نىمە دەر بۇنى؟
ئەقىللىق ئۇقامدۇ؟ نىمە دەر ئۇنى؟

1531 خۇدادىن بولەك يوق بۇنى بىلگۈچى،
پەقەت بىرلا تەڭرى بۇنى ئۇققۇچى.

1532 گەھى ئۇ يوشۇرنۇپ كېزەر بەلگىسىز،
ۋە بەزى كورۇنۇپ، كېتەر بەلگىسىز.

1533 تولا قىسقا ئومۇرلۇك بۇ ئىنسان ئوزى،
غېمىلا ئۆزۈن ھەم بۇيۇك تىل-سوزى.

1534 كورەرسەن، بۇ ئىنسان زەئىپ نە قەدەر،
ئۇ شۇنچە يامانلىق نىچۇك كوتىرەر؟

1535 ئىككى كۇنلۇك ئوتكۇنچى دۇنيا كورۇپ،
نىچۇك كەردى كوكسىن قىيا تاش بولۇپ.

1536 نېمە دەر، ئىشتكىن، ئويغانغان كىشى،
ئۆلۈمنى تونۇپ، يولغا كونگەن كىشى:

1537 ئەجەپ تەڭدىشلىك يوق، يامان، ئەي ئۆلۈم،
توسالماس سېنى بولسا مىڭلاپ تولۇم[117].

1538 كېلەرسەن ئۇمۇمغا، قۇتۇلماس بىرى،
يامانۇ-ياخشىنىڭ ئۆزۈڭ بىر تورى.

1539 بولاتتى تىرىك قالسا ئالىم ئامان،
بولاتتى ئۆلۈپ كەتسە بارلىق نادان.

1540 يامان-ياخشى قالماس تامامەن ئۆلۈر،
ئۆلۈغمۇ، كىچىكمۇ قارا يەر بولۇر.

1541 ئۆلۈمدىن قېچىشقا كېچىك يوق چوقۇم،
ھەر قانچە ياشا سەن، كېلەدۇر ئۆلۈم.

1542 نە ياخشى دېمىشدۇر بۇ ئەل باشلار ئەر،
ئىشنى بىلىپ ھەم ئۇقۇپ ئىشلەر ئەر:

1543 نە ياخشى ئىش ئەردى ئۆلۈم بولمىسا،
نە كوركەم ئىش ئەردى كىشى ئۆلمىسە.

1544 راھەتكە يەتكۈزدى مېنى بۇ ئۆلۈم،
ئۆلۈم بۇزدى مېنىڭ ئاساسىم-ئۆلۈم.

1545 ئەجەپ يوق ئۆلۈمگە، تۇغۇلغان ئۆلۈر.
تۇغۇلغان ئۆلۈر، كور، قارا يەر بولۇر.

1546 كىشىگە ئىست يوق، كىشىلىك ئىست،
ئەمەس ئەرگە ئەپسۇس، دۇرۇسلۇق ئىست.

1547 قېرى بۇ جاھاننىڭ شۇدۇر ئادىتى،
ئەمەل قىل ۋە يا قوي ئۇنى شۇ پېتى.

24

KÜN TOOIDÏ ӘLIG ӨGDÜLMIXNI OĶÏMÏXÏN AYUR

1548 bu ay toldï yasïn kəqürdi əlig
okïp ooılïņa bərdi ət sav ərig

1549 ayur ay ooıul ķïlma artuķ saķïnq
saķïnq kəqsə ahir tüpində səvinq

1550 saņa təgmədi bu saķïnq yalņuzun
maņa təgdi ķadoıu saķïnqlar uzun

B122
1551 kөņülni qөkürmə өzüņni avït
baķa tur maņa өz tapuoıka əvit

1552 ataņ өldi ərsə ata mən saņa
ataliķ ķïlayïn ooıul bol maņa

ӨGDÜLMIX JӘWABÏ ӘLIGKӘ

1553 yər өpti kөr өgdülmix aydï əlig
uzun kəq yaxaoıïl axayu əlig

يىگىرمە توققۇزىنچى باپ

كۈنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشنى قىچقىرتقانلىقى بايانىدا

1548 ئېلىگ ماتەم ئۆتكۈزدى ئايتولدىغا،
ئۆكۈت بەردى كۆپ، قىچقىرىپ ئوغلىغا.

1549 دېدى: ئەي ئوغۇل قىلما ئارتۇقچە غەم،
غەم ئۆتسە، بولۇرلەر ئاخىر شاتلىق ھەم.

1550 بۇ غەم كەلمىدى، قارا، يالغۇز ساڭا،
ئۆزۈن قايغۇ-غەملەرمۇ كەلدى ماڭا.

1551 چۈشۈرمە روھىڭنى، ئۆزەڭنى ئاۋۇت،
يېنىمدا تۇرۇپ سەن، خىزمىتىمدە ئوت.

1552 ئاتاڭ ئۆلگەن ئولسا، ئاتا مەن ساڭا،
ئاتالىق قىلاي مەن، ئوغۇل بول ماڭا.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىگكە جاۋابى

1553 يەر ئۆپتى ئۆگدۈلمىش دېدى: ئەي ئېلىگ،
سوراپ ئەل سەن ئۆزۈن ياشا، بول تىرىك.

1554 mən igdix ḳuluņ mən tapuoɋqī səniņ
yuluoɋ bolsu janīm ə̣ligkə məniņ

1555 atam janī boldī ə̣ligkə yuluoɋ
yuluoɋ ḳīlsu təņri saņa bu ḳuluoɋ

* * *

1556 qīḳardī atasī bitikin ooɋul
ə̣ligkə etündi ker aḳru amul

1557 ə̣lig aldī aqtī oḳīdī bitik
sezin uḳtī aydī ə̣siz ay tətik

1558 ayur ay baoɋīrsaḳ kixidə burun
ḳapuoɋum ḳurīttiņ ḳor ə̣ttiņ orun

1559 tiriglə tapīndiņ etədiņ ḫəkīm
elürdə munaḍīp yə̣diņ ḫəm oɋəmīm

1560 ḫəkīņnī etəyümədim mən səniņ
bayat oḳ etəsün səniņ ḫəḳlariņ

1561 nətəg kim səvinqlig mən sə̣ndin bu kün
bayat bə̣rsüni miņ səvinqiņ ḳutun

* * *

1562 sezin kəsti ə̣lig kezi yax saqa
turup qīḳtī andīn sakīnqīoɋ ḳuqa

C73
1563 əviņə kəlip kirdi keņli tüxük
ḳapuoɋ yaptī ḳaq kün sakīnqīn tügük

1554 ئۇستۇرگەن قۇلۇقمەن، خىزمەتچىڭ سىنىڭ،
پەيدا بولسۇن ئېلىككە جانىم مېنىڭ.

1555 ئاتام جانى بولدى ئېلىككە پەيدا،
پەيدا قىلسۇن ساڭا بۇ قۇلنى خۇدا.

* * *

1556 چىقاردى ئاتانىڭ خېتىنى ئوغۇل،
ئېلىككە ئەدەپلە سۇنۇپ بەردى ئول.

1557 ئېلىگ ئالدى ـ ئاچتى، ئوقىدى بىتىك،
سوزىن ئۇقتى، دېدى: ئىسسىت، ئى تىتىك[116].

1558 دېدى: ئەي مېھرىۋان كىشى سەرۋىرى،
ئىشىكىم ئۇرۇتتىڭ، بوش قالدى يېرى.

1559 تىرىك چاغدا ئىشلەپ، ھەققىم ئوتىدىڭ،
ئولەر چاغدا ئويلاپ، غېمىمنى يېدىڭ.

1560 ھەققىڭنى ئوتەلمەي قالدىم مەن سېنىڭ،
خۇدالا ئادا قىلسۇن ھەققىڭ سېنىڭ.

1561 نېچۇككىم، سېنىڭدىن خوشالمەن بۇ كۇن،
خۇدا بەرسۇن سېنىڭ سويۇنچىڭ قۇتۇن.

* * *

1562 سوزىن كەستى ئېلىگ، كوزى ياش چېچىپ،
تۇرۇپ چىقتى ئۇندىن، ئەلەم ـ دەرت قۇچۇپ.

1563 ئويىگە كېلىپ كىردى كوڭلى چۇشۇك،
نېچە كۇن ياتتى غەمكىن، يېيىپ ئىشىك.

* * *

1564 bu ay toldīnīņ ķildī oɋlī yoɋī
qīɋayķa ülədi kümüx ḩəm aɋī

1565 kəqürdi yə̣mə ɵk ata ķaḑɋusīn
yaķīn ķildī ɵzkə kixi əḑgüsin

B123
1566 ata pəndi tuttī yorīdī kɵni
ķutī kündə arttī yarudī küni

1567 nəgü tə̣r əxit əmdi ɵglüg kixi
baxīnda kəqürmix bilir ə̣l ixi

1568 ata pəndini sən ķatīɋ tut ķatīɋ
ķutaḑɋay künüņ bə̣rgə kündə tatīɋ

1569 ataņnī anaņnī səvindür tapīn
yanut bə̣rgə tapɋuņ tümən miņ asīɋ

* * *

1570 ə̣lig mə ķatīɋlandī anda naru
küniņə uru bardī əḑgü ɵrü

1571 bayudī boḑun ḩəm ə̣tildi ə̣li
ə̣ligkə du'a ķildī boḑnī tili

* * *

1572 ə̣lig bir kün oldurdī yalņuz ɵzün
kəmixti kitab ɵtrü baķtī uzun

* * *

1564 ئاتاسى ئۇچۇن قىلدى نەزرە ئوغۇل،
ئۈلەشتۈردى يوقسۇللغا ئېپەك رەخت ۋە پۇل.

1565 كەچۈردى شۇ ھالدا ئاتا قايغۇسىن،
ئۆزىگە قىلدى دوست كىشى ياخشىسىن.

1566 ئاتا پەندىنى تۇتتى بولدى كونى،
ئېشىپ بەختى ھەر كۈن، يورىدى كۈنى.

1567 نىمە دەر ئىشىت ئەمدى ئاقىل كىشى،
بىشىدىن ئىش ئۆتكەن بىلەر ئەل ئىشى؛

1568 ئاتا پەندىنى سەن قاتتىق تۇت قاتتىق،
كۆڭۈلۈڭ قۇتلۇق بولۇر كۈنسايىن تاتىق.

1569 خىزمەتلە خوش قىلساڭ ئاتا-ئانانى،
تاپارسەن تۈمەن مىڭ كوپ پايدا-ئاسىغ[119].

* * *

1570 ئېلىگمۇ تىرىشتى شۇنىڭدىن كېيىن،
تۈزەپ قانۇننى ياخشى ھەر كۈنسايىن.

1571 بېيىدى خەلقى ھەم تۈزەلدى ئېلى،
ئېلىككە دۇئا قىلدى خەلقى تىلى.

* * *

1572 ئېلىگ بىر كۈن ئولتۇردى يالغۇز ئۆزى،
كىتاپنى قويدى، تىكتى ئۇزاققا كوزى.

1573 توسالدى ئۇيى ھىچ ئەقلى يەتمىدى،
سوراشقا كىشى ئىستەدى، تاپمىدى.

1574 شۇئان ئەسلەپ ئايتولدى ئەردەملىرى،
دېدى:ۋاي ئىست، ئىدى ئەرلەر ئەرى.

1575 ئىشىك كوركى ھەم ياخشى ھەمرا ئىدى،
ئاڭا تەگسە ئىش، خەلققە پايدا ئىدى.

1576 قۇرۇق قالدى ئورنى، يوق بولدى ئەشىم،
بۇنى تولغۇزۇشقا قېنى بىر كىشىم؟

1577 يانا ئۇ ئوكدۇلمىشنى خاتىرلىدى،
بۇ ياخشى ئىشنى مەن ئۇنتۇپمەن، دېدى.

1578 ئۇلەر چاغدا ئايتولدى ئوغلىن ماڭا—
تاپشۇرغان ئىدىكىم، ئۇنتۇپمەن، تاڭا!

1579 ئاتا ئۆلدى، قويدى تىرىك ئوغلىنى،
بىرىنى يۇتتۇردۇم، تۇتاي بىرىنى.

* * *

1580 ئەۋەتتى ئوكدۇلمىشكە تېزدىن كىشى،
چاقىردى ئۆزىگە، ھەل ئەتتى ئىشى.

25

ӨGDỤLMIX KÜN TOΓDÏ ӘLIG TAPUΓÏNA KӨRÜNMIXIN AYUR

B124

1581 yorïp kirdi өgdülmix utru turup
ӛligkә kөründi sәvinqlig bolup

ӘLIG SUALI ӨGDÜLMIXKӘ

1582 ӛlig kөrdi tәrkin okïdï anï
ayïttï nәgü kïldï өdlәk sәni

1583 nәgü tәg kәqәr bu kәqigli künüŋ
kөnimü yorïr sәn ya әgri yoluŋ

1584 nәgü kïldï өdlәk ataŋda kәdin
sәvinqmü bәrür ya sakïnq kadγudïn

ӨGDÜLMIX JӘWABÏ ӘLIGKӘ

1585 өtündi bu өgdülmix ӛlig kutï
uzun kәq tirilsü yadïlsu atï

يىگىرمە بەشىنچى باپ

ئۆگدۈلمىشنىڭ كۈنتۇغدى ئېلىك ھوزۇرىغا كىرگەنلىكى بايانىدا

1581 كېلىپ كىردى ئۆگدۈلمىش ئۇدۇل يۈرۈپ،
ئېلىككە كۆرۈندى سۆيۈنچلىك بولۇپ.

ئېلىكنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1582 ئېلىك كۆردى دەرھال قىچقىردى ئۇنى،
دېدى: نېمە قىلدى زامانە سېنى؟

1583 نېچۈكرەك كېچەر بۇ كەچۈرگەن كۈنۈڭ،
يۈردۈڭمۇ دۇرۇس ياكى ئەگرى يولۇڭ؟

1584 زامانە نە قىلدى ئاتاڭدىن كېيىن،
يۈرەمسەن خوشال يا غەمكىن ـ قايغۇدىن؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1585 دېدى بۇ ئۆگدۈلمىش: ئەي ئېلىك قۇتى،
ياشاسۇن ئۇزۇن ھەم يېيىلسۇن ئېتى.

1586 yïrak boldum əlig tapuqïnda tax
əriglәndi әdlәk mana tügdi kax

1587 pütә boldï əlig yüzin kәrmәdim
sakïnq kadqu birlә yorïp külmәdim

1588 bu kün әdlәp əlig mәni ündәdï
umïnqlïqka dәwlәt mana kur badï

1589 əlig yarlïqïnï әxitti әzüm
künüm әdgü boldï yarudï kәzüm

* * *

1590 əlig tәgmә türlüg ayïttï bilik
әtündi bu әgdülmix aqtï tilig

1586 ئېلىگ ئىشىدىن چەتتە قالدىم يىراق،
زامان يۈز ئۆرۈپ قاش تۈرگەچ بىراق.

1587 ئۇزۇن بولدى ئېلىگ يۈزىن كۆرمىدىم،
ئەلەم ـ قايغۇ بىرلە يۈرۈپ، كۈلمىدىم.

1588 قىچقىرغاچ بۇ كۈن خان قىلىپ ياد مېنى،
ماڭا باغلىدى بەخت ئۈمىت قۇرىنى.

1589 ئېلىگ يارلىغىنى ئىشىتكەچ ئۆزۈم،
كۆڭلۈم ياخشى بولدى، يورىدى كۆزۈم.

* * *

1590 ئېلىگ كۆردى تۈرلۈك ئىلىمدىن سىناپ،
ئېچىپ تىلنى ئۆگدۈلمىش ئېيتتى جاۋاپ.

26
ƟGDÜLMIX KÜN TOƢDÏ ẸLIG TAPUƢÏŊA KIRMIXIN AYUR

1591 ẹlig aydï munda naru ay oƣul
maŋa tapnu turƣil qəķürmə kəŋül

C75
1592 ataŋ tapƣï bar ərdï artuķ təlim
ɵtəyümədim bardï ķaldï bẹrim

1593 ɵtəgü kərək mən bu ḫaķlar saŋa
kixilər tili bolmasa bẹr maŋa

B125
1594 nəgü tẹr əxitgil uq ordu bəgi
bilip sɵzləmix sɵzkə yətrüp ɵgi

1595 kixi əmgək ïḍsa saŋa bəlgülüg
unïtma ol əmgəkni bolma ɵlüg

1596 kixilikni ķoḍma ay əşlï kixi
kixilik ķïlu tur kixikə tuxï

1597 kimiŋ əmgəki kirsə kimkə birər
yanutïn ɵküx ķïl sən ɵtrü aŋar

1598 كىشى ئەمگەكنى بىلەلمەس كىشى،
يۇتۇنلەي بولۇر ئۇي، ئەي بەگلەر بېشى.

1599 يۇرى، ئۇي ئاتانما، كىشىلىك تىلە،
كىشىگە كىشى بول كىشىلىك بىلە.

1600 كىشىلىككە كىشى ئاتاندى كىشى،
كىشىلىك بىلەن ئات كوتەردى كىشى.

ئۇگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1601 سويۇپ يەرنى ئۇگدۇلمىش دىدى: ئەي خان،
ئېلىگ خۇشلىغى خوپ ماڭا ھەر زامان.

1602 ئۇلۇغۋار بېگىمسەن، مەن خىزمەتچى قۇل،
ئۇلۇغ بەگ قەدىرلەر خىزمەتچىنى ئول.

1603 تىلەسەڭ قەدىرلە ۋە ياكى خار قىل،
پىدا قىلدىم ئۆزۈم ساڭا ئەمدى، بىل.

* * *

1604 تۇرۇپ ئاستا ماڭدى ئىشىكتىن چىقىپ،
بىر ئاز ئايلىنىپ ئۆيگە كەتتى يېنىپ.

1605 باغلاپ بۇ ئۇگدۇلمىش خىزمەت كەمىرىن،
دىدىل ئىشقا كىرىشتى شۇنىڭدىن كېيىن.

1606 سەھەر-كەچ تەۋرىمەي راسا ئىشلىدى،
قىلىپ تۈن كۆزەت، ئاشنى ئاندا يىدى.

1607 ئېلىگ كوڭلىگە ياقتى بەك خىزمىتى،
ئېچىلدى ئىشىك، بەردى قول دەۋلىتى.

1608 nəgü tə̣r əxit bu tapuɣ ķïlɣuqï
tapuɣ birlə dəwlət atïn mingüqi

1609 ay bəglər səvinqi tiləgli kixi
ķamuɣ bəg tiləki əzə ķïl ixi

B126

1610 bəgi taplamaz ixni ķïlsa ķulï
ilənq əzkə ķïlɣu sərilsə ķalï

1611 ķalï ķïlsa bəglər tapïsïz tapuɣ
yava ķïldï tapmïx tiriglik ķamuɣ

* * *

1612 yaķïn tuttï ə̣lig kər əgdülmixig
tərüqə ayu bə̣rdi təgmə ixig

* * *

1613 yana bir kün oldrup muŋaḍtï ə̣lig
ayur ay dəriɣa yitürdüm ərig

1614 ķapuɣda ķalïn boḍ tə̣rildi tolu
ķanï bir iximkə yaraɣlï talu

1615 ixim barqa sindi yoķ ol bilḍəqi
ķanï bir baɣïrsaķ ixim ķïldaqï

1616 nəgü tə̣r əxitgil sïnamïx kixi
sïnap əḍgü ə̣sizni bilmix kixi

1617 tiləsə bulur barqa arzu kixi
tilək təg kixi bulmaz əḍgü baxï

1608 نىمە دەر ئىشتكىن، خىزمەت قىلغۇچى،
خىزمەت بىرلە دۆلەت ئېتىن مىنگۈچى:

1609 ئەي بەگلەر سۈيۈنچىن تىلگەن كىشى،
پۈتۈن بەگ تىلەگى ئۆزە قىل ئىشى.

1610 بېگى خالىماس ئىشنى قول ئىشلىسە،
گۇناسى ئۆزىگە، زەبۇنلۇق يىسە.

1611 بېگى خالىماس ئىشنى قىلسا ئەگەر،
قىلۇر زايە تاپقان تىرىكلىكنى ئەر.

* * *

1612 ئېلىك ئۆگدۈلمىشنى، كور، تۇتتى يېقىن،
ئۇنىڭغا دىدى ئىشنىڭ قانداقلىغىن.

* * *

1613 ئېلىك مۇڭلىنىپ ھەم دىدى بىر كۈنى،
دەرىغا! يوقاتتىم كامىل كىشىنى.

1614 ئىشكتە تولا خەلق يىغىلدى تولۇق،
ئىشىمغا يارامىلىق لېكىن بىرى يوق.

1615 بۇزۇلدى ئىشىم، يوق ئېرۇر بىلگۈچى،
قېنى ئۇ كۈيۈنۈپ ئىشىم قىلغۇچى؟

1616 نىمە دەر، ئىشتكىن، سىنالغان كىشى،
سىناپ ياخشى-يامانىنى بىلگەن كىشى:

1617 تىلەسە تاپار ھەممە ئارزۇ كىشى،
تېپىلماس تىلەكتەك ياخشىلار بېشى.

1618 كۆرۈنەر خىزمەتچى تويى كىشىدەك،
كىشى يوق ئىشىنىپ كىشى دېگۈدەك.

1619 كىشىنىڭ كېرىكى يارامىلىقىدۇر،
يارامىلىق ھەر ئىشتا پايدىلىقىدۇر.

1620 نىمە دېر ئىشىتكىن، شېئىر ئېيتقۇچى،
سۆزىن مەنا بىرلە تىزىپ قويغۇچى:

1621 يۈزگەنلەر ئىچىدە يارامىلىقى يوق،
يار ئولسا، يېنىمدا تۇراقلىقى يوق.

1622 خىزمەتچى تويىدا يۈزگەنلىرى كوپ،
ئەگەرچە ئىستىسەڭ پايدىلىقى يوق.

1623 يانا دېدى ئېلىگ: مەسەلدە كېلۇر،
ئوروغلۇق كىشى ئولسە ئوروغى قالۇر.

1624 نىمە تەرسە يەرگە يانا شۇ ئۈنۇر،
ئوغۇلنىڭ قىلىقى ئاتاغا يانۇر.

1625 بۇ ئايتولدى ئوغلى ئاتا ئوغلىدۇر،
ئاتا كەتتى ئورنى ئوغۇل ئورنىدۇر.

1626 ئاتا كەتتى، ئورنى قالدى بوش ئوچۇق،
تولۇقلانسۇن ئوغلى بىلە بۇ يوچۇق.

1627 بۇنى قەدىرلەي مەن، ئۇ بولسۇن كىشى،
كىشى بولسا، بولۇر پايدىلىق ئىشى.

1628 كورەرمەن يارامىلىق ئۇنى ھەم تولۇق،
كىچىكلىكتىن ئۆزگە ھېچ ئەيىۋى يوق.

1629 دېمىش بەكمۇ ياخشى ئىلى ئاتلىغى،
خەلقىنىڭ كاتتىسى — ئەلنىڭ قۇتلىغى:

1630 əlig ursa bəglər kimi əḍləsə
yaḵur ḅax bolur bu bəgində basa

1631 kimi tutsa bəglər ezinə yaḵïn
yaqudï tiləki kərəki baḵïn

1632 külə ḅaḵsa bəglər kixikə turup
aṇa yïqlu tərlür ər at yüz urup

1633 əlig aydï əmdi maṇa qarə yoḵ
munï əḍləsə mən kixi boloqu oḵ

1634 etəmix bolayïn atasï ḥəkïn
kïlayïn kixilik baqïrsaḵlïkïn

1635 bu ay toldï tapoqï təlim ərdi kər
kixilik ḵïlayïn anïṇ yanoqï kür

C78
1636 kixilik tədüküm bolur əḍgülük
bu əḍgü bolur ol yəgü kəḍgülük

1637 kixi əṣlï əḍgüg unïtmaz bolur
kixi uroqï keṇlin əmitməz bolur

1638 nəgü tər əxitgil avïqoqa sezi
avïqoqa sezin tut unïtma ḵozï

1639 bu əḍgü ḵïlu tur ay əḍgü kixi
ḵarïmaz bolur əḍgü mənü yaxï

1640 bu əḍgü ḵarïmaz yəmə opramaz
yaxï kəḍ uzun ol atï artamaz

* * *

1630 يېتىشتۈرسە بەگلەر سوزۇپ قول كىشىن،
يېقىنلاپ بولۇر باش بېگىدىن كېيىن.

1631 يېقىن تۇتسا بەگلەر ئوزىنىگە كىشىنى،
يېقىنلار تىلەكى—ئارزۇ قىلىشنى.

1632 ئەگەر باقسا بەگلەر كىشىگە كۈلۈپ،
يىغىلۇر ئۇنىڭغا ئەرلەر يۈزلىنىپ.

1633 ئېلىك ئېيتتى: ئەمدى ماڭا چارە يوق،
يېتىشتۈرسەم ئۇنى، بولۇر ئەر تولۇق.

1634 ئوتىگەن بولاي مەن ئاتاسى ھەققىن،
قىلاي مەن كىشىلىك كويۇمچانلىقىن.

1635 كوپ ئەردى ئايىتولدى خىزمىتى ماڭا،
كىشىلىك قىلىپ مەن ياندۇراي ئاڭا.

1636 كىشىلىك دېگىنىم ئېرۇر ئەزگۈلۈك،
بولۇر ئەزگۈلۈك ئۇ، يىمەك-كەيگۈلۈك.

1637 ئىسىل ئەر ياخشىلىق ئۇنۇتماس بولۇر،
ئىسىل ئەر دىلىنى قېيتماس بولۇر.

1638 نىمە دەر، ئىشىتكىن قىرىلار سوزى،
قېرىلار سوزىنى ئۇنۇتما قوزى:

1639 قىل ئەي سەن ياخشىلىقنى ياخشى كىشى،
قېرىماس ياخشىلىق، مەڭگۈدۇر يېشى.

1640 قېرىماس ياخشىلىق، قالۇر شۇ چېتى،
ئۆزۈندۇر ئۆمرى بەك، بۇزۇلماس ئېتى.

* * *

1641 aɋïrladï ə̣lig kər egdülmixig
anar aydï ə̣dgü ə̣siz ez ixig

1642 aqïndï ə̣lig kər kətürdi erü
bolu bə̣rdï ə̣vrən yumïttï tərü

1643 onardï terü ḥəm toķu iq tapuɋ
aqïldï tapuɋdïn tiləmix ķapuɋ

B128
1644 müni boldï ərdəm sezi boldï sez
ə̣lig turdï ərsə̣ anar aqtï kez

* * *

1645 ə̣lig aydï əmdi tiləmix ixim
tezü ə̣tlü barɋay iqim ḥəm taxïm

1646 yeləki bar ərdi munuņ bəlgülüg
anïn ə̣ḍlə̣dim ķildim aqïɋ ülüg

1647 munu boldï əmdi tilək təg ķixi
taķï boloɋusï bar yətilsə yaxï

1648 uluɋ boloɋu oɋlan nə ərsig toɋan
kiqigdə bolur barqa bəlgü nixan

1649 munar mənzər əmdi bu bəytig okï
uķa barsa mə'ni aqïloɋay taķï

1650 ķamuɋ boloɋu nəņkə bolur bəlgü təņ
kiqigdə bəḍüginqə ol boloɋu təņ

1651 yə̣mix yə̣gü ni'mət qə̣qəkində kər
ķamuɋ nəņkə yanzaɋ munï bilgü təņ

1641 ئېلىك ئۆگدۈلمىشنى ئەزىزلەپ تولا،
يامانۇ—ياخشى ئىشنى ئېيتتى ئاڭا.

1642 كوتەردى ئېلىك ئۇنى، ئەيلەپ ئېھسان،
قويۇلدى يولغا قانۇن، بولۇپ يار زامان.

1643 تۈزەلدى ئادەت ھەم ئىچكى ئىش، قانۇن،
ئېچىلدى خىزمەتلە ئىشكلەر پۈتۈن.

1644 قۇسۇرى بولدى ئەردەم، سوزى بولدى سوز،
ئېلىك تۇرغان ھامان ئاچار ئاڭا كوز.

* * *

1645 ئېلىك ئېيتتى: ئەمدى تىلىگەن ئىشىم،
تۈزۈلگەي، يېتىلگەي، ئىچىم ھەم تېشىم.

1646 بار ئەردى يولەگى بۇنىڭ بەلگۈلۈك،
شۇڭا قىلدىم ئېھسان ئۇنىڭغا تۈزۈك.

1647 مانا بولدى ئەمدى تىلەكتەك كىشى،
تېخى يۈكسىلۈر كوپ يېتىلسە يېشى.

1648 ئۇلۇغ بولغۇچى ئوغلان ئۇ مەرت تۇغۇلۇر،
كىچىك ۋاقتا ھەممە نىشان كورۇلۇر.

1649 ئوقى بۇ بىيىتنى ئوخشاشۇر بۇڭا،
ئۇقىغانچە مەنا ئېچىلۇر ساڭا:

1650 ياراملىق نىمەنىڭ بولۇر بەلگىسى،
كىچىكتىن چوڭ ئولغۇنچە بىلىنگۈسى.

1651 چىچەكتىن بىلىنۇر دەرەخ مىۋىسى،
بۇ ھەممە ئۇچۇن بىر مىسال بولغۇسى.

* * *

C79

1652 tapindī bu ɵgdülmix utru turup
kīyīlmadī tanda kəqə ɵd bolup

1653 kətərdi ɵzindin yaraqsiz muhal
tusuldī kamuq türlüg ixkə tükəl

1654 kutuldī əlig kətti əmgəkləri
bodun asqī arttī yənip yükləri

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

A65

1655 əlig ündədi bir kün ɵgdülmixig
anar sɵzlədi sɵz ukup bilmixig

1656 əlig aydī əmdi əxit ay oqul
sɵz aytur ɵzüm sən mana tut kɵnül

1657 ayu bər kixikə tusulur kayu
kayu ol tususī mana ay sayu

ƟGDÜLMIX JƏWABĪ ƏLIGKƏ

1658 yanut bərdi ɵgdülmix aydī ay bəg
bilik ordusī ay kixilərdə yəg

B129

1659 kixikə tusuluqu ikigü azun
kilinq ədgüsi ol kilkī tüzün

1660 ikinqi uvut ol üqünqi kɵni
bu üq nən bilə ər bulur kut küni

1661 ķilïnq ədgü bolsa ķamuoı həlķ səvər
ķiliķï keni bolsa tərkə aoıar

1662 uvut ol tïdïoılï ķamuoı tənsizig
uvutsuzluķ ərkə ədï tənsiz ig

1663 taķï bir siliglik ķilïnqï keni
ikigü azunda ķutadur küni

1664 kenilik uvut həm bu ədgü ķilïnq
üqəgün biriksə bu buldï səvinq

ƏLIG SUALI ӨGDÜLMIXKƏ

C80
1665 yana aydï əlig əxittim bu sez
tusulmaz ķayu ol kixikə yavuz

ӨGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1666 yanut bərdi өgdülmix aydï əlig
begüləp bu sezkə yətürsü bilik

1667 kixikə tusulmaz tükəl yas ķïlur
bu üq nəņ turur kər ay əlqi unur

1668 biri arķuķ ərsə bu ķilkï yavuz
taķï biri yaloıan tüzər ərsə sez

1669 taķï bir saŗan ol ķixidə əli
bu üq nəņ üqəgü biliksiz tili

1670 kimiņ bolsa arķuķ ķilïnqï otun
ixi barqa tətrü bolur tooısa kün

1661 قىلىغى ياخشىلارنى پۈتۈن خەلق سۆيەر،
خۇيى-پەيلى دۇرۇسلار تۆرگە چىقار.

1662 ناچار ئىشتىن توسار ئۇيات ھەر مەھەل،
ئۇياتسىزلىق ئەرگە تېگى يوق كېسەل.

1663 كىشى بولسا سىلىق، قىلىقى كۆنى،
بولۇر ئىككى دۇنيادا بەختلىك كۈنى.

1664 دۇرۇسلۇق، ئۇيات ھەم بۇ ياخشى قىلىق،
بىرىكسە بۇ ئۈچى بولۇر خۇشچىلىق.

ئىلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1665 يەنە ئېيتتى ئىلىگ: ئىشىتتىم بۇ سۆز،
نېمەدۇر كىشىگە بىپايدا ياۋۇز؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئىلىككە جاۋابى

1666 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش دېدى: ئىلىگ،
بۇ سۆزگە يۈگۈرتسۇن ئەقىل ھەم بىلىك.

1667 كىشىگە پايدىسىز، پۈتۈنلەي زىيان—
قىلۇر بۇ ئۈچ نەرسە، ئەي قۇدرەتلىك خان:

1668 بىرى كاجلىق ھەمدە قىلىقتا ياۋۇز،
يەنە بىرى يالغان قىلار بولسا سۆز.

1669 بىرىدۇر بېخىللىق، كىشىن خار ئېتەر،
بۇ ئۈچ ئىش بىلىمسىز كىشىدىن كېلەر.

1670 كىشىكىم كاج ئولسا، قىلىقى يامان،
بولۇر ئىشى تەتۈر ئۇنىڭ ھەر زامان.

1671 qavīkṣa kim ərsə bu yaloqan tilin
savī bərdī yalṇuk ara sən bilin

B130

1672 saranlīkta inoqa nəgü bar adīn
tərer nəṇ yəyüməz kalīr nəṇ kədin

1673 nəgü tər əxitgil saranīoq bilik
ay qīroquy ay munlīoq ay tügmix əlig

1674 tərə bildiṇ altun yəyü bilmədiṇ
bu altun yīoqīp bir nəlük bərmədiṇ

1675 ay dunya tərip sən yəyüməz kixi
yəgüqi anundī anuk tut axī

1676 ol üq nəṇ kimiṇ bolsa kəldi kutī
bu üq nəṇ kimiṇ bolsa yitti atī

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

1677 yana aydī əlig əxittim munī
takī bir sezüm bar ayu bər anī

1678 anadīnmu bilgə tooqar bu kixi
azu ɵgrənürmü yətilsə yaxī

ƟGDÜLMIX JƏWABĪ ƏLIGKƏ

C81

1679 yanut bərdi ɵgdülmix əlig kutī
bilik həm ukux ol bu ərdəm atī

1680 biliksiz tooqar ol turu ɵgrənür
bilik bilsə ɵtrü kamuoq ix ɵnür

1671 كىمكى ئاتالسا بۇ يالغان بىلەن،
يوقالماس ئۇ نامى، نە قىلسىغان بىلەن.

1672 بېخىللىقتىن ئۆزگە يامان نىمە بار؟
يىمەستىن يىغار مال، كېيىن مال قالار.

1673 بېخىل ئۈزرە بىسلىم نەدەر بۇنى كۆق،
ئەي بەختسىز، بىچارە، ئەي قولى يۇيۇق؛

1674 يىغىش بىلدىڭ ئالتۇن، يىيىش بىلمىدىڭ،
يىغىپ ئالتۇن ئەلگە نىچۈن بەرمىدىڭ؟

1675 يىغىپ دۇنيانى ئەي يىمىگەن كىشى،
يىگۈچى تەييار دۇر، تەييارلا ئىشى.

1676 بۇ ئۈچ نەرسە كىمدە بولسا بەخت كېتەر،
بۇ ئۈچ نەرسە بىلەن ئىستىمۇ يۇتەر.

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1677 يەنە ئېيتتى ئېلىگ: ئىشىتتىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار دىگىن سەن ئۇنى.

1678 بىلىملىك تۇغۇلۇرمۇ ئانادىن كىشى،
ۋە يا ئۆگىنەمدۇ يېتىلسە يېشى؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1679 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش: ئېلىگ قۇتى،
بىلىم ھەم ئەقىل — بۇ پەزىلەت ئېتى.

1680 بىلىمسىز تۇغۇلار، يۇرۇپ ئۆگىنۇر،
بىلىم بىلسە ئىشلار ئۇتۇغلۇق بولۇر.

1681 anadīn toqquqlī biliksiz toqar
bilik egrenür etrü terke aqar

1682 ukux ol anī yalnuk egrenmedi
tadu birle katlīp terütür idi

1683 ukuxta adīn barqa ərdəmlətig
kixi egrenür etrü yətlür bilik

* * *

1684 sevindī əlig kər əxitti bu səz
ayur ez tiləkini buldī bu ez

1685 atasīn yitürdüm munukī oqul
ata ornī tuttī bulup ədgü yol

B131
1686 bayatka xükür kīlqu əmdi ekük
bodunka terü kīlqu ədgü ülüx

A66
1687 baqīrsak kerür mən bu egdülmixig
pütünlük bilə kīldī barqa ixig

1688 anar ma bu kün kīlqu ədgü yanut
ol ədgü yanutīn bu bulsu anut

1689 nəgü tər əxitgil kixi edrümi
kixi edrümi həm bodun kedrümi

1690 kixilik kīlurka kixilik anut
kixilik təninqə terü kīl yanut

1691 wəfaka wəfa ol kixilik həkī
wəfa kīl kixi bol atīnnī badüt

1681 ئانادىن تۇغۇلغان بىلىمسىز تۇغار،
بىلىمنى ئۆگىنىپ ئۇ تورگە چىقار.

1682 ئەقىلدۇر ئۇنى ئۆگىنەلەس ئادەم،
تەبىئەتكە قوشۇپ يارىتۇر ئىگەم.

1683 ئەقىلدىن بولەك بارچە ئەردەملىنى،
كىشى ئۆگىنىپ، ئاشۇرار تىلىمنى.

* * *

1684 ئىشىتكەچ بۇ سوزنى سويۇندى خاقان،
دىدى: مەن تىلەگىم تاپتىم ئۇشبۇئان.

1685 ئاتاسىن يۇتتۇردۇم، مانا بۇ ئوغۇل—
ئاتا ئورنى تۇتتى، تېپىپ ياخشى يول.

1686 خۇداغا شۈكرىلە تىلىمنى بىزەي،
خەلقلەرگە ياخشى قانۇنلار تۈزەي.

1687 كورەرمەن ئۆكدۈلمىشنى كوپ مېھرىۋان،
دۇرۇسلۇق بىلەن قىلدى ئىشنى ھامان.

1688 قىلايكىم، ياخشىلىق جاۋاپ ئۇچۇن بىر،
بۇ ياخشى جاۋاپقا ئۇ بولسۇن ھازىر.

1689 نەدەيدۇ ئىشىتكىن نۇمتاز(120) كىشىلەر،
خەلق ئىچرە خىل ۋە ساز كىشىلەر:

1690 كىشىلىكنى قىلسا كىشىلىكنى قىل،
كىشىلىك تېگىچە جاۋاپ ئەيلەگىل.

1691 ۋاپاغا ۋاپا ئۇ كىشىلىك ھەققى،
ۋاپا قىل، چىقار ئات، كىشىلىكنى قىل.

1703 kəlir ərsə dəwlət kixikə külə
tutup bərkləgüsi kiqiglik bilə

1704 keqüt təg bolur kut tüpi həm tezi
kenül kodkisi ol anin yildizi

1705 nə ədgü bolur kodki alqak kixi
nə kerklüg bolur kündə ətlür ixi

1706 uluqsiq küvez kür kixi ol turi
küninə kodi ol küvəzlik kuri

1707 kamuqka yaraxur bu kut ursa yüz
ukuxluqka artuk yaraxur kəd uz

C83
1708 munar mənzər əmdi bu bəytig oki
okiqil uka bar ay əlgi aki

1709 biliksizkə dəwlət yaraxsa kəlip
biliklikkə artuk yaraxur bilip

1710 biliksiz bilə tursa dəwlət kali
biliklig bilə turqa tüplüg ərip

1711 biliksiz bədük bolsa dəwlət bilə
biliklig bədükrək kü qav at bilə

1712 biliksizkə dəwlət kəlir ərsə kut
turumaz bu dəwlət anin birlə püt

1713 munuki bu sezkə tanuk kəldi sez
okiqil muni sən aya kenli tüz

1714 kəlir kut kixikə aqirlar ani
sinər ol aqirlik yorisa keni

1703 كېلۇر بولسا دۆلەت كىشىگە كۈلۈپ،
تۇتۇپ چىڭ بېكىتسۇن كىچىك دىل بولۇپ.

1704 كوچ ئاتتەك بولۇر بەخت تۈۋى-نېگىزى،
مۇلايىم، كۆكۈللۈك ئۇنىڭ يىلتىزى.

1705 نە ياخشى بولۇر كەمتەر مۇلايىم كىشى،
چىرايلىق بولۇر كۈندە تۈزەلۈر ئىشى.

1706 يوغانچى، تەكەببۇر تېتىقسىز بولۇر،
ئۇنى كىبىرسى كۈنمۇ-كۈن پەس قىلۇر.

1707 بۇ بەخت ئاچسا يۈز ھەممىگە يارىشۇر،
ئەقىللىقتا بەكمۇ گۈزەل قامىلىشۇر.

1708 بۇڭا ئوخشار ئەمدى بۇ بېيىتنى ئوقى،
ئوقۇپ مەنىسىنى چۈشەن، ئەي سېخى:

1709 بىلىمسىزگە دۆلەت ياراشسا كېلىپ،
بىلىملىككە ئارتۇق ياراشۇر بېرىپ.

1710 بىلىمسىز بىلەن تۇرسا دۆلەت ئەگەر،
بىلىملىكلە تۇرغاي ئاساسنى سېلىپ.

1711 بىلىمسىز بۈيۈك بولسا دۆلەت بىلە،
بىلىملىك زورىيار نام-شوھرەت بىلە.

1712 بىلىمسىزگە كەلسە گەر دۆلەت ۋە قۇت،
بۇ دۆلەت تۇرماس ھېچ ئۇنىڭ بىرلە، پۇت.

1713 بۇ سوزنىڭ كۈۋاسى مانا ئۇشبۇ سوز،
بۇنى سەن ئوقىغىن، ئايا كوڭلى تۈز:

1714 كېلەر بەخت كىشىگە، قەدىرلەر ئۇنى،
سىڭار بۇ قەدىر ئاڭا، بولسا كۈنى.

1715 bolumsuzķa dəwlət kəlü bərsə ķut
ətər dəwlətin ol kəqürməz küni

* * *

1716 sīnadī kər əlig bu əgdülmixig
kənilik əzə buldī barqa ixig

B133
1717 aoqīrladī anqa kətürdi ərü
uquzladī anqa yavuzraķ kərü

1718 aoqīrlīķ ədində kixig sərmədi
uquzluķ ədində tapuoq kəsmədi

1719 əligkə yīxīoq boldī kənli pütüp
aoqī ķaznaķī bərdi ədgü tutup

1720 əmanət yüdürdi boyunķa uluoq
əmanət yüdər ərkə janīm yuluoq

1721 ixin sürdi əgdülmix artuķ kəni
küninə yaķīn tuttī əlig anī

1722 aqa adra tuttī ķamuoq ixlərin
saķīxlīoq bitip ķodtī barqa barīn

A67
1723 küdəzdi nənin kəd əzin saķladī
tapīndī ķayīrqa ķīyīķ ķīlmadī

1724 nəgü tər əxitgil yətilmix yaxī
tiriglikdə ķīzraķ pütün qīn kixi

C84
1725 aoqīr nən kixikə bu altun kümüx
əzin tutoquqī ər kümüxtə kəsüx

1715 بولۇمسىزغا كەر كەلسە دەۋلەت ۋە بەخت،
تىپەر دەۋلىتىنى، كەچۈرمەس كۈنى.

* * *

1716 ئېلىگ ئۇكدۇلمىشنى كوردى سىناپ،
پۈتۈن ئىشنى توغرا تاپتى قاراپ.

1717 قەدىرلىدى بەزى ئىگىز كوتۇرۇپ،
تۇۋەتلەتتى بەزى يامانسىراق كورۇپ.

1718 قەدىرلەنسە، ئۇ گەلنى رەنجىتمىدى،
خار ئولغاندا، ئۇ ئىشنى ئاقساتمىدى.

1719 ئېلىككە سۈيەر بولىدى سادىق بولۇپ،
غەزىنەنى باشقۇردى ياخشى تۇتۇپ.

1720 ئۇ ئالدى ئامانەت بويۇنغا يوغان،
ئامانەت تۇتقانغا پىدادۇر بۇ جان.

1721 ئىشىن سۈردى ئۇكدۇلمىش ئارتۇق كونى،
يىقىن تۇتتى ئېلىگ ئۇنى ھەر كۈنى.

1722 ئوچۇق تۇتتى ئايرىم پۈتۈن ئىشنى ئۇ،
ھىساپلاپ تۇتتى پۈتۈپ بار-يوقىنى ئۇ.

1723 كۈزەتتى مالىن بەك، ئۆزىن ساقلىدى،
خىزمەتتە قىلچىلىك ئەگرى بولمىدى.

1724 نىمە دەر ئىشتىكىن يېتىلگەن يېشى،
ھاياتتا كەم ئۇچرار ھەقىقى كىشى:

1725 كىشىگە قەدىرلىك بۇ ئالتۇن-كۈمۈش،
كۈمۈشتىن ئەزىز ئەرگە ئۆزىنى تۇتۇش.

1726 ئۆزىنى كۆمۈشكە ئىلىندۇرماس ئەر
جاھاندا تولۇق چىن بەختكە يېتەر.

1727 بىلىملىك بىلىم بىرلە بەردى ئۆگۈت،
دۇرۇس، چىن كىشى بولسالا، كۆزۈڭگە سۈرت.

1728 ئەقىل ئېيتتى خوپراق مۇشۇ توغرۇلۇق،
كويۇمچانغا جان بەرسە كەتمەس ئۇشۇق.

1729 دۇرۇس دەپ ئاتالغان دۇرۇسلار قېنى،
دۇرۇسلۇق قىلىشتا ئامانەت كۆنى؟

1730 تولۇق ئەر قايسى ئۇ، ئۇنى بىلگۈلۈك،
قىلىقى دۇرۇس بولسا ئەر دېگۈلۈك.

1731 كىشىنىڭ ئىچۈكى ئەلدە ماختىلۇر،
سىخىلەر ماختىلار، بېخىل سوكۈلۈر،

1732 ئادەم ئوغلى بەكمۇ بىچارە ئېرۇر،
پۈتۈن كۆن يىغار مال، يېمىلەي قالۇر.

1733 بىراۋلار يۈگۈرۈپ جاھان ئايلىنۇر،
بىرى جان پىدالاپ، دېڭىزگە كىرۇر.

1734 بىراۋلار قازار تاغ-قىياغا چۈشۈپ،
بىراۋ يەر مولاچلار يالاڭياق بولۇپ.

1735 بىراۋلار ئېشىپ تاغ، دەريالار كېچەر،
بىراۋ يەر قېزىپ، سۇ قۇدۇقتىن ئىچەر.

1736 بىراۋلار ئۇرۇشتا قىلىچ-پالتا يەر،
بىرى قەلئە ساقلاپ قېرىپمۇ كېتەر.

1737 بىرى ئوغرى، مەككار، ئالدامچى، قاتىل،
بىرى باسمىچى، قاراقچى، قىرغىنچى، قىل.

1738 bu əmgək nəqə booqzï əgni üqün
tərər nəŋ yəməz elsə amgər küqün

1739 bu barqa biliksiz kixi kïlkï ol
biliksiz kixilər tükəl yïlkï ol

1740 bayatka pütügli biliklig kixi
təgürmix edində tükəl yər axï

C85
1741 nəgü tər əxitgil ukuxluoq amul
yorïoqlï tïnïoqlï küdəzqisi ol

1742 karək yat karək dunya təzgiŋ yügür
nəgü ərsə kismət saŋa ol təgür

1743 küŋül til keni tut ay bilgə begü
saŋa əksüməgəy edində yəgü

1744 bu baylïk tiləsə azun ədgüsi
kenilik bilə ol aniŋ buloqusï

1745 takï bir azunuoq bulayïn təsə
kenilik pütünlük bilə kol usa

1746 yəmə yakxï aymix egi yətmix ər
kenilik bilə bu azun tutmïx ər

B135
1747 bu dunyada baylïk tiləsə ezüŋ
keni bol kenilik ezə tut sezüŋ

1748 takï bir azunuoq tutayïn təsə
kenilik bilə tut keŋül til ezüŋ

1749 ay əlig kerü bar kixilər küni
nə kerklüg kəqər ol yorïsa keni

1750 kenilik pütünlük bilə ḳïl bu ix
kixilik bilə ḳïl ḳamuƣ türlüg ix

* * *

1751 ḳopurdï ḳutï kündə egdülmixig
sav aydï boḍunḳa əxitti kixig

1752 əlig mə sïnadï ḳamuƣ türlügün
pütünlük bilə buldï baḳtï egün

1753 pütün buldï əlig ker egdülmixi
səziksiz keni təp nəgü ḳïlmïxï

A68
1754 nəgü tər əxit əmdi bilgə egə
biliksiz uḳup əmdi boynuṇ əgə

1755 kerü barƣu bəglər tapuƣqï ḳulïn
tapïnduruƣu ḳulnï sïnayu ulïn

1756 bəgiṇə yaraƣlïƣ kerünsə ḳulï
aṇar etrü aqƣu aƣïrlïḳ yolï

C86
1757 tiləkqə bolur ix tapuƣqï bəḍür
tapuƣqï bəḍüsə bəg atï bəḍür

1758 əḍi yaḳxï aymïx bu yaƣma bəgi
ḳamuƣ ixkə bilgi yətilmix egi

1759 aya bəg ixig ix biliklikə bər
yaraƣlïƣ keni tüz yorïƣlïḳa bər

1760 ḳayu bəg yaraƣsizḳa bərsə ixi
yaraƣsïz ezi ḳïldï ḳïlmaz kixi

1761 bayat kiṃni ərsə ketürsə ḳutun
aṇar ixqi bərür yaraƣlïƣ pütün

1750 دۇرۇسلۇق ۋە پاكلىقنى سەن ئەيلە ئىش،
كىشىلىك بىلەن قىل پۈتۈن تۇرلۇك ئىش.

1751 ئۇنى[121] قىلدى ئۈستۈن بەخت كۈنسايىن،
بېرىپ خەلققە بۇيرۇق، ئىشىتتى سوزىن.

1752 ئىلىگ ھەر شەكىلدە سىنىدى ئۇنى،
كامالەتتە كوردى جىمى يېقىنى.

1753 ئىشەندى ئۇگدۈلمىشكە ئىلىگ تولۇق،
دۇرۇسلۇقتا خۇلقىن كورۇپ كەمى يوق.

1754 ئىشتىكىن بىر ئالىم، دانا نىمە دەر،
ئۇقۇپ ئەگ بويۇننى، ئايا جاھىل ئەر:

1755 خىزمەتچى قۇلىن بەگ كورۇپ تۇرغۇلۇق،
خىزمەتتە ئاساسلىق سىناق قىلغۇلۇق.

1756 بېگىگە يارامىلىق كورۇنسە قۇلى،
ئېچىلغاي ئۇنىڭغا ئەزىزلىق يولى.

1757 ئىش ئۇلسا تىلەكتەك، خىزمەتچى بۇيۇر،
خىزمەتچى چوڭايسا بېگى نام ئالۇر.

1758 پۈتۈن ئىشقا ئەقلى، بىلىمى يەتكەن ـــ
بۇ ياغما[122] بېگى بەكمۇ ياخشى دېگەن:

1759 ئايا بەگ ئىشىڭنى ئىش بىلگەنگە بەر،
يارامىلىق، دۇرۇس، تۈز، يۈرەكلىككە بەر.

1760 قايۇ بەگ يارامسىزغا بەرسە ئىشى،
يارامسىز ئۆزى ئۇ، نە باشقا كىشى.

1761 كوتەرسە خۇدا ھەر كىشى بەختىنى،
بېرەر بىر يارامىلىق پۈتۈن ئىشىنى.

B136

1762 kətürmixni ilmək tiləsə yana
aŋar ixqi bẹrür yarutmaz künə

1763 yətər ol biliksiz barïr bu otun
ixi barqa buzlur ḳopar kək tütün

* * *

1764 aɣïrladï ẹlig kər əgdülmixig
ïnandï aŋar bẹrdi yumɣï ixig

1765 ḳamuɣ ẹlkə ḳïldï kər əlgi uzun
uzun boldï əlgi yorïḳ til səzün

1766 ayaɣ bẹrdi tamɣa at üstəm kəḍüt
aɣïrladï axru tükəl boldï ḳut

1767 əküx əḍgü yarlïɣ tümən əḍgü səz
ẹlig yarlïḳadï yaḳïn boldï əz

1768 ḳapuɣdaḳï ər at kiqig ya uluɣ
taŋuḳ tuttï barqa ḳïlïp jan yuluɣ

1769 ḳamuɣ ixqi barqa kəründi kəlip
tapuɣ tozɣu birlə nəŋ artut ḳïlïp

1770 uru bardï əgdülmix əḍgü tərü
aɣïrladï təgmə kixisin kərü

1771 boḍundïn kətürdi ḳamuɣ küq basïnq
əzindin kẹtərdi yaraɣsïz ḳïlïnq

1772 tüzüldi tərü ḥəm ẹtildi ẹli
ẹlig inqkə təgdi bəkip ẹl ulï

1762 چۈشۈرمەكچى بولسا كوتەرگەننى گەر،
ئاڭا بىر يالجىماس خىزمەتچى بېرەر.

1763 بۇ نادان بىلىمسىز يېتەكلەپ بارار،
بۇزۇلۇر ئىشى، كوك تۇتۇنلەر قوپار.

* * *

1764 قىلىپ ئوگدۇلمىشكە خاقان ئىھتىرام،
ئىشىنىپ ئۇڭا ئىشنى بەردى تامام.

1765 پۈتۈن ئەلگە قىلدى ئۇزۇن قولىنى،
ئۇزۇن قولى ئەتتى راۋان تىلىنى.

1766 بېرىپ تامغا، ئۇنۋان، قوشۇن، ئات ۋە تون،
تولا ياخشى كوردى، بەخت بولدى پۈتۈن.

1767 تولا ياخشى سوز بىرلە يارلىقلىرىن—
ئېلىگ بەردى، ئوگدۇلمىش بولدى يېقىن.

1768 سارايدىكى خادىم كىچىك يا ئۇلۇغ،
ئاڭا سۇندى سوغات قىلىپ جان يۇلۇغ(123).

1769 خادىملەر پۈتۈنلەي كورۇندى كېلىپ،
ئۇنى قۇتلىدى نەرسە تارتۇق قىلىپ.

1770 بۇ ئوگدۇلمىش ئورناتتى ياخشى قانۇن،
قاراپ هورمەت ئەتتى كىشىسى پۈتۈن.

1771 زۇلۇمنى كوتەردى خەلق ئۈستىدىن،
يوقاتتى يارامسىز قىلىق ئوزىدىن.

1772 تۈزۈلدى قانۇن هەم يېتىلدى ئېلى،
هوزۇرلاندى ئېلىگ، چىكىپ ئەل ئۈلى.

C87

1773 səvigli təlim boldï səvməz yaoqï
əlin koḍtï kaqtï süzüldi tooqï

1774 kutuldï əlig kïldï inqin səvinq
yətildi tiriglik bu buldï avïnq

1775 bu yanlïoq asïoqlar bilikdin kəlir
ukuxluoq biliklig siligdin kəlir

1776 kalï egməgü ol ukuxluoq kixig
nətəg yərməgü bu ukuxsuz ixig

B137

1777 ukuxluoq ixi barqa ülgülüg ol
biliksiz ixi barqa təlgülüg ol

1778 nə əḍgü yaraxur ukuxluoqka kut
ya əḍgü kïlïnqlïoq bilikligkə püt

1779 nəgü tər əxitgil ïla bəg sezi
sezi mə'nisi ol sezünkə tezi

1780 biliksizkə dəwlət kəlür ərsə kut
boḍun barqa buzlur bolur əlkə yut

7181 ukuxluoqka təgsə aḍïn bəgliki
əlin inqkə təgrür bu bir sezkə püt

* * *

1782 əlig inqkə təgdi yarudï küni
bayatka xükür kïldï egdi anï

1783 kezin kekkə tikti ketürdi əlig
ayur ay iḍim sən bərigli bilik

1773 كۆپەيدى سۆيگۈچىلەر، ئۇ سۆيمەس يېغى —
قويۇپ ئەلنى قاچتى، سۇزۇلدى تۇغى[124].

1774 قۇتۇلدى ئېلىگ غەمدىن، تاپتى ھوزۇر،
ھايات ياشنادى، بولدى راھەتتە تۇرۇر.

1775 بۇ خىل پايدىلار كۆپ، بىلىكتىن كېلۇر،
ئەقىللىق، بىلىملىك، زېرەكتىن كېلۇر.

1776 نىچۇك ماختىنىلماس ئەقىللىق كىشى،
نىچۇك ئەيىپلەنمەس ئەقىلسىز ئىشى.

1777 ئەقىللىق ئىشى ئۇ ئۇلپەتلىك بولۇر،
بىلىمسىز ئىشىنى چۇۋالچاق قىلۇر.

1778 نە ياخشى ياراشۇر ئەقىللىققا قۇت،
ئەي ياخشى قىلىقلىق بىلىملىككە پۇت.

1779 نىمە دەر ئۇ ئىلى بېگى ئاڭلىغىن،
بۇ سۆز مەنىسىنى سۆزگە ئۇل ئەيلىگىن:

1780 بىلىمسىزگە كەلسە دەۋلەت بىلەن قۇت،
پۈتۈن خەلق بۇزۇلۇر، بولۇر ئەلگە جۇت.

1781 ئەقىللىققا تەگسە بىر ئەل بەگلىكى،
بېرەر ئەلگە ھوزۇر، بۇشۇ سۆزگە پۇت.

* * *

1782 راھەتلەندى ئېلىگ يۈرۈدى كۆڭلى،
خۇداغا شۈكۈر قىلدى ماختاپ ئۇنى.

1783 كۆزىن كۆككە تىكتى، كۆتەردى ئېلىگ،
دىدى: ئى ئىگەمسەن، بېرەرسەن بىلىك.

1784 bilik bərdin əlkə əlig bərdin ərk
kənilik ezə tut kənül bolsu bərk

1785 sən ek bər mana küq kamuoı ədgükə
əlig asrakilar yükin yüdgükə

* * *

A69
1786 qīoıayka üledi eküx nən tavar
kənül tüzdi rəbka kamuoıdīn sīnar

1787 tirildi bu yanlīoı səvinqin kün ay
təzü əl karasī tükəl boldī bay

C88
1788 kixi ədrümi kər bu yanlīoı bolur
əsizim bu yanlioı kixilər elür

1789 mənilig bodun kim bu yanlīoı bəgi
mənəlig bəg ol kolsa bodnī yəgi

B138
1790 əsiz ədgülər elsə toprak bolur
nəqə bolsa toprak kər atī kalur

ƏLIG SUALI EGDÜLMIXKƏ

1791 əlig bir kün oldurdī yalnuz ezi
bu egdülmixig ündəp aydī səzi

1792 ayur ay egdülmix bak əmdi mana
atan əmgəki kirmədi bir sana

1793 atan eldi kaldīn sən oqlan kiqig
kiqigkə bədüktin bolur yol kəqik

1784 هوكۈمران قىلدىلىڭ كۈچ بېرىپ ھەم بىلىم،
دۇرۇسلۇق ئۈزە تۇت، چىڭسۇن دىلىم.

1785 قۇۋۋەت بەر، جىمىكى ياخشىلىق قىلاي،
بۇ ئەلنىڭ يۈكىنى يۈدگۈچى بولاي.

* * *

1786 ئۆلەشتۈردى يوقسۇلغا كۆپ مال بولۇپ،
دىلىن بەردى ھەققە ھەممىدىن ئۈزۈپ.

1787 ياشىدى مۇشۇنداق سويۈنچتە كۈن-ئاي،
ئاۋام خەلق ئومۇمەن پۈتۈن بولدى باي.

1788 كىشىنىڭ خىلى، كور، بۇ ياڭلىغ بولۇر،
ئىستىكىم، مۇشۇنداق كىشىلەر ئولۇر.

1789 بەگ ئولغاندا شۇنداق، تاپار بەخت خەلق،
بەختلىك خان تىلەر ئەلگە ياخشىلىق.

1790 يامان-ياخشى ئولسە، ئۇ تۇپراق بولۇر،
نىچە بولسا تۇپراق، كور، ئاتى قالۇر.

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

1791 ئېلىگ بىر كۈن ئولتۇردى يالغۇز ئۆزى،
قىچقاردى ئۆگدۈلمىشنى، قىلدى سوزى.

1792 دېدىكىم: قارىغىن ئۆگدۈلمىش ماڭا،
ئاتاڭ ئەڭگىنى سىڭىمدى بىر ساڭا.

1793 ئاتاڭ ئولدى، قالدىڭ سەن ئوغلان كىچىك،
كىچىككە بۈيۈكتىن بولۇر يول كېچىك.

1794 atan̡ ɵgrətümədi ərdəm bilik
təgümədi mən̡din yəmə ɵk əlig

1795 nətəg mət yumïttï bu ərdəm san̡a
ayu bərgil əmdi munï sən man̡a

ƟGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1796 yanut bərdi ɵgdülmix aydï əlig
uzun kəq yaxasu bu üstən̡ əlig

1797 bayat kimkə bərsə 'inayət ülüg
tiləkkə təgir boldï atlïoq külüg

1798 muṅar mən̡zətü aydï türkqə məsəl
baxïnda kɵqürmix bu kɵkqin sakal

1799 bayat fəzlï birlə bədür ol kixi
tiləkin bulur kündə ətlür ixi

1800 bayat bərmixin həlk tidumaz küqün
yaoqïz yər yaxïl kɵk tərilsə ɵqün

B139
1801 bayattïn kərək barqa ixkə yələk
anïn bulsa ɵtrü kixi ɵz tilək

1802 yana ma ay əlig ata alkïxï
ooqulka təgir ol səvinqi tuxï

C89
1803 atam kïldï ərdi kɵr ədgü du'a
du'a birlə təgdim bu yərkə aoqa

1804 əligni səbəb kïldï ərklig idim
bu ərdəm bilikdin turu kalmadïm

1794 ئاتالق ئۆگتەلمدى ئەردەم-ئىلىم،
ساڭا مەنمۇ ھېچ بىر ياردەم قىلمىدىم.

1795 قەيەردىن يىغىلدى بۇ ئەردەم ساڭا؟
سەن ئەمدى ئېيتىپ بەر بۇ گەپنى ماڭا.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىگكە جاۋابى

1796 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش دىدى: خاقان—
ياشىسۇن غالىپلىق بىلەن كوپ زامان.

1797 خۇدا كىمگە قىلسا ئىنايەت نەسىپ،
تاپار ئات-شوھرەت تىلەككە يېتىپ.

1798 بۇڭا ئوخشۇتۇپ ئېيتتى تۈركچە ماقال،
كوپ ئىشلار بىشىدىن ئوتكەن ئاقساقال:

1799 خۇدا پەزلى بىرلە چوڭايغاي كىشى،
تاپار كۆندە مەقسەت، تۈزۈلۈپ ئىشى.

1800 كۆچەپ خەلق تۇسالماس خۇدا بەرگىنىن،
ئۆچ ئالماق بولسىمۇ ئاسمانۇ-زېمىن.

1801 خۇدادىن كېرەك ھەممە ئىشقا يۆلەك،
خۇدادىن تاپار كىشى بارلىق تىلەك.

1802 ئاتا ئالقىشىدىن ئوغۇل، ئەي خاقان،
چومۇلۇر خوشاللىققا ھەر بىر زامان.

1803 خەيرلىك دۇئا قىلغان ئىكەن ئاتام،
دۇئا بىرلە تەگدى ماڭا بۇ ماقام.

1804 ئېلىگنى سەۋەپ قىلدى قادىر ئىگەم،
قۇرۇق قالمىدىم پەزىل، بىلىمدىن ھەم.

1805 əlig urdï əlig məni ədlədi
bolu bərdi əvrən ezüm yokladï

1806 külə baksa bəglər kimi ədləsə
ava yïoqlur arzu kərək ol yəsə

1807 kixi kenli baoq ol yaxaroqu suvï
bu bəglər sezi birlə ədgü savï

1808 kayu baoqka təgsə suv əksümədin
qəqək yazlur anda tümən tü yïdïn

1809 bəgi yarlïoqï bolsa ədgü sezə
kulï kenlï yüksər yazar kax kezə

1810 kalï bolmasa ədgü yarlïoq tilin
yaxarmïx qəqəklər kurïr tərk bilin

1811 bayat fəzlï koloqu kərək kul kamuoq
bayat fəzlï bolsa aqïldï kapuoq

A70
1812 muŋar mənzətü aydï xa'ir bu sez
munï ukoqïl əmdi aya ədgü ez

1813 bayat fəzlï birlə aoqïrlar kuluoq
bilik kapoqï aqlur oŋarur yoluoq

1814 bilik bilsə kündə kutadur küni
nəqə mə kiqig ərsə bolur uluoq

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

1815 yana aydï əlig ay egdülmixə
bilik bilgüqilər nətəg bilmixə

1816 kixi egrənipmü bolur ol begü
azu tadu birlə toqarmu təgü

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ ƏLIGKƏ

C90
1817 yanut bərdi egdülmix aqtī tiliņ
ayur mən urayīņ bu sezkə ulīn

1818 terütürdə bərsə bayat eg keņül
tükəl mayə buldī bilikkə oqul

B140
1819 küniņə təņədür turu eglənür
nəgüni tiləsə bilür egrənür

1820 bilikkə təgir etrü bilgə bolur
bu bilki bilə asoqī əlkə tolur

1821 terütür eḍində keņül bərməsə
tiləkkə təgüməz bu anda basa

1822 taķī bir səbəb ķolsa oqlan bilik
kiqigdə təgürgü bilikkə əlig

1823 kiqig oqlan ərkən bilik egrənür
uluq bolsa etrü tiləkkə təgür

1824 bilik ərdəm əḍgü ķilīnq ya ķilīķ
kixi egrənür etrü tüzlür yorīķ

1825 bilik tut ya ərdəm kixi egrənür
məgər bu uķux ol tadudin enür

1826 muņar məņzətü kəldi türkqə məŝəl
oķīoqīl munī sən asīoq ezkə al

1816 كىشىلەر بولۇرمۇ ھېكىم ئۆگۈنۈپ،
بولۇرمۇ تەبىي ياكى تۇغۇلۇپ؟

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1817 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش، ئاچتى تىلىن،
دېدىكىم، قوياي مەن بۇ سۆزنىڭ ئۇلىن.

1818 ياراتىشتا بەرسە خۇدا ئەقىل-كۆڭۈل،
تاپۇر دەسمايىنى بىلىككە ئوغۇل.

1819 ئۆسەر كۈنمۇ-كۈن، ئەقلى كامىللىنۇر،
نېمىكى خالىسا شۇنى ئۆگىنۇر.

1820 يېتىپ ئاخىر بىلىمگە، ئالىم بولۇر،
بۇ ئىلمى بىلە ئەلگە پايدا تېگۇر.

1821 ياراتقان چېغىدا ئەقىل بەرمىسە،
يېتەلمەس تىلەككە ھەر نە ئەيلىسە.

1822 يەنە بىر شەرت: ئىلىم كىلەسە ئوغۇل،
كىچىك چاغدا قويغاي بىلىمگە كۆڭۈل.

1823 كىچىك چاغدا ئىنسان بىلىم ئۆگىنۇر،
چوڭايسا ئۈنىڭلە تىلەككە يېتۇر.

1824 پەزىلەت، بىلىم ھەم ياخشى خۇي-پېئىل،
ئۆگەنسە، تۈزىلەر كىشى خۇلقى، بىل.

1825 بىلىم يا پەزىلنى كىشى ئۆگىنۇر،
مەگەركىم، ئەتىل ئۇ، تەبىي بولۇر.

1826 كېلۇر بۇڭا ئوخشاپ تۈركچە ماقال،
ئۇقۇپ سەن، ئۆزۈڭگە بۇندىن پايدا ئال:

1827 kixi egrənür bilki artar eküx
nəqə egrənip uksa bolmaz ukux

1828 bayattïn ərür bu ukux boloqusï
tadu birlə kirsə bolur bəlgüsi

1829 bayattïn 'əta ol ukux bəlgülüg
ukuxtïn bulur ər min ədgü ülüg

1830 kixidə uluqrak ukuxluq kixi
ukux boldï ərkə min ərdəm baxï

1831 ukuxsuz kixini kixi təməgü
nəqə sezləsə sez yəmə pütməgü

ƏLIG SUALI ΘGDÜLMIXKƏ

B141 C91

1832 yana aydï əlig əxittim bu sez
taki bir sezüm bar ayïtqu bu ez

1833 ukuxuq adïrtïn bilikdə eni
nəgü təg turur ay sezünnün onï

1834 nəgü ol ukux ornï kayda turur
kayudïn kopar kupsa kayda barur

ΘGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1835 yanut bərdi egdülmix aydï ukux
aqïr nən turur ol kixikə kesüx

1836 ukux ornï üstün mənədə turur
aqïr nən üqün ornï baxta ərür

1837 ئەقىلدۇر كىشىگە كىشەن، بەلگىلىك،
قىلىقى دۇرۇستۇر ئىشى ئۆلگىلىك.

1838 رەھىملىك ئىگەم ئۇ خالىغان قۇلىنى،
ئەقىللە كىشەنلەر، قىلىق ۋە تىلىنى.

1839 ئەقىللىق تىرىكتۇر، ئەقىلسىز ئۆلۈك،
ئەقىل ئەرنى ئايرۇر شۇ خىل تەڭ بۆلۈك.

1840 كىشى تۈن كەبى بىر قاراڭغۇ ئۆيدۇر،
ئەقىل بىر چىراقتەك ئۇنى يورۇتۇر.

1841 ئەقىلدىن كېلۇر، كور، پۈتۈن ئەزگۈلۈك،
بىلىمدىن چوڭلار ئەر، بولۇر بەلگۈلۈك.

1842 كىشىلەر بۇ ئىككى بىلەن زور بولۇر،
بۇ ئىككى بىلەن تۈز-توغرا يول تونۇر.

1843 بىلىملە پەرقلىنەر كىشى يىلقىدىن،
نىمە بار بۈيۈكرەك بولەك بىلىمدىن؟

1844 ئەقىل بىر سوز ئېيتتى بۇڭا ئوخشۇتۇپ،
ئىشلەتسە ئەقىلنى بولۇر پايدا كوپ:

1845 كىشىنى ئايرىغان بىلىم يىلقىدىن،
كىشى قولى ئۈستۈن بولۇر ئىلمىدىن.

1846 يۈرى، يىلقا بولما، ئەقىل، بىلىم بىل،
بىلىم بىرلە سوزلە، يوروق تۇت تىلىڭ.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1847 ئېلىگ ئېيتتى: باردۇر تېخى بىر سوزۇم،
ئۇنى دەي ساڭا مەن، كوركەم يۈزلۈكۈم.

B142

1848 maņa ayq̣īl əmdī uķux şurəti
nəgü təg bolur ol yərügi atī

1849 yüzi kərki ķïlķï ķīlïnqï nə ol
yaxï ķurï boḍ sīn avïnqï nə ol

1848 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى ئەقىل سۈرىتى—
نېچۈكتۈر، تىنگى ھەم نىمەدۇر ئېتى؟

1849 يۈزى، كوركى، خۇيى، قىلىقى نەدۇر؟
يېشى، دەرىجە، بويى، ئاۋۇنچى نەدۇر؟

27

ӨGDÜLMIX ӘLIGKӘ UKUX ŞURӘTIN AYUR

1850 yanut bәrdi өgdülmix aydї ukux
kїlїnqї kөni kөr küvәnqi өküx

1851 yüzi kөrki kөrklüg nә yaxї kiqig
kamuoӏ әdgülükkә anїndїn kәqik

1852 өrüg hәm silig ol nә kїlkї amul
kamuoӏ tәprәnürkә baoӏїrsak kөnül

1853 kayuka әlig ursa әtlü barїr
kayuka sөzi tәgsә yәtlü barїr

1854 isig yüzlüg ol kөr kamuoӏka sәvüg
kixilәrkә andїn asїoӏlar ülüg

1855 yiti kөzlüg ol kөr bakїxї yїrak
kayu ixkә tәgsә bәkitür adak

1856 nәqә buloӏanuk ixkә tәgsә süzәr
nәqә tәrs tügün әrsә baksa yazar

1857 bakar soldïn oṇdïn ḥəm əṇdün kədin
kamuoq ix yaraoqïn bilir həm ədin

1858 kaqïoqlïoq yətər ol uquoqlïoq tutar
sïnukuoq sapar ol buzukuoq ətər

1859 ukuxsuz əkündi ayur ay ukux
səninsiz munadur mən artuk əküx

C93
1860 maṇa təgmədi bir səniṇdin ülüg
səninsiz kixi keṇli boldï əlüg

B143
1861 yula ol ukux kər karaoquka kəz
əlüg tənkə jan ol aoqïn tilkə səz

1862 ukuxluoq ukuxka ayar ay əxim
nə ədgü əxim sən ətikli ixim

1863 kïlïnq oṇ tutar ḥiq səlï yok ukux
pütün qin turur ḥiq alï yuk ukux

1864 ukux kimdə bolsa bu ol bəlgüsi
bu bəlgü bilə ol ukux bilgüsi

1865 ukaxnuṇ əṇ axnu kïlïki oṇay
kənilik bilə ol yorïkï yïl ay

A72
1866 ukuxluoq kəni ḥəm silig til səzi
pütünlük bilə boldï kïlkï təzi

1867 ərüg ol amul kəḍ sərimlig şəbur
kərüp ixni yətrü ol akru təgür

1868 kïlïnqï karï kərsə yaxï yigit
aṇar munluoq arzun əgə ya təgit

1857 سول-ئوڭ بىرلە ئالدى-ئارقىدىن باقار،
پۈتۈن ئىشقا چارە بىلەن ۋاقت تاپار.

1858 يېتەر قاچقۇچىغا، ئۇچقاننى تۇتار،
بۇزۇقنى تۈزەر ئول، سۇنۇقنى تاڭار.

1859 ئەقىلسىز پۇشايماندا دەر: ئەي ئەقىل—
سېنىڭسىز ئېرۇرمەن. تولا غەمدە، بىل.

1860 سېنىڭدىن ماڭا بىر ئۇلۇش تەگمىدى،
كىشى كوڭلى سەنسىز ھايات بولمىدى.

1861 ئەقىل بىر چىراقتۇر، كوزى يوققا كوز،
ئولۇك تەنگە جان ئول، گاچا تىلغا سوز.

1862 ئەقىللىق ئەقىلغە دىگەي: يولدىشىم،
نە ياخشى ئەشىم سەن تۈزەردە ئىشىم.

1863 ئەقىل ئوڭ ئىشلەر، ئۇ تەتۈر ئىشلىمەس،
پۈتۈنلەي ئېرۇر چىن، ئۇ مەككار ئەمەس.

1864 ئەقىل كىمدە بولسا شۇدۇر بەلگۈسى،
بۇ بەلگۈ بىلە ئۇ ئەقىل بىلگۈسى.

1865 ئەڭ ئاۋال ئەقىلنىڭ قىلىغى ئوڭاي،
دۇرۇسلۇق بىلەن ئۇ يۈرەر يىل ۋە ئاي.

1866 ئەقىللىق، دۇرۇس ھەم سىلىق سوز-تىلى،
دۇرۇس ھەم تولۇقتۇر ئۇنىڭ پېيلى.

1867 يۈۋاش ھەمدە تىنچ كوپ سەۋرلىك ئېرۇر،
يېتەرلىك كورۇپ ئىشنى سالماق قىلۇر.

1868 قىرى قىلىغى، لېكىن يىگىتتەك تۇرار،
بوشاۋۇرمۇ، قولمۇ ئۇنى ئاختۇرار.

1869 muŋar mənzər əmdi bu sezni oki
uka tursa mə'ni aqilo̤ay taki

1870 kilinqi kari ooılan ezlüg ukux
ukux kayda bolsa aŋar bar yapux

1871 kiqigi səviglig karisi amul
ezi tüzün alqak kər asoıi eküx

ƏLIG JƏWABI ƟGDÜLMIXKƏ

1872 bu sezlər əxitti səvindi əlig
ayur ay odunmix sezi eg bilik

1873 bayat bərdi barqa tükəl ədgülük
bayattin 'əta sən maŋa bəlgülük

1874 bu əmgək yük ol bir aoır yüdgükə
ani yüdsə etrü təgir ədgükə

C94
1875 kim ədgü tiləsə aoır yük yüdər
aoır yük yüdügli tiləkin küdər

1876 yükümni yüdər sən tilək ix yorir
məni tindurur sən saŋa yük təgir

B144
1877 bayat bərsü təwfik maŋa əmdi küq
həkiŋni etəyin yanut birkə üq

1878 bilir mən bu yaŋlıoı tapuoı kilduku̧ŋ
baoırsaklik ol bu məni kolduku̧ŋ

1879 baoırsak tapuoqi tükəl ol bolur
ez asoin kodup kər bəg asoin kolur

1869 بۇ سوزنى ئوقى ئەمدى، ئوخشار بۇڭا،
ئوقۇغانچە مەنا ئېچىلغاي ساڭا:

1870 قىلىقتا قېرى، ئوزى ياشتۇر ئەقىل،
ئەقىل قايدا بولسا ئۇنىڭغا ئېسىل.

1871 ياشلىقى سويۇملۇك، قېرىسا بېسىق،
ئېرۇر نەپىي تولا، يۇشاق، كىچىك دىل.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

1872 بۇ سوزنى ئىشىتكەچ سويۇندى ئېلىگ،
دېدى: ئەي ئويغانغان، سوزى ئالق-بىلىك.

1873 خۇدا بەردى ماڭا پۇتۇن ئەزگۈلۇك،
خۇدادىن ئاتا سەن ماڭا بەلگۈلۇك.

1874 بۇ ئەمگەك يۇدۇشكە ئېغىر يۇك ئېرۇر،
ئۇنى يۇدسە كوپلەپ ياخشىلىق تېگۇر.

1875 كىم ئەزگۇ تىلىسە ئېغىر يۇك يۇدەر،
ئېغىر يۇك يۇدۇگەن تىلەككە يېتەر.

1876 يۇكۇمنى يۇدەرسەن تىلەك، ئىش يۇرۇر،
مېنى تىندۇرۇرسەن، ساڭا يۇك بولۇر.

1877 خۇدا بەرسە تەۋپىق، ماڭا ئەمدى كۈچ،
ھەققىڭنى ئوتەي مەن قىلىپ بىرگە ئۈچ.

1878 بىلۇرمەن بۇ ياڭلىغ خىزمەت قىلغىنىڭ،
ماڭا باغلانغىنىڭ—كويۇمچانلىغىڭ.

1879 كويۇمچان خىزمەتچى شۇ خىلدا كېلەر،
قويۇپ ئوز پايدىسىن، بەگ پايدىسىن دەر.

1880 nəgü tẹr əxit bu tapuɣqī tili
bəgin inqkə təgrür tapuɣsaḳ ḳulī

1881 məṇilig bolur bəg tükəl ḳut baxī
baɣīrsaḳ ḳulī bolsa ḳīlsa ixi

1882 tapuɣqī bilə bəg ketürdi əgin
tilək təg tapuɣ ḳīlsa tīndrur bəgin

1883 bax aɣrīɣ yük əmgək ketürsə ḳulī
bəgiṇə aqa bẹrsə arzu yolī

1884 ḳayu bəg bulur ərsə mundaɣ ḳuluɣ
bayattīn ‘əṭa ol aṇar kəḍ uluɣ

1885 azun bagləri eldi bizdə oza
eküxrəki bardī bu arzu ezə

* * *

1886 azun boḍnī tīndī avīnqīn ḳutun
ẹligkə du‘a ḳildī boḍnī pütün

1887 əḍīn ẹl kixisi əxitti munī
yüzin kergükə arzuladī anī

1888 kəqürdi yīl ay kün bu arzu ezə
ẹlin ẹtti əḍgü terüsin tüzə

ẸLIG SUALI EGDÜLMIXKƏ

1889 ẹlig bir kün ündədi egdülmixig
ayur aytayīn sez sən ay bilmixig

1880 نىمەدەر ئىشتىكىن خىزمەتچى تىلى،
مۇزۇرلاندۇرار بەگنى ئىشچان قۇلى:

1881 راھەتتە ياشار بەگ بولۇپ بەخت بېشى،
كويۇمچان قۇلى بولسا، قىلسا ئىشى.

1882 خادىم بىرلە قەددىنى بەگ كوتىرەر،
ئىش ئولسا تىلەكتەك، بېگى تىنچ ئوتەر.

1883 باش ئاغرىق تۆگەر، چەكسە زەخمەت قۇلى،
بېگىگە ئېچىپ بەرسە ئۈمىت يولى.

1884 قۇلى قايسى بەگنىڭ بۇ ياڭلىغ ئېرۇر،
خۇدانىڭ ئۇڭا چوڭ ئاتاسى بولۇر.

1885 بۇرۇن بىزدىن ئوتكەن جاھان بەگلىرى،
شۇ ئارزۇ بىلەن كەتتى كوپرەكلىرى.

* * *

1886 جاھان خەلقى خوشال، بەختىيار، ئارام—
ئېلىپ، قىلدى خانغا دۇئالار تامام.

1887 بولەك ئەل كىشىسى ئىشتىكەچ بۇنى،
يۈزىنى كورۇشكە كۇتۇشتى ئۇنى.

1888 شۇ ئارزۇ بىلەن يىل، ئاي، كۈنلەر ئوتۇپ،
ئېلىن قىلدى ياخشى قانۇنلار تۈزۈپ.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1889 ئېلىگ ئۇندەپ ئوگدۇلمىشنى بىر كۈنى،
دېدى: سوز قىلاي، ئېيت نە بىلسەڭ شۇنى.

B145 C95

1890 ət ez yəti əndamka baksa kər ər
tatïoı buldï barqa ez ülgin tərər

1891 keŋül tatoïï nə ol bu kez tatoïï nə
bu iki tatïoıdïn ezüm ülgi nə

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

A73

1892 yanut bərdi egdülmix aydï tatïoı
keŋül arzu kolsa bəkürtsə katïoı

1893 səvitmix yüzin kersə kezkə tatïoı
keŋül arzusïn bulsa ezkə tatïoı

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

1894 yana aydï əlig ay egdülmix ay
səviglig nixanï nəgü ərmix ay

1895 səvər mən təyü barqa də'wi kïlur
bu də'wika mə'ni nəgü təg bolur

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1896 yanut bərdi egdülmix aydï bolur
səvüg yüzkə baksa səvərin bilür

1897 kamuoı nəŋkə ertüg bolur baksa kez
keŋülkə yok ertüg munï bilgü ez

1898 səvər səvməzin ez biləyin təsə
keŋülka baka kergü bilgəy basa

1899 səvüglər yüzində bolur bəlgü nəṇ
kezin kezkə tiksə ani bilgü taṇ

1900 muṇar mənzətü aydï xa'ir sezi
ukup tiṇlayu al kixi ərbüzi

1901 səvigli kixiniṇ yüzi bəlgülüg
tilï aqsa mə'ni sezi bəlgülüg

C96
1902 səvər səvməzin ez biləyin təsə
saṇa tətrü baksa kezi bəlgülüg

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

146
1903 əlig aydï uktum əxittim bu sez
takï bir sezüm bar anï aysu ez

1904 kərəklig sez aytur mən əmdi saṇa
ədi kəd bakïp sezləyü bər maṇa

ƟGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1905 yanut bərdi ɵgdülmix əlig kutï
bilik birlə bəglər bədütti atï

1906 bilik ordusï ol bu bəglər ezi
biliksiz bolur kul nərək kul sezi

1907 ayïtmak oṇay boldï tərsi jəwab
jəwabka əlig bilki boloŋay şəwab

1908 oṇayïn əlig tuttï tərsi maṇa
kəmixməgil əmdi ay ərsig toṇa

ǫLIG JƏWABÏ ƟGDÜLMIXKƏ

1909 ǫlig aydï aytïqlï muṇluq bolur
ɵzi bilmədükin anïṇdïn ḳolur

1910 ḳalï muṇdaq ərsə səvingü kərək
ayïtmïx sɵzümni sən ayqu kərək

ƟGDÜLMÏX JƏWABÏ ǫLIGKƏ

B147
1911 yanut bərdi aydï ay əḍgü tɵrü
əxitmək kəḍ ol sɵzləməktə kɵrü

1912 sɵzüg sɵzləgüqi bu jan yavrïtur
əxitgüqi avnur ət ɵz səmritür

1913 nəgü tər əxitgil sïnamïx bɵgü
sɵzüg sɵzləməgü əxitgü ɵgü

C97
1914 əxitmək bilə boldï bilgə kixi
bu sɵz sɵzləməktin barïr ər baxï

1915 əxitsə bolur ol ḳulaḳḳa tatïq
təlim sɵzləmix sɵzdə bolmaz asïq

1916 sɵzüg sɵzləməsə sav altun sanï
baḳïr boldï tildin qïḳarsa anï

ǫLIG JƏWABÏ ƟGDÜLMIXKƏ

A74
1917 ǫlig aydï əmdi kɵni sɵzlədiṇ
sən əmdi ɵzüṇkə ḳutun ḳur badïṇ

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

1909 ئېلىگ ئېيتتى: سۇرغۇچى مۇھتاج ئېرۈر،
ئۆزى بىلمىگەننى سوراپ ئۇ بىلۇر.

1910 بۇ شۇنداق ئىكەن سەن سۆيۈنسەڭ كېرەك،
سوئالىم جاۋابىنى بەرسەڭ كېرەك.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1911 جاۋاپ بەردى ئى ياخشى قانۇن دىبان،
ئىشتىمەك سۆزلىمەكتىن ياخشى ھامان.

1912 بۇ سۆز قىلغۇچى ئۆز جانىن ئۆپرىتۇر،
ئىشتكەن سۆيۈنۈپ ئۆزىن سەمرىتۇر.

1913 قۇلاق سال، سىنالغان ھېكىم دەر نىمە،
ئىشىت ھەم ئۇيلا، ئەمما تولا سۆزلىمە:

1914 ئىشتىمەك بىلە بولدى ئالىم كىشى،
تولا سۆز قىلىشتىن كېتۇر ئەر بېشى.

1915 ئىشتىمەك قۇلاققا بېغىشلايدۇ زەۋق،
تولا سۆزلىگەن سۆزدە كۆپ پايدا يوق.

1916 دىمەستە سۆزۈڭنى ئالتۇن ھىساپلا،
ئېغىزدىن چىقسا سەن ئۇنى مىس سانا.

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

1917 ئېلىگ ئېيتتى: ئەمدى دۇرۇس سۆزلىدىڭ،
ئۆزۈڭگە بەختىنىڭ قۇرىن باغلىدىڭ.

ƟGDÜLMIX JƏWABĪ Ə̧LIGKƏ

1918 yanut bə̧rdi ɵgdülmix ə̧lig ķutī
ɵzüm yə̧glədüki bu ķulluķ atī

1919 ķulī jan sīzurƣu avīnsa bəgi
ķalī yətlür ərsə bu ķulnuɳ ɵgi

1920 əxitsü ayayīn ɵzüm bilmixin
ə̧lig mə kəqürsün həţa bolmīxīn

ئۇگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1918 جاۋاپ بەردى ئۇگدۇلمىش: ئېلىگ قۇتى،
ئۇزۇم خالىغىنىم بۇ قۇللۇق ئېتى.

1919 جان ئاتسۇن بېگىمنىڭ ھوزۇرىغا قۇل،
ئەگەر يەتسە ئەقلى، ئاقىل بولسا ئۇل.

1920 ئىشتىكىن، مەن ئېيتاي ئۇزۇم بىلگىنىن،
ئېلىكمۇ كەچۈرسۇن خاتا بولغىنىن.

يىگىرمە بەشىنچى باب

بەگلىككە لايىق بەگنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىكى بايانىدا

1921 ئېلىگ ئېيتتى: ئەمدى دېمەكچى سۆزۈم،
شۇ ئەردى مانا ئەمدى ئېيتاي ئۆزۈم.

1922 ياراتتى خۇدايىم ئادەم بالىسىن،
ئۇلۇغىن، كىچىگىن، يامان-ياخشىسىن.

1923 بىلىملىك، بىلىمسىز، پېقىر يا گاداي،
ئەقىللىق، ئەقىلسىز، جاھىل ياكى باي.

1924 نېچۇكرەك كېرەك بەگ ئۇنى باشلىسا،
ئورۇنلاپ ئىشىنى، ئېتى ياڭرىسا.

1925 بېيىپ خەلقى، ئۇنىڭ تۈزەلسە يۇرتى،
كېتەر چاغدىمۇ قالسا ياخشى ئېتى.

1926 كۆمۈش ھەم يىپەككە تولۇپ غەزنىسى،
بويۇن ئەگسە دۈشمەن، تۈگەپ پىتنىسى.

1927 ئېلى بولسا كۈچلۈك، يىغىلسا قوشۇن،
يۈرۈتسە ئىلىم بىرلە ئۇ تۈز قانۇن.

C98
1928 qavīķsa az̧unda yaḑīlsa atī
bəḑüsə küninə̧ ketürsə ķutī

1929 ərəz̧in avīnsa yə̧sə ə̧l uzun
pütün jan üzülsə yə̧sə ol az̧un

ӨGDÜLMIX JƏWABĪ Ə̧LIGKƏ

1930 yanut bə̧rdi ɵgdülmix aydī ə̧lig
ə̧ḑi tərs ayïttī mana̧ bu bilik

1931 bu bəglik ixin barqa bəglər bilir
terü en̦di ķīlķ yan̦ olardīn kəlir

1932 anasīnda toqsa toqar bəglikin
kerü ɵgrənür ix bilür yə̧glikin

1933 bayat kimkə bə̧rsə bu bəglik ixi
bə̧rür ɵg ken̦ül ker ol ixkə tuxī

1934 kimi bəg terütmək tiləsə bayat
bə̧rür axnu ķīlķ yan̦ uķux yüg ķanat

B149
1935 bu bəglik ixi boldī bəglər ixi
bu bəglər ixin bildi bəglik kixi

1936 bu ixni ə̧lig mə̧ndə yə̧grək bilür
atasī bəg ərdi ɵzi bəg turur

Ə̧LIG JƏWABĪ ӨGDÜLMIXKƏ

1937 ə̧lig aydī uķtum bu sɵz barqa qīn
kenī sɵzlədin̦ sɵz yīpar burdī kin

1928 تېپىپ شوھرەت، جاھاندا يېيىلسا ئېتى،
بۈيۈكلەپ كۈنسايىن، كوپ ئاشسا قۇتى.

1929 ئۈزۈن يىل ياشسا ھوزۇردا ئامان،
پەدا بولسا جانلار، ئۇ سورسا جاھان.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1930 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش، دېدى: ئېلىگ،
مېنىڭدىن سورىدى بۈيۈك بىر بىلىك.

1931 بۇ بەگلىك ئىشىن ھەممە بەگلەر بىلۇر،
قانۇن، تەرتىپ، ئادەت ئۇلاردىن كېلۇر.

1932 تۇغۇلۇر بۇ بەگ ئانىدىن بەگ بولۇپ،
بىلۇر ياخشى ئىشنى كورۇپ، ئۇگۇنۇپ.

1933 بۇ بەگلىك ئىشىن كىمگە بەرسە خۇدا،
بېرۇر ھەم ئەقىل، كوڭۇل لايىقىدا.

1934 كىمى بەگ ياراتماق تىلىسە بايات،
بېرۇر باشتا خۇلق، ئەقىل، قول ـ قانات.

1935 بۇ بەگلىك ئىشى بولدى بەگلەر ئىشى،
بىلۇر بەگلىك ئىشىنى بەگلىك كىشى.

1936 بۇ ئىشنى ئېلىگ مەندىن ئوبدان بىلۇر،
ئاتاسى بەگ ئەردى، ئوزى بەگ ئېرۇر.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

1937 ئېلىگ: ئۇقتۇم سوزۇڭنى، چىندۇر دېدى،
راست ئېيتتىڭ، سوزۇڭنىڭ ئىپاردەك ھىدى.

1938 bu ix kïloquqï ər kilur ez ixi
mün ərdəm bilikli kerügli kixi

1939 mən ix kïloquqï mən sən ix kergüqi
ixig kergüqidin bilür kïloquqï

1940 bayat bərdi əmdi saŋa eg keŋül
ukux həm bilik birlə boldun amul

1941 maŋa ok tapïndïn kiqigdə bərü
kerü egrənü bildin ədgü terü

C99
1942 kamuoq ixni uktun ma bildin ezün
maŋa ma baoqïrsak sən kilkïn sezün

A75
1943 baoqïrsakka aytur kixi ez sezin
baoqïrsak yuluoqlar kixikə ezin

1944 baoqïrsak üqün sən pütər mən saŋa
baoqïrsaklïkïn ay bu sezlər maŋa

1945 nəgü tər əxitgil baoqïrsak kixi
baoqïrsaklïk ol ker kixilik baxï

1946 baoqïrsaknï egdi ukuxluoq eküx
baoqïrsak kixilər kixikə kesüx

1947 baoqïrsaknï bulsa baoqïrka urun
maŋa mundaoq aydï bilik həm ukux

ƟGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

B150
1948 yanut bərdi egdülmix aydï əlig
əsən'inq tirilgil ay üstən əlig

1938 بۇ ئىشنى قىلغۇچى ئۆز ئىشىن بىلەر،
بىلەر كەم-ئوشۇغىن كورۇپ تۇرغان ئەر.

1939 مەن ئىش قىلغۇچىمەن، سەن ئىش كورگۇچى،
بىلەر كورگۇچىدىن ئىشنى قىلغۇچى.

1940 خۇدا بەردى ئەقىل ھەم كوڭۇلنى ساڭا،
ئەقىل ھەم بىلىملە قىل ئىشنى ئادا.

1941 كىچىكتىن بۇيان، خىزمىتىمدە بولۇپ،
بۇ ياخشى قانۇننى ئۆگەندىڭ كورۇپ.

1942 پۈتۈن ئىشنى ئۇقتۇڭ ۋە بىلدىڭ ئۇزۇڭ،
كويۇمچان ماڭا ھەم قىلىغىڭ، سوزۇڭ.

1943 كويۇمچانغا ئېيتۇر كىشى ئۆز سوزىن،
كويۇمچان بېغىشلار كىشىگە ئوزىن.

1944 كويۇمچانلىغىڭدىن پۈتەرمەن ساڭا،
سەمىمى سۇرەتتە جاۋاپ بەر ماڭا.

1945 نىمە دەر، ئىشتىكىن، كويۇمچان كىشى،
كويۇمچانلىق ئېرۇر كىشىلىك بېشى:

1946 ئاقىللار كويۇمچاننى كوپ ماختىدى،
كىشىگە ئەزىزدۇر كويۇمچان زاتى.

1947 كويۇمچان ئۈچۈن بەر يۇرەكتە ئورۇن،
ئەقىل ھەم بىلىم ماڭا شۇنداق دىدى.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1948 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدى: ئەي خاقان،
ياشا تىنچ، قولۇڭ ئولىنۇن ئۇستۇن ھامان.

1949 bu bəglikkə axnu tüp əşlī kərək
atīm alp ķatīoı ķurq yana toŋ yürək

1950 atasī bəg ərsə ooıul tooıdī bəg
ooıul tooısa bəg həm atalarī təg

1951 uķuxluoı kərək həm biliklig kərək
aķīlīķ kərək həm siliglik kərək

1952 bilik birlə bəglər boḑun baxladī
uķux birlə əl kün ixin ixlədi

1953 bəg atī bilik birlə baoılīoı turur
bilik lamī kətsə bəg atī ķalur

1954 kəḑ əglüg kərək həm bilikli uķux
biliklig kixiniŋ yaoıīsī əküx

1955 nəgü tər əxitgil bilik bilmix ər
baxīnda kəqürmix əküx yəlmix ər

C100
1956 biliklig kərək bəg uķuxluoı oḑuoı
aŋar təgməsə bir mufaja yoḑuoı

1957 ķīlīnq əḑgü ərdəm kərək miŋ tümən
atī əḑgü bolsa tutunsa boḑuoı

1958 apa ooılanī barqa əşlī bəḑük
bilik birlə boldī kər əḑrüm kəḑ ək

1959 uruoı əḑgü bolsa ər əḑgü tooıar
ər əḑgü bolup ətrü tərkə aoıar

1960 īḑuķ ol bu bəglik aoıīoılīķ tilər
arīoılīķ bilə əldə saķlīķ tilər

1949 بۇ بەگلىككە تەكتى ئېسىللىق كېرەك،
باتۇرلۇق، قۇۋۋەت ـ كۈچ، جەسۇرلۇق كېرەك.

1950 ئاتا بولسا بەگ، تۇغۇلۇر ئوغلى بەگ،
ئوغۇلمۇ بولۇر بەگ ئاتالىرىدەك.

1951 ئەقىللىق كېرەك ھەم بىلىملىك كېرەك،
سېخىلىق كېرەك ھەم سىلىقلىق كېرەك.

1952 بىلىم بىرلە بەگلەر ئېلىن باشلىدى،
ئەقىل بىرلە خەلقىنىڭ ئىشىن ئىشلىدى.

1953 بەگ ئاتى بىلىك بىرلە باغلىق تۇرۇر،
بىلىك "لامى" كەتسە، بەگ ئاتى قالۇر.(128)

1954 بەگ ئاقىل بولسۇن ھەم بىلگىنى تولا،
بىلىملىك كىشىنىڭ دۈشمىنى تولا.

1955 نىمە دەر، ئىشىتكىن، بىلىم تاپقان ئەر،
كۆپ ئىشنى كەچۈرگەن، تولا كەزگەن ئەر:

1956 بەگ ئولسۇن بىلىملىك، ئاقىل ۋە ئويغاق،
ئۈپشتۈمتۇت تەگمىگەي دىسە بىر چاتاق.

1957 كېرەكتۇر ياخشى خۇلق، پەزىل مىڭ تۈمەن،
ئېتىمغا تەگمىسۇن دىسە داغ ـ بوياق.

1958 ئادەم باللىرى ھەممە ئەسلى بۇيۇك،
بىلىملە خىللىنىپ بولۇر كوپ تۈزۈك.

1959 ئۇرۇغ ياخشىدىن ياخشى ئەر تۇغۇلار،
كىشى ياخشى بولغاچقا توركە چىقار.

1960 بۇ بەگلىك بۇقەددەس، ئېرىغلىق تىلەر،
ئەلدىن ھەم ئېرىغلىق، ھۇشيارلىق تىلەر.

1961 boḑunķa talusī kərək alp atīm
bəḑük ixkə ətrü bu bolsa tətim

1962 nəgü tər əxitgil ətükən bəgi
sīnap səzləmix səzni yətrüp əgi

B151
1963 boḑunķa bəgi artuķ əḑrüm kərək
kəņül til kəni ķilķī kəḑrüm kərək

1964 biliklig uķuxluq boḑunķa talu
aķī həm kəzi toķ nə kəņli tolu

1965 ķamuq əḑgükə bolsa əlgi uzun
uvutluq silig həm ķilīnqī tüzün

1966 səza bəg bolur bu boḑunķa uluq
munīņdīn kəlir ətrü əḑgü uruq

1967 bilik birlə baxlar kixi ix baxīn
uķux birlə uķsa oņarur ixin

1968 boḑunuq bilik birlə bastī bəgi
bilik bolmasa ixkə yaķmaz əgi

1969 yaņīlsa bu bəglər ay əlig ķutī
anīņ bəgliki iglər ətgü otī

1970 bu bəglik iginə otī əg bilik
uķux birlə əmlə ay ķilķī silig

1971 biliklig uķuxluq kərək bəg tətik
anīn ķīlsa ətrü iginə ətik

B101
1972 biliklig uķuxluq bəgü əlqi bəg
ikigün azunda bolur ornī yəg

1961 بەگ ئۇلغاي خەلق ئۈچۈن جەسۇر، قەھرىمان،
بۇنىڭلە قىلىنۇر چوڭ ئىشلار ھامان.

1962 ئىشىتكىن، ئوتتۇكەن[129] بېگى نىمە دەر،
سىناپ ھەم سوزىنى بىلىپ قىلغان ئەر:

1963 خەلق بېگى تولىمۇ خىل بولماق كېرەك،
كوڭۇل، تىل تۈز، خۇلقى ئۈز ئولماق كېرەك.

1964 ئاتىل ھەم بىلىملىك، ئەل سويەر تېخى،
كوزى توق، دىلى كەڭ، ھەم بولسۇن سېخى.

1965 قىلىشقا ياخشىلىق قول ئولسۇن ئۇزۇن،
ئۇياتچان، سىلىق ھەم قىلىغى تۈزۈن.

1966 بەگ شۇنداق بولسا، ئەلگە لايىق ئۇلۇغ،
ئۇنىڭدىن كېلەر ھەم بىر ياخشى ئۇرۇغ.

1967 بىلىم بىرلە باشلار ئەر ئىشنىڭ بېشىن،
ئەقىل بىرلە قىلسا ھەم ئوڭلار ئىشىن.

1968 بىلىم بىرلە تۇتار ئېلىنى بېگى،
بىلىم بولمىسا، ئىشقا يەتمەس ئوكى.

1969 گەر ئىشتا يېڭىلسا بەگلەر، ئەي خاقان،
بۇ بەگلىك كېسەلدۇر، داۋالا شۇئان.

1970 داۋاسى بۇ دەرتنىڭ ئەقىل ۋە بىلىم،
داۋالا ئەقىللە، خۇلقى مۇلايىم.

1971 ئەقىل ھەم بىلىم بەككە بەكمۇ كېرەك،
داۋالار كېسەلنى شۇلار بىرلە بەك.

1972 بىلىملىك، ئەقىللىق، دانا ئەلچى خان،
بولۇر ياخشى ئورنى ھەر ئىككى جاھان.

A76

1973 ikigün azunuoı buluoılï kixi
əḍi kutluoı ol bu tükəl kut baxï

1974 munar mənzətü aydï xa'ir bu səz
kərü barsa mə'ni biliksizkə kəz

1975 mənilig kayu ol mana ay yora
kixi kutluoıï kim kixilər ara

1976 yəsə bərsə dunya tirilsə kutun
takï bir azunda bu buldï tərə

1977 kïlïnqï onay bolsa kïlkï kəni
səvinqin kəqər kər ux ol bəg küni

B152

1978 bayat kimkə bərsə bu əḍgü kïlïk
bu əḍgü kïlïk brilə əḍgü yorïk

1979 anïn boldï dunya tü ni'mət bilə
tiləsə əzün yə tiləsə ülə

1980 bayat bərsə fəzlï kulïna kutun
bolur kïlkï əḍgü kïlïnqï pütün

1981 kïlïnq əḍgü ərdəm kərək min tümən
anïn tutsa əl kənd kətürsə tuman

1982 nə əḍgü turur bu kïlïnq əḍgüsi
kïlïnq əḍgü ərkə yəgü kəḍgüsi

1983 bayat kimkə bərsə kïlïnq arkukï
anï əmgətür bu zəmanə okï

1984 kayu bəgdə bolsa bu arkuk kïlïnq
ixi barqa tətrü səvinqi sakïnq

1973 ھەر ئىككى جاھانلىقنى تاپقان كىشى،
بولۇر كوپ بەختلىك، سائادەت بېشى.

1974 بۇڭا ئوخشتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سوز،
بۇ سوز مەنىسىدۇر بىلىمسىزگە كوز:

1975 سائادەت نىمەدۇر قىنى ئېيت ماڭا،
كىشى قۇتلۇغى كىم كىشلەر ئارا؟

1976 يىسە، بەرسە دۇنيا، ياشاپ بەلختلىك،
ئۇ دۇنيادا بولۇر ھەم توردە تۇرا.

1977 مۇلايىم بولسا خۇلقى، قىلىغى كونى،
سويۈنچتە ئوتەر ئۇشبۇ بەگنىلگ كۈنى.

1978 خۇدا كىمگە بەرسە بۇ ياخشى قىلىق،
ھەم ياخشى قىلىق بىرلە ياخشى تۇرۇق؛

1979 جاھان بولدى بار نىمەتىلە ئۇنىلگ،
تىلىسەلگ ئۇلەشتۇر، تىلە، يە ئوزۇلگ.

1980 خۇدا گەر قۇلىغا پەزىل-بەخت بېرۇر،
پۈتۈن خۇلقى-خۇيى ھەم ياخشى بولۇر.

1981 كۆزەل خۇي، پەزىلەت كىبرەك مىلگ تۇمەن،
قىلىپ تىچ ئەل-يۇرتنى، يوقاتسا تۇمان.

1982 بۇ ياخشى قىلىق ئۇ ئەجەپ ياخشىدۇر،
كىشىگە يىمەك ھەم كىيىمدەك تۇرۇر.

1983 خۇدا قىلسا كىمنىلگ خۇيىنى يامان،
ئۇنى رەنجىتۇر ئوقى بىرلە زامان.

1984 ئەگەر بولسا قايسى بەگ خۇلقى ناچار،
سويۈنچى بولۇر غەم، ئىشى تەتۇر ماڭار.

1985 sak̡ïnuk̡ kərək bəg nə k̡ïlk̡ï arïq̡
arïq̡lïk̡ tilər tutqï urq̡ï arïq̡

C102
1986 sak̡ïnuk̡ kixi kəŋli k̡orklïk̡ bolur
kəŋül k̡orksa bəglər ixig tüz kïlur

1987 k̡alï bolmasa bəg sak̡ïnuk̡ süzüg
arïq̡sïz bolur barqa k̡ïlk̡ï üzük

1988 ərüglük amulluk̡ bolur bəgkə kərk
bu bəglik ixiŋə bu ol baq̡u ərk

1989 kəḍ əglüg kərək bəg oŋarsa ixin
bilip baxlasa ətrü ixlər baxïn

1990 bu əglüg kixilər oŋarur ixig
yïrak̡ tutq̡u ixtə bu əgsüz kixig

1991 kəŋül bolmasa ər kəzi asq̡ï yok̡
əgi bolmasa ər kəŋül osq̡ï yok̡

1992 nəgü tə̣r əxitgil ay ə̣lqi baxï
ərüg kəḍ kəŋüllüg sïnamïx kixi

B153
1993 k̡ayu ərdə bolsa uk̡ux birlə əg
anï ər ataq̡ïl nəqə əgsə əg

1994 uk̡ux əg bilik kimdə bolsa tükəl
yavuz ərsə kəḍ tə̣ kiqig ərsə əg

1995 nə əḍgü turur bu kixikə əgə
əgi bolsa ətrü ataq̡u əgə

1996 ə̣vəklik bəliŋ ol k̡amuq̡k̡a yavuz
k̡alï bolsa bəgkə yüzi boldï boz

1985 بەگ ئۇلماق كېرەك تەقۋا، دىلى ئېرىنغ،
ئېرىنغلىق تىلەر دائىم نەسلى ئېرىنغ.

1986 كىشى بولسا تەقۋا، دىل قورقاق بولۇر،
دىلى قورقسا بەگلەر ئىشىن تۈز قىلۇر.

1987 ئەگەر بولمىسا بەگ تەقۋادار سۆزۈك،
ئېرىنغسىز بولۇر ھەممە قىلىغى ئۆزۈك.

1988 بىپسقلىق، سەۋرىلىك بەگنىڭ كوركىدۇر،
بۇ بەگلىك ئىشىغا ئۇ چۇلۇۋۇر بولۇر.

1989 كېرەك كوپ ئەقىل بەككە قىلىشقا ئىشىن،
بىلىپ باشلىسا ئۇ ھەر ئىشنىڭ بېشىن.

1990 ئەقىللىق كىشلەر تۈزەلتۇر ئىشىن،
يىراق تۇتسا ئىشتىن ئەقىلسىز كىشىن.

1991 ئېرۇر پايدىسىز كوز، كوڭۇل بولمىسا،
كوڭۇل پايدىسىزدۇر ئەقىل بولمىسا.

1992 نىمەدەر، ئىشتكىن، ئى ئەلنىڭ بېشى،
دىلى كوپ سەۋرىلىك، سىنالغان كىشى:

1993 ئەگەر كىمدە بولسا ئاڭ ـ ئىدرەك ۋە ئوگ،
ئۆنى ئەر ساناپ سەن قانچە ئوگسەڭ ئوگ.

1994 ئەقىل، ئاڭ، بىلىم كىمدە بولسا تولۇق،
يامان بولسا خوپ دەپ، كىچىك بولسا ئوگ.[130]

1995 كىشىگە نە ياخشى تۇرۇر بۇ ئوگە[131]،
ئەگەر بولسا ئەقلى، ھساپلا ئوگە.

1996 شاشماقلىق ئېرۇر خەۋپ، ئومۇمغا ياۋۇز،
بەگ ئولسا بۇ خىل گەر، يۈزى بولدى بوز.

2009 nə ədgü nəŋ ol bu uvut ərkə kərk
kamuoq ədgü ixkə uvut boldī ərk

2010 tili qīn kərək bolsa keŋli kəni
boḍunka asīoq kīlsa tooqsa küni

2011 kalī bolsa bəglər hiyanət kəŋül
boḍunka asīoq bolmaz andīn təŋül

2012 keŋül til oŋay bolmasa kər kīlīk
ol əldin kaqar kutka bolmaz yorīk

2013 səzin kīyoquqī bəgkə tutma umunq
tiriglik yava boloqa kīloqay əkünq

2014 əḍi sak kərək bəg yana kəḍ oḍuoq
usal bolsa bəglər tokīnur yoḍuoq

A81
2015 iki nəŋ turur əlkə baoqī bəki
biri saklīk ol bir tərü əl kəki

2016 kayu bəg sak ərsə əliŋ bəklədi
yaoqī boynī yənqti əzə ərklədi

C104
2017 kayu bəg tərü bərsə əldə kəni
əlin ətti koḍtī yaruttī küni

2018 bu bəglik baoqī kər bu iki bolur
bu iki tükəl bolsa bəglik kīlur

2019 nəgü tər əxitgil yaoqīqī kür ər
bu saklīk bilə əz yaoqīsīn urar

A82
2020 aya əlqi bəglər əlig kolsa sak
bu saklīk bilə sən təzü əlkə bak

2009 ئۇياتتۇر نە ياخشى زىننەت، ئەرگە خاس،
ئۇياتتۇر پۈتۈن ياخشى ئىشقا ئاساس.

2010 تىلى چىن كىرەك، كۆڭلى بولسۇن كونى،
بىرىپ پايدا خەلقىغە، تۇغسا كۈنى.

2011 ئەگەر بولسا بەگلەر يامان دىللىق ئۇ،
ئىرۇر پايدىسىز خەلققە، قولۇڭنى يۇ.

2012 گۈزەل بولمىسا بەگدە خۇي، سوز ۋە تىل،
ئۇ ئەلدە تۇرالماي قاچار بەخت، بىل.

2013 سوزىدە تۇرماس بەككە قويما ئۇمت،
ھاياتىڭ كىتەر بوش، قىلۇر نائۇمت.

2014 بەگ ئولماق كىرەك ساق، يەنە بەك ھۇشيار،
غاپىل بولسا بەگلەر، كوپ پىتنە قوپار.

2015 ئىككى نەرسە ئەلگە باغ، ئاچقۇچ ئوزى:
ھۇشيارلىق ۋە قانۇن—ئەلنىڭ يىلتىزى.

2016 قايۇ بەگ ساق ئولسا ئىلىن ساقلىدى،
ياۋ بوينىن يەنچىدى ھەم باغلىدى.

2017 قايۇ بەگ يۈرۈتسە قانۇننى كونى،
تۈزەتتى ئۇ ئەلنى، تۇغۇلدى كۈنى.

2018 بۇ بەگلىك ئاساسى شۇ ئىككى ئىرۇر،
بۇ ئىككى تولۇق بولسا، بەگلىك قىلۇر.

2019 نىمە دەيدۇ ئاڭلا بىر كۈرەشچان ئەر،
بولۇپ ھۇشيار، ياۋنى يەكسەن قىلغان ئەر:

2020 ئايا ئەل بەگلىرى، ئەل ساقلاي دىسەڭ،
سەگەك بول، ھەر ياقتىن كۈزەت ئەلنى تەڭ.

2021 bu saklïk bilə arttï bəglər əli
usallïk kerü buzdï bəglik ulï

2022 bu saklïk bilə sən yaqï boynï yənq
bodunka terü kïl tiril kənrü inq

B155
2023 iki nən bilə əlqi bəglik buzar
kirür əgri yolka kenidin azar

2024 biri küq birisi usallïk kïlur
bu iki bilə bəg əlin artatur

2025 yaqï boynï yənqmək tilər ərsə sən
kulak kez kerək sak kïlïp tursa sən

2026 bu saklïk bilə sanqtï bəglər yaqï
usallïk bilə buzdï bəglïk baqï

2027 usal bolsa bəglər ixin pütrüməz
usal bəg pütün bilgü bəglik yəməz

2028 sak ər tutqï ətnip usalïqï pusar
usal bolmaqïnqa yaqïqï kim basar

2029 sak ərsə bəgi əlkə təgməz əlig
kalï təgsə yetrür ukux eg bilik

2030 bu küqkəy kixi kendü bəglik yəməz
bu küqkəy küqini bodun ketrüməz

2031 nəgü tər əxitgil biliklig sezün
yəyüмədi küqkəy əlin kəq uzun

C105
2032 keyər ot turur küq yaqusa keyər
terü suv turur aksa ni'mət enər

2021 سەگەكلىك بىلەن ئارتتى بەگلەر ئېلى،
بىپەرۋا بولۇش بۇزدى بەگلىك ئۇلى.

2022 هۇشيارلىق بىلە بەنچى ياۋ بويىننى،
سوراپ ئەل، كەڭرۇ قىل هايات قويىننى.

2023 بەگ ئىككى نىمە بىرلە بەگلىك بۇزار،
كىرىپ ئەگرى يولغا، رۇس يولدىن ئازار:

2024 بىرى غاپىل ئولماق، بىرىدۇر زۇلۇم،
بۇلار بىرلە ئەلنى بۇزار بەگ چوقۇم.

2025 ئەگەر ئىستىسەڭ يېغى بويىنىن ئۇزۇش،
كېرەك كوز-قۇلاق بىرلە هۇشيار تۇرۇش.

2026 سەگەكلىك بىلەن بەگ يوقاتتى يېغى،
بىپەرۋا بولۇپ ئۇزدى بەگلىك بېغى.

2027 غاپىل ئولسا بەگلەر ئىش ئولماس تامام،
غاپىل بەگدە بەگلىك ئۇ قىلماس داۋام.

2028 بىپەرۋانى دائىم باسار سەگەك ئەر،
غاپىل بولمىسا ياۋ، ئۇنى كىم يېڭەر؟

2029 ساق ئولسا بېگى، ئەلگە تەگمەس ئىلىك،
ئەگەر تەگسە، چارە تاپار ئاڭ-بىلىك.

2030 سۇرەلمەس زالىم بەگ بەگلىك دەۋرىنى،
كوتەرمەيدۇ خەلقى ئۇنىڭ زۇلمىنى.

2031 نىمە دەيدۇ ئاڭلا بىلىملىك سوزۇن:
بولالمايدۇ زالىم هوكۇمران ئۇزۇن.

2032 زۇلۇم—ئوت، يېقىنلاشسا، ئۇ كويدۇرەر،
قانۇن—سۇ، ئۇ ئاقسا، نېمەتلەر ئۇنەر.

2033 بولاي دىسەڭ ئەلگە ئۇزۇن ھوكۇمران،
قانۇن تۈز يۈرۈت، خەلقنى ئاسرا ھامان.

2034 ئەل ئارتار قانۇن بىرلە، تۈزىلۇر جاھان،
زۇلۇم بىرلە كېمىپ ئەل، بۇزۇلۇر جاھان.

2035 كوپ ئوردا بۇزدى زالىم زۇلۇم بىلە،
تىرىك ئولدى ئاخىر ئۇ ئاچلىق ئىلە.

2036 تۈزەپ بەگ كوڭۇلنى يۈرۈتسە قانۇن،
بۇ بەگلىك بۇزۇلماس، تۇرار بەك ئۇزۇن.

2037 ياماندىن ياماندۇر ئەي ساھىپقىران،
ئەگەر ئاتىنىپ قالسا يالغانچى خان.

2038 سوزى چىن ئولسا بەگنىڭ، خۇلقى گۈزەل،
ئىشەنگەي، ياخشى كۈن كورۇپ ئاڭا ئەل.

2039 يالغانچى كىشلەر ۋاپاسىز بولۇر،
ۋاپاسىزلار خەلققە ئۇساللىق قىلۇر.

2040 نىمە دەر، ئىشىتكىن، ۋاپالىق كىشى،
ۋاپادۇر كىشىگە كىشىلىك بېشى:

2041 تىلى يالغان ئەرنىڭ جاپا قىلغى ئول،
جاپا كىمدە بولسا ئېرۇر يىلقى ئول.

2042 تەلەپ قىلما ۋاپا يالغانچىلاردىن،
بۇ سوزلەر سىنالغان ئۇزۇن يىللىق ئول.

2043 بەگلەرگە يۈرەكلىك، جەسۇرلۇق كېرەك،
تېتىغاي ئۇ ياۋغا يۈرەك بىرلە بەك.

2044 بۇ ئەسكەر بېشى بەك يۈرەكلىك كېرەك،
يۈرەكسىز كىشى ئۇندىن ئالسۇن يۈرەك.

C106

2045 yürəklig yürəksizkə bolsa baxī
yürəklig bolur ətrü təgmə kixi

2046 bu səzkə tanuķī bu bəytig oķī
bu səzkə anuķ tut kəņül əg taķī

2047 kər arslan bolu bə̣rsə ītķa baxī
bu īt barqa arslan bolur əz tuxī

2048 ķalī bolsa arslanķa īt baxqīsī
ol arslan bolur barqa īt saķīxī

2049 aķīlīķ kərək bəgkə ķoḍķī kəņül
bu ķoḍķī kəņül birlə ķīlķī amul

A83

2050 aķī bolsa bəglər atī qavlanur
atī qavī birlə azun bəklənür

2051 ava yīƣlu tə̣rlür ər at sü bolur
ər at sü bilə ər tiləkin bulur

2052 nəgü tə̣r əxitgil urup yə̣gli ər
urup al ay alp ər yana ərkə bə̣r

B157

2053 aķī bol baƣīxla iqür ḥəm yə̣tür
ķalī əksüsə ur yana al yətür

2054 azīƣlīƣ kür ərkə bu nəņ əksüməz
tutuƣlī ərüņ ķuxķa məņ əksüməz

2055 ķīlīq baldu oķ ya ķəwi küq yürək
bar ərkən kəḍ ər nəņkə ķorkmaz kərək

2056 azunqī bəgü bəg nəlük gənq urur
ər at ķayda bolsa anuķ gənq alur

2045 يۈرەكلىك يۈرەكسىزنىڭ ئۇلسا بېشى،
يۈرەكلىك بولۇر ئۇندا ھەممە كىشى.

2046 بۇ سوزنىڭ گۇۋاسى بۇ بېيت ئوقى،
بۇ سوزنى كوڭۈلدە ساقلاپ تۇت تېخى:

2047 بولۇۋەرسە ئىتقا، گور، باش ئارسلان،
بولۇر ئىتلار ھەممە ئارسلانسىمان.

2048 ئەگەر بولسا ئىت ئۇ ئارسلانغا باش،
بولۇر ئارسلانلار ھەم ئىتتەك ھامان.

2049 يانا بەگ كىچىك دىل، سېخى بولغۇلۇق،
بۇنىڭ بىرلە قىلقىن بېسىق تۇتقۇلۇق.

2050 سېخى بولسا بەگلەر ئېتى تارىلۇر،
ئېتى ۋە شوھرىتىلە جاھان قوغدىلۇر.

2051 ئەر، ئات توپلىنىپ ئاڭا، لەشكەر بولۇر،
بۇ لەشكەر بىلەن ئەر تىلەگىنى تاپۇر.

2052 نىمە دەر، ئىشىت، جەڭ بىلەن ئوتكەن ئەر:
ئۈرۈپ ئال ئەي باتۇر، يەنە ئەرگە بەر.

2053 سېخى بول، بېغىشلا، ئىچۈر ھەم يىگۈز،
يەنە سەن ئۈرۈپ ئال، كېمەيسە ئەگەر.

2054 جەسۇر، كوزى ئوتكۈرگە مال ئوكسۇمەس،
ئالغۇر ئاق لاچىنغا يىمەك كەمسىمەس.

2055 قىلىچ، پالتا، ئوقيا بىلەن كۈچ، يۈرەك —
بار ئولسا، باتۇر مالدىن قورقماس كېرەك.

2056 جاھاندار، ئاقىل بەگ نىچۈك گەنج[132] يىغۇر،
ئەر، ئات قايدا بولسا، ئېنىق گەنج ئالۇر.

2057 bu əl tutoquka kəp ər at sü kərək
ər at tutoquka nən tavar tü kərək

2058 bu nən aloquka bir kərək bay bodun
bodun baylikina tərü tüz kodun

2059 bularda biri kalsa tərti kalur
bu tərti yəmə kalsa bəglik ulur

2060 adin ma bu bəx nən yirak tutoqu bəg
ati ədgü bolsa kü qav boloqu təg

2061 birisi əvəklik birisi saran
üqünqi puxilik sərin əz tirən

2062 bu tərtünq yavuz bəgkə arkuk kilinq
bəxinqi yaraqsiz bu yaloqan ərinq

C107
2063 bu kaq nəndə bəglər yirak tutoqu əz
ati artamasa yorik bolsa səz

2064 bularda ən inoqa bu arkuk kilinq
bu arkuk kilinqliqi nə munluqi ərinq

2065 munar mənzətü səzni xa'ir ayur
bu xa'ir səzi tutsa səzkə bayur

2066 aoqir yük kixikə kilinq arkuki
kilinq arkuk ərsə bulun at oki

2067 yaoqi kilmaoqusin kilinqi kilur
yaoqi bu yaoqida nəgü adruki

B158
2068 əküx əl tutayin təsə ay əlig
üq ix kiloqu ətrü yətilsə əlig

2057 تۇتۇشقا جاھان لەشكەر، ئات، ئەر كېرەك،
ئەر، ئات تۇتقىلى تولا ماللار كېرەك.

2058 بۇ مال يىغقىلى بىر باي بودۇن[133] كېرەك،
بېيىسۇن دېسەڭ ئەل، تۈز قانۇن كېرەك.

2059 بۇلاردىن بىرى قالسا، تۆتى قالۇر،
بۇ تۆتى يوقالسا، بەگلىكمۇ ئولۇر.

2060 ئالاي دېسە بەگ ياخشى شۆھرەت ۋە نام،
بۇ بەشتىن يىراقتا تۇرغۇلۇق تامام:

2061 بىرى شاشماق ئېرۇر، بېخىللىق بىرى،
ئۈچىنچى، غەزەپ، قىل سەۋرى، قاچ نېرى.

2062 ئۇزەمچىل، جاھىللىق بۇ تۆتىنچىسى،
بى شەك يالغان ئېيتماق، بۇ بەشىنچىسى.

2063 بۇلاردىن يىراق تۇرغۇلۇق بەگ ئۆزى،
بۇزۇلماي ئېتى، ئۆتسۇن دېسە سۆزى.

2064 بۇلاردىن ئۇزەمچىل قىلىق ئەڭ يامان،
چوقۇم قىينىلار كۆپ ئۇزەمچىل نادان.

2065 بۇ ياڭلىغ سۆزىنكىم بىر شائىر ئېيتۇر،
بۇ شائىر سۆزىن تۇتسا سۆزگە بېيۇر:

2066 ئېغىر يۈك كىشىگە ئۇزەمچىل قىلىق،
ئۇزەمچىل قىلىقتا ئوق ئاچىد، قارشى چىق.

2067 يېغى قىلمىغانىنى شۇ قىلىق قىلار،
يېغىدىن بۇ يېغى نىچۈك پەرقلىق؟

2068 تولا ئەل تۇتايمەن دېسەڭ ئەي ئىلىك،
بۇ ئۈچ ئىشنى قىلغىن گەر يەتسە ئىلىك:

2069 oņ əlgin ķīlīq tutsa ursa salīp
sol əlgi bilə nəņ üləsə alīp

2070 tilin sezləsə sez xəkərdə süqig
boyun bẹrdi bəg ķul uluɣ ya kiqig

2071 ay ẹlig bu ķaq nəņ kərək bəgkə kər
boḍunķa səvülsə orun bolsa tər

2072 külər yüz süqig sez silig ez kərək
ķīlīnqi bularķa tükəl tüz kərək

2073 keņül tutsa ķoḍķī ḥəm əlgi aķī
bularķa yaraxī baɣīrsaķlīķī

2074 ķamuɣ türlüg ərdəm bu bilsə tükəl
yīraķ ərsə andīn yaraɣsīz muḥal

2075 kixi ẹḍrümi bu boḍunda talu
talu ẹḍrüm ol bu ẹrüksüz tolu

2076 aẓun boḍnī barqa aņar ķul bolur
aẓun yẹr bu bəglər tiləkin bulur

2077 tügük yüz irik sez küvəz kür ķīlīķ
kixig yẹrgürür kəndrü bilməz yorīķ

C108
2078 otunluķ ẹvəklik yẹnik ķurɣuluķ
ķara ķilķi ol bu yīraķ turɣuluķ

2079 ķara ķilķī bəgkə kərəksiz yaɣuķ
yaɣuķ bolsa bəgkə uquzluķ anuķ

2080 ķara ķul ķarasī bolur bəg ərüņ
ķaralī ərüņli ẹḍizti kerüņ

2069 قىلىچ تۇتسا، ئۇرسا، سېنىڭ ئوڭ قولۇڭ،
سول ئىلكىڭ بىلە سەن ئۇلەشتۇر پۇلۇڭ.

2070 تىلىڭ سوزلىسە سوز شېكەردەك چۈچۈك،
ئېگەر بويۇن قۇل، بەگ، ئۇلۇغ ھەم كىچىك.

2071 ئەي ئېلىگ، بەككە بۇ نەرسىلەر زورۇر،
ئۇنى خەلق سويسە گەر، ئورنى تور بولۇر.

2072 كۆلەر يۈز، چۈچۈك سوز، خۇلق ئۈز كېرەك،
قىلىقى بۇلارغا ئۇيغۇن، تۈز كېرەك.

2073 كوڭۈلنى توۋەن تۇتسا، قولنى سېخى،
بۇنىڭغا يارىشا كويۇمچانلىقى.

2074 پۈتۈن تۆرلۈك ئەردەم بۇ بىلسە تۈگەل،
يىراق بولسا ئاندىن يارامسىز مۇھال.

2075 كىشىلەر خىلى ھەم ياخشىسى شۇ خان،
تولۇن ئاي كەبى يۈز، كېمەيمەيدىغان.

2076 جاھان خەلقى بارچە ئۇڭا قۇل بولۇر،
جاھانغا بولۇر خان، تىلەكىن تاپۇر.

2077 سورۇن يۈز، يىرىك سوز، تەكەببۇر كىشى،
كىشىن يىرگەندۈرەر، يۈرۈشمەس ئىشى.

2078 يىنىك ھەم ئالدىراقسان، قوپال ۋە شالاق—
بولماقلىق ئاۋامنىڭ خۇلقى، قاچ يىراق.

2079 ئاۋام خۇلقى بەگلەرگە لايىق ئەمەس،
ئەگەر يۇقسا بەككە، كېتەر قەدرى، بەس.

2080 قۇل رەڭگى قارادۇر، بەگلەر بولۇر ئاق،
قارا-ئاق شۇ خىلدا ئايرىلغانغا باق.

2081 تولغان بەگ بولايمەن دىسە، بەلگۈلۈك،
ئەي مەشھۇر، پەزلىنى تولۇق تۈتقۈلۈق.

2082 ئېتى بەگ بولۇپ خۇلقى بولسا قارا،
بولۇر قارىدىنمۇ يامان خەلق ئارا.

2083 بەگ ئولسۇن چىرايلىق، كېلىشكەن ساقال،
بويى ئورتا، شوھرەتتە ئۇ بەر كامال.

2084 چىرايلىق يۈزىن كورسە، سويسە كورۇپ،
پەخىرلەنسە ئېلى، خەلقلىرى تۇرۇپ.

2085 ئۇ ياۋغا ھەم قاتتىق ھەم ئولسا جەسۇر،
كورەر كوزگە بەرسە چىرايى ھوزۇر.

2086 بويى بەك ئۇزۇننى خوپ كورمەس بىلىم،
تولا قىسقا بولسا، بولماس خوشپىچىم.

2087 مۇشۇنداق ئىكەن، ئورتا بويلۇق كېرەك،
بويى ئورتا بولسا بولۇر تۈزۈگرەك.

2088 ئىشتكىن، نىمە دەر سىنىغان كىشى،
بېشىدىن كەچۈرگەن، ياشىغان كىشى:

2089 پاكا، ئوزى ئاجىز، ئاچچىغى يامان،
بۇ ئاچچىق نەدە، شۇندا جاڭجال ھامان.

2090 بويى ئورتا بولسۇن لايىق ئوزىسگە،
ئەي-ئالىم ھەر ئىشنى ئورتا تۇت ھەرئان.

2091 پاساتچى بولمىغاي بەگ، يەنە مەي ئىچەر،
بۇ ئىككى قىلىقتىن قاچار بەخت، كېتەر.

2092 شارايقا ئۇگەنسە جاھان خانلىرى،
چېكەر كوپ زىيانىنى ئېلى-خەلقلىرى.

C109

2093 oyunka avïnsa azun tutoquqï
əlin buzdï boldï ezi koltoquqï

2094 edində kəqürsə bu bəglik ixin
anï yətsə bolmaz ədərsə kuxïn

2095 nəgü tər əxitgil bilik bərgüqi
biliksizni bordïn seküp tïdoquqï

2096 bor iqmə aya borqï booqzï kulï
bor iqsə aqïldï qïoqaylïk yolï

2097 kara borqï boldï nəni boldï yəl
bəgi borqï bolsa kaqan turoqa əl

B160

2098 yaoqï ol bu bor timqi əltür kümüx
kilïnqï tütüx boldï kïlki urux

2099 əsürsə kixi təlvə muñduz bolur
bu təlvə ixi ker kaqan tüz bolur

2100 nəgü tər əxitgil sakïnuk tili
bu sez ixkə tutoqïl ay booqzï kulï

2101 nəqə kïloqu ixlər bor iqsə kalur
nəqə kïlmaoqu ix əsürsə kəlür

2102 nəqə tənsiz ixlər bor iqsə bolur
nəqə ədgü ixlər əsürsə kalur

2103 bor iqsə oyunka avïnsa bəgi
kaqan yətgəy əl kün ixinə egi

2104 fəsad kayda bolsa kaqar kut təzə
fəsad qïn yorïr tutqï bəglik buza

2093 ئويۇننا بىرىلسە جاھان تۇتقۇچى،
بولۇر مۇھتاج ئول ھەم ئىلىن بۇزغۇچى.

2094 بۇ خانلىق ئىشىن ۋاقتىدا قىلمىسا،
تۇتالماس ئۇنى، قۇش سىلىپ ئوغلىسا.

2095 نىمە دەيدۇ ئاڭلا بىلىم بەرگۈچى،
بىلىمسىزنى مەيدىن سوكۇپ توسقۇچى:

2096 مەي ئىچمە، ھاراقكەش، ئەي گالىنىڭ قۇلى،
مەي ئىچسە ئىچىلدى پىقىرلىق يولى.

2097 ھاراق ئىچسە خەلق، يەلگە كەتسكەي مېلى،
خان ئولسا ھاراقكەش، تۇرامدۇ ئىلى؟

2098 يېغى، مەي ۋە مەيچى ئالۇرلەر كۆمۈش،
قىلىغى جىدەل بولدى، پەيىلى ئۇرۇش.

2099 مەس ئولسا كىشى تەلۋە، ئاڭسىز بولۇر،
ئىشى تەلۋىنىڭ، كور، قاچان تۈز بولۇر؟

2100 نىمە دەر ئىشىتكىن، ھۇشيارنىڭ تىلى،
ئەمەل قىل بۇ سوزگە، ئەي گالىنىڭ قۇلى:

2101 نىچە قىلغۇلۇق ئىش مەي ئىچسە قالۇر،
نىچە قىلمىغۇ ئىشنى مەسلەر قىلۇر.

2102 مەي ئىچسە بولمىغۇر نە ئىشلار بولۇر،
مەس ئولسا نەچچە ياخشى ئىشلار قالۇر.

2103 ئىچىپ مەي، ئويۇنغا بېرىلگەندىم خان،
ئېگى دولەت ئىشىغا يەتسكەي قاچان؟

2104 پاسات قايدا بولسا، قاچار بەخت تۈزۈپ،
پاسات دايىم يۇرەر بەگلىكنى بۇزۇپ.

2105 arïɣ ol bu ḳut ḳïv arïɣlïḳ tilər
süzüg ol bu dəwlət süzügni yelər

2106 bəgi iqgüq̣i bolsa mufsid otun
ḳamuɣ iqgüq̣i boldï boḍnï pütün

2107 ḳara təṇsizin barqa bəglər ẹtər
bəgi ḳïlsa təṇsiz anï kim yətər

C110
2108 arïɣsïznï yalṇuk suvun yup arïr
ḳalï artasa suv nəgün yup arïr

2109 kixi igləsə ot otaqï bẹrür
otaqï igiṇə otïn kim ḳïlur

2110 arïɣ tutɣu bəglər keni ḳïlḳ ḳïlïḳ
boḍun bəg yolïndïn tüzər yol yorïḳ

2111 nẹtəg tutsa bəglər ker eṇdi terü
boḍun boldï andaɣ ol eṇdi kerü

2112 bu sezkə tanuḳï munu bu sez ol
seziṇə baḳa kersə mə'ni tüz ol

B161
2113 bu bəglər nə yolqa yorïsa ḳalï
ux ol yorïḳï bu ḳulnuṇ yolï

2114 bəgi əḍgü bolsa yorïḳï keni
taḳï artuḳ əḍgü yorïɣay ḳulï

2115 küvəz ker kərəḳsiz nə keṇli uluɣ
küvəzlik azïtur kenilik yoluɣ

2116 uluɣ boldï bẹglər ḳutun bəlgülüg
kiqig tutɣu keṇlin ketürsə ülüg

2105 ئېرىنغدۇر بۇ بەخت، ئۇ ئېرىنغلىق تىلەر،
سۇزۇكتۇر بۇ دەۋلەت، سۇزۇكنى يولەر.

2106 بېگى بولسا مەيخور، قوپال ھەم بۇزۇق،
هاراقكەش بولۇر ھەممە خەلقى تولۇق.

2107 ئاۋامنىڭ ياراقسىز ئىشىنى بەگ تۈزەر،
بەگ ئۇلسا ناچار، كىم ئاڭا تەڭ كېلەر؟

2108 ئېرىنغسىزنى ئادەم يۇيۇر سۇ بىلەن،
سۇ بۇلغانسا يۇيۇپ بولۇر نە بىلەن؟

2109 هېكىم دورا بېرەر بىر كىم ئاغرىسا،
قىلۇر كىم داۋا، گەر هېكىم ئاغرىسا؟

2110 دېمەك، بەگ خۇلقى ساپ-توغرا بولغۇلۇق،
بولۇر ئەلگە بەگنىڭ خۇلقى يول-يورۇق.

2111 نىچۈك تۇتسا ئادەت ۋە قانۇننى خان،
بولۇر خەلقمۇ شۇنداق، شۇ ئادەتسىمان.

2112 بۇ سوزگە گۇۋادۇر مۇنۇ سوز مانا،
قاراپ كورسە ئۇيغۇن مەناسى ئاڭا:

2113 ئەگەر قايسى يول ئۇلسا بەگنىڭ يولى،
شۇ بەگنىڭ يۇرگەنى قۇلنىڭ يولى.

2114 بېگى ياخشى بولسا، دۇرۇس ھەركىتى،
تېخىمۇ قىلۇر ياخشى ھەركەت قۇلى.

2115 تەكەببۇر بولۇش بەككە لايىق ئەمەس،
تەكەببۇرلۇق بۇزار دۇرۇس يولنى، بەس.

2116 سائادەت بىلەن بولدى بەگلەر ئۇلۇق،
ئېلىشقا نەسىپ، دىل كىچىك تۇتقۇلۇق.

2117 nəgü tə̣r əxitgil uķuxluɣ yə̣g ər
boḍunda talusï biliklig bəg ər

A85
2118 uluɣsïɣ bəḍük tutsa bəglər keņül
sə̣ziksiz uquzluķ kerür ay oɣul

2119 küvəzlik bilə kekkə aɣmaz kixi
ķalï ķoḍķï bolsa buzulmaz ixi

2120 küvəzlik asïɣsïz keņül tomlïtur
keņül ķoḍķï bolsa kixig yoķlatur

2121 bəg alqaķ kərək bolsa ķoḍķï keņül
munï təg yoķ ərsə sən andïn teņül

C111
2122 bəg alqaķ kərək bolsa keņli aquķ
yazuķluɣ kixidin kəqürsə yazuķ

2123 isinür ər at tərk baɣïrsaķ bolur
baɣïrsaķ kixilər tapuɣsaķ bolur

2124 boḍun baxqï bəgkə bu ḥimmət kərək
bu ḥimmət bilə ḥəm mürüwwət kərək

2125 bu ḥimmət mürüwwət bilə barsa qav
bolur bəg tiləki yorïr etrü av

2126 kimiņ ḥimməti bolmasa ol elüg
ikigün azunda bu bulmaz ülüg

2127 bu ḥimmət bilə ḥəm siyasət kərək
siyasətķa bəglik riyasət kərək

B162
2128 siyasət bilə bəg tüzər ə̣l terü
ķara ķïlķï ə̣tlür siyasət kerü

2129 بۇ سوزگە جاۋاپ ھەم گوۋا بۇ بىيت،
گوۋا قايدا بولسا، شۇ—ھوججەت، ئىشىت:

2130 بۇ بەگلەر ئىشىگىن سىياسەت بىزەر،
سىياسەت بىلە بەگ ئىلىنى تۈزەر.

2131 يامانغا سىياسەت يۈرۈتمەك كېرەك،
بۇلغانسا خەلق گەر، سىياسەت سۈزەر.

2132 بۇ دولەت تىرىگى، ئۇلى، بەگلىگى،
بۇ ئىككى نەرسىدۇر يىلتىزى—كوكى:

2133 بىرى، خەلققە بەرمەك قانۇندىن ئۈلۈش،
بىرى، خىزمەت ئەتكەنگە بەرمەك كۈمۈش.

2134 قانۇن بىرلە خەلقى سويۇنسە تۇرۇپ،
كۈمۈش بولسا خىزمەتچى كۈلەر كورۇپ.

2135 شۇ ئىككىسى بەگدىن خوش ئولغان زامان،
ئەل رەتكە چۈشۈپ، بەگ ئاۋۇنۇر شۇئان.

2136 گەر قايسى بەگ خەلققە قانۇن بەرمىسە،
خەلقنى كۈزەتمەي، يىگەنلەر يىسە،

2137 بۇزۇلۇپ ئېلى، ئۇ خەلققە چاچار ئوت،
بۇ بەگلىك ئۇلى بولغاي شەكسىز نابۇت.

2138 سويۇندۇرمىسە ئەسكىرىنى خاقان،
قىنىدىن چىقمىغاي قىلىچ ھېچ قاچان.

2139 قىلىچ بىرلە بەگلەر ئۇزاتۇر قولىن،
قىلىچسىز غاپىل بەگ تۇتالماس ئىلىن.

2140 قىلىچ بىرلە پالتا—بۇ ئەل ساقچىسى،
قىلىچ بىرلە ئالار ئەل خەلق باشچىسى.

2141 nəgü tə̣r əxitgil aẓun tutoɋuqī
kīlīq baldu birlə yaɋīɋ utoɋuqī

2142 aya ə̣l tutuɋlī ə̣lig saķlaɋu
usallīķ bilə yə̣r yə̣güqi aɋu

B163
2143 ķīlīq baldu saķqī tutun ay unur
ķīlīq saķqī bolsa bəg inqlik bolur

2144 ķīlīq təprər ərkən yaɋī təprəməz
ķīlīq kīnķa kirsə bəg inqlik yə̣məz

2145 səvinqlig tut ay bəg ķīlīq uruɋuqīɋ
səvinqin tiril tutqī kermə aqīɋ

* * *

2146 yana aydī egdülmix ə̣lig ķutī
bu ə̣l ixləri tərs uluɋ ker atī

2147 bəḍük ix boḍun baxlamakī aɋīr
bax aɋrīɋ bilə tutqī əmgək təgir

2148 səvinqi az ol kersə ķaḍɋu eküx
az ol eggüqisi təlimrək seküx

2149 ķayuķa baķa kersə korķīnq turur
səvinqin sora kersə azraķ ərür

2150 eküx səvməgüqi səvəri az ol
kərixi təlimrək ərəẓi az ol

A86
2151 pütünsüz bolur təgmə yə̣rdə keṇül
keṇül pütməsə ərkə artuķ muṇ ol

2141 نىمە دەيدۇ ئاڭلا جاھان تۇتقۇچى،
قىلىچ، پالتا بىرلە ياۋنى تۇتقۇچى:

2142 كىرەك ئەلنى ساقلاش، ئەي ئەل تۇتقان ئەر،
غەپلەتتە بولغانلار چوقۇم زەھەر يەر.

2143 قىلىچلە پالتىنى ساقچى قىل، ئەي ئەر،
قىلىچ ساقچى بولسا، بەگلەر تىنچ ئۆتەر.

2144 قىلىچ تەۋرەر ئىكەن، يىغى تەۋرىمەس،
قىلىچ قىنغا كىرسە، بەگ تىنچىيەلمەس.

2145 قىلىچ ئۇرغۇچىنى سويۇندۇر، ئى خان،
ياشا خوش، ھامان كورمە ئاچچىق، زىيان.

* * *

2146 يەنە ئېيتتى ئوگدۇلمىش: ئېلىك قۇتى،
قىيىندۇر ئەل ئىشى، ئۇلۇغدۇر ئېتى.

2147 خەلققە باش ئۇلماق ئېغىر ئىش ئېرۇر،
ھەمىشە باش ئاغرىق ۋە مېھنەت تېگۇر.

2148 سويۇنچى ئاز ئېرۇر، قايغۇسى تولا،
ماختاۋچى ئاز بولۇر، سوككۇچى تولا.

2149 قايانغا قارىسا قورقۇنۇچلۇقتۇر،
سوراپ كورسە، خوشلۇغى ئازراق ئېرۇر.

2150 سويىمەسلەر ئېرۇر كوپ، سويەرلىرى ئاز،
جاپاسى تولاراق، ھوزۇرلىرى ئاز.

2151 ئارامسىز بولۇر ھەممە يەردە كوڭۇل،
ئارامسىز كوڭۇل ئەرگە بىر قايغۇ ئول.

2152 قاراپ كورسه، ھەممە ئىشىدا خەتەر،
خەتەر ئىشنى كورسە، لەززەتمۇ كېتەر.

2153 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ئەقىللىق سوزى،
ئەقىللىق سوزىدۇر گوھەرنىڭ ئوزى؛

2154 ئىلىكنىڭ بوينى قىلدەك، مۇناردەك بېشى،
ئۇنىڭغا بەك ئىشەنمەس ئەقىللىق كىشى.

2155 بۇ خانلىق مىسالى باش ئۈزە قىلىچ،
گۈنكە ئاڭا مىڭ خەتەرلىك ئىشى.

2156 بۇ ياڭلىغ ئېرۇر ھەممە بەگلىك ئىشى،
بىرى كورسە ھوزۇر، بىرى يەر بېشى.

2157 تاپايمەن دىسەڭ ھەر ئىككى دۇنيالىق،
كېرەكتۇر بۇ نەچچە ئىشنى قىلماقلىق:

2158 كوڭۇل، تىلنى تۈز تۇت، خۇداغا سىغىن،
خۇدانىڭ بۇيرۇغىن مۇھىم بىل، تېۋىن.

2159 رىزا بول خۇدادىن نە كەلسە ساڭا،
رىزا ۋە رىزالىق—قۇللۇغىڭ ئاڭا.

2160 خەلققە دىلىڭدىن بول سەن كويۇمچان،
بول ياخشى ھەم ئىستە ياخشىلىق ھامان.

2161 زىيان قىلما خەلققە، يەتكۈز مەنپەئەت،
بولۇپ خوپ، يامانىڭ زىيانىن يوق ئەت.

2162 سېنىڭ بولدى دۇنيا تىرىكلىك بىلە،
ھاياتلىكى بولساڭ، پېتىپ يە، كۈلە.

2163 جېنىڭ چىقسىمۇ تۇت ئۈمىدىڭنى زور،
خۇدا ياخشىغا ياخشى يولنى بېرۇر.

* * *

2164 munuķï mən aydïm əxitti ə̣lig
bu yaŋlïγ kərək bəgkə ərdəm bilik

2165 ķayu ərdə bolsa bu ərdəm tərü
anï bəg atap ə̣lkə tikgü ərü

2166 tükəl bəg bolur bu boḍunķa baxï
anïŋḍïn bulur təgmə əḍgü kixi

2167 nəgü tə̣r əxitgil biliklig tətiķ
biliklig tətik bilki ə̣lkə ə̣tik

C114
2168 biliklig kərək bəg uķuxluγ kəni
yürəklig ḥəm əglüg bəḍüsə üni

2169 aķï ḥəm tüzün ḥəm uvutluγ silig
baγïrsaķ bolup kəḍ küḍəzsə ə̣lig

2170 kəzi toķ sərimlig nə ķoḍķï kəŋül
suyurķap kəqürgən nə ķilķï amul

2171 ķamuγ ərdəmi bolsa ərdə ərü
boḍunķa bə̣rür bolsa əḍgü tərü

A78
2172 ķayu ə̣lkə bolsa bu yaŋlïγ bəgi
ķutuldï ol ə̣l boḍnï kə̣tti igi

B165
2173 toγar ķut küni ə̣lkə inqlik bolur
dəriγa bu yaŋlïγ kixilər əlür

* * *

* * *

2164 بۇلارنى مەن ئېيتتىم، ئىشتتى ئېلىك،
كېرەك بەككە شۇنداق پەزىلەت، بىلىك.

2165 قايۇ ئەردە بولسا بۇ ئەردەم يوسۇن،
بولۇر بەگ ئاتاپ، بەرسە ئۇستۇن ئورۇن.

2166 بولۇر ئۇ تولۇق بەگ ھەم ئەلنىڭ بېشى،
ئۇنىڭدىن تاپار تۇرلۇك خوۋلۇق كىشى.

2167 ئىشتكىن، نىمە دەر بىلىملىك، زېرەك،
ئۇنىڭ ئىلمى ئەلگە بولۇرلەر بېزەك:

2168 ئەقىللىق ھەم ئالىم، توغرا بولغاي خان،
ئاشۇرسۇن شوھرىتىن بولۇپ قەھرىمان.

2169 سېخى ھەم، ئىسىل ھەم ھايالىق، سىلىق،
كويۇمچان بولۇپ، بەك كۇزەتسۇن خەلق.

2170 كوزى توق، سەۋرىلىك ھەممە ئۇلايىم،
ئەپۇچان، ئۇز خۇلق بولسۇن ئۇ دائىم.

2171 پۇتۇن پەزلى بولسا جىمىدىن ئۇستۇن،
بېرەلسۇن ئەلگە ئۇ ياخشى قانۇن.

2172 مۇشۇنداق بولسا قايسى ئەلنىڭ خېنى،
تۇگەپ دەرت، قۇتۇلار ئېلى-ۋەتىنى.

2173 تۇغار بەخت كۇنى، ئەلگە تېچلىق بولۇر.
ئىستكىم، بۇ ياڭلىغ كىشىلەر ئولۇر.

* * *

2174 bu ərdi ay əlig mənin̡ bilmixim
munuki etündüm sana ukmixim

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

2175 əlig aydi uktum keni sezlədin̡
kərəki bu ərdi bilik yazmadin̡

2176 taki bir ayitoqu sezüm bar sana
ani ma aqukluoq ayu bər mana

2177 bu yanliq bəgi bolsa ərdəm tolu
wəziri nəgü təg kərək ay tolu

2178 kalin kaznak ursa bu altun kümüx
ətilsə əli artsa ol kənd ulux

2179 əlin ətsə bassa tüz endi urup
isinsə ər at ken̡li ədgü bulup

2180 bodun inqkə təgsə əlig təgməsə
bəgi ati ədgün yadilsa basa

2174 بۇ ئەردى ئەي ئېلىگ مېنىڭ بىلمىشىم،
ساڭا ئېيتتىم ئەمدى مانا ئۇقمىشىم.

ئېلىگنىڭ ئۇگدۇلمىشكە سوئالى

2175 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، دۇرۇس سۆزلىدىڭ،
كېرەك ئىدى شۇ، بىلىمدە ئازمىدىڭ.

2176 يانا دېيدىغان بىر سۆزۈم بار ساڭا،
ئۇنى ھەم ئۇچۇقلاپ دېگىن سەن ماڭا.

2177 بەگ ئولسا مۇشۇنداق سەرە، پەزىلىلىك،
كېرەكتۇر ۋەزىر بولسا ئۇ قانچىلىك؟

2178 تولا قىلسا ئالتۇن-كۈمۈش غەزنىنى،
تۈزەپ ئەل، ئارتتۇرسا ئۇ كەنت-شەھرىنى.

2179 ئېلىن سورىسا توغرا قانۇن بىلە،
ئىسسىنسا قوشۇن كۆڭلى خوشلۇق ئىلە.

2180 خەلق تېنچ بولۇپ، ئۇڭا قول تەگمىسە،
بېگىنىڭ نامى ياخشى بولۇپ ئۆچمىسە.

يىگىرمە توققۇزىنچى باپ

بەگلەرگە ۋەزىر بولىدىغان كىشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېيتقانلىرى

2181 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش ئېيتتى: ئەي خان،
ۋەزىردۇر بېگىنىڭ قولى ھەر زامان.

2182 كېرەكتۇر بۇ بەگكە ۋەزىر، بىگۇمان،
ۋەزىر ياخشى بولسا، تېچ ئۇخلايدۇ خان.

2183 ۋەزىردۇر بۇ بەگلەر يۈكىن يۈدگۈچى،
خانلىقنىڭ ئۇلىنى مەھكەم ئەتكۈچى.

2184 بۇنىڭغا سەرە-خىل تولۇق ئەر كېرەك،
كۆڭۈل، ئەقلى كامىل، كۆيۈنسە يۈرەك.

2185 ئۇنىڭ ئەقلى كۆپ بولسا، ئىلمى دېڭىز،
پۈتۈن ئىش پۈتۈرسە، قىزارتسا مېڭىز.

2186 ئىسىل ھەم تەقۋادار ھەم بولسا كۆنى،
دۇرۇسلۇق بىلە ھەم ئۆتكۈزسە كۈنى.

2187 uluoq ix bu ixkə ər eḍrüm kərək
pütünlük bilə ķilķī keḍrüm kərək

2188 uķuxluoq kərək ḥəm biliklig kərək
tətiklik kərək ḥəm siliglik kərək

2189 uķuxluoq kixi uroqī əḍgü uruoq
ķopar ķayda bolsa bu ķalmaz ķuruoq

2190 saķīnuķ kərək din iḍisi arïoq
əmin bolsa əl boḍnī andïn arïoq

2191 saķīnuķ kixi ol kixi əḍrümi
munaḍmīxķa barqa bu ol ot əmi

2192 saķīnuķ kixi ixtə saķlïķ ķïlur
yaraoqsïzķa yaķmaz ix ooqrïn bilür

2193 bəgində basa əlkə əlgi üzun
wəzir ol əligkə ķïlïnqïn sezün

2194 uruoqsuz kixilər arïoqsïz bolur
arïoqsïz wəzirķa yaraoqsïz bolur

2195 wəfalïoq bolur bu uruoqluoq kixi
jəfaqï bolur ol arïoqsïz ixi

2196 nəgü tər əxitgil terülüg kixi
terülüg kixi boldï əl tər baxï

C116
2197 uruoqluoq kixilər ķïlïnqï silig
wəfa birlə həlķķa yaḍïoqlï əlig

2198 arïoqsïz ķïlïnqï wəfasïz jəfa
nəqə mə yəṭürsə xəkər ḥəm yilik

2187 ۋەزىرلىك ئۇلۇغ ئىش، كېرەك خىل كىشى
مۇكەممەل يېتىشكەن، خۇش پېئىل كىشى.

2188 ئەقىللىق كېرەك ھەم بىلىملىك كېرەك،
سىلىغلىق كېرەك ھەم تېتىكلىك كېرەك.

2189 ئەقىللىق كىشى نەسلى ياخشى ئۇرۇق،
ئۇسەر قايدا بولسا، ئۇ قالماس قۇرۇق.

2190 كېرەكتۇر تەقۋادار، ئىمانلىق، ئىرىغ،
ئىمىن بولغاي ئەل-يۇرت ئۇنىڭدىن ئىرىغ.

2191 تەقۋادار كىشى ئول كىشىلەر خىلى،
ھاجەتمەنگە دورا، داۋا قىلغىلى.

2192 تەقۋادار كىشى ئىشتا ساقلىق قىلۇر،
ناچار ئىشتىن يىراق، ئىش ۋاقتىن بىلۇر.

2193 ئۇزۇندۇر قولى ئەلدە بەگدىن كېيىن،
يەتكۈزەر ۋەزىر بەگ قىلسىغىن، سوزىن.

2194 يامان نەسىل كىشىلەر ئىرىغسىز بولۇر،
ئىرىغسىز ۋەزىرلىككە ياراغسىز بولۇر.

2195 ۋاپالىق بولۇر نەسلى پاكىز كىشى،
جاپالىق بولۇر ئۇ ئىرىغسىز ئىشى.

2196 ئىشتىكىن، نىمە دەر قانۇنلۇق كىشى،
قانۇنلۇق كىشى ئۇ بولۇر ئەل بېشى:

2197 ئىسىل زات كىشىنىڭ خۇي-پەيلى سىلىق،
ۋاپا بىرلە خەلققە ئاچار ئۇ ئىلىك.

2198 ئىرىغسىز قىلىغى ۋاپاسىز، جاپا،
بىرىپ باقسىمۇ ئۇڭا شېكەر ھەم يىلىك.

B167

2199 uvutluķ kərək ḥəm kəzi toķ pütün
uvutsuz kixi ol kixidə otun

2200 kəzi toķ kərək nəņkə suķlanmasa
kəzi aq toḍumaz bu dunya yəsə

A79

2201 kixidə talusī uvutluoq kixi
uvutluoq kixi ol kixidə baxī

2202 uvuț kimdə bolsa ķamuoq ixni ur
uvut birlə yalņuķ otun ķapoqī tur

2203 uvutsuz kixi ol kixidə əli
kəni səzləməz səz uvutsuz tili

2204 nəgü tər əxitgil uvutluoq tüzün
saņa ətlər əmdi baoqīrsaķ əzün

2205 uvutsuz kixidə yīraķ tur yīraķ
uvutsuz bolur üstərigli ķaraķ

2206 uvutsuz yüzi kərsə ətsiz səņük
uvutsuz əzi kərsə pütməz ərük

2207 uvuț birlə yalņuķ yüzi suvlanur
uvut bolsa ətrü ķəzi suvlanur

2208 yüzi kərki ķərklüg kərək ḥəm yülüg
ķīlīnqi kəni təgsə həlķķa ülüg

2209 ķīlīnqi kəni bolsa ķīlķī oņay
munīņdīn təgir həlķķa əḍgü yīl ay

2210 kəni bolmasa ixtə ixqi baxī
ķamuoq əgri boldī bu bəglər ixi

2199 ئۇياتلىق، كوزى توق، ئىشەنچلىك كىرەك
ئۇياتسىز جىمىدىن ياماندۇر دىمەك.

2200 كوزى توق كىرەك، مالغا قىزغانمىسا،
كوزى ئاچ ئۇ تويماس، بۇ دۇنيا يىسە.

2201 كىشىنىڭ سەرخىلى ئۇياتلىق كىشى،
ئۇياتلىق كىشىدۇر كىشىلەر بىشى.

2202 ئۇياتلىق كىشىگە پۈتۈن ئىشنى بەر،
ئۇياتلە جاھالەت ئىشىگىن ئىتەر.

2203 ئۇياتسىز كىشىدۇر كىشى رەزىلى،
دۇرۇس سوز سوزلىمەس ئۇياتسىز تىلى.

2204 ئۇياتلىق مۇلايىم نىمە دەر ئىشىت،
كويۇنگەچ ساڭا ئۇ قىلىپ بىر ئوكۇت:

2205 ئۇياتسىز كىشىدىن يىراق تۇر يىراق،
ئۇياتسىز كوزىدە خۇنۇك بىر قاراق.

2206 بىر كوشىسىز سۇڭەكتۇر ئۇياتسىز يۇزى،
ئىتىلمەس توشۇكتۇر ئۇياتسىز كوزى.

2207 ئۇيات بىرلە ئەر ئابرويلۇق بولۇر،
ئۇيات بىرلە ئادەم كوزى نۇرلىنۇر.

2208 چىراي ھەم كىلىشكەن ساقال-چاچ كىرەك،
ئۇز خۇلقى خەلققە ئۇلۇش بولغىدەك.

2209 قىلىغى دۇرۇس بولسا، خۇلقى ئوڭاي،
تىگەر ياخشىلىق ئەلگە ئۇندىن يىل-ئاي.

2210 دۇرۇس بولمىسا ئىشتا ئىشچى بىشى،
بولۇر ئەگرى پۈتۈنلەي بەگلەر ئىشى.

2211 kenilik pütünlük kərək ixqikə
anīn pütsə bəglər ixin bə̧rgükə

2212 bu kerklüg kixi ķīlķī kerklüg bolur
ķīlīnq bolsa kerklüg ə̧l asçī tolur

C117
2213 kimiņ bolsa kerklüg yüzi tax ezi
taxī təg yə̧mə kerklüg ol iq yüzi

B168
2214 nəgü tə̧r əxitgil sīnamīx kixi
sīnap əḑgü ə̧sizni bilmix kixi

2215 kixi kerkiņə iq ķīlīķī ə̧x ol
yüzi kerki birlə ķīlīnqī tux ol

2216 taxī kersə tap tut iqiņə tanuķ
taxī təg iqi ol iqi təg tax ol

2217 yüļüg bolsa ķaxīçī bolur ol wəzir
wəzir bolsa ķaxīçī ixi kəḑ yorīr

2218 saķīxqī kərək bolsa bilgə tətik
bilik birlə bilsə bu türlüg bitik

2219 wəzir ixi barqa saķīxlar bolur
saķīx bilməsə ixqi ixi ķalur

2220 saķīx birlə saķlar kixi ix küḑük
saķīxīn səqər ər yīl ay kün eḑüg

2221 saķīx saķīīķīn boldī atī saķīx
kerü barsa saķīx ə̧ḑi ek saķ ix

2222 tətik bolmasa ix oņarmaz kixi
tətiklik bilə ķīldī yalņuķ ixi

2211 كىرەكتۇر دۇرۇسلۇق، ئىشەنچ ئىشچىغا،
تاپشۇرسۇن بەگ ئىشنى ئىشىنىپ ئاڭا.

2212 چىرايلىق كىشى خۇلقى كوركەم بولۇر،
گۈزەل بولسا خۇلقى، ئەلـگە نەپ تېگۈر.

2213 كىشىكى گۈزەلدۇر يۈزى ھەم ئۆزى،
تېشىدەك چىرايـلىق بولۇر ئىچ يۈزى.

2214 نىمە دەر، ئىشىتـكىن، سىنىغان كىشى،
سىناپ ياخشى-يامانىنى بىلگەن كىشى:

2215 كىشىنىڭ كوركىگە ئىچىدۇر ئاداش،
يۈزى كوركى بىرلە قىلىغى قاياش.

2216 تېشىنى كورۇپ بىل ئىچىگە كۆۋا،
ئىچى ھەم بولۇر ئۇ تېشىغا ئوخـشاش.

2217 ۋەزىردە بە ھەيۋەت بولغاي ساقال-چاچ،
بەھەيۋەت بولسا ئۇ، ئىش تاپار راۋاج.

2218 ھىساپ بىلـسۇن ھەم بولسۇن ئالىم، تېتىك،
بىلىم بىرلە بىلسۇن ئۇ تۇرلۇك بىتىك.

2219 ۋەزىر ئىشى ھەممە ھىساپلە بولۇر،
ھىساپ بىلمىسە ئىشچى، ئىشى قالۇر.

2220 كىشى ئىش-كۈشنى ھىساپـلاپ قىلار،
يىل-ئاي، كۈن ۋاقتنى ھىساپلاپ تاپار.

2221 ھىساپ ساقلىغىدىن ئاتالدى "ساقىش"،
كورەرسەن، ھىساپ ئۇ ئۆزى بەك ساق ئىش.

2222 تېتىك بولمىسا، ئىش قىلالماس كىشى،
تېتىكلىك بىلە قىلدى ئىنسان ئىشى.

2223 bitik birlə yalnuk bitir bilmixin
bitisə bilür ər nəgü kïlmïxïn

2224 bitiklik nixanï turur bu bitik
bitik bilgüqi ər bolur kəḍ tətik

2225 bitik bilməz ərsə apa oqlanï
nəgü bilgəy ərdi yïl ay kün sanï

2226 bitip koḍmasa ərdi bilgə bitik
sakïxka nəgü ərdi al yan ətik

2227 tərütməzdə axnu bayat bu 'aləm
tərütti yorïttï bu ləwḥ-u kələm

C118

2228 fərixtə bitir kul nəgü kïlmïxïn
iḍi ətrü aydur yarïn ol ixin

2229 kərək kenli koḍkï ma yumxak tili
bu ol kər kixikə səvitür yolï

A80 B169

2230 kenül koḍkï bolsa səvitür kixig
səvitmix kixilər avïtur ixig

2231 nəgü tər əxitgil kər alqak amul
nə əḍgü bolur ərkə koḍkï kenül

2232 boḍunda səvüg boldï koḍkï kixi
səvügsüz bolur künli katkï kixi

2233 uluqluk uzun yər kixi koḍkïsï
bəḍüklükkə təgməz boḍun katkïsï

2234 wəzirlikka artuk pütün ər kərək
okïqlï bitikli kəḍ əglüg kərək

2235 tili kenli bir həm kilinqi keni
uvutluoq baoqirsak boḍunda qini

2236 kezi tok oḍuoq sak biligli ixig
aḍiroqan yaraoqlioq yaraoqsiz kixig

2237 tapuoqsak nə ezkəy yənə əymənük
əmanət bilə bolsa kenli süzüg

2238 tükəl kimdə bolsa bu ərdəm bilik
wəzirlik anar bərsə boloqay əlig

2239 bu yanlioq kixi bolsa bəgkə wəzir
bəgi birlə boḍni tüz inqkə təgir

2240 tiləkqə tükəl boloqa əlig ixi
etilgəy əli həm bayuoqay kixi

2241 wəzir bolsa əlkə yaraoqsiz yavuz
ol əl boḍni buzlur qioqay bayi tüz

2242 wəzir əḍgü bolsa boḍunka asioq
boḍun asoqi birlə əligkə tatioq

2243 nəgü tər əxitgil ay bilki egüz
bilik birlə kenli yarunmix kegüz

C119
2244 bəgi əḍgü bolsa nə kenli tili
tutar ixqiləri kenilik yoli

B170
2245 kali bolsa bəglər bu küqkəy əsiz
anin ixqiləri buzar əḍgü iz

2246 bəgi əḍgü bolsa anin ixqisi
bolur kilki əḍgü təgürməz yasi

2247 əsiz bolmaqïnqa bu bəglər bakïn
əsizig yakurmaz ezinə yakïn

2248 əsiz kayda bolsa əsizlər bilə
ay ədgü yorï sən əx ədgü tilə

2249 əsiz ədgü birlə yaraxmaz bolur
keni əgri birlə kürəxməz bolur

2250 kara tün yaruk künkə yakmaz yaqïuk
yaxïl suv kïzïl otka bolmaz konuk

2251 bilixməz kixig sən biləyin təsə
bilixin ayïtqïl ukulqay basa

2252 kamuq nən katïldï ez ügri bilə
keni tur katïlma sən əgri bilə

2253 bu sezkə tanukï bu bəyt ol okï
bu bəytig okï sən kenülkə tokï

2254 yorïqlï uquqlï kamuq nənni ker
tutar ezkə əx tux ezi tənni ker

2255 əsiz ədgü birlə katïlmaz kaqar
kamuq nənkə yanzaq bu bir yanni kər

2256 wəzir bəgkə tutqï kənəxqi bolur
kənəxqi kixilər tənəxqi bolur

2257 əsizkə katïlma kara ədgüsi
əsiz boldï kïlkï aqïr yüdgüsi

2258 bu bəglər yakïn tutsa ədgü kixi
atï ədgü kaldï həm əl kün ixi

2247 يامان بولمىغۇنچە بۇ بەگ، دىققەت ئەت،
يولاتماس يامانىنى ئۆزىگە پەقەت.

2248 يامان قايدا بولسا يامانلار بىلە،
ئەي ياخشى، يۈرۈپ ياخشى يولـداش تىلە.

2249 يامان ياخشى بىرلە ياراشماس بولۇر،
تۈز ئەگرى بىلەن چىقىشالماس بولۇر.

2250 قارا تۈن، يورۇق كۈن ئاراسى يىراق،
يېشىل سۇ قىزىل ئوتقا بولماس قوناق[136].

2251 تونۇشىسىز كىشىنى بىلەيمەن دىسەڭ،
تونۇشتىن سورىغىن، بىلۇرسەن ئۆزەڭ.

2252 يۈرەر ئوز توپى بىرلە هەر بىرنىمە،
دۈرۈس بول، ئەگرىگە قوشۇلۇپ يۈرمە.

2253 بۇ سوزنىڭ گۇۋاسى بۇ بىيتتۇر، ئوقى،
بۇ بىيتنى ئوقۇپ سەن كوڭۇلگە توقى:

2254 جىمىكى ماڭار هەم ئۇچار نەرسىلەر،
ئۆزى تەڭتۇشىن ئۆزگە يولداش ئېتەر.

2255 يامان ياخشى بىرلە قوشۇلماس، قاچار،
ئويۇمغا مىسال ئۇشبۇ تەمسىل يېتەر.

2256 ۋەزىر بەككە دائىم كېڭەشچى بولۇر،
كېڭەشچى كىشىلەر قىياسچى بولۇر.

2257 يامانغا قوشۇلما، قارا ياخشىسى،
بولۇر يامان خۇلقى، ئېغىر بوخچىسى.

2258 ئۆزىگە يېقىن تۇتسا ياخشىنى خان،
تېپىپ ياخشى ئات، ئەل تۈزىلەر هامان.

2259 ئەگەر بەگ ياماننى يېقىن يولتۇر،
ئېتى ھەممە دولەت ئىشى بۇزىلۇر.

2260 مۇشۇنداق ۋەزىر گەر تېپىلسا، ئى خان،
ياشار خان ھوزۇردا، خەلق ئۇخلار ئامان.

2261 يېتۇر مەقسەدىگە ئۇنىلڭ بىرلە خان،
بولۇر ئىش ئوڭۇشلۇق، نە ئولسا زامان.

2262 بولۇپ باي خەلقى، ئەل ئوبدان تۈزىلۇر،
ھاياتى تاپار بەخت، غەزىنە تولۇر.

2263 قېرىماس بولۇپ ئېتى مەڭگۈ قالۇر،
قېرىپ ئۆلسىمۇ، ئورنى ياخشى بولۇر.

2264 بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيا بولۇپ بەختىيار،
سائادەت ئىچىدە ئۇ مەڭگۈ ياشار.

ئېلىگنىڭ ئوگدۈلمىشكە سوئالى

2265 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇ سوزنى پۈتۈن،
تولا ياخشى سوزلەر قىلىندى بۇ كۈن.

2266 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى بۇ ئەسكەر بېشى،
نىچۇك قىلماق كېرەك بۇ بەگلەر ئىشى؟

2267 ئىشىن ئىشلىسە ھەم ئەسكەر باشلىسا،
ئىشى باشقا چىقسا، خاتالاشمىسا.

2268 دىگىل سەن ماڭا كىم بۇ ئىشقا يارار،
سۈرۈپ ياۋ لەشكىرىن، قىلۇر تارى-مار؟

30

ӨGDÜLMIX ӨLIGKӘ SÜ BAXLAR ӘR NӘGÜ TӘG KӘRӘKIN AYUR

2269 yanut bęrdi ɵgdülmix aydi ęlig
yaoqïka tuqï bolsu üstəņ əlig

2270 səziksiz kərək bəgkə sü baxqïsï
yaraxmaz yaoqïdïn kɵtürsə usï

2271 bu ixkə ędi kurq katïoq ər kərək
baxïnda kəqürmix tükəl toņ yürək

2272 ędi ɵk uluoq ix bu sü baxlamak
qərik tüzməki həm yaoqïnï sïmak

C121
2273 talu ər kərək sak bu ixkə oduoq
aņar təgməsə bir usalïn yoduoq

B172
2274 akï alp atïm bolsa alqak kɵņül
tuzï ətməki kəņ nə kïlkï amul

2275 aḳï boloƣu artuḳ sü baxlar kixi
tẹrilsə aṇar etrü eḍrüm baxï

2276 üləsə ər atḳa ḳamuƣ bar malïn
adax ḳoldax ərdəx tutunsa ḳalïn

2277 eziṇə bir at ton tolum ḳoḍsa tap
qavïḳsa azunda atïn yaḍsa tap

2278 oƣul ḳïz kixim tẹp nəṇin ẹrkməsə
ya yẹr suv baƣïm tẹp kümüx tẹrməsə

2279 ḳïlïqïn tiləsə ḳamuƣ arzusïn
urup alsa bẹrsə bəḍütsə küsin

2280 yẹtürsə iqürsə kəḍürsə kəḍim
at üstəm ḳïz oƣlan bu bẹrsə təlim

2281 aṇar tẹrlür etrü kər ərsig ərən
səvüg jan yuluƣlap yatur taƣ ḳayan

2282 yürəklig kərək artuḳ eglüg kərək
kegüzlüg kərək ḥəm keṇüllüg kərək

2283 yaƣïda kərəksiz yürəksiz kixi
yürəksiz kixi ol tixilər ixi

2284 yürəksiz kixilər qərik artatur
qərik artasa ər ərig artatur

2285 yaƣïda yürəklig səringü kərək
yaƣï at kəmixsə tẹringü kərək

2286 ayïḳlïƣ turur bu elüm bəlgülüg
eḍi kəlməginqə ər elməz külüg

2275 سېخى بولسا قوشۇننى باشلار كىشى،
يىغلىغاي ئاتا خىل كىشىلەر بېشى.

2276 چېرىككە ئۆلەشتۈرسە بار مېلىنى،
ئاداش-دوست ۋە قولداش تۇتسا ھەممىنى.

2277 ئۆزىگە بىر ئات، تون، قورال بەس ئېرۇر،
جاھانغا ئېتى بولسا مەشھۇر، يېتەر.

2278 ئوغۇل-قىز غېمىن دەپ مېلىن يىغمىسا،
بىغىم، سۇ، يېرىم دەپ كۆمۈش تاپمىسا.

2279 قىلىچتىن ئىستىسە پۈتۈن مەقسىدىن،
بۇلاپ ئالسا، بەرسە، يېيىپ شوھرىتىن؛

2280 يىگۈزسە، ئىچۈرسە، كىيگۈزسە كىيىم،
قورال، ئات، قىز-ئوغلان بېرىپ كوپ قىبتىم.

2281 شۇ ھالدا يىغىلۇر باتۇرلار ئاڭا،
شىرىن جان پىدالاپ، ياتۇر تاغ-قىيا.

2282 ئەقىللىق كېرەك ھەم يۈرەكلىك كېرەك،
جەسۇرلۇق كېرەك، كەڭ كوڭۇللۇك كېرەك.

2283 سوقۇشتا كېرەكسىز يۈرەكسىز كىشى،
يۈرەكسىز كىشى ئۇ چىشى ئوخشىشى.

2284 يۈرەكسىز كىشى ئۇ قوشۇنىن بۇزار،
بۇزۇلسا قوشۇن، ئەر بىر-بىرىن بۇزار.

2285 ئۇرۇشتا يۈرەكلىك، چىداملىق كېرەك،
سىلىپ كەلسە ياۋ ئات، يىغىلماق كېرەك.

2286 بولۇر ۋاقتى ئولۇمنىڭ نە ھالدا ئىسە،
يىگىت ئولمىگەي تا ئەجەل كەلمىسە.

2287 nəgü tər əxitgil aziqliq kür ər
elümüg unitsa yaqisin urar

B173 C122

2288 kixi eḑsüz elməz anadin toqup
nəlük korkar ezüŋ yaqini kerüp

2289 yaqika yaliŋ təg ərən təg urux
əjəlsiz elüm bolmaz ezkə bolup

2290 uvutluq kərək ər uvuti üqün
yaqi birlə karxur kaḑitmaz eqün

A86

2291 uvut birlə yalnuk yaqisin saqar
yaqida əŋ axnu uvutsuz kaqar

2292 uvutka bolup korklik alplik kilur
egünqkə bolup ər ezin eldürür

2293 yürəklig təgüqi uvutluq bolur
uvutluq kixi elsə urxu elür

2294 kilinqi oŋay bolsa koḑki keŋül
boḑunka səvitür ezin bu yaŋ ol

2295 isitür kixi keŋlin alqak kixi
yiratur ərənig tili əl puxi

2296 bəḑük tutsa keŋlin bu sü baxlar ər
səziksiz yaqidin bu ər bərgə yər

2297 bu keŋli bədük ər usallik kilur
usal ər ya buzlur ya eḑsüz elür

2298 kür ərsig kərək bolsa kaxiq yülüg
yaḑilsa ati bolsa qavluq külüg

2287 نىمە دەر، ئىشتىكىن، غەيۇر، جەسۇر ئەر،
ئۆلۈمنى ئۇنۇتۇپ، ياۋنى ئۇرۇر ئەر؛

2288 كىشى ۋاقىتسىز ئۆلمەس ئانادىن تۇغۇپ،
نىچۈن قورقادۇرسەن ئۆزەڭ ياۋ كورۇپ؟

2289 يېغىغا يېلىڭ تەگ، يىگىتتەك ئۇرۇش،
ئەجەل يەتمىگۈنچە، ھېچ بولماس ئۆلۈش.

2290 كىرەك ئەرگە ئۆيات، ئۆياتلىق ئۈچۈن،
ئۇرار ياۋنى تا ئالمىغۇنچە ئۈچۈن.

2291 ئۆيات بىرلە ئىنسان ياۋنى يوق قىلار،
ئۇرۇشتا ئەڭ ئاۋال ئۆياتسىز قاچار.

2292 قورقاقمۇ ئۆيۈلۈپ باتۇرلۇق قىلۇر،
ماختىلىش ئۈچۈن ئۇ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈر.

2293 يۈرەكلىك ئاتالغان ئۆياتلىق بولۇر،
ئۆياتلىق ئەر ئۆلسە ئۇرۇشۇپ ئۆلۈر.

2294 قوشۇن باشى بولسا گەمتەر، ئۇلايىم،
خەلققە سۆيدۈرەر ئۆزىنى ئۇ دائىم

2295 ئىستۇر كىشىنى كىچىك دىل كىشى،
قاچۇرار كىشىنى ئىتتىك تىل كىشى.

2296 قوماندان ئۆزىنى تۇتاركەن يوغان،
يىگەي دۈشمەنىدىن تاياق بىگۇمان.

2297 تەكەببۇر كىشىلەر غاپىللىق قىلۇر،
غاپىللار بۇزۇلۇر، يا بىۋاخ ئۆلۈر.

2298 ئېتىم چىقسۇن دىسە ئۇ، بولسۇن جەسۇر،
ساقال-ساچى رەتلىك، بەھەيۋەت، غەيۇر.

2299 ȩsizlərkə ķaxïoq kərək ķorķsalar
yavaxlarķa əḑgü kərək səvsələr

2300 siyasət yorïtoqu kərək sü baxï
siyasətķa axlïoq bolur sü ixi

2301 siyasət yorïtsa sü baxlïoq bolur
süsi baxlïoq ərsə ər axlïoq bolur

C123
2302 ķayu sü bolur bolsa baxsïz boxaņ
ux ol sü buzuldï ȩlig kȩq yaxaņ

B174
2303 ȩsizlərkə ḩəxmət siyasət kərək
yana əḑgükə tutqï ḩurmət kərək

2304 təgür əḑgülərkə tükəl əḑgülük
səvinqin tiləgü yüḑürməgü yük

2305 bu əḑgüg tilər barqa yalņuķ turup
kixi ķul bolur ərkə əḑgü bulup

2306 nəgü tȩr əxitgil ay ķilķï tüzün
bu bəytig oķïoqïl avïnoqïl ȩzün

2307 box azad kixi barqa əḑgü ķulï
sən əḑgü ķïlu aq kȩnilik yolï

2308 kixilik ķïlurķa kixi bol tuxï
kixi mundaoq urdï kixilik ulï

2309 kərək sü baxïņa bu bir ķaq ķïlïķ
yaoqïķa yüz ursa bu tüzsə yorïķ

2310 yaoqïda kȩr arslan yürəki kərək
ķarïxtuķta əsri biləki kərək

2299 يامانغا ھەيۋەت كېرەك، قورقۇتقىلى،
يۇۋاشلارغا ياخشىلىق، سويىدۇرگىلى.

2300 سىياسەت يورۇتسۇن قوشۇننىڭ بېشى،
سىياسەتكە باغلىق قوشۇننىڭ ئىشى.

2301 سىياسەتلە قالماس قوشۇن باشچىسىز،
باش ئولسا، ئۇيۇشقاي قوشۇن شۇبھىسىز.

2302 قايۇ بىر قوشۇن بولسا باشسىز، بوشاڭ،
بۇزۇلۇر ئۇ قوشۇن، ئەي خان، كوپ ياشاڭ.

2303 يامانلارغا ھەيۋەت، سىياسەت كېرەك،
يانا ياخشىغا دائىم ھورمەت كېرەك.

2304 پۈتۈن ياخشىغا ياخشىلىق قىل تولۇق،
ئۇلارنى سويۇندۇر، سالما ئېغىر يۈك.

2305 تىلەر ياخشىلىق ھەممە كىشى ئاختۇرۇپ،
كىشى قۇل بولۇر ئەرگە، ياخشىلىق كورۇپ.

2306 مۇلايىم خۇي كىشى نە دەيدۇ، ئىشىت،
تەسەللىي بەر ئۇزگە، ئوقۇپ بۇ بېيىت:

2307 ئازات-ھور كىشىلەر ياخشىلىق قۇلى،
قىلىپ ياخشىلىق ئاچ دۇرۇسلۇق يولى.

2308 كىشىلىك قىلىشقا كىشى بول ھامان،
كىشى قۇردى شۇنداق كىشىلىك يولى.

2309 كېرەك بۇ قانچە ئىش قوماندان ئۇچۇن،
يۇرۇش قىلغاندا ياۋغا، تۈزەپ يول-يوسۇن:

2310 سوقۇشقاندا يولۋاس يۈرەكلىك كېرەك،
تۇتۇشقاندا يىلقۇز بىلەكلىك كېرەك.

2311 توڭگۈز كەبى تەرسا، بورىدەك كۈچى،
ئېيىقتەك ئېتىلغاق، قوتازدەك ئۈچى.

2312 ئۇ بولسۇن ھىلىگەر قىزىل تۈلكىدەك،
ئاداۋەتچى بولسۇن بۆغىرا تۆگىدەك.

2313 سېغىزخاندىن سەگەكرەك بولسۇن ئۆزى،
كورسە قىيا قوزغىنىدەك يىراقنى كوزى.

2314 قارا، بولسۇن ھىممەتتە ئۇ ئارسىلان،
كېچەسى ھۇقۇشتەك ئويغاق ھەر زامان.

2315 مۇشۇ خىل سۈپەتلە ئۇ جەڭچى بولۇر،
بولۇر جەڭچى ھەمدە يارامچى بولۇر.

2316 بۇ جەڭچى ياراغلىق كىشىدۇر داۋام،
ئۇرۇپ ياۋنى تار-مار قىلىشتا تامام.

2317 ئۆزى ھەم نېنى، ئېشى كەڭ بولغۇلۇق،
ئاتا ئات، قورال، تونمۇ تەڭ بەرگۈلۇق.

2318 ئاش-ئىچمەك، تۇزۇ-نان ئەر ئاتىن يايۇر،
يىمەك-ئىچمەك تىرىكلىك ئىلاجى ئېرۇر.

2319 نىمە دەر ئىشتىكىن ئىلى ئاتلىغى:
تۇزۇ-ناننى كەڭ قىل، كىشى قۇتلۇغى.

2320 يىگۈز نان-تۇزۇڭنى شوھرەت ئىستىسەڭ،
شۇ ئىشلارنى قىلغىن ھايات تىلىسەڭ.

2321 ئىشەنچلىك، سېخى-مەرت كىشىلىك ئېتەر،
تۇزۇ-نان ھەققى دەپ ئەز ھەققىن ئۆتەر.

2322 ئۇلۇغلۇق تىلەسەڭ ئاش، ئىچمەك تارات،
تاپار ئاش بىلەن ئەر ئۇزۇراق ھايات.

2323 kərək həyl baxīṇa bu bir ḳaq ḳīlīḳ
ətilsə ixi ətrü tüzsə yorīḳ

2324 sezi qīn kərək bolsa ḳəwli pütün
uluq bolsa yaloqan īnanmaz boḍun

2325 ikinqi aḳīlīḳ kərək bərsə nəṇ
saranḳa yumītmaz kixi aloqu yaṇ

2326 üqünqi yürəklig kərək kəgsi kür
yürəksiz yaoqī kərsə igləp yatur

2327 bu tərtünq kərək alqī ḥilə bilir
bu ḥilə bilir ərkə arslan ulīr

2328 tətimlig kərək həm topulsa qərik
yitilik kərək həm ḳomītsa ərig

2329 bu ərdəm bilə bolsa sü baxqīsī
yaoqī sanqoqa yaḍoqa yaoqīnīṇ küsi

2330 bu yaṇlīoq sü baxqī bu sü baxlasa
əlig buloqa duxman əzə ixləsə

C125
2331 yüz ursa yaoqīḳa bu sü baxqīsī
oḍuoq turoqu tüṇ kün kətərsə usī

2332 əküx ər kərəksiz ər əḍrüm kərək
ər əḍrüm bolunsa tolum tüm kərək

B176
2333 əküx sü qərik ərsə baxsīz bolur
bu baxsīz qərik sü yürəksiz bolur

2334 sīnamīx yaoqīqī kixi təṇləmix
on iki miṇ ər sü əküx sü təmix

2323 كېرەك بۇ قانچە ئىش قوماندان ئۈچۈن،
ئىشنى رەتلىسە، تۈزەپ يول-يوسۇن:

2324 سوزى چىن، ئېيتقىنى راست ئولسۇن تامام،
ئۇلۇغ بولسا يالغانچى، يۈتمەس ئاۋام.

2325 ئىككىنچى، سېخىلىق، بېرىشتۇر ئىشى،
بېخىلغا يولىماس ئالارمەن كىشى.

2326 ئۈچىنچى، يۈرەكلىك ۋە بولسۇن جەسۇر،
يۈرەكسىز ياۋنى كورسە ئاغرىپ ياتۇر.

2327 تۆتىنچى، ئۇ بىلسۇن ھىلە ۋە پىلان،
تۇتۇر ھىلە بىرلە كىشى ئارسلان.

2328 قوشۇننى بوسۇشكە چىلىق ئولماق كېرەك،
چېرىك قوزغىتىشقا تېز ئولماق كېرەك.

2329 قوماندادا بولسا بۇ خىسلەت ئەگەر،
يېگىپ يېغىنى، ھەيۋىسىن يوق ئېتەر.

2330 قوشۇننى باشلىسا شۇ خىل قوماندان،
قولى ئۈستۈن بولۇر دۈشمەنگە ھامان.

2331 قوشۇن باشلىغى ياۋغا بولسا دۇچار،
كۈنۈ-تۈن بولغۇلۇق ئويغاق ۋە ھوشيار.

2332 كېرەكمەس كوپ چېرىك، چېرىك خىل كېرەك،
چېرىككە خىللانغان خىل قورال كېرەك.

2333 قوشۇن سانى كوپ بولسا باشسىز بولۇر،
قوشۇن بولسا باشسىز، يۈرەكسىز بولۇر.

2334 سىناغان بىر ھەربى قىياسەن دىمىش،
ئون ئىككى مىڭ ئەرلىك قوشۇن كوپ ئىمىش.

2335 qərik sanqmïx alp ər tutuzmïx ayu
mana tert min ər sü tükəl sü təyü

2336 kalïn sü yayïlsa iqin buloqaxur
anï ətsə bolmaz yaraoqsïz tuxur

2337 qavïkmïx kür alp ər yəmə sezləmix
ər ədrüm kərək sü tolumluoq təmix

2338 nəgü tər atïkmïx yaoqïqï əxit
bu sez əxtip etrü ezünkə ix ət

2339 eküx sü tiləmə ər ədrüm tilə
ər ədrüm tilə həm tolum tüm bilə

2340 ətiklig az ədgü eküxtə kerü
təlim tuxtï artak eküx sü bilə

2341 yaoqïka kalï yortsa sü baxlar ər
yakïn tutoqu ezkə yaoqïoq ixlər ər

2342 adïroqu edürgü yəzək tutoqakï
yïrak tutoqu saklap kezi kuloqakï

2343 yəzək həm təlim yətsə tutoqak kətip
yaoqïoq basoqu bolsa urunsa kayïp

C126
2344 süsin ətsə yapsa ma yortuoq tüzüp
kədin kalmasa ər ya endün ozup

2345 tüxün bilsə yortuoq tüzə bilsə kəd
ər at tutsa sakqï oduoq tursa kəd

2346 yorïkïn küdəzəsə 'ələm baxlar ər
eni turmasa bir yaoqïoq ixlər ər

2347 tüxürsə toyuƣ kəḍ kərüp bərk yə̣rig
yīraⱪ īḍmasa tiḍsa yīƣsa ərig

B177
2348 usal bolmasa bolsa artuⱪ oḍuƣ
usal bolsa təgrür basīmqī yoḍuƣ

2349 yaƣīⱪa yaƣusa yəzəkin alu
tüxürsə toyuƣ kərsə ot suv talu

2350 süsin kəḍ küḍəzsə til īqƣīnmasa
süsi az əküxin yaƣī bilməsə

2351 ⱪatīƣlanƣu axnu til alƣu kərək
bu tildin yaƣī ⱪīlkī bilgü kərək

2352 aŋar təŋləsə ətrü ə̣tsə ixin
yaƣī boynī yənqsə kə̣tərsə baxīn

A88
2353 bu saⱪlīⱪ bolur ⱨəm oḍuƣluⱪ bolur
yaƣīda ⱪayusī saⱪ ərsə unur

2354 oḍuƣ bəg səzi kər bəkə yolqīlīƣ
kər arslaŋ münügli ⱪīlīq ⱪamqīlīƣ

2355 yaƣī sanqƣuⱪa tutƣu iki tolum
bu iki tolumdīn yaƣī yə̣r əlüm

2356 əŋ axnu yaƣīⱪa kərək ⱨilə al
bu ⱨilə bilə ⱪīl yaƣī məŋzi al

2357 ikinqi bu saⱪlīⱪ oḍuƣluⱪ turur
ⱪayusī saⱪ ərsə ol üstəŋ bolur

2358 ⱪayusī saⱪ ərsə yaƣīda oḍuƣ
sə̣ziksiz yaƣīⱪa bu təgrür yoḍuƣ

2347 قوشۇننى چۈشۈرسۇن پۇختا جاي كۆرۈپ،
يىراق كەتمىسۇن ئۇ، تۇرسۇن توپ بولۇپ.

2348 غەپلەتتە قالمىسۇن، بولسۇن ئۇ ھوشيار،
غاپىل بولسا، دۈشمەن زىيانلار ئۇرار.

2349 يېقىنلاشسا ياۋغا دېرەكىن ئېلىپ،
قارارگاھ قۇرسۇن ئۇ ئوت-سۇنى كۆرۈپ.

2350 قوشۇننى كۆزەتسۇن، ئۇ تىل[139] بەرمىسۇن،
قوشۇن ئازمۇ-كۆپ ياۋ ئۇنى بىلمىسۇن.

2351 ئەڭ ئاۋۋال تىرىشىپ تىل ئالماق كېرەك،
بۇ تىلدىن ياۋ ھالىنى بىلمەك كېرەك.

2352 ئىشىنى شۇنىڭغا قاراپ ئىشلىسۇن،
كېسىپ ياۋ بېشىنى بوينىن يەنچىسۇن.

2353 مانا شۇ ھوشيارلىق، ئويغاقلىق بولۇر،
سوقۇشتا كىم ھوشيار بولسا شۇ ئۇتۇر.

2354 بېگى ئويغاق قوشۇننىڭ ئەجدەر باشچىسى،
مىنەر ئۇ ئارسلان، قىلىچ-قامچىسى.

2355 كېرەك ياۋ يوقاتماققا ئىككى قورال،
بۇ ئىككى قورالدىن كۆرەر ياۋ زاۋال.

2356 ئەڭ ئاۋۋال كېرەكتۇر ھىلىنىڭ ئۆزى،
ياۋ ئالدانغىنىدىن قىزارسۇن يۈزى.

2357 ئىككىنچى، سەگەكلىك-ئويغاقلىق ئېرۇر،
كىم سەزگۈر، ساق ئولسا، ئۇ ئۈستۈن كېلۇر.

2358 كىم جەڭدە بولۇر ساق، ئويغاق ۋە ھوشيار،
ئۇ ياۋغا گۇمانسىز زىيانلار سالار.

C127

2359 yaqïn̡ sü təlim tutsa azrak̡ sənin̡
tok̡ïxk̡a əvinmə yaraq kər anïn̡

2360 yaraxqu yaraqï bar ərsə yarax
yok̡ ərsə yarïk̡lan bil alxïp kürəx

2361 k̡atïqlan usandur usa bas kəqə
kəqə az eküxüg nə bilgəy aqa

2362 k̡alï basquk̡a bulmasa sən yarï
yalavaq ïd̡ïp sən bar əlləx yorï

B178

2363 tilin arsïk̡ əl bol küd̡əzgil ezün̡
tok̡ïxk̡a əvinməgü kəsgil sezün̡

2364 tak̡ï bolmaz ərsə yaqï oqrasa
tok̡ïxmak̡ tiləsə ken̡ül bərməsə

2365 uzatma ïxin̡ sən qərik tər tok̡ïx
ülə nən̡ ərig eg tok̡ïx at ok̡ïx

2366 tok̡ïxïq uzatsa yaqï eglənür
eküx kersə ərnin̡ kezi egrənür

2367 nəgü tər əxitgil yaqï sanqmïx ər
baxïnda kəqürmix kezün kermix ər

2368 kerüxməz yaqïnïn̡ küsi kəd̡ yïrak̡
kerüxsə basïnur kerügli k̡arak̡

2369 yaqïk̡a yalïn̡ təg nən̡in̡ almasu
uzatsa basïttïn̡ yiti k̡ïl ad̡ak̡

2370 qərikdə bir anqa pusuqk̡a kigür
yad̡aq okqï tuxrup sən en̡dün yügür

2359 قوشۇنى كوپ ئۇلسا ياۋنىڭ، سىنىق ئاز،
سوقۇش قىلما، تىزدىن كور تەدبىرىن ساز.

2360 ياراش مۇمكىن ئۇلسا، ئۇرۇشما، ياراش،
يوق ئەرسە، ساۋۇت كەي، ئىلىشىپ تالاش.

2361 تىرىش، غەپلەتتە قوي، كېچە قىل هۇجۇم،
كېچەدە كوپ-ئازلىق بىلىنمەس چوقۇم.

2362 يېڭىشقا ئەگەرچە يەتمىسە كۈچۈڭ،
ئەۋەت سەن ئەلچىلەر، ياراشقىن ئۆزۈڭ.

2363 تىلىڭ بىرلە ئەل بول، ئۆزۈڭنى كۈزەت،
سوقۇشماققا ئالدىرما، سوزنى بەس ئەت.

2364 ئەگەر بۇمۇ بولماي، يېغى قۇترىسا،
ئۇرۇشماقنى ئىستەپ، كوڭۇل بەرمىسە،

2365 ئىشىڭنى ئۇزارتماي قوشۇن تۈز، سوقۇش،
ئاتاپ ماختا ئەرنى، تارات مال، كۈمۈش.

2366 ئۇزارسا سوقۇش، ياۋ هۇشىنى تاپۇر،
كوزى كورسە كىشى كوپنى ئوگىنۇر.

2367 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ياۋنى يەڭگەن ئەر،
بېشىدىن ئىش ئوتكەن، كوزى كوركەن ئەر:

2368 ياۋ داڭقى يىراقتا كورۇنمەستە زور،
بۇ شوهرەت كۈرەشكەندە كەملەپ كېتۇر.

2369 يېغىغا يېلىڭ تەگ، مىلىڭ ئالمىسۇن،
سوزۇلسا يېڭىلدىڭ، ئىتتىك بول يۇگۇر.

2370 چېرىكتىن بىرقىسمىنى قوي موكتۇرۇپ،
ياياق ئوقچىنى سال سەن ئالدىن يۇرۇپ.

2383 qərik kərsə alp ər kər arslan bolur
səkirtür ya əldrür ya urxu əlür

2384 yaoqï kərsə alp ər kïzartur məniz
karïxsa boḍulur kïzïl həm yaoqïz

2385 at üstəm yarïklar bolur kïp kïzïl
kïzïl kïzoqu ənlər bolur yap yaxïl

2386 yaoqï at kəmixsə sana ooqrasa
sərin arka bərmə saqïlsa basa

2387 yaoqï təprəsə sən uḍu təprəgil
ətə uḍ aḍakïn yorï turmaoqïl

A89
2388 kalï kaqsa səndin yaoqï turmasa
ərig yətgü tutoqu bulun tutmasa

C129
2389 yaoqï sanqmïx ərsig ərən bulnukup
yana əvrə sanqtï yaoqïsïn ulup

2390 yaoqï kaqsa tap kïl əḍərmə yïrak
kalï yandru yansa kaqumaz aḍak

2391 munuksa yaoqï yüz əlümkə urur
əlümkə yüz ursa kim utru turur

B180
2392 bu yərdə əzünni küḍəzgil ooqul
küḍəzgil yok ərsə əzündin tənül

2393 usal bolsa ər kər yorïrda əlür
usal bolmasa ər tiləkin bulur

2394 mana mundaoq aydï sïnamïx kixi
sïnamïx kixilər səzi səz baxï

2383 چېرىك كورسە باتۇر بولۇر ئارسلان،
قىلۇر ياۋنى يوق، يا بېرۇر ئۆزى جان.

2384 يېغى كورسە باتۇر قىزارتۇر يۈزىن،
بويايدۇ قىزىل قانغا جەڭدە ئۆزىن.

2385 ئىگەر، ئات، ساۋۇتلار بولۇر قىپ-قىزىل،
قىزارغان قىزىل يۈز بولۇر ياپ-يېشىل.

2386 يېغى ئات سېلىپ ساڭا قىلسا ھۇجۇم،
چىدا، سەن بەرمە تەن، توزۇيدۇ چوقۇم.

2387 يېغى گەر تەۋرىسە، سەنھەم تەۋرىگىن،
ئاياق ئۇرە ھازىر تۇرۇپ باپلىغىن.

2388 ئەگەر ياۋ چېكىنسە قوغلاپ تۇتمىسالڭ،
ئۇنىڭدىن يېتەرلىك ئەسىر ئالمىسالڭ،

2389 جەسۇر جەڭچىلىرىڭ سېپى بۇزۇلۇپ،
كېلەر ياۋ ھۇجۇمنى باشلاپ، بۇرۇلۇپ.

2390 يېغى قاچسا قوغلاپ ئۇزاپ كەتمىگىل،
ئەگەر قايتسا دۈشمەن، قاچالمايسەن، بىل.

2391 ياۋ ئۇلسا ئۇمتىسىز ئۆلۈمگە يۈرۈر،
ئۆلۈمدىن قوقمىغانغا كىم تەڭ كېلۇر؟

2392 شۇ پەيتتە ئۆزۈڭنى چىلڭ تۇت، سەن كۈزەت،
گەر ئەكسى بولسا، ئۆز ئۈمىدىڭ پەقەت.

2393 غاپىل بولسا ئەر، كور، يۈرەردە ئۆلۈر،
غاپىل بولمىسا ئەر، تىلەككە يېتۇر.

2394 ماڭا مۇنداق ئېيتتى ئىش كورگەن كىشى،
ئىش كورگەن، كىشىنىڭ سوزى سوز بېشى:

2395 yaoqï kaqsa tapkïl ədərmə udu
ədərtqi yədi kərsə bərgə todu

2396 yaoqïoq bir saqïtsa yana tirlüməz
otuoq suv udïtsa yana tirlüməz

2397 munukmïx kixilər elümüg kolur
elümüg koluoqlï ər eldrü elür

2398 kim ix kïlsa tərkin anar bərgü nən
ux ol nən bilə ər kïzïl kïlsa ən

2399 kim ər tutsa eggü aqïnoqu kərək
ol aqïoq bilə ər urunsa yürək

2400 yavuz egdi bulsa ədi kəd bolur
kədig egsə kəndü kaqan kin kalur

2401 ərig egsə əlgin kər arslan tutar
atïoq egsə yügrür uqarïoq yətər

2402 balïkmïx bar ərsə sən əmlət kerü
bolun bolmïx ərsə yulup ol kirü

2403 kalï elmix ərsə aoqïrlap kətür
ooqul kïz bar ərsə anar hək yətür

2404 ər at kərsə etrü səvinqlig bolur
yaoqï ooqrï bolsa səvüg jan bərür

2405 isig sez külər yüz bilə bərgü nən
bu üq nən kixikə bolur ədgü yan

2406 box azad kixilər munar kul bolur
bu kul jan yuluoqlar səvinqin kolur

2395 يېغى قاچسا بارما ئۇزاق يەرگىچە،
يىراق قوغلىغان قامچا يەر تويغىچە.

2396 يېغى بىر چېچىلسا يىغىلمىغى تەس،
سۇ ئۇتنى ئۇچۇرسە، ئۇ يانمايدۇ، بەس.

2397 ئۆمتىسىز كىشىلەر ئۆلۈمنى كۈتۇر،
ئاۋال ئۇلتۇرۇپ، ئاندىن ئۆزى ئۇلۇر.

2398 كىم ئىش قىلسا تېز ئاڭا مال بەرگۈلۈك،
بېرىپ مال، يۈزىنى قىزىل قىلغۇلۇق.

2399 ئەسىر ئالسا ماختاپ تارتۇقلاش كېرەك،
بۇ تارتۇق بىلەن بولسۇن ئەر خۇش يۈرەك.

2400 يامان ماختىلىش بىرلە ياخشى بولۇر،
ماختالسا ياخشى قاچان كېيىن قالۇر؟

2401 تۇتار قول بىلەن شىر ئەرنى ماختىساڭ،
يېتەر قۇشقا ئېتىڭ ئەگەر سىلىساڭ.

2402 داۋالات يارىدار بولسا سەن كورۇپ،
قۇتۇلدۇر ئەسىر چۇشسە، سەن قايتۇرۇپ.

2403 كوتەرگىن قەدىرلەپ ئولگەن بولسا گەر،
ئوغۇل-قىزى بولسا، ئاڭا ھەقنى بەر.

2404 سويۇنگەي قوشۇنىڭ گەر كورسە بۇنى،
قىلۇر جان پىدا ئۇ، جەڭ مەيدان كۈنى.

2405 شىرىن سوز، كۆلەر يۈز، مال-نەرسە بېرىش،
كىشىگە بۇ ئۇچ نەرسە ياخشى بىر ئىش.

2406 ئازات-ئەركىن ئەرلەر ئاڭا قۇل بولۇر،
رىزاسىن تىلەپ جان پىدالىق قىلۇر.

2407 muņar mənzər əmdi bu səz ay bəgü
kərü barsa yətrü qïn aymïx təgü

2408 külər yüz isig səz ülə nəņ tavar
box azad kixilər bu üqkə avar

2409 sən altun kümüx birlə alma ķuluoq
bu üq nəņ yuluoq kïl ķamuoqnï yavar

2410 sü baxlar kixi bolsa mundaoq kərək
anïn baxlasa sü bolur əḍgürək

2411 sən altun kümüxni üləgil nəņiņ
yuluoq ķïloqa janïn sav altun təņiņ

2412 bu üq nəņkə bolur tapuoqqï ķulï
munï tutsa bəglər ķamuoq nəņ ulï

2413 bu yaņlïoq sü baxqï bulur ərsə bəg
ixi baxķa baroqay küvənq boloqu təg

2414 bu yaņlïoq bolur ərsə sü baxlar ər
ixi barqa ẹtlip küvənqkə təgər

2415 yaraoqlïoq wəzir ķolsa andaoq kərək
sü baxqï tilər ərsə mundaoq kərək

2416 aņar ətrü bəglər ïnansa bolur
tiləmix tiləkin bəg andïn bulur

* * *

A90
2417 yana aydï əgdülmix ẹlig ķutï
iki ix bəḍük ix uluoqluķ atï

2407 بىر سۆز بار، ھېكىم، ئەمدى ئۇخشار بۇڭا،
كۆرۈپ ئويلىنىپ چىن پۈتەرسەن ئۇڭا:

2408 كۆلەر يۈز، شىرىن سۆز بىلەن بەر تاۋار،
ئازات ئەرلەر بۇ ئۈچكە كېلىپ توپلىنار.

2409 كۈمۈش بىرلە ئالتۇنغا ئالما قۇلۇڭ،
پىدا قىل بۇ ئۈچنى، ئومۇمنى يىغار.

2410 قوشۇن باشلىغى شۇنداق ئۇلماق كېرەك،
قوشۇن باشلىسا ئۇ بولۇر ئەزگۈرەك.

2411 گەر ئالتۇن-كۈمۈشنى سوغات ئەيلىسەڭ،
قىلۇرلەر پىدا جان ساپ ئالتۇنغا تەڭ.

2412 بۇ ئۈچ بىرلە خىزمەتچى بولغاي قۇلى،
بۇنى بەگ بىلگۈلۈك ھەر ئىشنىڭ ئۇلى.

2413 مۇشۇنداق قوماندان تاپسا ئەگەر خان،
ئىشى باشقا چىققاي ئىشەنچلىك ھامان.

2414 ئەگەر بولسا شۇنداق قوشۇن باشلار ئەر،
سويۇنچكە چۈشۈپ ھەر ئىشى تۈزىلەر.

2415 ياراغلىق ۋەزىر كۈتسەڭ، شۇنداق كېرەك،
قوشۇن باشلىغى دىسەڭ بۇنداق كېرەك.

2416 بەگ شۇنداق كىشىگە ئىشەنسە بولۇر،
تىلەك-مەقسىدىنى ئۇلاردىن تاپۇر.

* * *

2417 يەنە ئېيتتى ئۇگدۇلمىش: ئەي ئېلىگ قۇتى،
ئىككى ئىش بۇيۇك ھەم ئۇلۇغلۇق ئېتى:

2418 wəzir bir ikinqi sü baxlar 'ələm
birisi ḳïlïq tuttï biri ḳələm

C131

2419 bu ə̣l baƣï ɵrki bu iki tüzər
bu iki biriksə anï kim üzər

4220 ə̣ḍi artuḳ ɵḍrüm kərək bu kixi
ḳalï ɵznəsə bəgkə ə̣ltür baxï

2421 tusulsa ə̣ḍi ɵk tususï ɵküx
ḳalï ɵznəsə yasï ə̣l kənd ulux

2422 bəgi bolsa əḍgü kixi ɵḍrümi
bu iki tapuƣqï boḍun kɵḍrümi

B182

2423 bulardïn bolur ɵtrü ə̣lkə asïƣ
bu asƣï bilə ɵtrü bəgkə tatïƣ

2424 nəgü tə̣r əxitgil kɵr ə̣lqi bɵgü
bɵgü sɵzlərin bulsa ax təg yə̣gü

2425 ḳïlïq birlə aldï kɵr ə̣l alƣuqï
ḳələm birlə bastï ol ə̣l basƣuqï

2426 ḳïlïq birlə alsa bolur tərk ə̣lig
ḳələm bolmaƣïnqa basumaz əlig

2427 ḳïlïq birlə alsa ḳayu ə̣l küqün
anï sürsə bolmaz ɵküx yïl ɵqün

2428 ḳələm birlə tutsa ḳayu kənd ulux
tilək təgrür anda tɵzükə ülüx

* * *

2418 ۋەزىرلىك بىرىدۇر، ئۇنىڭدا قەلەم،
قىلىچ تۇتتى بىرسى، قولىدا ئەلەم.

2419 بۇ ئىككىسى ئەلنىڭ تەرتىۋىن تۈزەر،
بىرىكسە بۇ ئىككى ئۇنى كىم ئۈزەر؟

2420 خىللانغان بولۇشى كېرەك بۇ كىشى،
گەر بەككە زىت بولسا كېتۇرلەر بېشى.

2421 ئەگەر پايدىلىق بولسا كوپ پايدىسى،
زىت بولسا زىيانىنى ئەل- يۇرت تارتقۇسى.

2422 بەگ ئۇلسا ئەگەر ئەل سەرە-ياخشىسى،
خەلقنىڭ خىلى بولسا ئۇ ئىككىسى،

2423 بۇلاردىن تولا پايدا ئەلگە تېگۇر،
بۇ پايدا بىلەن بەككە يەتكەي ھوزۇر.

2424 ھېكىم-خان نىمە دەر ئاڭا سال قۇلاق،
ھېكىملەر سوزىن بىل ئوزۇقلۇق-تاماق:

2425 قىلىچ بىرلە ئالدى، كور، ئەل ئالغۇچى،
قەلەم بىرلە تۇتۇر يۇرتنى تۇتقۇچى.

2426 بولۇر تېز قىلىچ بىرلە يۇرت ئالغىلى،
قەلەمسىز مۇمكىن ئولماس ئەل تۇتقىلى.

2427 يۇرت ئالماق مۇمكىندۇر قىلىچ—كۈچ بىلەن،
سوراپ بولماس ئۇنى كوپ يىل ئوچ بىلەن.

2428 قەلەملە تۇتۇلسا بىرەر كەنت-شەھەر،
ئومۇمغا ئۇنىڭدىن نەسىبە تېگەر.

* * *

2429 bu ərdi ay ə̣lig ɵzüm bilmixï
munuḳï ɵtündüm ayïtmïx tuxï

Ə̣LIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

2430 ə̣lig aydï uḳtum munï bəlgülüg
taḳï bir sɵzüm bar anï ay külüg

4231 maṇa sɵzlə əmdi kɵrüp əḍgürək
uluƣ ḥajibïƣ ay nətəg ər kərək

2432 ḥajiblar ɵzələ bu bolsa uluƣ
baƣirsaklïḳin ḳïlsa janïn yuluƣ

C132
2433 küvənsə bəgi ḥəm ɵzi ḥəm ə̣li
olarḳa du'a ḳïlsa boḍnï tili

* * *

2434 ə̣lig aydï sɵzlə yẹmə bu sɵzüg
munï ma ayu bẹr yarut bu kɵzüg

2429 ئى خاقان مۇشۇلار مېنىڭ بىلگىنىم،
سورالغان ئۈچۈن مەن بۇلارنى دېدىم.

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2430 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بەلگۈلۈك بۇنى،
يانا بىر سوزۇم بار، ئېيت مەشھۇر ئۇنى.

2431 ماڭا سوزلە ئەمدى كورۇپ ئەزگۈرەك،
ئۇلۇغ ھاجىپلىققا نىچۈك ئەر كېرەك؟

2432 ئۇلۇغى شۇ بولسا، ھاجىپلار ئارا،
كويۇمچان بولۇپ قىلسا جاننى پىدا.

2433 ئىشەنسە ئاڭا بەگ ئۆزى ھەم ئېلى،
ئۇلارغا دۇئا قىلسا خەلق تىلى.

* * *

2434 ئېلىگ ئېيتتى شۇنى، سوزلە ئەمدى سەن،
يورۇتقىن كوزۇمنى جاۋابىڭ بىلەن.

31

ƏGDÜLMIX ƏLIGKƏ ULUƢ ḨAJIB-LĬĶĶA NƏGÜ TƏG ƏR KƏRƏKIN AYUR

2435 yanut bərdi əgdülmix aqtï tilin
ayur inq tirilsü əlig miņ yïlïn

2436 uluƣ ḩajib artuķ pütün qïn kərək
bu qïnlïķ bilə kəḑ pütün din kərək

B183
2437 tüp əşlï kərək əḑgü ķïlķï oņay
tusulsa boḑunķa toƣursa kün ay

2438 tüpi əḑgü bolsa ər əḑgü bolur
bu əḑgü kixi həlķķa əḑgü ķolur

2439 kixi əḑgüsindin kəlir əḑgülük
yəgü iqgü mingü taķï kəḑgülük

2440 ķïlïnqï oņay bolsa tənlər səz ək
səzüg tənlər ərniņ ixi kəḑ süzüg

ئوتتۇز بەشىنچى باپ

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئۇلۇغ ھاجىپلىققا قانداق كىشى لازىملىقى توغرىسىدا ئېلىگكە ئېيتقانلىرى

2435 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش ئاغزىنى ئېچىپ،
دېدى: ملىك ياشاسۇن ئېلىگ شاتلىنىپ.

2436 ئۇلۇغ ھاجىپ ئارتۇق پۈتۈن چىن كېرەك،
بۇ چىنلىق بىلە بەك پۈتۈن دىن كېرەك.

2437 نەسەپلىك بولسۇن ئۇ، خۇلقى ئۈز، ئوڭاي،
كورۇپ ئەل نەپسىنى، تۇغۇلسۇن كۈن-ئاي.

2438 تېگى ياخشى بولسا، بولۇر ياخشى ئەر،
بۇ ياخشى ئەر ئەلگە ياخشىلىق تىلەر.

2439 كىشى ياخشىسىدىن كېلۇر ئەزگۈلۈك،
يىمەك-ئىچمەك، مىنەرلىك ھەم كەيگۈلۈك.

2440 خۇيى ياخشى ئەر سوزنى دەگسەپ قىلۇر،
بۇ خىل ئەر ئىشى ھەم پاك-سۈزۈك بولۇر.

2453 uķuxluoq kərək ixtə artuķ oḍuoq
oḍuoqluoq bilə ixtə tutnur boḍuoq

2454 uķux bolsa asoqï əḍi ək eküx
ķamuoq əḍgülük ülgi ol bu uķux

2455 uķuxsuz kixi ol yəmixsiz yïoqaq
yəmixsiz yïoqaqïoq nəgü ķïlsun aoq

2456 uķuxluoq yəsə yər ikigün aẓun
uķuxluoq atanur atansa tüzün

2457 uķuxluoq biliklig kixi ol kixi
kixidə talusï boḍunda baxï

2458 yüzi kerki kerklüg kərək ḥəm yülüg
tooqan ersig ünlüg sezi bəlgülüg

4259 səvitür yüzi kerki kerklüglüki
yaraxur kirip qiķsa ərsiglïki

C134
2460 yülüg ərsig ərniŋ bolur ḥəxməti
bu ḥəxmət bilə ol kixi ḥurməti

2461 saķïnuķ kərək din iḍisi arïoq
arïoq bolsa ķïlķï ķïlïnqï arïoq

2462 saķïnuķ arïoq din iḍisi kixi
ərinməz ķïlur barqa yalŋuķ ixï

2463 saķïnuķ kixi yər kixi ķaḍoqusï
saķïnuķ kixi ol kixi əḍgüsi

2464 yüz utru bolur tutqï ḥajib ezi
kerür kezkə kerklüg kərək ol yüzï

2453 كىرەك ئىشتا ئەقىل، سەگەكلىك كېرەك،
سەگەكلىك بىلەن ئىش جىلۋە قىلۇر بەك.

2454 ئەقىل پايدىسى بەك تولا، زوز ئېرۇر،
جىمى ياخشىلىقلار ئەقلدىن بولۇر.

2455 ئەقىلسىز كىشىدۇر يېمىشسىز ياغاچ،
نە قىلغاي يېمىشسىز دەرەخلەرنى ئاچ؟

2356 ئەقىللىق تاپار ئۇ ھەر ئىككى جاھان،
ئالۇر ھەم ياخشى نام ئەقىللىق ھامان.

2457 ئەقىللىق، بىلىملىك كىشىدۇر كىشى،
كىشىنىڭ تولۇغى ۋە خەلقنىڭ بېشى.

2458 ھاجىپنىڭ ساقال-چاچى ئۇز بولسۇن يۈزى،
ئاۋازى ئەرەنچە ۋە ئۇچقۇق سوزى.

2459 يۈزى، ھوسنى، كوركەملىگى خۇش قىلۇر،
كىرىپ چىقسا مەردانە، ئاڭا يارىشۇر.

2460 كېلىشكەن ساقال-چاچ — كىشى ھەيۋىتى،
بۇ ھەيۋەت بولۇر ئەر كىشى ھورمىتى.

2461 كېرەك تەقۋادار، دىن ئىگىسى ئېرىبغ،
ئېرىبغ بولسا پەيلى، بولۇر خۇلق ئېرىبغ.

2462 كىشى بولسا دىندار، ئېرىبغ تەقۋادار،
كىشىنىڭ ئىشىنى ئېرىنمەي قىلار.

2463 يەر تەقۋا كىشلەر كىشى غېمىنى،
ئېرۇر تەقۋا كىشى كىشى ئۇبدىنى.

2264 تۇرار يۈزىۇ-يۈز دائىم ھاجىپ ئۆزى،
شۇڭا كوزگە چىرايلىق كورۇنسۇن يۈزى.

2465 bu kərklüg yüzüg kərsə yüz suvlanur
kəņül aqlur anda bu jan yə̧mlənür

2466 muņar məņzətü aytur əmdi bilik
biliklig səzi tut ay ķīlķī silig

B185
2467 ə̧ḍi əḍgü nəņ bu kixi kərki yüz
bu yüz kərkiņə suv iqər iki kəz

2468 ķupa kərklügüg kər ķilin əzkə fal
ixiņ əḍgü boloɣay ķamuɣ səzni üz

2469 kəņüllüg kərək həm kəḍ əglüg kərək
amul bolsa ķīlķī taķī əḍgürək

2470 kəņüllüg kixi səz unītmaz bolur
kəņülsüz səzüg kəḍ tutumaz bolur

2471 kəņül bolmasa ər kərüməz ixig
əgi bolmasa ər ə̧tüməz ixig

2472 kəņülsüz kixilər ķuruɣ kəp bolur
kəņül birlə yalņuķ ķamuɣ ix ķīlur

2473 əgi kəḍ kərək kəņli alqaķ amul
qīɣay tul yətimkə baɣīrsaķ kəņül

2474 tətiklik kərək həm tərü kəḍ bilir
azun kərki barqa tətikdin kəlir

2475 kəņül ķoḍķī bolsą ķamuɣķa kiqig
tili bolsa yumxaķ xəkərdə süqig

C135
2476 yaruķ tutsa yüz kəz kixikə külə
ķīlīnq əḍgü tutsa kixilik bilə

2465 گۈزەل يۈزنى كورگەن كىشى خوشلىنۇر،
كوڭۈل ئېچىلۇر ھەمدە جان زوقلىنۇر.

2466 بىر ئالىم ئوخشىتىپ بۇڭا ئېيتتى سوز،
بىلىملىك سوزىن تۇت، ئەي قىلىغى ئۇز:

2467 كىشىچۇن نە ياخشى نەرسە—گۈزەل يۈز،
ئىچەر سۇ بۇ يۈز كوركىدىن ئىككى كوز.

2468 قوڭۇر چاچ كۈزەلنى، كور، ئەيلە بىر پال،
ئىشىڭ ياخشى بولغاي، بولەك سوزنى ئۇز.

2469 ھاجىپلىققا ئاقىل، كوڭۈللۈك كېرەك،
بېسىق بولسا خۇلقى تېخى ئەزگۈرەك.

2470 كوڭۈللۈك كىشى سوزنى ئۇنتۇماس بولۇر،
كوڭۈلسىز كىشى سوزدە تۇرماس بولۇر.

2471 كوڭۈل بولمىسا ئەر تاپالماس ئەشىن،
ئەقىل بولمىسا ئەر قىلالماس ئىشىن.

2472 كوڭۈلسىز كىشى بىر ھەيكەلدۇر قۇرۇق،
قىلۇر ئىشنى ئىنسان كوڭۈللە تولۇق.

2473 ھاجىپ بولسۇن ئاقىل، كەمتەر، مۇلايىم،
پېقىر، تۇل، يىتىمگە كويۇنسۇن دائىم.

2474 زىرەكلىك كېرەك، ھەم بەك قانۇن بىلەر،
جاھان كوركى ھەممە زىرەكتىن كېلەر.

2475 دىلى بولسۇن ھەممە كىشىگە كىچىك،
تىلى بولسۇن يۇمشاق، شېكەردەك چۈچۈك.

2476 ئوچۇق يۈز كورۈنسۇن كىشىگە كۈلۈپ،
كىشىلىك ساقلىسۇن خۇش پېئىل بولۇپ.

2477 ئىشتكىن، تاۋازۇ كوكۈللۈك نەدەر،
كوكۈل، تىل كىچىك تۇت، ئايا قۇچاق[140] ئەر:

2478 كوكۈل تۇتسا كەمتەر كىشى بەخت تاپار،
كۆلەر يۈز، ئىسسىق سوزگە خەلق توپلىنار.

2479 كۆلەر يۈز، شىرىن سوزگە ئەر ئىسسىنۇر،
ئىسسىنسا، بۇ ئىنسان ئەسىر، قۇل بولۇر.

2480 چىداملىق بولسۇن ئۇ ھەم تۇتسۇن ئۆزىن،
كوزىن بەك كۈزەتسىپ، چىلڭ تۇتسۇن سوزىن.

2481 قۇلاقى ساق ئولسۇن، ئەقىل، ئىلمى كەڭ،
مىجەزى تۈز ئولسۇن، تىلى-كوڭلى تەڭ.

2482 پەزىلەتتە كامىل ۋە بىلسۇن بىتىك،
پۈتۈن ئىشتا ئەقلىن ئۇ قىلسۇن ئىتتىك.

2483 ئۇلۇغ ھاجىپ دىسە بولسۇن يۈز يورۇق،
كېرەك بۇ پەزىلەت، بىلىملەر تولۇق.

2484 تولا ئىنچىكە ئىش ئىرۇر ئىش ئارا،
ئەگەر دىققەت ئەتسەڭ ھاجىپلىق، قارا!

2485 كېرەك شۇ نەرسىلەر ھاجىپ بولغىلى،
تۇرۇپ باشتا ئەلگە يول كورسەتكىلى.

2486 بۇڭا ئوخشار ئەمدى بىر شائىر سوزى،
بۇ شائىر سوزىدۇر بىلىمسىز كوزى:

2487 ھاجىپلىققا ئاۋال بۇ ئون نەڭ[141] كېرەك،
ئىتتىك كوز، قۇلاق ساق، كوڭۈل كەڭ كېرەك.

2488 كۈزەل يۈز، بوي، تىل، ئاڭ، ئەقىل ۋە بىلىم،
خۇلق-مىجەز بۇلارغا تولۇق تەڭ كېرەك.

2489 uzun kəq yaxasunï əlig ezi
uluƣ ḥajib ol bəgkə kərgü kezï

2490 tərü həm toḳu eṇdi yinqkə tapuƣ
uluƣ ḥajib ətsə aqar yol ḳapuƣ

C136
2491 muṇar məṇzətü kəldi bilgə sezi
əxitsə keṇül bərsü alsu ezi

2492 uluƣ ix turur bu ḥajiblïk ixi
munï baxḳa əltməz məgər kəḍ kixï

2493 ḥajiblar ixi tut ya bəglər ixi
uluƣ ya kiqig tut etükqi kixi

2494 aƣïqï bitikqi ya ix tutoƣuqï
ya tonqï ətükqi ʻamil boloƣuqï

2495 ya yat baz yalavaq kəlix ya barïx
ꞌboxuƣ bərgü aqïƣ olarḳa təgix

2496 ḳonuḳlarï kərgü ya boƣzï yəmï
aqïƣlïƣ aqïƣsïzka ḳïlsa əmi

B187
2497 yol aƣzïnda ərsə kixi baxlaƣu
tərüsin toḳusïn yazïm ḳïlmaƣu

2498 qïƣay tul yətim ḳiṣṣə bərsə etük
anï barqa tïṇlap etünsə etük

2499 məẑalim eḍində etükqilərig
kerü alsa yol ḳïlsa bolsa ərig

2500 yana kərsə iq tax yaraƣsïzlarïƣ
ayu bərsə tïḍsa kətürsə arïƣ

2489 ياشاسۇن ئۇزۇن يىللار ئېلىگ ئۆزى،
ئۇلۇغ ھاجىپ ئېرۇر، ئۇ بەگلەر كوزى.

2490 نازۇك ئىش ئېرۇر ئۇرپ، قانۇن ۋە ئۇسۇل،
بۇنى رەتلەپ ھاجىپ ئاچار ئىشىك ـ يول.

2491 بۇڭا ئوخشىشىپ كەلدى ئالىم سوزى،
ئىشىتكەن كوڭۇل بەرسۇن ۋە بىلسۇن ئۆزى:

2492 ئۇلۇغ ئىش ئېرۇر بۇ ھاجىپلىق ئىشى،
قىلالايدۇ بۇ ئىشنى لايىق كىشى.

2493 ھاجىپ ئىشى بولسۇن ۋە يا بەگ ئىشى،
كېلەر چوڭ ـ كىچىك ئەرز ئېيتقۇچى كىشى.

2494 غەزىنىچى، خەتچى يا ئىش تۇتقۇچى،
يا تونچى، يا موزدوز ـ ھۈنەر قىلغۇچى؛

2495 يا يات ئەل ئەلچىسى كەلسە ۋە كەتسە،
ھاجىپنىڭ ئىشىدۇر ئېھسانلار ئەتسە.

2496 چۇشەر جاي، بوغۇز ـ يەم غېمىن يىگۈلۈك،
سوغاتلار بېرىش يا بەرمەس بىلگۈلۈك.

2497 يول ئاغزىدا تۇرسا كىشى باشلىسۇن،
نىزام، ئۇرپ ـ ئادەتتە خاتالاشمىسۇن.

2498 ھال ئېيتسا پېقىر، تۇل، يېتىم ئوتتۇنۇپ،
ئۇنى بەككە يەتكۈزسۇن ئۇ دەرھال بېرىپ.

2499 زۇلۇم كوركۈچىنى ئۇ ئەيلەپ قوبۇل،
سوراپ ئەھۋالنى ئۇ كورسەتسۇن يول.

2500 ئىچ ھەم سىرتتا كورسە يارامسىز قىلىق،
ئاگاھ قىلسۇن، توسسۇن، يوقاتسۇن ئېرىغ.

2501 bu yaņlïq̧ tü̧ ixlər nəqə ülgülüg
uluq̧ ḩajib əlgi təgir bəlgülüg

2502 bu ixkə basut barqa andïn kəlir
ķalï artasa ķalsa andïn ķalïr

2503 ay əlig ḩajiblarķa saķlanq̧u ol
bu ķaq yərdə artuķ ķatïq̧lanq̧u ol

2504 biri bəg sezini ķatïq̧ tutsa bərk
ikinqi ḩəwaķa uķux ķïlsa ərk

C137
2505 üqünqi kərürdə küḑəzsə ezin
tilində qïķarmasa təgmə sezin

2506 orunq olmasa ķïlsa barqa ixig
yaq̧utsa bəginə yïramïx kixig

2507 iki nəņ kixidə bolunsa əlig
aņar bərməgil ix uzatma əlig

2508 biri tildə yalq̧an qïķarsa sezin
biri əgrilik ol səkirtsə ezin

2509 bu iki ķïlinq kimdə bolsa kezi
ezüņkə yaķurma ay əlig anï

A93
2510 aḑïn üq ix ol kər tapuq̧qï ixi
küḑəzməsə andïn ezi yər baxï

2511 biri səz əxitsə ķatïq̧ tutsa bərk
biri kərsə təņsiz kezin yumsa tərk

2512 üqünqi ezin tutsa tursa kəni
səvinqin kəqürgəy bu bulmïx küni

B188

2513 nəgü tər əxitgil bəgü bilgə bəg
bu səz ixkə tutsa saņa boloqa yəg.

2514 baxīņ kolsa bəglər səzin səzləmə
yana əlkə yazma baxīņnī yəmə

2515 kara əlkə yazsa kurītur baxīn
tili səzdə yazsa uxatur tixin

2516 təlim kərmiximbar təgimsiz kixi
turup əlkə yazdī kəsildi baxī

2517 əküx mə əxittim bu til səzləmix
kəņül sīrrī aqlīp ərin baxlamīx

2518 yana aydī bilgə bəgü səzlədi
əzin tutnumaz ər baxīn yər tədi

2519 ḩajiblarka artuk küdəzgü əzüg
kərürdə kəzüg həm ətükdə səzüg

2520 ədi bolmaqīnqa əzi kirməsə
ayītmazda axnu ətük bərməsə

C138

2521 nəgü tər əxitgil ukuxluq tili
ukuxluq tili aqtī mə'ni yolī

2522 ədi bolsa kərkit məliklərkə yüz
ayīttukta səzlə tilin səzkə səz

2523 kamuq nəņkə wəkt ol ədi bəlgülüg
ədi boldī ərsə kərür iki kəz

2524 bu yaņlīq kərək barqa ərdəm bilik
uluq ḩajib ətrü uzatsa əlig

2513 بىر ئالىم ھېكىم بەگ ئىشىت قىمەدەر،
بۇ سوزگە ئەمەل قىل، ياخشىلىق كېلەر:

2514 بىشىك خالىساڭ بەگ سوزىنى دىمە،
جىنايەت قىلىپ ئەلگە باشىڭ يىمە.

2515 ئاۋام ئەلگە قىلسا گۇنا، باش كېتۇر،
خاتالاشسا تىل-سوزدە چىشى سۇنۇر.

2516 تولا كورگىنىم بار لايىقسىز كىشى،
جىنايەت قىلىپ ئەلگە، كەتتى بىشى.

2517 تولا ئاڭلىدىم مەن سوزلەۋېرىپ تىل،
يارا قىلدى ئەرنى ئىچىپ سىرنى، بىل.

2518 ئالىم ۋە ھېكىملار يانا سوزلىدى،
ئۆزىن تۇتمىغان يەر بېشىنى، دىدى.

2519 ھاجىپقا كېرەك بەك كۈزەتمەك ئۆزىن،
سوزلەشتە بەككە ھەم قاراشتا كوزىن.

2520 ۋاقىت كەلمىگۈنچە ئۆزى كىرمىسۇن،
بېگى سورىماي، ئۇتۇنۇش قىلمىسۇن.

2521 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ئەقىللىق تىلى،
ئەقىللىق تىلى ئاچتى مەنا يولى؛

2522 لايىق ۋاقتىنا كورسەت خاقانلارغا يۈز،
دىگەنگە جاۋاپ بەر، دىگىن سوزگە سوز.

2523 ھەر ئىشنىڭ ئۆزىگە لايىق ۋاقتى بار،
ۋاقىت كەلگەن ئولسا، كورەر ئىككى كوز.

2524 پەزىلەت، بىلىمدە گەر بولسا شۇ خىل،
ئۇنى چوڭ ھاجىپلىققا لايىق بىل.

*   *   *

2525 bu ərdi ay əlig ezüm bilmixi
munuki etündüm ayïtmïx tuxï

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

2526 əlig aydï uktum əxittim bu səz
takï bir səz aytur səniņdin bu ez

2527 maņa ayғil əmdi kapuғ baxlar ər
nəgü təg kərək ay bu ix ixlər ər

* * *

2525 شۇلاردۇر ئەي ئېلىك مېنىڭ بىلگىنىم،
سورالغان ئۈچۈن مەن بۇلارنى دېدىم.

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2526 ئىشىتتىم ۋە ئۇقتۇم سۆزۈڭ، دېدى خان،
يانا بىر سۆزۈم بار سوراي بۇ زامان:

2527 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى ئىشىك ئاغىسى—
بولۇشقا نېچۈك ئەر لايىق كەلگۈسى؟

32

B189

ΘGDÜLMIX ϘLIGKƏ ĶAPUOI BAXLAR ƏR NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

2528 yanut bərdi əgdülmix aydī ϙlig
əsən inq tirilgil ay ķilķī silig

2529 ķapuoı baxlar ər kəḍ baoıīrsaķ kərək
təni janī birlə tapuoısaķ kərək

2530 ķapuoıda yarutsa ķaranķu tünüg
ķapuoıda patursa yarumīx künüg

2531 tərü ḩəm toķu bilsə kīlsa tapuoı
onay bolsa ķīlķī ķīlinqī ķamuoı

2532 tuzī ətməki kən aķī bolsa kəḍ
kümüx bərsə altun ər at tərsə kəḍ

C139

2533 kəqə bolsa yatoıaķ bu yatsa burun
ayu bərsə təgmə kixikə orun

ئوتتۇز ئىككىنچى باپ

ئىشىك ئاغىسىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى ھەققىدە ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى

2528 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش، دېدى: ئەي خان،
ئەي خۇشخۇي، ياشا تېچ-ئامان كوپ زامان.

2529 ئىشىك ئاغىسى بەك كويۇمچان كېرەك،
تېنى-جانى بىرلە تىرىشچان كېرەك.

2530 ئىشىكتە يورۇتسۇن قارا تۈننى ئۇ،
ئىشىكتە پاتۇرسۇن يورۇق كۈننى ئۇ.

2531 خىزمەتتە ئۇ بىلسۇن ئۇسۇل ھەم قانۇن،
مۇلايىم بولسۇن ئۆز خۇلقىدا پۈتۈن.

2532 تۈزى، ئانى كەڭرى، سېخى بولسۇن ئۇ،
بېرىپ كۈمۈش-ئالتۇن كىشى يىغسۇن ئۇ.

2533 كېچەسى ياتاقتا يېتىشتىن بۇرۇن،
نۆۋەتچىلەرگە ئۇ كورسەتسۇن ئورۇن.

2534 azak yat baz ərsə ayïtoju kərək
oduoırak kim ərsə yaoıutoju kərək

2535 kerü bəklətip qiksa karxï kapuoı
tükəl boldï ol künki barqa tapuoı

2536 yana ərtə tursa kapuoı baxlasa
kəqə tanda turoıaknï təprətməsə

2537 kalï yol edi bolsa baxlap kirip
kerünsə hilin barqa yumoıï tərip

2538 ezi qiksa kernüp ekü̈x turmasa
kapuoıda kixi kodsa ezdə basa

2539 ər at kirsə hilqə kerünsə tezü
bu kersə yaraoılïoı yaraoısïz azu

2540 kalï yol kəsilsə kapuoı baxqïsï
yana kirgü bolsa ər at sezqisi

B190
2541 etünsə ər at etki kolsa tilək
munadmïx kixikə bu bolsa yelək

2542 alu bərsə aqïoı ker altun kümüx
kayuka at alsa kayuka yumux

2543 ərig tapnurï kim baoıïrsak səvə
tapïnmaz kayusï yorïoılï yava

2544 yaraoılïoı kayu ol asïoılïoı kayu
boluoılïoı kayu ol tusuluoı kayu

2545 etünsə bəginə bu təgmə birig
aqa adra bərsə ketürsə ərig

2534 تونۇشسىز ۋە ياتلارنى تەكشۈرسۇن ئۇ،
كىم بولسا زىرەك، ئىشقا سالسۇن ئۇ.

2535 ساراي دەرۋازىسىنى بېكىتسۇن كۈزۈپ،
سانىلۇر شۇ كۈنكى ئىش پۈتكەن بولۇپ.

2536 يانا ئەرتە قوپۇپ ئىشنى باشلىسۇن،
سەھەر-شام نۆۋەتچى تەۋرەتمىسۇن.

2537 قوبۇل ۋاقتىدا ئۆز قىسمىنى يىغىپ،
كورۇنسۇن ھەممىنى ئۇ باشلاپ كىرىپ.

2538 كورۇنسۇن-دە چىقسۇن، ئۇزۇن تۇرمىسۇن،
كىشى قويسۇن ئىشكتە، خالى قويمىسۇن.

2539 ئەگەر كىرسە خىزمەتچى توپ-توپ بولۇپ،
ياراملىق-يارامسىزنى تۇرسۇن كورۇپ.

2540 قوبۇل بىتكەندە، بولسا بىراۋنىڭ سوزى،
ئېلىپ كىرسۇن ئۇنى قايتىدىن ئوزى.

2541 دېسە كىم ئىستىگىن، تىلەسە تىلەك،
ئۇ بولسۇن بۇ مۇھتاج كىشىگە يولەك.

2542 ئېلىپ بەرسۇن ئېھسان، كور، ئالتۇن-كۈمۈش،
قايۇسىغا ئۇنۋان، قايۇسىغا ئىش.

2543 كىم ئىشنى قىلۇر چىن يۈرەكتىن سويۇپ،
كىم ئۇ زايە ئەيلەر ۋاقتىن بوش يۈرۈپ؛

2544 ياراملىقى كىمدۇر، پايدىلىقى كىم،
بولۇشلۇقى كىمدۇر، قاۋۇلراقى كىم،

2545 بۇلارنى بېگىگە دېسۇن ئۇ تولۇق،
لايىقنى ئۈستۈرسۇن، ئىزاھلاپ ئوچۇق.

2546 qïķïp əḍgü yarlïƣ təgürsə tilin
ər at keŋli mundaƣ isitsə alïn

A94
2547 ķapuƣda ə̣tə tursa oldruƣ turuƣ
tüzülsə orun ķalmasa bir ķuruƣ

C140
2548 kərü alsa yat baz kəligli kixig
aƣïr tutsa ķoldax ķïlïnmïx ixig

2549 liv ax tə̣rgi kirsə kerü ïḍsa kez
yaraƣsïzni kersə anï tïḍsa ez

2550 xirəni qïķarda kerüp saķlasa
aŋar toƣru yolda əlig təgməsə

2551 ķapuƣda qïķarsa liv ax tə̣rgini
kerü tüz ülətsə bəgi kerkini

2552 nəqə ķa təgürgü kərək bu axïƣ
ķuruƣ ķoḍmasa bir iqig ḥəm taxïƣ

2553 iki nəŋ bəḍütür bu bəglər qavï
ə̣lində tuƣï kər terində livi

2554 aḍïn ma iki nəŋ ķapuƣ kerki ol
bəḍütür bəg atïn aqar ķutķa yol

2555 uluƣ ḥajibï bolsa azad kixi
taķï bir yaraƣlïƣ ķapuƣ ə̣l baxï

B191
2556 bu iki kixi birlə ə̣tlür ķapuƣ
uluƣluķ bilə atï yaḍlur ķamuƣ

2557 ïḍïxqï texəkqi yə̣mə axqïķa
tezü kez kəmixsə yə̣mə tuƣqïķa

2558 yəmə kuxqï kixqi yəmə ok yaqï
anuk tutsa kündə kapuoqda tuqï

2559 turup barsa əvkə hilin koldaxin
ezi birlə əltsə yətürsə axin

2560 yətürsə iqürsə tödursa karin
kuruoq ïdmasa bərsə ezdə barin

2561 ezinə bir at ton tolum kilsa tap
adinin üləsə bir az kodsa tap

C141
2562 tapuoqka kəlir ərsə yat baz kixi
kerü alsa ətsə otaoqï ixi

2563 tapuoqka kerünginqə kersə anï
axï booqzï ornï atï həm tonï

2564 yəmə aytu tursa ər at hallarin
aqï həm toki ya tonin oprakin

2565 munadïoqlï barmu əlig tarlikin
muninə yarasa etəsə həkin

2566 kim ərsə kapuoqka birər kəlməsə
ayitsa tiləsə nə bolmïx təsə

2567 kali iglig ərsə ayïtoqu kərək
yavalïk kilur ərsə tïdoqu kərək

2568 bu barqa bəginə baoqïrsaklik ol
səvinqin tiləp bu tapuoqsaklik ol

2569 nəgü tər əxitgil tapuoq kilmïx ər
tapuoq birlə bəgdə aoqïr bolmïx ər

2558 ئىشكتە تۇرغۇزسۇن دائىم قوشچىنى،
يانا ئاۋچى بىرلە تەلۋ ئوقياچىنى.

2559 ئۆيگە يانار ۋاقتا، قولداشلىرىن—
ئۆزى بىرلە ئىلتىپ يىگۈزسۇن ئېشىن.

2560 يېگۈزسۇن، ئىچۈرسۇن، تويدۇرسۇن قېرىن،
قۇرۇق قويماي يانا ئۇ بەرسۇن بېرىن.

2561 ئۆزىگە بىر ئات، تون، قورال بولسا بەس،
ئۈلەشتۈرگەچ ئۆزى ئازراق ئالسا بەس.

2562 ئەگەر كەلسە خىزمەتكە يات بىر كىشى،
ياتاق بەرسۇن ئاڭا ھەم قوشسۇن ئەشى.

2563 كورۇنگۈنچە بەككە ئۇ كۈتسۇن ئۇنى،
ئورۇن، ئاش، ئىچى ھەم كىيەر تونىنى.

2564 سوراپ تۇرسا خادىملىرىن ھالىنى،
ئاچ-توقمۇ، تونىنىڭ ئۇپرىشانىنى.

2565 قولى قىسقىلىقتىن ئۇ ئولسا مۇھتاج،
بېرىپ ھەق، ئەيلىگەي ئاڭا بىر ئىلاج.

2566 كىمىكى ئىشككە كەلمەس نىچە كۈن،
سوراپ ھال ئۇنىڭدىن سەۋەپنى ئۇقسۇن.

2567 ئۇ بولسا گەر ئاغرىق، كېرەك ھال سوراش،
ئۇ يۇرسە بىكار-بوش لازىمدۇر تونۇش.

2568 بۇ ئىشلار بېگىگە كويۇمچانلىق ئول،
سويۇنچىن دەپ قىلغان تىرىشچانلىق ئول.

2569 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، خىزمەت قىلغان ئەر،
خىزمەت بىرلە بەككە قەدىرلەنگەن ئەر:

2570 tapuƣqī bəgiņə baƣīrsaķ kərək
baƣīrsaķ təgüqi tapuƣsaķ kərək

B192
2571 tapuƣsaķ bir ɵzkəy baƣīrsaķ ķulī
bəkütür yarī kündə bəglik ulī

2572 ɵz asƣī tiləməz baƣīrsaķ bolup
bəg asƣī tilər kündə əḑgü ķolup

2573 asīƣ ķīlsa azƣan anīņ mən ķulī
qəqək yasļīƣ ərsə piqər mən ulī

2574 baƣīrsīz tusulmaz oƣulda kərü
baƣīrsaķ tapuƣqī tususī ərü

2575 asīƣsīz tusulmaz ķadax ərsə ķoḑ
tusulur adax tut asīƣ birlə toḑ

2576 tili birlə yumxaķ süqig tutƣu sɵz
kəņül tutsa alqaķ yaruķ tutsa yüz

C142
2577 tügük yüz aqīƣ sɵz kixig tomlītur
tirigliktə kətməz kəņüldə yatur

2578 muņar məņzər əmdi bu bəytig okī
sɵzi mə'ni birlə uķulƣay taķī

2579 sɵzüņ sɵksə yalņuķ aqītsa tilin
səņükkə sīzīƣ ol kəņülkə yalīn

2580 urup bərgə baxī pütər tərk sənər
tilin sɵksə pütməz aqīƣī yīlīņ

2581 ķalī atlanur bolsa bəglər sükə
ya ķuxķa qəgənkə ya əl kərgükə

2570 خىزمەتچى بېگىگە كويۇمچان كېرەك،
كويۇمچان بولۇشچۇن ئۇ ئىشچان كېرەك.

2571 كويۇمچان ۋە سادىق ئىشچان بىر قۇلى —
قىلۇر چىك كۈنۈ-تۈن بۇ بەگلىك ئۇلى.

2572 كويۇمچان بولۇر ئۇ، ئۆز نەپسىن دىمەس،
تىلەر بەككە پايدا ۋە ياخشىلىق، بەس.

2573 گەر ئازغان پايدىلىق، ئۇنىڭ مەن قۇلى،
ئەگەر گۈل زىيانلىق، كېسەرمەن غولى.

2574 كويۇمسىز، نەپسىسىز ئۇفۇلدىن كورە،
كويۇمچان، نەپسىلىك خىزمەتچى ئۆزە.

2575 قېرىنداش كويۇمسىز بى نەپ ئولسا، قوي،
ئاداش تۇت نەپسىلىكنى، نەپى ئىلە توي.

2576 تىلى يۇمشاق ۋە كەمتەر ئولسۇن ئۆزى،
تاۋازۇلۇق ئولسۇن، ئوچۇق ھەم يۈزى.

2577 سورۇن يۈز، ئاچچىق سوز كىشىن توڭلىتۇر،
ئۆمۈر بويى كەتمەي كوڭۇلدە ياتۇر.

2578 ئوقى بۇ بېيىتنى بۇڭا ئوخشىشۇر،
سوزى بىرلە مەناسى ھەم ئۇقۇلۇر:

2579 كىشى سوز ۋە تىلدە بېرەركەن ئازار،
سۇڭەك ئاغرىتىپ دىلگە بىر ئوت ياقار.

2580 ئۆرۈلغان تاياقنىڭ ياراسى پۈتەر،
بۇ تىل سوكسە پۈتمەس، ياراسى تۇرار.

2581 يا چەۋگەن[142]، يا ئوۋ، يا ئەل-يۇرت كورگىلى،
ئاتلانسا ئەگەر بەگ سەپەر قىلغىلى؛

2582 ئۇ يەردە تولا ساق كۆزەتمەك كېرەك،
يامان ھادىسىلەرنى توسماق كېرەك.

2583 بىرەر ھادىسە بەككە كەلسە ئەگەر،
قوش ئوۋلاشتا، ئوۋدا، سەپەردە كېلەر.

2584 ئىشەنچسىزلەر بار ئولسا قىلسۇن يىراق،
كېرەكتۇر گۇمانلىقتىن ھوشيار تۇرماق.

2585 ئىشەنچلىك، سويۇملۇك، كويۇمچان كىشى،
تۇرۇپ خان يېنىدا كۆزەتسۇن بېشى.

2586 قوماندان قورۇغداش توپى قورغۇلۇق،
يېغىپ ئالدى-كەينىن رەتكە سالغۇلۇق.

2587 كىچىكلەر ئۇلۇغلار ئارا كىرمىسۇن،
يىراقتا يۇرۇچى يېقىن كەلمىسۇن.

2588 ئىچۇك بولسا سارايدا قوپۇش-ئولتۇرۇش،
كېرەكتۇر بۇ يەردە ھەم شۇنداق بولۇش.

2589 ئىشىك ئاغىسىنىڭ كويۇمچانلىغى،
مۇشۇنداق بولسۇن ئەي ھوكۇمدار سېخى.

2590 بۇ ياڭلىغ كېرەك بۇ ئىشىك ساقلار ئەر،
بېگىنىڭ نىنىن يەپ، ئىشىن ئىشلەر ئەر.

* * *

2591 بۇلارنى مەن ئېيتتىم، ئىشىتتى ئېلىك،
تىلەسە يېتۇك ئەر ئىشلەتسۇن بىلىك.

ƏLIG SUALI ӨGDÜLMIXKƏ

2592 əlig aydī uktum munī bəlgülüg
taki bir səzüg ay maŋa ülgülüg

2593 bilir sən səziksiz azun bəgləri
yalavaq īdur əldin əlkə əri

2594 ayu bər maŋa bir bilik səz uzī
yalavaq īdur əldin əlkə өzi

2595 nəgü təg kərək bu yalavaqlīk ər
aŋar pütsə bəglər karīlatsa yər

ئىلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2592 ئىلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇنى مەن ئېنىق،
يەنە بىر سوزۇم بار جاۋاپ بەر ئوچۇق:

2593 بىلۇرسەن، گۇمانسىز، جاھاندا بەگلەر،
ئەۋەتۇر بىر ئەلدىن ئەلگە ئەلچىلەر.

2594 بۇ ھەقتە بىلىم بەر، ئېيتقىنكى شۇنى،
بىرەر ئەلگە ئەۋەتسە بىرەر ئەلچىنى،

2595 نىچۈك بولماق كېرەك بۇ ئەلچى كىشى،
ئىشەنىپ ئاڭا بەگ تاپشۇرسا ئىشى؟

33

ƏGDÜLMIX ỌLIGKƏ YALAVAQ İḌOIUḲA NƏGÜ TƏG ƏR KƏRƏKIN AYUR

2596 yanut bẹrdi egdülmix aydi ẹlig
bu ixkə ẹḍi kəḍ yətürsü bilik

2597 ḳamuoı ərdə eḍrüm yalavaq kərək
biliklig uḳuxluoı talu kəḍ yürək

2598 bayat ḳullarinda əṇ eḍründüsi
yalavaqlar ərdi kixi əḍgüsi

B194
2599 yalavaqtin ẹtlür təlim türlüg ix
yalavaqtin etrü kəlür kərklüg ix

2600 uḳuxluoı kərək kəḍ yalavaq erüg
biliklig kərək sezkə bilsə yerüg

2601 yana bilsə seznüṇ iqi ḥəm taxi
ẹtilsə aniṇ etrü tüzmix ixi

ئوتتۇز توققۇزىنچى باپ

ئەلچىلىككە ئۆتتۈشكە قانداق كىشى يارايدىغانلىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىگكە ئېيتقانلىرى

2596 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: ئېلىگ،
بۇ ئىشقا ناھايەت ئىشلەتسۇن بىلىك.

2597 بۇ ئەلچى بولۇشقا سەرە ئەر كېرەك،
بىلىملىك، ئەقىللىق، جەسۇر، تاغ يۈرەك.

2598 خۇدا قۇللىرى ئىچرە ئەڭ خىللىرى،
كىشى ياخشىسى ئەردى ئەلچىلىرى.

2599 بۇ ئەلچى بىلەن كوپ ئىشلار قىلىنۇر،
تولا ئوبدان ئىشلار ئەلچىدىن كېلۇر.

2600 ئۇ بولغاي ئەقىللىق، ھەر ئىشتا بېسىق،
بىلىم لازىم بىلىشكە سوز يولىن جىق.

2601 ئۇتتۇقلۇق ئوروۇنلاي دىسە ئوز ئىشىن،
تۇزۇك ئۇقماق كېرەك سوزنىڭ ئىنچ-تېشىن.

2602 nəgü tər əxitgil azunqï bəg ər
bodun baxlaoquqï biliklig yəg ər

C144
2603 əküxtə talu ər ukuxluoqnï bil
bodunda bədüki bilikligni kïl

2604 kayu ixtə axnu axunsa ukux
ol ix baxka bardï sïnadïm əküx

2605 kayu ixkə bilgə yətürdi bilik
anï yətti tuttï təgürdi əlig

2606 ukux ixkə tutsa bilik baxlasa
əküx ixlər ətlür kixi ixləsə

2607 baoqïrsak kərək həm kezi kənli tok
pütün qïn kïlïkï kəni bolsa ok

2608 baoqïrsak tapuoqqï bəg asoqïn tilər
bəg asoqïn tiləgli bəgin qïn səvər

2609 bəginə asïoqqï baoqïrsaknï bil
baoqïrsaknï bulsa əzün baoqrï kïl

2610 baoqïrsak tapuoqqï baoqïr sanï təg
baoqïrda yakïnrak yürək kanï təg

2611 kezi suk kixi əzkə ərksiz bolur
bu suklar yalavaqka tənsiz bolur

2612 kezi tok qïoqay ərsə bayka sanur
sərinsə kixi təgmə ixtə unur

2613 suk ər umduqï ol yavuz umduqï
kixi umduqïsï atï koltoquqï

B195
2614 nəgü tə̧r əxitgil kɵzi toķ kixi
kɵzi toķ kixi boldī baylar baxī

2615 qīqay ķīlsa kimni kɵzi suķluķī
bayutmaz anī bu azun toķluķī

2616 kimi ərsə umdu ķīlur ərsə ķul
anīņ boxluķī kɵr ɵlüm birlə oi

C145
2617 taķī yaķxī aymīx bilik bə̧rgüqi
kɵzi suķķa ɵt sav ərig bə̧rgüqi

2618 tükəl bay bolayīn tə̧sə bəlgülüg
kəņül baylīķī ķol ay ərsig külüg

2619 nəqə mə ķul ərsə kɵzi toķ bəg ol
suķ ɵz bəglikindin bu ķulluķ yə̧g ol

2620 ķayu bəg suķ ərsə qīɋay ol qīɋay
ķayu ķul kɵzi toķ bəg ol kəņlī bay

2621 uvutluɋ ķərək kəḍ amul ḥəm silig
siliglik bilə bilsə türlüg bilik

2622 uvut bolmasa ər otun ə̧l bolur
uvut birlə yalņuķ pütünlük ķīlur

A96
2623 amul bolsa ɵtrü atanür tüzün
silig bolsa ķīlķī səvitür ɵzün

2624 tətiklik bilə bolsa ərkə bilik
tɵzü ixkə təgrür bu bilki əlig

2625 bu bəytig oķīɋīl nəgü tə̧r əxit
bilik birlə baxlap ɵzüņkə ix ə̧t

2614 نىمە دەر ئىشتىكىن، كوزى توق كىشى،
كوزى توق كىشى بولدى بايلار بېشى:

2615 پەقىر قىلسا كىمنى بۇ كوز ئاچلىغى،
ئۇنى باي قىلالماس جاھان توقلىغى.

2616 كىمكى تاماغا بولسا ئەسىر ــ قۇل،
قۇتۇلغاي ئۇنىڭدىن ئولۇم بىرلە ئول.

2617 يەنە ياخشى دەپتۇ بىلىم بەركۈچى،
كوزى ئاچقا ئوكۇت ــ ناسات قىلغۇچى:

2618 تولۇق باي بولايىن دىسەڭ ھۇنۇز سەن،
كوڭۇل بايلىغىنى ئىستە، ئەي ئەرەن.

2619 نىچە بولسىمۇ قۇل، كوزى توق ــ ئۇ، خان،
ھىرىس بەگلىكىدىن قۇل ياخشى ھامان.

2620 قايۇ خان ھىرىستۇر، گادايدۇر ــ گاداي،
قايۇ قۇل كوزى توق ــ ئۇ خان، كوڭلى باي.

2621 بۇ ئەلچى ئۇياتچان، سىلىق بولسۇن ئۇ،
ۋە تەمكىن، نىچە خىل بىلىم بىلسۇن ئۇ.

2622 ئۇيات بولمىسا، ئەر جاھىل، پەس بولۇر،
ئۇيات بىرلە ئىنسان دۇرۇس ئىش قىلۇر.

2623 بېسىق بولسا ئىنسان ھېلىم ئاتىلۇر،
سىلىق بولسا خۇلقى ئوزىن سويدۇرۇر.

2624 چىچەن ھەم بىلىملىك بولغاندا ئادەم،
ئېرىشكەي ھەر ئىشتا ئۇتۇقتا ھەر دەم.

2625 ئوقى بۇ بىيتنى، نىمە دەر ئاڭلا،
قىل ھەمرا ئوزۇڭگە، بىلىملە باشلا:

2626 uķux birlə uķ ix bilik birlə bil
künüņ bolsa ķutluq̧ ķutaḑsunï yïl

2627 tətiklik bilə ər tiləkkə təgir
bilik bil uķux uķ ixiņ etrü ķïl

2628 tətiklik bilə bilsə türlüg bitik
bitik bilsə etrü bolur ər tətik

B196
2629 bitisə okïsa əxitsə sezüg
anïn etrü bilgə ķïlur ər ezüg

C146
2630 ķamuq̧ türlüg ərdəm bu bilsə tükəl
bu ərdəm bilə ər məņiz ķïlsa al

2631 kitablar okïr həm bilir ərsə sez
uķar ərsə xi'r həm ķoxar ərsə ez

2632 nujum bilsə ţib həm yora bilsə tüx
anïņ yormïxï təg sezi kəlsə tux

2633 bilir ərsə saķïx yəmə həndəsə
'ədəd jəżri ķïlsa misaḩət basa

2634 yana nərd-u xəţrənj bilir ərsə kəḑ
ḩərifləri andïn ulïr ərsə kəḑ

2635 qegənkə kəḑ ərsə atar ərsə oķ
yəmə ķuxqï avqï azunda ozuķ

2636 ķamuq̧ til bilir ərsə aqsa tilig
ķamuq̧ həţnï bilsə bitisə əlig

2637 bu yaņlïq̧ kərək barqa ərdəm bilir
bu yaņlïq̧ yalavaq tiləkkə təgir

2626 ئەقىل بىرلە ئۇق ئىش، بىلىم بىرلە بىل،
كۆڭۈلۈڭ بەخت قۇچسۇن، قۇتاتسۇن ئۇ يىل.

2627 چىچەنلىك بىلەن ئەر تىلەككە يېتەر،
بىلىم بىل، ئەقىل تاپ، كېيىن ئىشنى قىل.

2628 چىچەنلىك بىلەن بىلسە تۈرلۈك بىتىك،
بىتىك بىلسە ئادەم بولۇر ئۇ تېتىك.

2629 يېزىش ھەم ئوقۇش بىلسە، چۈشەنسە سوزىن،
كىشى ئالىم قىلۇر بۇنىڭلە ئۆزىن.

2630 ئۇ بىلسۇن پەزىلەت خىلمۇ-خىل تولۇق،
پەزىلەت قىلۇر ئەر يۈزىنى يورۇق.

2631 ئوقۇپ كوپ كىتاپلار، بىلسۇن ھەر سوزى،
چۈشەنسۇن شېئىرنى ھەم يازسۇن ئۆزى.

2632 نۇجۇم[143] ھەم تىبابەت بىلسۇن چۈش ئورۇش،
ئۈدۈل كەلسۇن يەنە ئۇ ئورۇگەن چۈش.

2633 ئۇ بىلسۇن ھىساپ ھەم گېئومېتىرنى،
كەسىر ھەم يەر ئولچەش ئىلىملىرنى.

2634 يەنە دامكا-شاخماتنى ئۇ بىلسۇن خوپ،
ئويۇنغا چۈشكۈچىنى ئالسۇن ئۇتۇپ.

2635 ئۇ بىلسۇن چەۋگەننى، ئاتار بولسۇن ئوق،
يەنە قۇشچى ۋە ئوۋدا تەڭدىشى يوق.

2636 پۈتۈن تىلدا سوزلەشنى بىلسۇن تىلى،
پۈتۈن خەتنى ئوقسۇن، پۈتۈسۇن قولى.

2637 كېرەك ئەلچى ئۇچۇن شۇنداق پەزىلەت،
بۇ خىل ئەلچى تاپار نۇۋەپپەقىيەت.

2638 yalavaq tətik bolsa bilgə oḍuoq
bəg asoqï bolur anda tutnur boḍuoq

2639 yalavaq yavuz bolsa ķïvqak ķovï
səziksiz tükər anda bəglər suvï

2640 yalavaq barïr ər əḍi kəḍ kərək
ķamuoq türlüg ixkə bu tutsa yürək

2641 ķayu türlüg ərdəm aŋar satsalar
anï utsa ətrü aoqïr tutsalar

2642 ķayu türlüg ər mə sezin sezləsə
anï uķsa bilsə yana kizləsə

2643 yalavaq bilir bolsa ərdəm ķamuoq
bəḍüyür bəgi atï əldə uluoq

B197
2644 nəgü tər əxitgil bilir kək ayuķ
bu səz uķmasa ər anïŋ əgi yoķ

2645 kimiŋ ərdəmi bolsa atï yorïr
ķalï bolmasa ərdəm atsïz ķarïr

C147
2646 kixi ərdəmi birlə ərdin kəqər
əküx bolsa ərdəm ər ərləp uqar

2647 əlig sunsa ərdəm bilə ər təgip
uluoq taoq baxïn yərkə ildrür əgip

2648 səz uķoqan kərək bolsa ḥazir jəwab
jəwab ķïlsa bərmix səzinə ṣəwab

2649 bor iqməz kərək kəḍ əzin tutoquqï
əzin tutoquqï ər bulur ķut küqi

2650 biliklig bor iqsə biliksiz bolur
biliksiz əsürsə aḍīn nə ⱪalur

2651 bor ol bu bilikkə uⱪuxⱪa yaƣī
bor atī ⱨəⱪiⱪət tütüx ol qoƣī

2652 nəqə mə biliklig uⱪuxluƣ kixi
baxīn borⱪa soⱪsa buzar ɵz ixi

2653 nəqə mə uvutluƣ silig ⱪīlⱪī uz
bor iqsə otunluⱪ ⱪīlur barqa ɵz

2654 ə̣sizim ụvut ya uⱪux ɵg bilik
arīƣsīz bu borⱪa bə̣rür ay silig

2655 bor iqmə bor iqsə barīr ər ⱪutī
bor iqsə bolur tə̣lvə munduz atī

2656 ⱪarīnⱪa süqig kirsə qīⱪrur sɵzüg
bu qīⱪmīx sɵz ɵk yandru ɵrtər ɵzüg

2657 nəgü tə̣r əxitgil bu bəyt ayƣuqī
okīƣīl aqīlƣay taxī ⱨəm iqi

2658 ⱪalī iqtiņ ərsə əsürgü süqig
kɵņül sīrrī aqtī qīⱪardī iqig

B198
2659 biliklig bor iqsə biliksiz bolur
biliksiz bor iqsə bolur kənq kiqig

C148
2660 tili uz kərək ⱨəm kɵņüllüg kərək
sɵzi uz kərək ⱨəm kəḍ ɵglüg kərək

A97
2661 siņimlig bolur ol tili uz kixi
sɵzi uz yorīsa yarar ər ixi

2662 kəŋüllüg kərək kəḍ unïtmasa səz
nəgü səz əxitsə ķatïoı tutsa əz

2663 yüzi kərki kərklüg kərək həm boḍï
yülüg bolsa boḍ sïn kixidə kəḍi

2664 əzi ərsig ərsə bəḍük himməti
bu iki bilə ol kixi ķiyməti

2665 səzi bolsa yumxaķ xəkər təg süqig
süqig səzkə yumxar uluoı həm kiqig

2666 yalavaq ixi kər nəqə səz bolur
səzi yaķxï bolsa tiləkin bulur

2667 bu yaŋlïoı kixi bulsa əlig ķutï
aŋar bərsə boloıay yalavaq atï

2668 anï ïḍsa boloıay yalavaqlïķïn
yïraķ ərsə yat baz əz ərsə yaķïn

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

2669 əlig aydï uķtum əxittim munï
taķï bir səzüm bar ayu bər anï

2670 səniŋdin ətəlsün maŋa səz taķï
məniŋdin ətəlsün saŋa səz ḥaķï

2671 bitikqi nəgü təg kərək ay tətik
aŋar bəg ïnanïp bititsə bitik

2662 زېھنلىك بولۇپ ئۇ، ئۇنۇتمىسا سوز،
نىچۇك سوز ئىشىتسە قاتتىق تۇتسا ئوز.

2663 بويى بولسا كوركەم، چىرايلىق يۇزى،
كېلىشكەن ساقال-چاچ، تۇرۇقى ئوزى.

2664 ئوزى بولسا باتۇر، بۇيۇك ھىممىتى،
بۇ ئىككى بىلەندۇر كىشى قىممىتى.

2665 سوزى بولسا يۇمشاق، شەكەردەك چۇچۇك،
چۇچۇك سوزگە يۇمشار ئۇلۇغ ھەم كىچىك.

2666 بۇ ئەلچى ئىشىنىڭ كوپى سوز بولۇر،
سوزى ياخشى بولسا تىلەگىن تاپۇر.

2667 مۇشۇنداق كىشىنى ئەگەر تاپسا خان،
ئاڭا بەرسۇن ئەلچى ئىشىنى ھامان.

2668 ئەۋەتسە بولۇر ئەلچىلىككە ئۇنى،
يىراق يات ۋە ياكى بولسۇن تۇققىنى.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2669 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، ئىشىتتىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، دىگىن سەن ئۇنى.

2670 ئىنىڭدىن كېرەكتۇر سوز ئېيتماق ماڭا،
ئوتەي مەن سوزۇڭنىڭ ھەم ھەققىن ساڭا.

2671 پۇتۇكچى نىچۇك بولغۇلۇق ئەي تىتىك،
ئاڭا بەگ ئىشىنىپ پۇتۇتسە بىتىك؟

34

ƏGDÜLMIX ẸLIGKƏ BITIKQI ÏLÏMƢA NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

B199
2672 yanut bẹrdi egdülmix aydī ẹlig
bu ixkə ẹḍi keḍ yətürsü bilik

2673 etük bẹrdi egdülmix aydī ay bəg
yorayīn bu seznī keṇültəki təg
C149
2674 nəqə mə bilik bilsə bəglər ezi
bitikqi kərək ol bitisə sezi

2675 bitikqikə ayƣu kərək iq sezin
küḍəzsə bitikqi eküx ya azīn

2676 bu iq sez tutuƣlï pütün qīn kərək
pütünlükkə artuķ pütün dīn kərək

2677 ķalï tutmasa bu bitikqi sezüg
bəgi sirrī aqlur bu ertər ezüg

ئوتتۇز تۆتىنچى باپ

پۈتۈكچى قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىگكە ئېيتقانلىرى

2672 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش، ئېيتتى: ئېلىگ،
بۇ ئىشقا تولا بەك يۈگۈرتسۇن بىلىك.

2673 ئوتتۇنچ بىرلە دېدى ئۆگدۈلمىش: ئەي بەگ،
يېشەي ئۇشبۇ سوزنى كوڭۈلدىكىدەك.

2674 ئەگەر بولسا خان قانچە ئالىم ئۆزى،
كېرەكتۇر پۈتۈكچى يازارغا سوزى.

2675 پۈتۈكچىگە ئېيتماق كېرەك ئىچ سوزىن،
پۈتۈكچى يوشۇرغاي تولا ھەم ئېزىن.

2676 بۇ سىرنى تۇتۇشقا چىن ئىنسان كېرەك،
ئىشەنچلىك بولۇشقا چىڭ ئىمان كېرەك.

2677 ئەگەر سىر تۇتسا پۈتۈكچى سوزىن،
ئېچىپ بەگ سىرىنى يوقاتۇر ئۆزىن.

2678 بۇ بەگلەر يوشۇرسا قانچە سوزنى،
كېرەك بۇ ئىككىسىگە دېمەك سىرنى:

2679 بىرىدۇر پۈتۈكچى، بىرىدۇر ۋەزىر،
بۇ ئىككى كىشىگە ئاچار بارچە سىر.

2680 بۇ ئىككى كىشىگە سىر ئاچماق كېرەك،
سىر ئاچسا، نازىنى كوتەرمەك كېرەك.

2681 جىمى سىر بۇ ئىككى كىشىدە بولۇر،
ئەگەر سىر ساقلىماس ئوز ئىشىن بۇزۇر.

2682 ئەجەپ ياخشى ئېيتمىش ئوتۈكەن بېگى،
تىلى بىرلە ئاچتى بۇ سوزنىڭ تېگى:

2683 ئەي بەككە ئىشەنچلىك، سوزۇڭ بەك يوشۇر،
ئەگەر سىر يوشۇرماسسەن، بېشىڭ كېتۇر.

2684 بۇ ئاغزىڭ مىسالى بىر ئوڭكۇر ئېرۇر،
سوزۇڭ چىقسا ئۇندىن تاڭ يېلى بولۇر.

2685 جاھانغا تارالسا يىغىپ بولمىغاي،
ئىشتۇر پۈتۈن خەلق، يېيىپ بولمىغاي.

2686 ئېغىزدىن گەھى ئوت، گەھى سۇ چىقار،
تۈزەر بولسا بىرسى، ئۇ بىرسى بۇزار.

2687 كويەر ئوتقا ئوخشار كېرەكسىز سوزۇڭ،
ئېغىزدىن چىقارىبا، كويەرسەن ئوزۇڭ.

2688 ئاقار سۇدەك ئېرۇر چىقسا ياخشى سوز،
ئۇ ئاقسا قايانغا چېچەك ئۇنەر يۈز.

2689 ئايا ئەي ئاتانغان بىلىملىك ھېكىم،
سىرىڭنى يوشۇر چىڭ، ئۇقمىسۇن ھېچكىم.

2690 nəgü tər əxitgil bu bəytig okï
kəңül sïrrï kizlə ay kəңlüm tokï

2691 kəңül sïrrï bərk tut sən ayma tilin
kalï aydïң ərsə əkünqï yïlïn

2692 kïzïl til kara baxka yavlak yaoqï
bu yavlak yaoqïoq bəklə inqin salïn

2693 bitikqi biliklig ukuxluoq kərək
həţï uz-bəlaoqət takï əḑgürək

2694 bitikdə həţ uz bolsa aqlur kəңül
okïoqu kəlir baksa avnur kəңül

2695 bəlaoqət bilə həţ təңəxsə kalï
əḑi əḑgü yaң bu bitik səz tili

2696 nəgü tər əxitgil ïla sïr təңi
əḑi əḑgü yaң bu bitik səz yaңï

2697 kamuoq əḑgü səzlər bitikdə bolur
bitinmix üqün səz unïtmaz kalur

2698 bitimədi ərsə bitigli bitik
nəgü bilgəy ərdiң bu ḩikmət bilik

A98
2699 bitip koḑmasa ərdi bilgə bəgü
biziңdə ozakïoq kim ərdi təgü

2700 yok ərsə bitik bu kixilər ara
tilin səzkə kim pütgəy ərdi kərə

B201 C151
2701 kixi əldin əlkə səz ïḑoqu bolur
bitik bolmasa səz nəqə səzləyür

2690 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، بۇ بېيتنى ئوقى،
يوشۇرغىن سىرىڭنى، ئەي كۆڭلۈم توقى:

2691 سىرىڭنى ساقلا چىڭ، دىمە ھېچقاچان،
دىسەڭ گەر چېكەرسەن يىللار پۇشايمان.

2692 قىزىل تىل—قارا باشقا دۈشمەن يامان،
ئۇنىڭدىن ھەزەر قىل، ياشارسەن ئامان.

2693 پۈتۈكچى بىلىملىك بولسۇن ئەقىللىق،
خېتى ئۈز، پالاغەتتە بەك يېقىملىق.

2694 خېتى ئۈز يېزىلسا، كۆڭۈل ئېچىلۇر،
ئوقىغانچە ئاندىن كۆڭۈل ئاۋۇنۇر.

2695 بالاغەت بىلەن خەت ئەگەر تەڭ يۈرۈر،
بۇ خەتنىڭ تىلى ياخشى بىر تىل بولۇر.

2696 ئىشىتكىن، نىمە دەر ئىلى كاتىبى،
ئەجەپمۇ ياخشىدۇر يېزىش ئۇسلۇبى:

2697 پۈتۈن ياخشى سوزلەر پۈتۈكتە بولۇر،
پۈتۈلگەن ئۈچۈن سوز ئۇنتۇلماي قالۇر.

2698 ئەگەرچە پۈتۈكچى پۈتمىسە بىتىك،
نىچۈك بىلگەي ئەردىڭ بۇ ھېكمەت بىلىك!

2699 پۈتۈپ قويمىغان بولسا ئالىم ھېكىم،
بۇرۇنقىنى بىزدىن ئېيتار ئىدى كىم؟

2700 يازۇ بولمىسا ئەردى ئىنسان ئارا،
دىيىلگەن سوزگە كىم پۈتەتتى، قارا!

2701 كىشى ئەلدىن-ئەلگە ئەۋەتۇر خەۋەر،
يازۇ بولمىسا سوز نىچۈك سوزلىنەر؟

2702 ə̣ḍi kəḍ kərə̣klig turur bu bitik
bitik birlə bəglər ə̣tər ə̣l ə̣tik

2703 bu bəglər ixiŋə tusulur kixi
bu üq türlüg ol kər ay ə̣lqi baxī

2704 birisi biliklig uḳuxluƣ bəgü
taḳī bir bitikqi turur səzləgü

2705 üqünqi kür ərsig ər ol toŋ yürək
yaƣīḳa bərikə bu ərsig kərək

2706 uḳuxluƣ biliklig bu əglüg bəgü
kə̣ŋəx̣kə tusulur aŋar nə tə̣gü

2707 ḳamuƣ ə̣l ixin barqa ə̣tgən bitik
bitikin tutar ə̣l kirixin tətik

2708 ḳïlïq alsa ərsig ərən ixləsə
yaƣï boynï yənqsə əzə igləsə

2709 yumïtsa ḳayuda bu üq türlüg ər
tiləkin bulur ər tümən arzu yə̣r

2710 bularda naruḳï ḳalïn bu ḳutu
bu üqkə uḍu bardaqï ol botu

2711 ḳïlïq birlə tutlur ḳalï tutsa ə̣l
ḳələm birlə baslur ḳalï bassa ə̣l

2712 bilikin uḳuxun təgip ə̣l tüzər
bu üq nəŋ bilə ər azunuƣ süzər

2713 bilik birlə baxlar bəgi ə̣l tərü
uḳux birlə ixlər ḳamuƣ ix kərü

2702 يازۇ ئۇ ناھايەت كېرەكلىك ئېرۇر،
يازۇ بىرلە بەگ ئەل ئىشىنى قىلۇر.

2703 بۇ بەگلەر ئىشىگە يارامىلىق كىشى —
ئېرۇر ئۇ ئۇچ خىل، ئەي ئەل-يۇرت بېشى:

2704 بىلىملىك، ئەقىللىق، ھېكىمدۇر بىرى،
بىرى خەتچى، بەگنىڭ سوزلىنەر سوزى.

2705 ئۇچىنچى، جەسۇر ئەر يىگىت تاغ يۇرەك،
يېغى، بورىلەرگە بۇ باتۇر كېرەك.

2706 ھېكىم ۋە بىلىملىك، ئاڭلىق، ئەقىللىق —
كېڭەشمەككە سوزسىز ئېرۇر پايدىلىق.

2707 پۇتۇن ئەل ئىشىنى تۇزەيدۇ بىتىك،
تۇتار ئەل كىرىمىن خەت بىلەن تىتىك.

2708 جەسۇر ئەر قولىغا قىلىچنى ئېلىپ،
كېسەر ياۋ بوينىنى دەسسەپ ۋە ئېزىپ.

2709 يىغىلسا قەيەردە بۇ ئۇچ تۇرلۇك ئەر،
كىشى ھەممە ئارزۇ-تىلەككە يېتەر.

2710 بۇلاردىن بولەك كوپ نەسللەر بىراق،
بۇ ئۇچكە ئەگىشىپ ماڭغان بوتىلاق.

2711 ئەل-يۇرتنى تۇتماغلىق قىلىچلە بولۇر،
بۇ ئەلدە ھوكۇملەر قەلەملە يۇرۇر.

2712 بىلىم ھەم ئەقىل بىرلە ئەر ئەل تۇزەر،
بۇ ئۇچ نەرسە بىرلە جاھاننى سۇزەر.

2713 بىلىم بىرلە باشلار بەگ ئەلدە قانۇن،
ئەقىل بىرلە ئىشلەر ئىشىنى پۇتۇن.

2714 ḳīlīq ə̣l tutar ḥəm boḍun ḳazoqanur
kələm ə̣l tüzər ḥəm həzinə urur

2715 ḳīḷiq ḳan tamuzsa bəgi ə̣l alīr
ḳələmdə ḳara tamsa altun kəlir

2716 bu iki turur bu aẓun tutruḳī
oza ḳəqmix ix ḥəm kəlir utruḳī

C152
2717 aya bəg bu iḳi uluq ərdəm ol
bəgü ə̣lqi bəglər munī tutoqu yol

B202
2718 muṇar mənẓətü ḳəldi əmdi bu səz
əxitgil munī ṣən aya əḍgü əz

2719 ə̣ḍi əḍgü ərdəm bilik bilsə ər
taḳī artuḳ ə̣rdəm ḳīlīq ursa ər

2720 ḳīlīq birlə tutlur talu əḍgü ə̣l
ḳələm birlə ə̣tlür tilək arzu yə̣r

2721 kəzi toḳ kərək ḥəm əzi umdusuz
baqīrsaḳ kərək qīn əzi ḳoltoqusuz

2722 kəzi toḳ ḳixi nəṇkə suḳlanmaz ol
kixi nəṇ bilə bolsa ạrsīḳmaz ol

2723 kixi umduqī bolsa boldī bulun
suyurḳa anī sən ay kərki tolun

2724 nəqə mə bəg ərsə ḳul ol umduqī
kixidə ə̣li umduqī ol tuqī

2725 suḳ ərsə bitikqi bilik artatur
bitir umdu birlə bitik artatur

2714 قىلىچ ـــ مەملىكەتنى ئېلىپ ئەل تۇتار،
قەلەم ـــ مەملىكەتنى تۈزەپ، مال يىغار.

2715 قىلىچ قان تېمىتسا، بېگى ئەل ئالار،
قەلەمدىن سىيا تامسا، ئالتۇن يىغار.

2716 جاھان تۆرۈلگەندۇر مۇشۇ ئىككىسى،
كى مەيلى ئۆتمۈشتە، مەيلى كەلگۈسى.

2717 ئايا بەگ، بۇ ئىككى ئۇلۇغ پەزىل ئول،
جاھاندار ھېكىم بەگ ئۇنى قىلسا يول.

2718 بۇ سوز كەلدى ئەمدى بۇنىڭغا مىسال،
ئى ياخشى بۇنىڭغا قۇلاغىڭنى سال:

2719 تولا ياخشى پەزىلەت بىلىم بىلسە ئەر،
تېخى ئارتۇق پەزىلەت قىلىچ ئۇرسا ئەر.

2720 تۇتۇلغاي قىلىچلە تولا ياخشى ئەل،
قەلەم بىرلە تۈزەپ، تىلەككە يېتەر.

2721 پۈتۈكچى بى تاما بولسۇن كوزى توق،
كويۇمچان، ساپ كوڭۇل، مۇھتاجلىقى يوق.

2722 كوزى توق كىشى مالغا سالماس كوزىن،
مال ئولسا، ئۇ مالغا ئالداتماس ئۆزىن.

2723 تاماگەر كىشىدۇر ئوزى بىر ئەسىر،
تولۇن ئاي يۈزلۈكۈم، سەن ئۇنى كېچىر.

2724 تاماگەر قۇل ئېرۇر، گەر بولسىمۇ خان،
بولۇر پەس تاماگەر كىشى ھەر قاچان.

2725 پۈتۈكچى بولسا ھىرس، بىلىمنى بۇزار،
تاما بىرلە يازار، خېتى بۇزۇلار.

2726 kümüx kərsə altun aŋar arsīḳar
iḍisi baxīn yər ya bax alsīḳar

2727 baɑīrsaḳ tapuɑqī ixik yastanur
tilədükṭə tutqī ḳapuɑda turur

2728 baɑīrsaḳ tapuɑqī bəg asɑīn tilər
təni jaŋī malīn bəgiŋə ular

2729 bor iqməz kərək bolsa ḳīlḳi arīɑ
yaraɑsīz ḳīlīnqīɑ yīratsa arīɑ

2730 bitikqi bor iqsə bilikdin təzər
bilikdin təzikli bitikdin azar

2731 bitikqi kəqə taŋda əldə kərək
nəqədə kərək bolsa anda kərək

C153
2732 kixidə talula bu iki kixig
aŋar ətrü bərgil bu iki ixig

B203
2733 birisi bitikqi həṭī bəlgülüg
birisi yalavaq tiḷi ülgülüg

2734 yakīnda yaɑukṭa ya yat baz ara
tuxar ərsə evkə bulardīn kərə

2735 bu iki kixidin tuxar tuxsa ix
bu iki kixilər ətər ətsə ix

2736 birisi bitikdə yaŋīlsa səzüg
birisi tiḷi birlə ətsə səzüg

2737 bitikqi bu yaŋlīɑ kərək ay əlig
īnansa aŋar bərsə bolɑay əlig

2738 bu yan̡lïq̡ kixikə ïnansa bolur
kixilik tiləsə anïn̡dïn kəlür

* * *

A.
2739 bu ərdi ay əlig mənin̡ bilmixim
ɵtündüm əligkə tükəndi ixim

ƏLIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

2740 əlig aydï uk̡tum munï ma ɵgün
tak̡ï bir sɵzüm bar anï ay bu kün

2741 aq̡iq̡ï nəgü təg kərək ay man̡a
an̡ar pütsə bəglər yətürsə nən̡ə

2742 aq̡ï k̡aznak̡ï tutsa altun kümüx
ol ər baxk̡a əltsə bu aymïx yumux

2738 مۇشۇنداق كىشىگە ئىشەنسە بولۇر،
ئۇنىڭدىن ئادەملىك خىسلىتى كېلۇر.

* * *

2739 شۇ ئەردى ئى خاقان مېنىڭ بىلمىشىم،
بۇنى خانغا ئېيتتىم، تۈگىدى ئىشىم.

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2740 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، چۈشەندىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، سەن ئېيتقىن ئۇنى:

2741 غەزىنىچى بولسۇن نىچۈك، ئېيت ماڭا،
ئىشەنچ بىرلە بەرسە بەگ مالنى ئاڭا.

2742 غەزىنىدە ئالتۇن-كۈمۈش ساقلىسا،
بېرىلگەن ئۇ ئىشنى ئوبدان ئىشلىسە.

35

ƏGDÜLMIX ӘLIGKӘ AOIÏQÏ NӘGÜ TӘG ӘR KӘRӘKIN AYUR

2743 yanut bərdi əgdülmix ə̣lig kutï
səvüg nəņ bu altun kümüx jan otï

2744 ə̣ḍi qïn pütün kəḍ kərək ər keni
kenül yaymasa ətrü tutsa muni

2745 nəgü tə̣r əxitgil bụ sartlar baxï
azun təzginip nənkə təgmix kixi

B204 C154

2746 səvüg nəņ bu jan janda yə̣grək səvük
kümüx altun ol janda kəḍrəg səvüg

2747 ə̣tilməz kenülüg ə̣tər bu kümüx
əgilməz kixini əgər bu kümüx

2748 kümüx kersə yalņuķ kenül tutmasa
yaraoıay anï qïn fərixtə tə̣sə

ئوتتۇز بەشىنچى باپ

ئۆگدۈلمىشنىڭ غەزنىدارلىققا قانداق كىشى لازىملىغى توغرىسىدا ئېلىككە ئېيتقانلىرى

2743 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش، دېدى خانغا:
كۈمۈش-زەر سۆيۈملۈك، داۋا ھەم جانغا.

2744 كېرەك چىن ئىشەنچلىك، دۇرۇس، توغرا ئەر،
كۆڭۈلگە شۈبھىلەر چۈشەرمىسە گەر.

2745 نىمە دەر، ئىشىت، بۇ سودىگەر بېشى،
جاھاننى كېزىپ مالنى يىققان كىشى:

2746 شېرىن جان ۋە لېكىن ئۇنىڭدىن شېرىن—
بۇ ئالتۇن-كۈمۈشتۇركى، جاندىن شېرىن.

2747 ئېچىلماس كۆڭۈلنى ئاچار بۇ كۈمۈش،
ئېگىلمەس كىشىنى ئېگەر بۇ كۈمۈش.

2748 كۈمۈش كۆرسە ئىنسان، دىلى تارتمىسا،
يارايدۇ ئۇنى چىن پەرىشتە دېسە.

2749 kür ər kerdi altun ezi yumxadї
irik sezlüg ərniņ sezi yumxadї

2750 kezi tok kərək həm kїlїnqї pütün
barї arta barsa künїņə kutun

2751 eküx nəņ kerü todmїx ərsə kezi
yana korkar ərsə bayatka ezi

2752 ḩəlal həm ḩəram ədrar ərsə aqa
yaraqlїƣ yaraƣsїznї bilsə səqə

2753 kezi tok kixilər nəņiņ ədləməz
pütün qїn kixilər ezin yəgləməz

2754 kiqigdə kerü kalsa altun kümüx
anїņ sukluki bolmaz anqa eküx

2755 ezi korkar ərsə bayatka kalї
bu ər tutƣa xəksiz kenilik yolї

2756 kenilik mün ol barqa ədgü asїƣ
bu asїƣ bilə buldї mənü tatїƣ

2757 keni bolsa yalnuk küni ədgü ol
küni ədgü bolsa kutї mənü ol

2758 nəgü tər əxitgil baƣїrsak sezi
bu sez ixkə tutƣїl ay azun tezi

2759 kenül til keni tut kїlїnqїn pütün
saņa kəlgə dəwlət bu dunya pütün

C155
2760 keni bolduņ ərsə kutadƣay künüņ
səlamət tirilgil səvinqin kutun

B205,

2761 baƣirsaķ kərək ⱨəm oḍuƣ saķ tətik
tətiklik bilə ər ķilur miꞑ ə̣tik

2762 uvutluƣ kərək ⱨəm yə̣mə ɵg keꞑül
uvutsuz kixidə yiraķ tur teꞑül

2763 uvut ol tiḍiƣli yaraƣsiz ixig
uvut ol ə̣tər ķilķi arsaķ kixig

2764 bor iqməz kərək ⱨəm ɵzin tutƣuqi
ɵzin tutƣuqi ər ķutuƣ tapƣuqi

2765 bor iqsə aķiliķ ķilur ol nəꞑin
kixikə ülər nəꞑ alumaz təꞑin

2766 bu ixkə aƣiqi saran əḍgürək
saranliķ bilə nəꞑ küḍəzgü kərək

2767 baƣirsaķ tapuƣqi kɵr ɵzkəy bolur
bu ɵzkəy tapuƣqi bəgin bay ķilur

2768 baƣirsaķ kixi ol kixi əḍrümi
baƣirsaķni bək tut ay ər kəḍrümi

2769 aƣiqi əḍuƣ bolsa ix artamaz
saķixliƣ tutar nəꞑ ɵzin ɵrtəməz

2770 ɵgi bolsa yalꞑuķ unitmaz bolur
sanu saķnu ixlər yaꞑilmaz bolur

2771 unitƣan bolur kɵrsə ɵgsüz kixi
bu ɵgsüz aƣiqi buzar ɵz ixi

2772 tətiklik kərək ķilsa türlüg saķix
tətik bolmaƣinqa ķali aḍrar ix

2761 كويۈمچان، ساق، ئويغاق، كېرەك تېتىكلىك،
تېتىكلىك بىلەن ئەر قىلۇر ئىلىك ئىشىك[145].

2762 ئۇياتلىق كېرەك ھەم ئاقىل، كۆڭلى ئاق،
ھاياسىز كىشىدىن يىراق تۇر يىراق.

2763 يامان ئىشتىن تۇسار ئەرنى بۇ ئۇيات،
ياماننى تۈزەتۇر يانا شۇ ئۇيات.

2764 مەي ئىچمەي بولسۇن ئۇ ئۆزىن تۇتقۇچى،
ئۆزىن تۇتقۇچى ئۇ بەخت تاپقۇچى.

2765 مەي ئىچسە مېلىغا سېخىلىق قىلۇر،
كىشىگە بېرىپ مال ئالالماي قالۇر.

2766 غەزىنە ئىشىغا بېخىل ياخشىراق،
بېخىللىقلە مالنى كېرەك ساقلىماق.

2767 كويۈمچان خىزمەتچى ۋاپالىق بولۇر،
ۋاپالىق خىزمەتچى بېگىن باي قىلۇر.

2768 كىشىنىڭ خىلى ئۇ كويۈمچان كىشى،
كويۈمچاننى چىڭ تۇت، ئەي ئوبدان كىشى.

2769 ئويغاق غەزىنىچى ئىشنى بۇزماي قىلار،
ئۆزىن ئورتىمەس، مال ھىساپلىق تۇتار.

2770 ئەقىللىق كىشىلەر ئۇنتۇماس بولۇر،
ھىساپلاپ قىلۇر ئىش يېڭىلمەس بولۇر.

2771 ئۇنتۇتقاق بولۇرلەر ئەقىلسىز كىشى،
ئەقىلسىز غەزىنىچى بۇزار ئۆز ئىشى.

2772 زەكىلىك كېرەكتۇر قىلىشقا ساقىش،
زەكى بولمىسا گەر بۇزۇلۇر كوپ ئىش.

2773 bitikqi kərək uz ķamuoŋ həţ bilir
sakĭxĭoŋ bitikin küdəzsə ķalir

C156
2774 bitikqi küdəzgü kirix həm qĭkĭx
bitikin küdəzgü ķamuoŋ türlüg ix

2775 yĭl ay əd bitisə künĭ bəlgülüg
aqukļuoŋ adĭrtlĭoŋ sanĭ bəlgülüg

B206
2776 sakĭx sakļĭkĭ qĭn bitik birlə ol
bitip kodsa sakĭx kapuoŋ aqtĭ yol

2777 nəgü tər əxitgil baoŋirsak kixi
sakĭx birlə bək tutoŋu ixqi ixi

2778 bitiksiz ixig bək tutumaz kəŋül
kəŋülkə ĭxanma biti ay ooŋul

2779 bitisə ķalĭr səz usansa barir
usal bolsa ixqi sakĭxta ulĭr

2780 bilir bolsa təgmə bu türlüg bitik
anĭn saklasa ətrü kĭlsa ətik

2781 sakĭxta usansa ķayu ixqilər
sakĭx bərdükində ulĭr bax qalar

2782 əlig sakĭxĭn bilsə artuk yətə
pĭxurĭsa əgi kəŋli sakĭx tuta

2783 əlig sakĭxĭnda kəqər ərsə sən
kərək həndəsə sakĭxĭ tutsa sən

2784 kərü barsa yinqkə sakĭx həndəsə
munĭ birlə yər kək bolur ol sasa

2773 ئۇ بولسۇن يېزىش ھەم چىزىش ماھىرى،
ھساۋات تۇتۇشقا بولسۇن ھۈنىرى.

2774 بىتىكچى كۆزەتسۇن كىرىش ھەم چىقىش،
يېزىپ ھەم كۆزەتسۇن پۈتۈن تۈرلۈك ئىش.

2775 يىل، ئاي، كۈن يېزىلسا ۋاقىت ھەم ئېنىق،
بىلىنگەي رەقەم-سان ئايرىم ۋە ئوچۇق.

2776 ھساپ ساقلىغى چىن يازۇ بىرلە ئول،
ھساۋات يېزىلسا، كەڭ ئېچىلۇر يول.

2777 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، كويۇمچان كىشى،
ھساپ بىرلە خادىم چىلىڭ تۇتسۇن ئىشى:

2778 پۈتۈلمىسە ئىشنى تۇتالماس كوڭۇل،
كوڭۇلگە ئىشەنمە، پۈتى ئەي ئوغۇل.

2779 پۈتۈلسە، قالۇر سوز، غەپلەتتە كېتەر،
ھساۋاتتا غاپىل ئازاپلار چېكەر.

2780 غەزىنىچى بىلسۇن ئۇ تۈرلۈك بىتىك،
ئۇنى ساقلىسۇن ھەم ئۇ قىلسۇن ئىتىك.

2781 خىزمەتچى ھساپتا غاپىل بولسا گەر،
ھساپ ۋاقتىدا باش ئۇرۇپ ئىڭرەر.

2782 ئىگەللەپ تۇت ئەمەلنى چىڭ، غەزىنىدار،
ھساپتا كوڭۇلنى تۇتسۇن بەر قارار.

2783 ھساپتا تۇت ئەمەل ئۇقتاچ، كېيىن سەن،
شۇغۇللان يەنە ئۇ ھەندىسە[146] بىلەن.

2784 بۇ ئىلمى ھەندىسە ئىنچىكە ئىشتۇر،
يەر-ئاسمان ھساۋى شۇ بىلەن بولۇر.

2785 نەدەر ئالىم ھېكىم، ئىشتىكىن تولۇق،
بىلىملىك سوزى ئاش كەبى بىر ئوزۇق:

2786 بۇ ئىلمى ھەندەسە ئېرۇر بەك چۇقۇر،
ئۇنىڭدا ھېكىملەر بېشىمۇ قايۇر.

2787 يارار ئۇ يەتتە قات كوكنى دانىدەك،
چۇقۇر ـ دوڭنى ئۇششاق قىلىپ ئاجرىتۇر.

2788 كىشى بول بىلىملىك، ئاقىل كوڭلى توز،
ئەقىللىق كىشىلەر ئىشى بارچە ئوز.

2789 بىلىملىك كىشلەر بولۇر چىن كونى،
دۇرۇس قايدا بولسا يورۇيدۇ كۈنى.

2790 تۇتالماس ئوزنى ئەر ئەقىل بولمىسا،
قىلالماس ئەر ئىشنى بىلىم بولمىسا.

2791 سارايدا بولۇر بۇ غەزنىچى ئىشى،
ئوزىن ساقلىغاي بەك بۇ ياڭلىغ كىشى.

2792 توز ئولسۇن كوڭۇل ـ تىل، قىلىقى پۇتۇن،
دىسە تەگمىسۇن ئوت يالىنى ـ تۇتۇن.

2793 كوزىنى كۇزەتىپ، تىلىن ساقلىسۇن،
ھەۋەسنى ئەقىل بىرلە تىزگىنلىسۇن.

2794 كوزۇڭ كورسە كوڭلۇڭ ئۇنى ئارزۇلار،
كوڭۇل ئەتسە ئارزۇ ئۇنى كىم توسار؟

2795 كوڭۇل يەتتە ئەزا ئۇزە ھوكۇمران،
يۇگۇرەر ئەل چوقۇم، باشلاپ ماڭسا خان.

2796 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ بىلىملىك بۇ سوز،
ئەي باتۇر، كۇزەتكىن كوڭۇل بىرلە كوز:

2797 ət ez yə̣ti əndam keŋülkə uḍar
keŋül birlə yalŋuḳ aγïr yük yüḍər

2798 tükəl sïr bəḍiz ol keŋülsüz kixi
keŋülsüz kixi bilgə atïn yoḍar

2799 kərək əlgi bərk saḳ kərəksiz aḳï
saqïlmasa ətrü aγï ḳaznaḳï

2800 aḳïlïḳ ə̣ḍi kəḍ anï ḳoḍmaγu
kixi nəŋi birlə aḳï bolmaγu

2801 satïγqï kərək bilsə türlüg satïγ
satïγ bilməsə ər ḳïlumaz asïγ

C158
2802 ḳamuγ nəŋ tavarïγ bilikli kərək
aγïrïn uquzun uḳuγlï kərək

2803 bilir bolsa ḳiymət ol arsïḳmasa
satïγda tavïγda nəŋ alsïḳmasa

2804 alïmḳa bə̣rimkə oŋay bolsa ez
uluγḳa kiqigkə süqig tutsa səz

2805 nəgü etnü alsa yana bə̣rsə tərk
aŋar bə̣rgələr nəŋ ḳaqan ḳolsa tərk

B208
2806 satïγḳa oŋay bolsa ḳïlḳï keni
aŋar əksüməz nəŋ kərəklig küni

2807 ḳalï bə̣rsə bəglər ər atḳa aqïγ
təgürsə anï bolmasa yüzdə qïγ

2808 aqïγ tïḍsa ixqi ər at keŋli sïr
ər at keŋli sïnsa alïr bəgkə kir

2797 ۋۇجۇت، يەتتە ئەزا كوڭۇلگە باقار،
كوڭۇل بىرلە ئىنسان ئېغىر يۈك ئالار.

2798 تامام بىر سۇرەتتۇر كوڭۇلسىز كىشى،
كوڭۇلسىز كىشى ئىلىم ئاتىن بۇزار.

2799 قولى چىلىڭ، ساق ئولسۇن ئۇ بولماي سېخى،
غەزىنە مېلىنى چاچمىسۇن تېخى.

2800 سېخىلىق بەك ياخشى، تاشلىماس كېرەك،
لېكىن خەلق مېلى بىرلە قىلماس كېرەك.

2801 ئۇ بىلسۇن تىجارەت يولىنى هامان؛
ئۇنى گەر بىلەلمەس، تاپالماس هايان.

2802 پۈتۈن مال-تاۋارنى ئۇ بىلمەك كېرەك،
باهالىق، باهاسىزنى ئۇقماق كېرەك.

2803 باهانى ئۇ بىلسۇن ۋە ئالدانمىسۇن،
ئېلىپ مال-ساتاردا زىيان تارتمىسۇن.

2804 ئېلىم هەم بېزىمدە بولسۇن مۇلايىم،
ئۇلۇغ هەم كىچىككە چۈچۈك سوز دائىم.

2805 نىمە ئۇتنە ئالسا، ئۇنى بەرسە تېز،
ئۇ سورسا ئۇزگىلەر بېرەر شۈبهىسىز.

2806 ئۇ بولسا ئال-ساتتا مۇلايىم كونى،
كېمەيمەس ئۇڭا مال كېرەكلىك كۈنى.

2807 ئەگەر قىلسا ئىنئام ئەسكەرلەرگە خان،
ئوچۇق يۈز بىلەن ئۇ بەرسۇن شۇ زامان.

2808 گەر ئېهسان توسالسا، قوشۇن دىل بۇزار،
قوشۇن كوڭلى سۇنسا، بەككە داغ يۇقار.

2809 nəgü tər əxitgil akïlar baxï
kenülkə alïnoqïl ay qïroquy kixi

2810 səvərig səvügsüz kïlayïn təsə
tilin ayoqu nənni tïdïp bərməsə

2811 ayïp bərməgü nən tilin aymaoqu
tilin aydïn ərsə anï tïdmaoqu

2812 sezin kïysa bəglər umïnq ketrülür
umïnq kətti ərsə nənin kotrulur

2813 oduoq sak kərək kəd kərəksiz azak
azak bolsa ixqi bolur ix uzak

2814 bu bəglərkə tapnur tapuoqqï kamuoq
munadïp kəlip tutti tapoqun kapuoq

2815 manadsa tapuoqqï əlig tarlïkïn
bəgi əxtip ïdsa aqïoq yarlïoqïn

2816 uzatsa aoqïqï bu nən bərməsə
munadmïx tapuoqqï tenülgəy basa

C159
2817 kərəkində bulsa kixi ez munï
yam ərsə yananqa bolur ol təni

2818 nəgü tər əxitgil bu kekqin sana
munadmïx munïna yara ay tona

2819 tiləmixtə bulsa tiləgli nənin
yanut kïlsa bolmaz janïnda enin

2820 kərək edtə bir yam yananqa bolur
kamuoq nənkə yanzaoq munu bu tənin

2809 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، سېخىلەر بېشى،
بۇنى تۆت دىلىڭدە، ئەي يۇقسۇل كىشى:

2810 ئەگەر دوستنى دۈشمەن قىلايىن دېسەڭ،
كېپايە، سورالسىغان نەرسىنى بەرمىسەڭ.

2811 بېرىلمەس نىمىنى دېمەسۇن تىلىڭ،
خىلاپلىق قىلما سەن نىمىكى دېدىڭ.

2812 ئەگەر بەگ سوزىدە ئۇ تۇرماس بولۇر،
ئىشەنچىسىز بولۇر ئۇ، مالمۇ يوقۇلۇر.

2813 بوشاڭلىق كېرەكمەس، ساق-ئويغاق كېرەك،
بوشاڭ بولسا ئىشچى ئىش ئاقسار، دېمەك.

2814 قىلار بەككە خىزمەتنى خادىم پۈتۈن،
كېلىپ تۇردى ئىشكتە ھاجەت ئۈچۈن،

2815 خىزمەتچى ھاجاتمەن بولسا، قىسىلىپ،
ئاڭا بەگ ئېھسان ئەتسە يارلىق قىلىپ،

2816 ئۇنى غەزىنىچى گەر بەرمىسە سوزۇپ،
ئۇ مۇھتاج خىزمەتچى كېتەر يۈز ئورۇپ.

2817 كىشىگە تېپىلسا دەل كېرەك نىمە،
بىلىنگەي پىل كەبى ئۇ خەستەك نىمە.

2818 ئىشتكىن، نىمەدەر ئاق چاچلىق ساڭا،
ھاجەتمەن مۇڭىغا يارا، ئەي توڭا:

2819 تىلەگەنگە تېپىلسا تىلەگى ئەگەر،
جاۋابىغا جانىن ئۇ پىدا ئېتەر.

2820 كېرەك ۋاقتا بىر خەس بولۇر پىلغا تەڭ،
جىمى نەرسىگە بۇ ئوخشىشىپ كېتەر.

B209

2821 bu yanlïq kixi bulsa əmdi əlig
ukuxluq biliklig uvutluq silig

2822 anar bərsə boloqay aqï kaznakï
ïnansa yaraoqay küdəzsə həkï

ƏLIG SUALI ӨGDÜLMIXKƏ

2823 əlig aydï uktum yaruttun məni
takï bir səzüm bar ayu bər anï

2824 ayak tərgi baxlar bu ax baxqïsï
nəgü təg kərək ayoqïl ax ixqisi

2825 səziksiz yəsə bəg anïndïn axïq
ïnansa anar bəg küdəzsə baxïq

2826 ədi tərs turur bu ax iqkü yəgü
səziklig kixidin yəsə ay bəgü

2827 munï ma ayu bərgil əmdi mana
biləyin ukayïn ay ərsig tona

2821 ئۇياتچان، مۇلايىم، ئاقىل، بىلىملىك —
كىشىنى ئەگەرچە تاپساڭ ئىلىك،

2822 بولۇر ئۇڭا تۇتقازسا مال-غەزىنىنى،
ئىشەنسە ئاڭا ھەم ئۆتەپ ھەققىنى.

ئىلىكنىڭ ئوگدۇلمىشقا سوئالى

2823 ئىلىك ئېيتتى: ئۇقتۇم، يورۇتتۇڭ مۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، دېگىن سەن ئۇنى.

2824 باش ئاشپەز سارايدا داستان باشقۇرار،
شۇنى ئېيت، نېچۈك ئەر بۇنىڭغا يارار؟

2825 گۇمانسىز ئۇنىڭدىن يېسە ئاشنى خان،
ئىشەنسە ئاڭا، باش ساقلانسا ئامان.

2826 ئەي دانا، ئىشەنچسىز قولىدىن يېمەك —
يا ئىچمەك تولا تەس بىر ئىشتۇر، دېمەك.

2827 مۇنى بەرگىن ئېيتىپ سەن ئەمدى ماڭا،
بىلەيمەن، ئۇقايمەن، ئەي جەسۇر توڭا.

36

ƟGDÜLMIX Ə̣LIGKƏ AX BAXQ̣Ï HAN SALAR NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

2828 yanut bə̣rdi ɵgdülmix aydï ə̣lig
bu ixkə pütün ər kərək kəḍ silig

2829 kixidə talusï kɵni qïn kixi
ɵḍürgü aŋar bə̣rgü ax suv ixi

C160
2830 bu ixkə ə̣ḍi qïn pütün ər tilə
baqïrsaķ tapuqsaķ uvutï bilə

2831 baqïrsaķ tapuqqï pütün qïn kixi
bəgiŋə yuluqlar ət ɵz jan baxï

2832 boquzdïn bolur barqa bəgkə hətər
ixin ķïlsa axqï anï kim yətər

2833 ķamuq yə̣rdə bəglər küḍəzgü ɵzin
yə̣gü iqgüdə aqu saķlïķ kɵzin

ئوتتۇز ئالتىنچى باپ

باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىقى توغرىسىدا ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى

2828 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش دېدىكى: ئەي خان،
بۇنىڭغا كېرەك بىر كامىل، پاك ئىنسان.

2829 كىشىلەر ئارا چىن، توغرا بىر كىشى —
تېپىلسا، شۇ قىلسۇن بۇ ئاش-سۇ ئىشى.

2830 بۇ ئىشقا تولا چىن، دۇرۇس ئەر تىلە،
كۆيۈمچان ۋە ئىشچان ئۇياتلىق بىلە.

2831 كۆيۈمچان خىزمەتچى دۇرۇس چىن، كىشى،
بېگىگە بېغىشلار تەنۇ-جان، بېشى.

2832 كېلەر بەككە كالدىن جىمىكى خەتەر،
ئاش ئەتكەندە ئاشپەزنى كىم كۆزىتەر؟

2833 پۈتۈن يەردە بەگلەر كۆزەتسۇن ئۆزىن،
يېمەكتە، ئىچىشتە ئۇ ئاچسۇن كۆزىن.

2834 خەلق باشلار ئەرگە بولۇر مىڭ يىغى،
ھەمىشە قۇرۇقلۇق يىغى تۇزىغى.

2835 بولمىسا پۇتۇن، چىن، پىششىق بۇ كىشى،
خەتەرلىك بولۇر ئاشتا بەگلەر ئىشى.

2836 بۇڭا لازىم كويۇمچان، كونا ئۇستا،
قىلىپ ئاشنى تەملىك بەرسە ۋاقتىدا.

2837 تولا بولسا كورسەتكەن ئىش-ئەمگىكى،
ئۇنى تەقدىرلىگەي ئىشەنىپ بېگى.

2838 نىمە دەر، ئىشتكىن، ئەقىل بەلگىسى،
بۇنىڭغا مۇناسىپ كىشى ياخشىسى:

2839 قوشۇلسا نىمىگە تولا ئىش-ئەمگەك،
سويۇملۇك، ئەزىز ھەم بولار تولا بەك.

2840 كىشىكىم نىمەگە سەرپ ئەتسە ئۇمۇر،
ئۇ نەرسە سويۇملۇك، جان كەبى بولۇر.

2841 ئۇمۇرگە نە ئەپسۇس، ئەمگەككە ئىست،
ئەمگەكسىز ئۆتكەن بۇ ئۇمۇرگە ئىست.

2842 ئۇمۇر كەتسە ئەرلەر ئىچىنماس، بىراق،
زايە بولسا ئەمگەك ئىچىنغاي ئۇزاق.

2843 باش ئاشپەز كوزى توق، بولسۇن كوڭلى باي،
ئوزى پاكىزە ھەم يۈزى كوركى ئاي.

2844 ئۇ بولسۇن تەقۋادار، شەرىئەت بىلەر،
بۇنىڭدەك كىشىدىن دۇرۇسلۇق كېلەر.

2845 بۇ بەگلەر تادۇسى[147] تازا، پاك ئېرۇر.
تازا بولمىسا ئاش، نىچۈك يىيىلۇر؟

2846 arïɣ bolsa axqï arïɣ ax bərür
arïɣ bolsa ax suv səvə kəḍ yəlür

2847 kezi suķ kixi axķa sukluķ ķïlur
əlig təgrür axķa axïɣ artarur

2848 kezi suķ kixiniņ ķïlïnqï yig ol
ķïlïnq yigliki ərkə təņsiz ig ol

B211

2849 nəqə mə pütün qïn ər ərsə keni
aniņda pütün qïn ezüņ bil munï

2850 pütün tutɣu barqa kixig qïn pïxïɣ
ezüg kəḍ saķïnɣu küḍəzgü baxïɣ

2851 muņar məņzətü kəldi əmdi bu sez
unïtma bu sezni aya əḍgü ez

2852 ķamuɣnï pütün tut keḍəzgil ezüņ
ezüņkə baɣïrsaķ səniņ ez kezüņ

2853 ķamuɣda ‘əzizrək bu janïņ ‘əziz
‘əziz jannï bək tut uzatma sezüņ

2854 yüzi kerki kerklüg kərək ķïlķï uz
yülüg bolsa boḍluɣ tili keņli tüz

2855 bu kerklüg kixi kezkə kernür arïɣ
arïɣ bolmasa ax boɣuzķa ķarïɣ

2856 arïɣlïɣnï səvmix turur bir bayat
arïɣlïķ bilə ər bulur əḍgü at

2857 arïɣlïɣnï barqa kixilər tilər
arïɣ bolsa ax suv kixi arzular

2846 تازا بولسا ئاشچى، تازا ئاش بېرۇر،
تازا بولسا ئاش-سۇ، سۆيۈپ يېيىلۇر.

2847 كوزى ئاچ كىشى ئاشقا ئاچلىق قىلار،
تاماققا تىقىپ قول، تاماقنى بۇزار.

2848 كوزى ئاچ كىشىلەر قىلىقسىز بولۇر،
قىلىقسىزلىق كېسەلدۇر، تېگى يوق ئېرۇر.

2849 ئىشەنچلىك بولسا ئەر قانچە چىن، كونى،
ئۆنىڭدىن ئىشەنچلىك ئۆزۈڭ، بىل مۇنى.

2850 يېتۈك، چىن كىشىگە پۈتۈن ئىشەنچ ئەت،
بولۇپ ھۇشيار، ئۆزۈڭنىڭ بېشىنى كۆزەت.

2851 كېلۇر بۇ سوز بولۇپ بۇنىڭ ئوخشىشى،
ئۇنۇتما بۇ سوزنى، ئەي ياخشى كىشى:

2852 ئىشەن ھەممىگە-يۇ، كۆزەتكىن ئۆزۈڭ،
ساڭا مېھرىۋانراق سېنىڭ ئوز كوزۈڭ.

2853 ئەزىزراق ئېرۇر بۇ ھەممىدىن جېنىڭ،
ئەزىز جاننى بەك تۇت، ئۆزاتما سوزۈڭ.

2854 يۈزى، ھوسنى كوركەم بولسۇن خۇلقى تۈز،
ساقال-چاچى رەتلىك، تىلى-كوڭلى تۈز.

2855 بۇ كوركەم كىشى كوزگە كورۈنۇر ئېرىغ،
ئېرىغ بولمىسا ئاش بوغۇزغا قېرىغ.

2856 سويەر پاك-ئېرىغلىقنى ئۇ بىر بايات،
ئېرىغلىق بىلەن ئەر تاپۇر ياخشى ئات.

2857 ئېرىغلىقنى ھەممە كىشىلەر تىلەر،
قىلۇر ئارزۇ ئاش-سۇ تازا بولسا گەر.

2858 yïrak tutoqu axta arïoqsïz kixi
arïoqsïz kixinin arïoqsïz ixi

2859 kenilik kərək həm pütün qïn kïlïk
keni bolmasa ər tüzümaz yorïk

C162
2860 kalï əgri bolsa bu ax baxqïsï
kamuoq əgri boldï anïn ixqisi

2861 yumïtsa kalïn yig bu ax ooqrïsï
kaqan kerki kəlgəy bəgi tərgisi

2862 kenilik kərək ərkə ədgü kïlïnq
anïn bulsa etrü tiləmix səvinq

2863 nəgü tər əxitgil keni kïlklïoq ər
keni kïlkï bolsa azun pütrü yər

B212
2864 keni kayda bolsa kutadur küni
tünərməz küni ər yorïsa keni

2865 hiyanət kayu yərdə ursa adak
asïoq bərgü barqa kaqar kəd yïrak

2866 hiyanət kixi kayda sunsa əlig
təniz ərsə suoqlur kurïtur yərig

2867 baoqïrsak kərək kəd bəgini səvər
uvutluoq kərək kəd ezini yïoqar

2868 ukuxluoq kərək həm biliklig kərək
edi bolsa axka əriglig kərək

2869 terüqə yorïsa tapuoq kïlsa ez
kirürdə qïkarda keni tutsa kez

2870 uḳux ixkə tutsa küḍəzsə ezin
bilik ixkə tutsa tiḍusa kezin

2871 wəfa ḳïlsa bəgkə tiləp əḍgü at
ol at birlə əḍgü ḳalir məṇü at

2872 uḳuxluƣ kixilər at əḍgü ḳolur
biliklig kixilər ïnanqlïƣ bolur

2873 uḳuxluƣ kixidin kixilik kəlür
biliklig kixilər kixisi bolur

2874 nəgü tər əxitgil uḳuxluƣ kixi
uḳuxluƣ kixi ol kixidə baxï

C163
2875 uḳuxluƣ wəfalïƣ kixi tüzüni
yuluƣlar kixikə ḳamuƣ ezini

2876 arïƣsiz jəfalïƣ ḳilïnqï otun
ḳalï aydï ərsə ḳïyar sezini

✻ ✻ ✻

2877 munu aydïm əmdi ay əlig kixi
bu yaṇlïƣ kərək bolsa axqï baxï

B213
2878 kirip etrü tərgi ayaḳ baxlasa
anïṇdïn bəgi ax səziksiz yəsə

✻ ✻ ✻

2879 bu ərdi ay əlig ezüm bilmixin
ayu bərdim əmdi keṇül bulmïxïn

2870 ئەقىل بىرلە ئىشلەپ، كۆزەتسۇن ئۆزىن،
بىلىم بىرلە ئىشلەپ، تىيسۇن كوزىن.

2871 ۋاپا قىلسا بەككە تىلەپ ئەزگۈ ئات،
ئۇ ياخشى ئىتىلە قۇيۇر مەڭگۈ ئات.

2872 ئەقىللىق كىشى ياخشى نامنى كۈتەر،
بىلىملىك كىشىلەر ئىشەنچلىك كىلەر.

2873 ئەقىللىق كىشىدىن كىشىلىك كېلۇر،
بىلىملىك — كىشىنىڭ كىشىسى بولۇر.

2874 ئىشىتكىن، نىمە دەر ئەقىللىق كىشى،
ئەقىللىق كىشى ئۇ كىشىلەر بېشى:

2875 ئەقىللىق، ۋاپالىق ئەر ئىسىل ئىرۇر،
كىشىلەر ئۈچۈن ئۇ جان پىدا قىلۇر.

2876 ئىرىنغىسىز، جاپالىق، يامان خۇلۇقلۇق،
ئەگەر ۋەدە قىلسا، سوزىدىن يانۇر.

* * *

2877 دىدىم بۇنى ئەمدى، ئەي ھاكىم كىشى،
مۇشۇ خىلدا بولسۇن ئۇ ئاشچى بېشى.

2878 ئۇ سۇنسا ئاش-ئاياق، سېلىپ داستىخان،
يىسە ئاشنى بەگ ھىچ قىلماستىن گۇمان.

* * *

2879 شۇدۇر ئەي خاقانىم، مېنىڭ بىلگىنىم،
كوڭۈلدە نە كەچسە، مانا مەن دىدىم.

Ə̣LIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

2880 ə̣lig aydï uḳtum əxittim munï
taḳï bir səzüm bar ayu bə̣r anï

2881 maṇa ayqïl əmdi ïḍïxqï baxï
nəgü təg kərək ḳïlsa iqgụ ixi

2882 ïnansa aṇar bəg nə kəṇli pütüp
alïp iqsə iqgü anï qïn tutup

* * *

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

2880 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، ئىشىتتىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، دىگىن سەن ئۇنى.

2881 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى ئىچىملىك بېشى،
نىچۈك قىلماق كېرەكتۇر ئىچكۈ ئىشى؟

2882 ئىشەنسە ئۇڭا بەگ كوڭۈلدىن پۈتۈپ،
ئېلىپ ئىچسە مەينى، ئۇنى چىن تۇتۇپ.

ئوتتۇز يەتتىنچى باپ

ئىچىملىك بېشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى

2883 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دېدى: ئەي ئېلىگ،
بۇڭا ھەم كېرەك كوپ يۇگۇرتمەك بىلىك.

2884 قېرىنداش يا كوپ يىل سىنالغان كېرەك،
يىغىپ نەپسىن، تۈز يولدا ماڭغان كېرەك.

2885 ئىشەنچلىك، كويۇمچان، كوزى-كوڭلى توق،
تۈز ئۇلسۇن خۇلقى ھەم مىسالى بىر ئوق.

2886 ئۇ بولسۇن شۇ ياڭلىغ قەدەھ تۇتقۇچى،
ياساشقا مەينىمۇ يېتىشسە كۇچى.

2887 پۇتۇن دورا-ئوتنى ئىدىشچى[148] تۇتار،
جۇۋارىش، يا مەئجۇن، يا سۇرگە قاتار.

2888 ئۇنىڭدا تېپىلسۇن تولا دورىلار،
يېيىشكە، يالاشقا، ئىچىشكە تەييار.

2889 ⱪuruƣ ɵl yə̣mix tut ya iqgü süqig
aniņdīn bolur bu boƣuzⱪa kəqik

2890 boƣuzdīn bolur barqa bəgkə həṭər
boƣuz tatƣī axqī iḍīxqī tutar

B214
2891 bu axqī iḍīxqī pütün bolmasa
ə̣ḍi sarp bolur bəgkə iqsə yə̣sə

2892 ņəgü tə̣r əxit ay biliklig bɵgü
boƣuz kəḍ küḍəzgü ax aⱪru yə̣gü

2893 boƣuzuƣ küḍəzsə baxīņa asīƣ
axīƣ az yə̣sə bu aƣīzⱪa tatīƣ

2894 ɵküx kɵrdüm ərni yava ⱪīldī bax
küḍəzmədi boƣzīn ⱪovī ⱪīldī yax

2895 boƣuzdīn kirür ig kixikə kəmi
boƣuzdīn bolur ⱨəm aņar ot əmi

2896 uⱪuxluƣ kərək ⱨəm bilik kəḍ bilir
uⱪuxluƣ kixidin kixilik kəlir

2897 ə̣sizkə ⱪatīlmaz uⱪuxluƣ kixi
pütün qīn bolur bu biliklig ixi

2898 kɵni ərməsə kɵygəy ərdi ulun
kɵni turmasa kɵr bolur ər bulun

2899 kɵni bol sən ix ⱪīl ay ərsig bəgim
kɵniliktə taxtīn yoⱪ ərmix yə̣gim

2900 īḍīxqī baxī kəḍ ⱪoyuƣ ər kərək
kɵni tutsa ətrü kɵņül ɵg yürək

2889 قۇرۇق-ھول يېمىش يا ئىچىملىك شاراپ،
ئۇنىڭدىن ئالار يول كېلىڭىغا قاراپ.

2890 بۇ گالدىن بولۇر بەككە ھەممە خەتەر،
بۇ گال تاتقى ئاشچى، ئىدىشچى تۇتار.

2891 بۇ ئاشچى، ئىدىشچى سادىق بولمىسا،
بولۇر بەك قىيىن بەككە ئىچىبە-يېسە.

2892 نىمە دەر بىلىملىك ھېكىم، دىققەت ئەت،
تاماقنى ئاستا يە، كېلىڭنى كۈزەت:

2893 كېلىڭنى كۈزەتسەڭ، بېشىڭ ساقلىنار،
يېسەڭ ئاشنى ئاز-ئاز، ئېغىزغا تېتار.

2894 تولا كوردۇم ئەرنى زايە قىلدى باش،
كېلىنى كۈزەتمەي ھارام كەتتى ياش.

2895 كېسەل دەردى ئەرگە كېلىدىن كىرۇر،
ئۇنىڭ دورىسى ھەم ئېغىزدىن بولۇر.

2896 ئۇ بولسۇن ئەقىللىق بىلىملىك بىر ئەر،
ئەقىللىق كىشىدىن كىشىلىك كېلەر.

2897 يامانغا قوشۇلماس ئەقىللىق كىشى،
دۇرۇس چىن بولۇر بۇ بىلىملىك ئىشى.

2898 قاياتتى بۇ ئوق تۈز بولمىسا ئەگەر،
دۇرۇس بولمىسا گەر بولۇر تۇتقۇن ئەر.

2899 ئى باتۇر بېگىم سەن دۇرۇس بول تىرىش،
دۇرۇسلۇقتىن بولەك يوق ھىچ ياخشى ئىش.

2900 ئىدىشچى بېشى چاققان ئەر بولغۇلۇق،
يۈرەك ھەم نىيەتنى دۇرۇس تۇتقۇلۇق.

2901 kənilik əzə ixləsə ix pütün
yakurmasa əzkə yaraqsïz otun

C165
2902 əz əlgi bilə katsa iqgü kərüp
əzi bəkləsə kodsa tamqa urup

2903 yəgü iqgü katmïx kamuq otlarïq
əz əlgi bilə katsa tutsa arïq

2904 kuruq əl yəmix ya jüləngbin julab
əzi katqu tutqu bu barqa xərab

2905 aqïnu süqinü baqïrsaklïkïn
ïdïxïn küdəzsə ətəsə həkïn

B215
2906 kirür ətrü əmgək bəgi tapqïna
ol əmgək tusulur kulï asqïna

2907 kayu nənkə kirsə kixi əmgəki
ux ol nəndə boldï janïnïn kəki

2908 munar mənzətü səzlədï səz silig
siliglər səzi kərsə barqa bilik

2909 kayu nənkə kirsə kixi əmgəki
səvüg boldï ol nən səvüg jan kəki

2910 kixi əmgək ïdsa tiriglik ïdïp
anï səvgü yüdgü yüdürsə yüki

2911 bu yanlïq bulunsa ïdïxqï baxï
anar bərsə bolqay ïdïxqï ixi

2912 bu ixkə munï təg silig ər kərək
munïn tapqï kərki yarutsa yürək

2901 پۈتۈن ئىش دۇرۇسلۇق بىلەن قىلىنۇر ئۇ،
يارامسىز، يامانىنى يۇلاتمىسۇن ئۇ.

2902 كورۇپ مەينى قولىلە ياسسۇن ئۆزى،
بېسىپ تامغا تۇتسۇن، ساقلىسۇن ئۆزى.

2903 قوشۇپ ئىچمەك-يىمەككە دارى-دەرمەك،
ئۇنى ئۆز قوللە پاك تۇتماق كېرەك.

2904 قۇرۇق-ھول يىمىش، گۈل، ھەسەل يا گۈلاپ-
قوشۇپ، قىلغاي ئۆزى، بۇ بارچە شاراپ.

2905 سويۇپ ھەم كويۇنۇپ يولۇپ مېھرىۋان،
ئىدىشنى كۈزەتسۇن، ئۆتەپ ھەق ھامان.

2906 شۇنىڭلە بېگكە ئەمگەكى سىڭار،
قۇلىغا بۇ ئىش كوپ پايدىلىق بولار.

2907 قايۇ نەرسىگە سىڭسە ئەر ئەمگەكى،
بولۇر شۇ نەرسىدە جېنىنىڭ كوكى.

2908 بۇڭا ئوخشاپ كېلەر ئىسىللەر سوزى،
ئىسىللەر سوزىدۇر بىلىمىنىڭ ئۆزى:

2909 نىمەگە سىڭەر بولسا ئەر ئەمگەكى،
بولۇر ئۇ سويۇملۇك شىرىن جان كوكى.

2910 كىشى ئەمگەك ئەتسە ئومۇر سەرپ ئېتىپ،
ئۇنى سويسۇن، كوتەرسۇن ۋە بولسا يۈكى.

2911 تېپىلسا شۇ ياڭلىغ ئىدىشچى بېشى،
ئۇڭا بەرسە بولغاي ئىدىشچى ئىشى.

2912 بۇ ئىشقا بۇنىڭدەك تۈزۈك ئەر كېرەك،
ئۇنىڭ ئىشى، ھوسنى يورۇتسۇن يۈرەك.

2913 munïnda basakï bu boxoqutlarï
sakalsïz kərək barqa kerki yarï

2914 yalïn yüzlüg oqlan tolun təg yüzi
boḑï tal kara saq bəḑiz təg ezi

C166
2915 bəli bolsa yïlmïk yana yarnï kən
erün bolsa kïrtïx kïzïl kïzoqu ən

2916 yaxïl kek sarïoq al aoqï ton kəḑip
axaoqu ketürsə yaraxur yorïp

2917 sakalsïz kərək bu ïḑïxqï arïoq
küḑəzilsə iqgüdə kïl tü yamïoq

2918 ïḑïxta tü bolsa yâraoqsïz bolur
tü ax suvka tüxsə tatïoqsïz bolur

2919 munïn aydï boloqay bilik bərgüqi
sakalsïz kərək təp ïḑïx tutoquqï

2920 ïḑïxqï arïoq bolsa kerklüg yüzi
anïnḑïn sinər iqsə iqgü kozï

B216
2921 nəgü tutsa kerklüg kixi kïlkï uz
yaraxur alïr ker bu jan ülki kez

2922 nəgü tər əxitgil bu bəyt ayoquqï
əxitgil munï sən aya bilgüqi

2923 yüzi kerki kerklüg kərək kïlkï uz
nəgü tutsa andïn tamar barqa tüz

2924 karïn aqmïx ərkə yüzi kersə ax
usup suvsamïxka kerüp kanoqusuz

2913 ئۈنىڭدىن بولەك بارچە ساقىلىرى،
ساقالسىز، گۈزەل ھەم بولسۇن يۈزلىرى.

2914 ئۇ بولسۇن ياش ئوغلان، تولۇنىدەك يۈزى،
بويى تال، قارا چاچ، سۇرەتتەك ئوزى.

2915 بېلى نازۇك ئولسۇن، ھەم كەڭ يەلكىلىك،
تېنى ئاق، ئوزى ھەم قىزىل مەگزىلىك.

2916 يېشىل، كوك، سېرىق، ھال يىپەك تون كىيىپ،
ياراشۇر يىمەكنى كوتەرسە مېڭىپ.

2917 دىسە چۈشمىسۇن مەيىگە قىل، تۈك يا خەس،
ئېرىغ ۋە ساقالسىز بولسۇن ساقى، بەس.

2918 قەدەھتە قىل ئولسا ئېرىغسىز بولۇر،
تۈك ئاش-سۇغا چۈشسە تېتىقسىز بولۇر.

2919 شۇڭا ئېيىتتى بولغاي بىلىم بەرگۈچى،
ساقالسىز بولغاي دەپ قەدەھ تۇتقۇچى.

2920 ئىدىشچى ئېرىغ بولسا كوركەم يۈزى،
ئۈنىڭدىن ئىچىلسە، سىڭەر مەي، قوزى.

2921 نىمە تۇتسا كوركەم، خۇش پېيىل كىشى،
ياراشۇر، ئالۇر كوز ھەم جان ئۈلۈشى.

2922 ئىشتىكىن، نىمە دەر بۇ بىيىت ئېيىتقۇچى،
بۇنى ئاڭلىغىن سەن، ئايا بىلگۈچى:

2923 يۈزى كوركەم ئولسا، خۇلقى ئولسا ئۈز،
نە تۇتسا ئىچەر ئەر زەۋق بىلەن ھۇنۇز.

2924 بولۇر ئاش يۈزىنى كورمەك ئاچلارغا،
ئۇسسىغان كىشىگە بولۇر قانغۇسىز.

2925 ïḑïxqï baxï ker ux andaoı kərək
ïḑïx tutoıuqïlar bu mundaoı kərək

2926 ïnansa aŋar etrü bəglər pütüp
yakïn tutsa boloıay pütün qïn tutup

* * *

2927 ay əlig kaq ixkə ər eḑrüm tilə
baoıïrsak kezi tok uvutï bilə

2928 birisi yalavaq bitikqi biri
takï bir ïḑïxqï ker axqï biri

2929 bulariŋ ədi keḑ talula birin
kalï tuxsa təŋsiz ekünmə yarïn

C167
2930 yalavaq bitikqi kalï bolsa yig
anïŋ yasï əlkə tokïr ay tətik

2931 ïḑïxqï ya axqï yig ərsə kalï
anïŋ yasï jan ker tiriglik ulï

2932 katïoılan ay əlig bu bir kaq kixig
talulayu eḑrü tutuzoıïl ixig

* * *

2933 yana aydï egdülmix əlig kutï
beḑük boldï bəglər ixi təg atï

2934 bəḑük ixtə təŋsiz bax aoırïoı bolur
bax aoırïoı ketürməsə bəglik kalur

2935 nəgü tẹr əxitgil kẹņəxqi egə
kẹņəxtə tekər bəgkə yünqü ügə

B217
2936 aya bəg ərəz̨ ķolma əmgək ketür
ərəz̨ birlə əmgək aḍaķxu yatur

2937 bəg əmgəp ẹl ẹtsə boḍun xük bayur
bayusa boḍun bəg tiləki bolur

2938 səvinmə kəḍ artuķ ərəz̨lig kixi
bolur ahir əmgək ərəz̨kə tuxī

2939 nəqə mə bu axqī īḍīxqī saņa
pütün ərsə artuķ ay ərsig toņa

2940 olarda baƣīrsaķ ezüņkə ezüņ
aḍīn bolmaƣay sən uzatma sezüņ

2941 nəgü tẹr əxitgil egə buyruķī
unītma munī sən biti həm oķī

C168
2942 səvüg jan ezələ əmində əmin
ķolup bolmadīm mən ezümdə eņin

2943 ķatīƣlan küḍəzgil ķatīƣ tut anī
ķalī bardī ərsə tiləmə əmin

* * *

2944 ayītmīxnī aydīm ay ẹlig ķutī
nəgü təg kərəkin əmi həm otī

2945 bu yaņlīƣ kixi birlə bəglər bəḍür
yaƣī boynī yənqər kü qavīrī īḍur

2935 ئىشىتكىن، ئەقىللىق كېڭەشچى نەدەر،
كېڭەشتە بەگ ئالدىغا ئۈنچە توكەر:

2936 ھوزۇر ئىزلىمە بەگ، جاپانى يوق ئەت،
ئەمگەك بىلەن بىللە تۇرار پاراغەت.

2937 چېكىپ رەنج بەگ تۈزسە ئەل، خەلقى بېيۇر،
باي ئولسا خەلقى بەگ تىلەگىن تاپۇر.

2938 راھەتلىك كىشى بەك كەتمە سويۇنۇپ،
كېلۇر راھەتكە ئاخىر جاپا قوشۇلۇپ.

2939 بۇ ئاشچى، ئىدىشچى ھەر قانچە ساڭا —
ئىشەنچلىك بولسىمۇ، ئەي زىرەك توڭا،

2940 كويۇمچان ئۇلاردىن ئۆزۈڭگە-ئۆزۈڭ —
ئېرۇر سەن، باشقا يوق، ئۇزاتما سوزۈڭ.

2941 نە دەر خاس كېڭەشچى دانا، ئاڭلىغىن،
ئۇنۇتماي، ئۇقۇپ ھەم يېزىپ ساقلىغىن:

2942 سويۇملۇك جان ئۆزرە ئىمىندىن ئىمىن،
ئوزۇمدىن ئىمىنراق تاپمىدىم بىرىن.

2943 تىرىش ھەم كۆزەت، چىڭ تۇتقىن سەن ئۇنى،
ئەگەر ئۇ يوقالسا تىلەمە ئىمىن.

* * *

2944 دىدىم دەيدىغاننى، ئەي ساھىپقىران،
نىچۈك قىلماق ئىلاجىن ئەيلەپ بايان.

2945 ئۇشۇنداق كىشى بىرلە بەگ چوڭ بولۇر،
ئۆزۈپ ياۋ بويىننى شوھرەت قازىنۇر.

2946 مۇنى سوزلىدىم مەن ساڭا بەلگۈلۈك —
بولەك بىر سوزۈم بار بۇڭا مۈلگۈلۈك.

*   *   *

2947 ئېلىگ تىڭشىسا گەر، ئۇنى ئېيتايىن،
يوق ئەرسە بۇ سوزنى ئوزۇم دىمەيىن.

ئېلىگنىڭ ئوگدۈلمىشكە سوئالى

2948 ئېلىگ ئېيتتى جاۋابەن، دىدى: ئەي ئاقىل،
نىمەدۇر سوزۈڭ ئۇ، بايان ئەيلىگىل.

2949 سېنىڭدىن ئىشتمەك كېرەك بارچە سوز،
بىلىمدە دېگىزسەن، ئەقىلدە ئوكۈز[149].

ئوگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

2950 جاۋابەن ئوگدۈلمىش دىدى: ئەي ئېلىگ،
ئېلىگدىن تېگەر ئەلگە تۈرلۈك بىلىك.

2951 دىدىم بەككە خىزمەتچىلەرنىڭ يولى،
نىچۈك خىزمەت ئەتسۇن بېگىگە قۇلى.

2952 خىزمەتچى قۇلنى بەگمۇ بىلگۈلۈك،
نىچۈك خەير ـ ئېھسان ئاڭا قىلغۇلۇق.

2953 نىچۈك بولسا خان ھەققى قۇللەر ئۈزە،
يەنە قۇل ھەققى يوقمۇ بەگلەر ئۈزە؟

2954 بەگ ھەققىن ئوتەركەن قۇل ئىشتا تۇرۇپ،
كېرەك قۇل ھەققىنى ئوتەش ئىش كورۇپ.

2955 tapuoqqī tapuoq ķilsa dunya üqün
kalī bulmasa dunya əmgər küqün

ə̣LIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

2956 ə̣lig aydī kəldür maņa ay aqa
nəgü ol tapuoqqī ḩəķī ay səqə

38

ƟGDÜLMIX ƏLIGKƏ TAPUƢQÏLAR ḤƏḲÏ BƏGLƏR ƟZƏ NƏGÜ TƏG ƏRDÜKIN AYUR

C169

2957 bu ɵgdülmix aydï bu bəglər ɵzə
tapuƣqï ḥəḳï bar tapuƣda oza

2958 əŋ axnu yəgü iqgü bərgü kərək
tapïnoƣu ətiklərin ətgü kərək

2959 tapuƣ kïlmak əmgək ḳatïƣ ix bolur
munï bilsə bəglər tapuƣ yix kïlur

2960 ət ɵz jan yuluƣlar tapuƣ kïloƣuqï
tilər bəg səvinqi bu kul boloƣuqï

2961 isig tomlïƣ aq tok yaḍaƣ həm yalïŋ
kïlïq baldu ok yər ay əliɣ biliŋ

2962 kəḍin ɵŋdün oŋ sol bolur bu turup
bəgin imqkə təgrür bu əmgək kɵrüp

ئوتتۇزىنچى باپ

خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر ئۈستىدە قانداق ھەقلىرى بارلىقى ھەققىدە ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىگكە ئېيتقانلىرى

2957 دېدىكىم ئۆگدۈلمىش: بۇ بەگلەر ئۆزە،
خادىم ھەققى باردۇر ئىشلەشتىن ئۆزا.

2958 ئەڭ ئاۋۋال يېمەك ـ ئىچمەك بەرمەك كېرەك،
ئىشلەشكە قورالλار يەتكۈزمەك كېرەك.

2959 بۇ خىزمەت مۇشەققەت، قاتتىق ئىش ئېرۇر،
مۇنى بىلسە بەگ، ئىشچى غەيرەتلىنۇر.

2960 تەنۇ ـ جان پىدالاپ ئىشلەيدۇ خادەم،
تىلەپ بەگ سۆيۈنچىن، قىلۇر قۇللۇق ھەم.

2961 سوغۇق ـ ئىسسىق، ئاچ ـ توق، ياياق ھەم يېلىڭ،
قىلىچ، پالتا، ئوق يەر، ئەي خاقان بىلىڭ.

2962 گاھ ئالغا، ئارقىغا، گاھ ئوڭغا، سولغا ــ
يۈرەر ـ دە، يەتكۈزەر بەگنى ھوزۇرغا.

2963 yaoqïka bu əndün bolur bək tolum
tiriglik tilər bəgkə ezkə elüm

B219

2964 bu yanlïoq bəginin səvinqin tiləp
ezin əmgətür tünni künkə ulap

2965 bu tapoqï üqün bəg etəgü həkïn
anï ədgü tutoqu baoqïrsaklïkïn

2966 nəgü tər əxitgil uq ordu hanï
bodunda talusï kixidə qïnï

2967 aya bəg boluoqlï bodunka uluoq
bədüt ədgü tutoqïl tapuoqqï kuluoq

2968 tapuoqqï bilə bəglər əlgi uzar
tapuoqqï bilə ərklig əl kənd tüzər

2969 nəqə bəg uluoq bolsa əslï bədük
tapuoqqï bilə boldï atï bədük

2970 ay əlig kixilik mürüwwət bolur
mürüwwət kixikə tərikət bolur

2971 mürüwwət tərikət bu ol bəlgülüg
kixi əmgəki bilsə kïlsa ülüg

C170

2972 tapuoqqï kapuoqda umïnqka turur
umïnq bərməsə bəg mürüwwət barur

2973 kerü baroqu bəglər tapuoqqï nəqə
tusulur nəqə ol tusulmaz nəqə

2974 tusular tənïnqə aqïnoqu kərək
tapïnmïx təni hək təgürgü kərək

2963 يېغىغا قارشى سەپىتە بىر قورال بولار،
تىلەپ بەگ ھاياتىن، ئۆلۈمگە ماگار.

2964 شۇ خىلدا بەگلەرنىڭ سويۇنچىن تىلەپ،
ئۆزىن ئەمگەتۇر كۆننى تۈنگە ئۇلاپ.

2965 شۇ خىزمەت ئۈچۈن بەگ ھەقىقىن بەركۈلۈك،
بولۇپ مېھرىۋان ھەم ئۇبدان گورگۈلۈك.

2966 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، ئۇچ ئوردا خېنى،
ئەل ئىچرە تاللانغان، كىشىلەر چىنى:

2967 ئەي ئەلنىڭ ئۇلۇغى، ئەي بەگ، دىققەت ئەت،
ياخشى كور خىزمەتچى قۇلۇڭنى يۈكسەلت.

2968 خادىملەر بىلەن بەگ قولى ئۇزۇرار،
خادىملەر بىلەن خان ئەل-يۇرتنى تۈزەر.

2969 ئۇلۇغ بولسا قانچە بەگ ئەسلى ھەم زور،
خىزمەتچى بىلەن بەگ ئېتى زورىيۇر.

2970 ئەي ئېلىگ، كىشىلىك مۇرۇۋۋەت ئېرۇر،
مۇرۇۋۋەت كىشىگە تەرىقەت ئېرۇر.

2971 مۇرۇۋۋەت، تەرىقەت شۇدۇر، شۈبھىسىز،
كىشى ئەمگىگىن بىلسە، قىلسا ئەزىز.

2972 خىزمەتچى ئىشكتە ئۈمىتتە تۇرۇر،
ئۈمىت بەرمىسە بەگ، مۇرۇۋۋەت كېتۇر.

2973 گورۇپ تۇرسا بۇ بەگ خىزمەتچى نىچە،
ياراملىغى قانچە، يارامسىز نىچە.

2974 يارامىلىقلىغىچە ئېھسانلار كېرەك،
بېجىرگەن ئىشكە تەڭ ھەق بەرمەك كېرەك.

2975 ئەي بەگ، پەس ئەمەستۇر كىشى يىلقىدىن،
ئېتىلسە قىياس، ئىش تاپۇر ئولـچەمىن.

2976 كىشى ئەۋۋەلا تويغۇزار يىلقىنى،
ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ كۈتەر پايدىنى.

2977 بەگ ئېھسان قىلسا، ئېيتسا ياخـشى سوزىن،
پىدا ئەيلەر بەككە خىزمەتـچى ئوزىن.

2978 سويۇپ خادىم ئۇنى، جاندىن باغلىـنۇر،
تىلەپ بەگ سويۇنـچىن ئوزى ئەمگىنۇر.

2979 بىر ئالىم بۇ ھەقتە ئېيتمىش بىر سوزىن:
بىلىم بىرلە ئىنسان ئۇزارتۇر قولىن.

2980 كىشى ياخشىلىقـقا شىرىن جان بېرۇر،
بىر ياخشى ئۇچۇن ئون ياخشىلىق قىلۇر.

2981 *كىشى پايدا تاپسا، ئوزىن قۇل قىلۇر،
بولۇپ قۇل ئوزگىچۇن زەخمەتلەر چېكۇر.

2982 شۇڭا، ئىشقا كورە ئېھسان قىلغۇلۇق،
يېلىڭغا كىيىم، ئاچنى تويـغۇزغۇلۇق.

2983 نىچۇك بەگ بولۇر ئۇ، ئەي ئېلىك قۇتى،
قۇلىدىن كەتمىسە گادايىلىق ئېتى!

2984 نە دەيدۇ، ئىشتكىن قېرىلار سوزى،
قېرىلار سوزىدۇر يىگىتلەر كوزى:

2985 كىشىگە قىلسا گەر، ئەجرىنى كىشى،
جاۋابەن كىشىلىك قىلماقتۇر ئىشى.

2986 كىشى ئەمگىكىن بىلمىگۈچى كىشى،
دىيىلمەس كىشى، ئۇ يىلقا ئوخشىشى.

2987 iki türlüg ol bu tapuƣ ḳïlƣuqï
biri box biri ḳul umïnq tutƣuqï

2988 bu ḳul kəndü ərksiz tapuƣqï bolur
tapuƣ ḳïlmasa bəgdə bərgə bulur

2989 boxuƣ kər bu tapnur ɵzin ḳul ḳïlïp
munïṇ əmgəkin yulƣu tapƣïn bilip

2990 box azad kixi barqa əḍgü ḳulï
bularḳa aqa bərgü əḍgü yolï

2991 boxuƣ ḳul bilə tutsa bolmaz bu tüz
boxuƣ box təṇi tut ḳuluƣ ḳulqa üz

2992 bu bəglər ḳapuƣï ərəẓ ḳapƣï ol
ərəẓ ḳapƣï tutmaḳ ɵzüṇ asƣï ol

2993 tapuƣqï bayusa bəg atï bolur
bu atï du'a birlə məṇü ḳalur

B221
2994 ay ə̣lig tapuƣqï bilə bəg məŝəl
satïƣqï osuƣluƣ bolur qïn tükəl

2995 satïƣqï bə̣rür nəṇ aṇar mün sanï
alïƣlï alïr ə̣ldə əvrər anï

2996 yïl ay ḳün tükəsə asïƣ yumdarur
yüz utru ulaxur ɵz asƣï alur

2997 muṇar məṇzər əmdi tapuƣqï kixi
bəgi birlə ortuḳ saḳïxlïƣ ixi

2998 bəgi nəṇ bə̣rür ḳulḳa əḍgü sɵzün
tapuƣqï ət ɵz birlə tapnur ɵzün

2987 ئىككى خىل ئېرۇر بۇ خىزمەت قىلغۇچى،
بىرى قۇل، بىرى ھور، ئۇمىت كۈتكۈچى.

2988 بۇ قۇل ئۆزى ئەركسىز خىزمەتچىدۇر، گەر—
ئۇ خىزمەت قىلمىسا بەگدىن تاياق يەر.

2989 ھور خادىم ئىشلەيدۇ ئۆزىن قۇل قىلىپ،
قەدىرلەش كېرەك ئۇنى ئەجرىن بىلىپ.

2990 ئازات-ھور كىشلەر ياخشىلىق قۇلى،
بۇلارغا ئېچىپ بەر ياخشىلىق يولى.

2991 ئازات-ھور كىشىنى قىلما قۇلغا تەڭ،
ئازاتنى ئازات، قۇلنى قۇل تۇت ئۆزەڭ.

2992 بۇ بەگلەر ئىشىگى راھەت قاپقىسى،
راھەت ئىشىگىن تاپماق ئۆزۈڭ پايدىسى.

2993 خىزمەتچى باي ئولسا، بېگى نام تاپۇر،
بۇ نامى دۇئا بىرلە مەڭگۈ قالۇر.

2994 بەگ بىرلە خىزمەتچى مىسالى ھامان—
ساتۇچى—ئالۇچى كەبىدۇر، ئەي خان.

2995 ساتۇچى بېرۇر مال دەسمايە قىلىپ،
يۇرىتۇر ئەلدىن-ئەل ئالۇچى ئېلىپ.

2996 يىل، ئاي، كۈن ئۆتكەندە پايدا تۇپلىنۇر،
يەنە يۈز كۆرۈشۈپ پايدا بولۇشۇر.

2997 شۇڭا ئوخشار ئەمدى خىزمەتچى كىشى،
بېگى بىرلە ئورتاق ھىساپلىق ئىشى.

2998 بېگى مال بېرۇر قۇلغا، ئېيتار ياخشى سۆز،
خىزمەتچى قىلۇر ئىش پىدا ئەيلەپ ئۆز.

2999 urur jan yuluqlap tapuqqï kïlïq
anïṇ asqï ǝl kǝnd uluxlar ǝrinq

3000 yaqï boynï yǝnqǝr hǝzinǝ urur
tilǝk arzu ni'mǝt ulaxu kǝlür

C172
3001 bu barqa asïq sanï boldï tǝgim
asïq kïlqïuqïq ǝdgü tutqu bǝgim

3002 nǝgü tǝr ǝxitgil bu sartlar baxï
ez asqïn tilǝp dunya kǝzgǝn kixi

3003 asïqlïq kul ǝrsǝ oqulda yakïn
asïqsïz oqulnï yaqï bil sakïn

3004 kamuq tǝprǝnigli asïqka yorïr
asïq bolmasa avqï ǝvdǝ karïr

3005 ǝr at boldï bǝglǝr kanatï yügi
kanatsïz kux uqmaz ay bǝglǝr bǝgi

3006 ǝr at birlǝ bǝglǝr küqin bǝlgürǝr
ǝr at birlǝ bǝglǝr tügünlǝr yǝrǝr

3007 yumïtsa kayu bǝgkǝ ǝrsig ǝrǝn
azunka bu bǝg boldï şahib kïran

3008 kayu bǝgdǝ ǝrdǝm yumïtsa tükǝl
anar yïqlur arzu nǝ kolsa tükǝl

B222
3009 azunqïka ǝrdǝm kǝrǝk min tümǝn
bu ǝrdǝm bilǝ yǝr azunqï jǝhan

3010 uquz tutma ǝrdǝmni egrǝn oqul
bu ǝrdǝm yorïkï ǝrün kux tǝg ol

3011 ərün kux kutï təg bu ərdəm kutï
yorï kux ataoqïl sən ərdəm atï

3012 nəgü tər əxitgil ərün baxlïoq ər
azunuoq karïtmïx uzun yaxlïoq ər

3013 bilik ərdəm əgrən aoqïr tut anï
aoqïr kïloqay ahir ol ərdəm səni

3014 bilik bil ukux uk yorïma yava
ədi kəlsə ədgü bərür ol küni

ƏLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3015 bu səzlər əxitti səvindi əlig
ayur ay ukuxluoq uruoqï silig

C175
3016 ədi yakxï urdun kixilik ulï
bu ol qïn wəfalïoq kixilər yolï

3017 bodun ərki boldï mənin bu əzüm
uzun boldï əlgim yorïk til səzüm

3018 küvənməz mən əmdi bu bəglik bulup
əz inqlik tiləp mə tiriglik bulup

3019 tiləkim bu ol kim mana kəlgüqi
bayusa məniṇdin bədüsə küqi

3020 bu bəglər səvinqi yarïnkï asïoq
du'a tap mana ədgü atïn yanïoq

3021 bu barï həzinə bu altun kümüx
ər atka üləgükə tərdim əküx

3011 پەزىلەت بەختى ئاققۇش قۇتىدەك ئېرۇر،
پەزىلەتنى قۇش دەپ ئاتاشتۇر زورۇر.

3012 نىمە دەر، ئىشتكىن، بىر ئاق باشلىق ئەر،
جاھاننى قېرىتقان ئۇزۇن ياشلىق ئەر:

3013 بىلىم، پەزىل ئۇگەن، قىممەت بىل ئۇنى،
قىلۇر قىممەت ئاخىر پەزىلەت سېنى.

3014 بىلىم بىل، زىرەك بول، بىكار يۈرمىگىن،
بېرۇر ياخشىلىق ئۇ ساڭا بىر كۈنى.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

3015 بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ، سويۇندى ئۇ خان،
دېدى: ئەي ئەقىللىق، ئۇرۇغى پاك جان.

3016 تولا ياخشى قۇردۇڭ كىشىلىك ئۇلى،
بۇ ئۇل چىن ۋاپالىق كىشىلەر يولى.

3017 خەلق ئۇزرە ھاكىم بولدۇم مەن ئۇزۇم،
قولۇم بولدى ئۇزۇن، ئوتەر تىل-سوزۇم.

3018 بۇ بەگ بولغۇنۇمغا كۈۋەنمەسمەن مەن،
بۇ تېچلىق ھاياتقا بېرىلمەسمەن مەن.

3019 ئۇمىدىم شۇدۇركىم، ماڭا كەلگۈچى،
باي ئولسا مېنىڭلە، زورايسا كۈچى.

3020 بۇ بەگلەر خوشلۇغى تاڭىنا نەپىشدۇر،
دۇئا، ياخشى نامىم ماڭا بەس ئېرۇر.

3021 بۇ ئالتۇن-كۈمۈشنى ھەم بۇ غەزىنىنى،
قوشۇنغا بەرمەككە يىغدىم مەن ئۇنى.

3022 kixikə bərür mən tiləp əḑgü at
du'a artsu atïm yorïtsu bayat

3023 tiləkim bu ol kim maŋa tapqïuqï
bayup kalsa məndə kəḑin kalqïuqï

B223
3024 ezüm keqsə barsa kalïr bu boḑun
du'a birlə tapsa maŋa ol eḑün

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

3025 yanut bərdi egdülmix aydï əlig
yətürdi bu ixkə tükəl eg bilik

3026 elügli kixikə nəgü bar aḑïn
məgər əḑgü atï yorïsa kəḑin

3027 bu dunya tiləsə üləgü kümüx
kalï 'ukbi kolsa bu ol həm yulux

3028 bu altun kümüxüg ülə ay əlig
kayu əl tiləsə yətilgəy əlig

3029 nəgü tər əxitgil bəgü bəg tili
bu bəglik ixinə ol urmïx ulï

C174
3030 üləgü nəŋ ər tutqïu bəglər kalïn
kaqan kolsa tutqïay yaqïïsï əlin

3031 həzinə nərək kəp ər at qok kərək
bəgi bay kərəksiz boḑun tok kərək

3032 ər at bolsa bəglər əli əksüməz
ər at bolmasa bəg əlin kəq yəməz

3022 كىشىگە بېرۇرمەن تىلەپ ياخشى ئات،
دۇئا ئارتسۇن، ئېتىمنى يايسۇن بايات.

3023 تىلەك شۇدۇر، ماڭا خىزمەت قىلغۇچى —
بېيىپ قالسا مەندىن كېيىن قالغۇچى.

3024 قالۇر خەلق، مەن ئاخىر كوچۇپ كېتەرمەن،
دۇئا بىرلە ياد ئەتسە دەپ كۈتەرمەن.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3025 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدى: ئەي ئېلىگ —
بۇ ئىشقا بېرىپتۇ تولۇق ئاڭ، بىلىك.

3026 ئۇلۇغچى كىشىگە نىمە بار بولەك،
مەگەر ياخشى نامى بولسا قالغۇدەك؟

3027 بۇ دۇنيا تىلىسە تاراتقاي كۈمۈش،
ئۇ دۇنيا ئۈچۈن ھەم شۇدۇر قۇتۇلۇش.

3028 ئۆلەشتۇر بۇ ئالتۇن-كۈمۈشنى ئېلىگ،
دىسە قايسى ئەلگە يېتىشكەي ئىلىگ.

3029 نىمە دەر، ئىشىتكىن، ئاقىل بەگ تىلى،
ئۇنىڭلە قۇرۇلمىش بۇ بەگلىك ئۇلى:

3030 كېرەك بەككە كوپ ئەر ۋە ھەم مال بېرىش،
بۇ بەككە مۇيەسسەر بولۇر ياۋ ئېلىش.

3031 غەزىنە نە لازىم، قوشۇن كوپ كېرەك،
باي ئولمىسمۇ بەگ، خەلقى توق كېرەك.

3032 قوشۇن بولسا بەككە ئەل-يۇرت كەم ئەمەس،
قوشۇنسىز بەگ ئۇزاق ھاكىم بولالماس.

3033 ər at bolsa bəgdin səvinqlig yaruķ
ķayu ə̣l tiləsə bulur bəg anuķ

3034 aķï bolsa əlgi aẓun bəgləri
iķigü aẓunnuņ bu buldï təri

3035 nəgü tə̣r əxitgil biliklig tilin
saranlïķ bilə bəg yə̣yüməz ə̣lin

3036 iki nəņ ķarïxtï yaķïxmaz ķaqar
saranķa yaoqumaz aķïoq bərk ķuqar

B224
3037 sarandïn ķaqar barqa ərdəmlig ər
aķïķa yumïtur tilək arzu yə̣r̦

3038 saranlïķ bilə boldï bəglik yaoqï
saranķa ķopar təgmə yə̣rdə qooqï

3039 aḍïn iki nəņ ol bu ə̣l tutruķï
birisi sav altun ķïlïq bir taķï

3040 aķïlïķ bilə bəkləgü ol ə̣lig
aķïlïķ bilə bəg bəḍür ay ə̣lig

3041 kür alp ər ketürsə yaxïn təg təmür
azïoqlïoq ərənlərdə təxlür tamur

3042 sav altun bilə bərtsə bəglər əlig
ķïlïqsïz tili birlə əvrər ə̣lig

3043 bu iki bilə ə̣tgü ux bu ə̣lig
bu iki bilə ər bəḍür ay ə̣lig

3044 sav altun yazar ol tügülmix kixig
sav altun ə̣tər ol buzulmïx ixig

3033 قوشۇن ئۇز بېگىدىن خوش بولسا ئەگەر،
تىلەگەن ئەلنى بەگ قولغا كىرگۈزەر.

3034 جاھان بەگلىرى بولسا ئۇچۇق قول—سېخى،
بولۇر ئىككى دۇنيادا توردە تېخى.

3035 نىمە دەر ئىشتكىن، بىلمىلىك سوزىن،
بېخىللىق بىلە بەگ سورالماس ئېلىن:

3036 ئىككى نەرسە زىت، بىر—بىرىدىن قاچار،
بېخىلغا ياقماس ئەر، سېخىىنى قۇچار.

3037 بېخىلدىن قاچارلەر پەزىلەتلىك ئەر،
سېخىگە بولۇپ جەم، تىلەككە يېتەر.

3038 بېخىللىق بۇ بەگلىككە دۈشمەن ئېرۇر،
بېخىللەرگە ھەر جايدا ئىسيان قوپۇر.

3039 ئىككى نەرسە دولەت تۇتۇش يولىدۇر،
بىرىدۇر ساپ ئالتۇن، بىرى تىغ ئېرۇر.

3040 بۇ بەگلىك سېخىلىق بىلە ساقلىنۇر،
ئەي ئېلىگ، سېخىلىقلە بەگ چوڭ بولۇر.

3041 باتۇر ئەر كوتەرسە چېقىندەك تومۇر،
غەيۇر جەگچىلەردە ئۇزۇلۇر تومۇر.

3042 ساپ ئالتۇن بىلەن بەگ سۇنسا قولىنى،
قىلىچسىز، سوزىلە سورار ئېلىنى.

3043 بۇ ئىككى بىلەن ئەل تۇزىلۇر ھامان،
بۇ ئىككى بىلەن ئەر چوڭىيۇر، ئەي خان.

3044 تۇرۇلگەن قاۋاقنى ساپ ئالتۇن ئاچار،
ئەگەر ئىش بۇزۇلسا ساپ ئالتۇن تۇزەر.

C175

3045 ḳīlīq ḳayda ərsə kümüx anḍa ol
kümüx ḳayda ərsə ḳīlīq tuttī yol

3046 aya bəg kümüx saq tirilsü kəḍ ər
kümüx yīɣsa saqlur ḳīlīqlīɣ ḳur ər

3047 ḳīlīqlīɣ kür ər kər kümüxkə tutuɣ
yumītmīx sav altuṇ ḳīlīqḳa yuluɣ

3048 saran bəg tərər nəṇ həzinə urur
aḳī bəg ḳīlīq birlə artlap alur

3049 bu yaṇlīɣ turur bu azun əṇdisi
saranḳa səküxi aḳī өgdisi

* * *

3050 sөzin kəsti өgdülmix өpti yərig
əligkə du'a ḳīldī өgdi birig

ƏLIG JƏWABĪ ӨGDÜLMIXKƏ

3051 bu sөzlər əxitti səvindi əlig
du'a ḳīldī rəbḳa kətürdi əlig

B225

3052 ayur ay baɣirsaḳ īnanɣu iḍim
ḳatīɣlīḳ yərində sīɣīnɣu iḍim

3053 səninḍə aḍīn yoḳ yələkim maṇa
küvənqīm sən өk sən umīnqīm saṇa

3054 ḳayu əḍgü ḳaldī maṇa ḳīlmadīṇ
nəgü arzu ḳaldī maṇa bərmədiṇ

3055 nətəg tapnuoqay mən bu ol qïn sezüm
aya mənü munsuz bu munluoq ezüm

3056 səniṇdin kolur mən basut küq bilə
keni yol ezə tut məni sən yelə

3057 kamuoq ədgülüktə takï artukï
bu egdülmix ol əmdi kenlüm tokï

3058 munï bərdiṇ əmdi maṇa sən ʻəṭa
kïlur mən munïṇ xükri yüz miṇ kata

3059 ət ez jan yuluoqlar məniṇ iximə
duʻa arturur bu kəqər yaxïma

C176
3060 maṇa küq bər əmdi etəyin həkïn
səvinsü maṇa bolsu kenli yakïn

* * *

3061 yana aydï əlig ay egdülmixə
ukuxluoq biliklig səni egmixə

3062 ukuxluoq tiləsə ukux sən tükəl
biliklig tiləsə bilik sən kəmal

3063 ïnanqlïoq baoqïrsak pütün sən silig
kenilik bilə sən ketürdüṇ əlig

3064 tapïndïṇ aqïoqda axundï tapuoq
tapuoq kalmadï sən yetürdüṇ kamuoq

3065 məniṇdin kərək əmdi ədgü yanut
saṇa hək etəyin tiriglik anut

3066 nətəg kim səvindi səniŋdin keŋül
bayat bẹrsü andaq̡ səvinq ay oq̡ul

* * *

B226
3067 səzüg kəsti ẹlig sərindi turu
yẹr əpti tapuq̡qīsī ķoptī ərü

3068 turup qīktī andīn səvinqlig bolup
atīn mindi kəldi əviŋə turup

3069 kīyīķsīz kẹqə taŋda ķīldī tapuq̡
yaradī tapuq̡ aqtī dəwlət ķapuq̡

3070 tirildi əgi həm ķoyuldī bilik
bolu bẹrdi əvrən uzadī əlig

3071 nəgü tẹr əxitgil ķutī bəlgülüg
ķatī birlə ẹldə qavīķmīx külüg

3072 kimiŋ birlə dəwlət yaraxsa kəlip
baxīn kəkkə təgrür yoķaru ķīlīp

3073 kəlü bẹrsə dəwlət yumītsa bu nəŋ
kixi keŋli tirlür bolur ķīzoq̡u əŋ

C177
3074 muŋar məŋzətü aydī kəkqin saŋa
bu səz yaķxī tīŋla ay ərsig toŋa

3075 kimiŋ bolsa dəwlət uzadī əlig
ķamuq̡ tətrüsi oŋ səzi əg bilik

3076 azun fəyləsufī nəŋi bolmasa
nəqə tīldam ərsə kixədi tilig

3066 نىچۇككىم سويۇندى سېنىڭدىن كوڭۇل،
خۇدا بەرسۇن ئانداغ سويۇنچ ئەي ئوغۇل.

* * *

3067 سوزىن كەستى خان، تۇردى خىيال سۇرە،
ئوپۇپ يەرنى خىزمەتچى قوپتى ئورە.

3068 يېنىپ چىقتى ئۇندىن سويۇنچلۇك بولۇپ،
مىنىپ ئېتىنى كەلدى ئويگە يۇرۇپ.

3069 ئېغىشماي كېچە-كۇندۇز قىلدى خىزمەت،
ياراپ ئىش، ئىشىك ئاچتى بەختۇ-دەۋلەت.

3070 ئېشىپ ئەقلى، ئىلمى چوڭقۇرلاپ ھامان،
ئۇزاردى قولى، يار بولغاچقا زامان.

3071 ئىشتكىن، نەدەر بەختى تولغان كىشى،
بەخىت بىرلە ئەلدە ئاتانغان كىشى:

3072 بۇ دەۋلەت، ئۇ، كىملە ياراشسا كېلىپ،
بېشىن كوككە كوتەرۇر يۇقۇرى قىلىپ.

3073 كېلىۋەرسە دەۋلەت، يىغىلسا مېلى،
قىزارۇر ئوڭى ھەم ئاچىلۇر دىلى.

3074 مۇڭا ئوخشتىپ ئېيتتى بىر ئاقساقال،
ئەي باتۇر يىگىت سەن ياخشى ئاڭلىۋال:

3075 بۇ بەخت كىمدە بولسا ئۇزارۇر قولى،
بولۇر تەتۇرى ئولۇ، بىلىم، ئالۇ، تىلى.

3076 جاھان پەيلاسوپى بولمىسا مېلى،
نىچە بولسا سوزمەن، كىكەچتۇر تىلى.

3077 bu yaṇlïɣ turur bu az̧un ẹṇdüsi
yayïɣ dunya dəwlət qavïk̡ar küsi

3078 yavuzk̡a yüz ursa yüzi suvlanur
kiqigkə kəz aqsa bəḑüklük bulur

3079 təgir ərsə kimkə bu dəwlət kəlip
tüzər iq taxïnï bu barqa ə̧tip

3080 k̡alï kəlsə kəldrür k̡amuɣ arzular
az̧unda qavïk̡ar atï bəlgürər

3081 k̡alï ḅarsa ə̧ltür bu kəldürmixin
yaɣïz yə̧rkə ildrür ketürmix baxïn

B227
3082 aya eg keṇüllüg uk̡uxluɣ oḑuɣ
ayï səvmə dunya tok̡ïɣay yoḑuɣ

3083 nərək bu k̡araṇk̡u tünərig orun
süzüg məṇü ə̧lkə axunɣïl burun

3084 tünək ol bu dunya ketürgil keṇül
əḑiz ordu ə̧l k̡ol sən amrul amul

3085 nəgü tə̧r əxitgil ay keṇli süzüg
k̡amuɣ ix iqində ay keṇli tüzüg

3086 ay ḥimmət iḑisi az̧un k̡ol talu
talu k̡oldaqï ər k̡utï top tolu

3087 kəqər dunya k̡oḑɣïl tilə ʻuk̡bini
k̡oḑu bə̧rməsə dunya k̡oḑɣay sə̧ni

3088 jəfaqï bu dunya jəfa k̡il aṇar
jəfa k̡ilsa etrü yaraxur saṇar

3077 جاھان قانۇنىكىم شۇ ياڭلىغ ئېرۇر،
ۋاپاسىز جاھان، دەۋلەت ئاتى شۇدۇر.

3078 يامانغا يۆزلەنسە، ئۇ يۈزلۈك بولۇر،
كىچىككە كوز ئاچسا بۈيۈكلۈك تاپۇر.

3079 بۇ دەۋلەت كېلىپ كىمگە قونسا ئەگەر،
بىزەپ ئىچ-تېشىن ھەر ئىشىنى تۈزەر.

3080 ئۇ كەلسە جىمىكى تىلەكلەر كېلۇر،
ئاتانىپ جاھاندا ئاتى يېيىلۇر.

3081 ئۇ كەتسە، جىمىكى بەرگىنىن ئالۇر،
قارا يەرگە ئۈستۈن بېشىڭنى تىقۇر.

3082 ئەي ئاقىل، كوڭۈللۈك، ئويغاق، ئاڭلىق ئەر،
بۇ دۇنيانى سويمە، بالاسى تېگەر.

3083 نە لازىم قاراڭغۇ بۇ زۇلمەت ئورۇن،
يورۇق مەڭگۇ يۇرتقا ھازىرلان بۇرۇن.

3084 بۇ دۇنيا بىر زىندان، كوڭۇل قويما ھىچ،
ئىگىز ئوردا، يۇرت تاپ، سەن بولغىن تىنچ.

3085 نىمە دەر ئىشىتكىن ئۇ كوڭلى سۇزۇك،
پۈتۈن ئىش ئىچىدە ئۇ كوڭلى تۈزۈك:

3086 ئەي ھىممەت ئىگەسى ئىستە ئۆز جاھان،
گۈزەللىك ئىستەۋچى بەختلىك ھامان.

3087 تىلە ئاخىرەتنى قوي بۇ پانىنى،[151]
ئەگەر قويمىساڭ سەن، ئۇ قويغاي سېنى.

3088 بۇ دۇنيا جاپاكار، جاپا قىل ئاڭا،
جاپا قانچە قىلساڭ باقار ئۇ ساڭا.

3089 ئايا يولدىن ئازغان، بىشى ئاينىغان،
ئۇنى سويىمە، ئاستى پاتقاقلىق يامان.

3090 پاتقاققا كىرگەنچە، تۇۋىگە پاتار،
چىقالماس ئۇنىڭدىن، نە خوشلۇق تاپار؟

3091 ئۇزۇڭنى تارت ئاندىن—پاتقاقتىن قۇتۇل،
ئىبادەت بىرلە قۇللۇق قىلغۇچى بول.

3092 يەنە توۋبە بىرلە ھەققە يونەلت يۈز،
تىلىڭنى بۇرا سەن، تۇگەپ قالدى سوز.

* * *

3093 تۈزەپ كوڭلىن ئېلىگ شۇنىڭدىن بۇيان،
يۇرۇتتى ئەلگە ياخشى قانۇن ھامان.

3094 خەلق تاپتى راھەت، ئورۇق سەمرىدى،
بېيىپ دوستى، دۇشمەن كۈچى كەملىدى.

3095 سويۇنچ ھەم قۇۋانچ ئىچرە ئوتتى كۈنى،
جاھانغا يېيىلدى ئېتى ھەم ئۈنى.

3096 ياشادى ئۇ بىر چاغ شۇ خىلدا يۈرۈپ،
قوزا-توقلى بىرلە بورى تەڭ بولۇپ.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

3097 قىچقارتىپ ئوگدۇلمىشنى ئېلىگ بىر كۈنى،
سورادى كەچۈرمىش كۈنۈ-ئىشىنى.

3098 nəgü təg kəqər kün ay əgdülmix ay
qïqaymu təlim boldï əldə ya bay

3099 əl iqrə nəgü bar yaraqsïz yavuz
boḍun ḥali aqqïl maṇa ertmə səz

3100 boḍun tillərində nəgü səz yorïr
səküxmü təlimrək ya əgdi kəlir

3101 münümmü əküxrək azu ərdəmim
ayu bər maṇa sən kïlayïn əmim

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

3102 yanut bərdi əgdülmix aydï əlig
tilək kəldi tuttï təgürdi əlig

3103 əlig dəwlətində ətildi azun
sakïnq kïsqa boldï səvinqlər uzun

C179
3104 bayudï boḍun inqkə təgdi yatur
ulux kənd bəzəndi kəṇül yəlkütür

3105 ərəz birlə ərtər boḍun künləri
səvinqin kəqər kər pütün tünləri

3106 tilin səzlədi barqa əḍgü šəna
du'a birlə tïnmaz tïnïqlï tïna

3107 tərü suv təg ol küq kər ot təg yoḍuq
süzüg suv akïttïṇ uḍïttï otuq

3098 ئىچۈكرەك كىچەر ئەي ئۆگدۈلمىش كۈن-ئاي،
بۇ يۇرتتا پەقىر كوپمۇ ۋە ياكى باي؟

3099 ئەل ئىچرە ياماللىق، يارامسىز نە بار؟
خەلق ھالىنى ئېيت، يوشۇرما زىنھار!

3100 خەلقنىڭ تىلىدە نىمە سوز يۈرۈر،
سوكۈش كوپمۇ ياكى ماختاش كوپ ئېرۈر؟

3101 قۇسۇرۇم تولامۇ، يا پەزلىم ھېنىڭ،
دىگىن چارەسىنى، قىلايەن ئۇنىڭ.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3102 جاۋابەن ئۆگدۈلمىش دىدىكى: ئەي خان،
تىلەككە ئېرىشتى ئەل-يۇرت بۇ زامان.

3103 ئېلىگ سايىسىدا تۈزەلدى ئاجۇن،
غەم-ئەندىش قىسقاردى، خوشاللىق ئۇزۇن.

3104 بېيىپ ئەل، ئاسايىش بىلە تېنچ ياتۇر،
شەھەر-كەنت بېزەندى كوڭۈل شاتلىنۇر.

3105 ھوزۇردا ئوتەر بۇ خەلق كۈنلىرى،
سويۇنچتە كېچەر، كور، پۈتۈن تۈنلىرى.

3106 جىمىكى تىلى بار ئوقۇيدۇ سانا،
تىنارلىق ئالار تىن دۇئالە ساڭا.

3107 قانۇن-سۇ كەبىدۇر، زۇلۇم-ئوت، بەلا،
ئېقىتتىڭ سۇزۇك سۇ، ئوچتى ئوت ئانا.

3108 ھەق قانۇن يۈرگۈزدۈڭ، تۈزەلدى جاھان،
زۇلۇم كورمەس ئەلدە ھېچكىم بۇ زامان.

3109 ئىلىگ، ئۈچ ئىش بىلەن زۇلۇم تۇغۇلار:
بىرى، بەگ غاپىل ئولسا ئاپەت ياغار.

3110 ئىككىنچى، بوش ئولسا ئەلنى باشلار ئەر،
ئۈچىنچى، ئاچكوزلۇك، خەلق باغرىن يەر.

3111 سېنىڭدە يوق ئولغاچ بۇنىڭ ھېچبىرى،
تېگۈر نەدىن ئەلگە زورلۇق ئەرلىرى.

3112 ئەي ئادىل، ئىرىغ-پاك، مۇلايىم بېگىم،
ساڭا ھەق بەردى ئاڭ، پەزىلەت بىلىم.

3113 سەن تەۋپىق تېپىپ بۇ ياخشىلىق ئۈچۈن،
ئەل قارنى تويۇپ، بولدى ئىگنى پۈتۈن.

3114 شۈكۈر قىل خۇداغا، تېۋىن ھەم سويۇن،
ھوزۇر قىل بىر ئاز سەن، راھەتتە ئاۋۇن.

3115 نىچۈك ئەيىپ-خاتالىق كورۈلسە سىرتتا،
مانا مەن خىزمەتچى قۇلۇڭ بار شۇندا.

* * *

3116 شۈكۈر قىلدى ئىلىگ تولا سويۈنۈپ،
خۇداغا سانا ئېيتتى قول كوتۈرۈپ.

3117 دېدى: ئەي رەھىملىك، ئۇلۇغ بىر ئىگەم،
بۇ ئاجىز قۇلۇڭنى قىلىپ مۇھتەرەم،

3118 نەسىپ قىلدىڭ ماڭا پۈتۈن ئەزگۈلۈك،
بۇنىڭ شۈكرى بوينۇم ئۈزە بولدى يۈك.

C180
3119 bu xükruɋ ķaqan ķïloɋa ezüm yətə
munïŋ xükri mə̣ndin saŋa sən etə

ə̣LIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

3120 yana aydï ə̣lig ay egdülmixim
bayat fəẓlï ərdi sə̣ni bulmïxïm

B230
3121 səbəb sən sən əmdi ķamuɋ əḍgükə
küqüg tiḍoɋuķa ḥəm tərü bə̣rgükə

3122 bayat bə̣rdi əmdi ķamuɋ əḍgülük
sə̣ni bə̣rdi artuķ aḍïn on ülük

3123 nəqə bəg ķatïoɋlansa yalŋuz ezün
bolu bə̣rməsə ķul ə̣tüməz uzun

3124 bəg iqtin bolur kergü taxtïn kezi
baoɋïrsaķ ķulï ol kezi ḥəm sezi

3125 kezüm sən tilim sən ə̣lim sən maŋa
anïn əḍgü boldï atïm ay toŋa

3126 nəgü tə̣r əxit əmdi haķan tili
aẓun bəxlamïx pütrü basmïx ə̣li

3127 baoɋïrsaķ ķuluoɋ bolsa bəglər tiləp
anï tutoɋu altun kümüxkə ķalap

3128 keni qin kixi bulsa bəglər pütün
ezi inqkə təgdi tirildi ķutun

3129 tapuoɋqï talusï baoɋïrsaķ bolur
baoɋïrsaķ tapuoɋqïoɋ tiləp kim bulur

3119 قاچانمۇ ئۇتەرمەن بۇ شۈكرىلىڭ سېنىڭ،
مېنىڭ شۈكرىمنى سەن ئۇتەرسەن ئۆزۈڭ.

ئېلىگنىڭ ئۇگدۈلمىشكە سوئالى

3120 يەنە ئېيتتى ئېلىگ: ئەي ئۇگدۈلمىشىم،
خۇدا پەزلى ئەردي سېنى تاپمىشىم.

3121 سەۋەپ بولدۇڭ پۈتۈن بۇ ياخشىلىققا،
زۇلۇمنى تۈگەتىپ، قانۇن قۇرۇشقا.

3122 خۇدا بەردى كوپ ياخشىلىقلار ماڭا،
سېنى بەردى ئۇن ھەسسە ئارتۇق يانا.

3123 ھەرقانچە تىرىشسۇن بەگ يالغۇز، بىراق،
قۇل ياردەم بەرمىسە، ياشالماس ئۇزاق.

3124 بەگ ئىچتىن كۈزەتۈر، سىرتتىكى كوزى—
كويۈمچان قۇلىدۇر، كوزى ھەم سوزى.

3125 كوزۇم سەن، تىلىم سەن، قولۇم سەن ماڭا،
ئېيتىم ياخشى بولدى، ئەي باتۇر شۇڭا.

3126 ئىشىتكىن، نىمە دەيدۇ ئەمدى خاقان،
ئېلىپ ئەل قولىغا، جاھان سورىغان:

3127 بېگى تاپسا سادىق قۇلىنى تىلەپ،
ئۇنى تۇتسۇن ئالتۇن-كۈمۈشكە كومەپ.

3128 ئىشەنچلىك، دۇرۇس، چىن كىشى تاپسا خان،
ھوزۇر-بەخت ئىچىدە ياشار ئۇ ھامان.

3129 خىل ئولسا خىزمەتچى كويۈمچان بولۇر،
كويۈمچان خىزمەتچى كىشىن كىم تاپۇر؟

3130 baoqïrsak yok ərsə azunda talu
kixilik kaqan turoqay ərdi tolu

3131 əsirkər mən əmdi ay ɵgdülmixə
bir ɵk sən atandïn mana kalmïxa

3132 takï bir bar ərsə səni təg adïn
uda bərgəy ərdi kər ɵndün kədin

3133 bir ɵk sən mana kər ay kïlkï kɵni
səni ɵz yitürsə adïn bir kanï

C181
3134 bu yalnuzlukunka ɵzüm əymənür
takï bir əx ərsə sana ay unur

3135 sana təgməgəy ərdi əmgək ɵküx
mana ma du'a təggəy ərdi ülüx

B231
3136 tilə barmu kərgil kadaxlar ara
sana udoqu təg bir ayïtoqïl kərə

ɵGDÜLMIX JəWABÏ əLIGKə

3137 yanut bərdi ɵgdülmix aydï əlig
əsən bolsu ixkə yətilgəy əlig

3138 ərəzlənsü əlig tuqï inqrünü
tilək arzu kəlsü ɵzi tïnqrunu

3139 mənin əmgərimkə əlig altunï
aoqïr kïlmasu kɵnli tutsu kɵni

3140 mana təgsə əmgək ərəz mə təgir
ərəz birlə əmgək yanaxu yorïr

3130 جاھاندا يوق ئەرسە بۇ خىل كويۇمچان،
كامالغا ئېرىشكەي كىشىلىك قاچان؟

3131 ئوگدۇلمىش، مەن ئەمدى تەئەسسۇپتە مەن،
قىلىپ سەن ئاتاڭدىن ماڭا بىرلا سەن.

3132 يەنە بولسا ئەردى سىنىڭدىن بىرى،
بۇ يولدىن ماڭاردى كېيىن-ئىلگىرى.

3133 ئەي خۇلقى ئۈز، ئاران تاپقانتىم سېنى،
يۇتتۇرسەم سېنى مەن ئۆزگىسى قېنى؟

3134 مېنى ئەنسىرەتتى بۇ يالغۇزلىقىڭ،
يەنە بولسا كاشكى، بولەك ھەمرىيىڭ.

3135 تولا بولماس ئەردى جاپالىق ساڭا،
دۇئادىن تېگۈردى ئۆلۈش ھەم ماڭا.

3136 كور، بارمۇ، سەن ئىستە قېرىنداش ئارا،
يولۇڭدىن ماڭارلىق مۇناسىپ ساڭا؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3137 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش، ئېيتتى: ئېلىگ،
ئىسەن بولسا يەتكەي بۇ ئىشقا ئىلىگ.

3138 ھەمىشە يار ئولسۇن ھوزۇر ئېلىككە،
ئاسايىش ئىچىدە يېتىپ تىلەككە.

3139 مېنىڭ ئەمگىكىمنى خان ئالىلىرى—
قەدىرلىمىسۇن، بولسۇن تىنچ دىللىرى.

3140 ماڭا يەتسە زەخمەت، ھوزۇرمۇ تېگۈر،
ھوزۇر بىرلە زەخمەتكى، يانداش يۈرۈر.

3141 kalï əl ixinə tusulǫu kixi
tilər ərsə ǫlig boḍun əl baxï

3142 nəgü tər əxitgil ay əlqi bəgü
bəgüləp kïlur əlqi kündə əgü

3143 əküx bolsa əlkə basutqï tilə
əl ətlür bədük bəg yatïp yər külə

3144 təlim bolsa əldə tusulur tətik
bəgig inqkə təgrür kïlur bu ətik

3145 yok ərməs kadaxlar ara bar mənin̡
bu yan̡lïǫ kixi bilki artuk anïn̡

3146 kamuǫ ərdəmi bar sakïnuk oḍuǫ
kayu ixkə təgsə boḍur tü boḍuǫ

3147 kïlïnqï keni atï oḍǫurmïx ol
kamuǫ əḍgülükkə əlig urmïx ol

3148 wəlikin əvürdi bu dunyada yüz
turup taǫka kirdi kən̡ül kïldï tüz

B232 C182

3149 bayat tapǫï birlə əzin əmgətür
tapuǫ birlə yazuk igin əmlətür

3150 məniṇdə yüz üstən̡ anïn̡ ərdəmi
boḍunda talusï kixi keḍrümi

3151 məni birlə bolsa mənin̡ ol kadax
kamuǫ ixkə bolǫay anïn̡ bilki bax

3152 əlig altunï tïnǫa ken̡li pütüp
səvinqin tirilgəy azunuǫ tutup

3141 تىلەسە ئېلىنگ بىر يارامىلىق كىشى،
كىشكىم، ئەل ئىچرە خەلقىنىڭ بېشى.

3142 نىمە دەر، ئىشىتكىن، بىر دانا كىشى،
كۆڭلىدە ئەقىل ـ ئاڭ بېرىشتۇر ئىشى:

3143 يارىدەمچى كوپ ئولسا، تىلە كوپ دىمەي،
بۈيۈك بەگ تۈزەپ ئەل، ياتار غەم يىمەي.

3144 يارامىلىق تىنتىكلەر كوپ ئولسا ئەلدە،
تاپۇر بەگ ئاسايىش ئىشلار ئەمەلدە.

3145 يوق ئەرمەس قېرىنداش ئارا مۇنداق ئەر،
ئىلىمدە مېنىڭدىن ئوشۇقتۇر مەگەر.

3146 ئوزى تەقۋا ۋە ئويغاق، خىسلىتى كوپ،
نىچۈك ئىشنى قىلسا، گۈل كەلتۇرەر خوپ.

3147 ئودغۇرمىش ئېتىدۇر، دۇرۇستۇر خۇيى،
پۈتۈن ياخشىلىققا بېرىلمىش قولى.

3148 ۋە لېكىن ئورۇپ ئۇ بۇ دۇنيادىن يۈز،
چىقىپ ئالدى تاققا، كوڭۇل قىلدى تۈز[152].

3149 ئىبادەت بىلەن ئۇ ئوزىنى ئەمگىتۇر،
تائەتتە گۇنا ـــ كېسىلىنى ئەملىتۇر.

3150 ئۇنىڭ پەزلى مەندىن يۈز ھەسسە ئوشۇق،
كىشىلەر خىلىدۇر، كويا مىسلى يوق.

3151 مېنىڭلە بىر ئولسا ئاشۇ قېرىنداش،
پۈتۈن ئىشقا ئىلمى بولار ئىدى باش.

3152 خان ھەزرەتلىرى كوڭلى تىنغاي پۈتۈپ،
سويۈنچتە ياشاغاي جاھاننى تۇتۇپ.

Ə̣LIG SUALI ΘGDÜLMIXKƏ

3153 ə̣lig aydī arzum tiləkim bu ol
anī bulsa θtrü tayanqay keŋül

3154 nəgü təg ķīlur sən bu ixkə ə̣tik
maŋa yaķru bə̣r sən anī ay tətik

3155 nəgü təg oķīlīm anī ay bərü
kimi īḍsa bolqay oķītqī naru

3156 bitikmü kərək ya sθz īḍsa tilin
yaraqī nəgü təg sən andaq ķīlīn

ΘGDÜLMIX JƏWABĪ Ə̣LIGKƏ

3157 yanut bə̣rdi θgdülmix aydī bu sθz
ayītmīxķa ə̣lig jəwab ķīldī θz

3158 ķadaxīm barīnī θtündi θzüm
kəlirmü ya kəlməz aqīlmaz sθzüm

3159 ķalī kəlsə əḍgü aqīrladī sθz
apaŋ kəlməsə bolqa yarlīq uquz

3160 sīrīlqaymu ərki ə̣lig altunī
iləngəymü ərki maŋa ol kθni

ئېلىگنىڭ ئۆگدۈلمىشكە سوئالى

3153 ئېلىگ ئېيتتى: ئارزۇ-تىلەك ئىدى شول،
ئۇنى تاپسام ئەردى تايانسا كوڭۇل.

3154 نە چارە قىلۇرسەن، بۇ ئىشقا دىگىل،
ئۇنى ئەپكېلىشكە چوقۇم، ئەي دىېدىل.

3155 ئۇ زاتنى نىمە يول بىلەن چاقىراي،
بۇ دەۋەتكە كىمنى ئاڭا ماڭدۇراي؟

3156 سوز ئېيتماق كېرەكمۇ، يا نامە يازماق؟
مۇناسىپ قايسىسى، سەن ئىشلە شۇنداق.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3157 ئۆگدۈلمىش جاۋابى بۇدۇركى سوزى:
ئېلىگ ئېيتتى سوئالغا جاۋاپنى ئۆزى.

3158 قېرىنداش بارلىغىن مەن ئېيتتىم ئۆزۈم،
كېلەرمۇ يا كەلمەس، بۇڭا يوق سوزۈم.

3159 ئەگەر كەلسە ياخشى، بېرىپ ئېيتۋار،
ئەگەر كەلمىسە، يارلىق ئۇلغاي ئۇ خار.

3160 قالارمۇ چېكىپ خان جاپاپ رەنجىنى،
ئەيىپلەپ قويارمۇ، ئۇ تۆز ئەر مېنى؟

ə̣LIG JƏWABĪ ƟGDÜLMIXKƏ

3161 ə̣lig aydī mən səz ayïttïm saņa
sən əz bilmixiņ səzni aydīņ maņa

B233
3162 oķī kəlsə kəlgəy ķalī kəlməsə
nəgükə iləngü səzüm tutmasa

3163 sən əgdüņ anīņ türlüg ərdəmlərin
ol ərdəm üqün mən tilər mən ərin

3164 biliklig uķuxluoɋ tə̣dükün̦ üqün
anī arzuladïm ḥəwaķa əqün

C183
3165 biliklig uķuxluoɋ kixi ol kixi
anīņda naru barqa yïlķī tuxī

3166 biliklig uķuxluoɋ bilir bilsə ix
biliklig uķuxluoɋ ķīlur ķīlsa ix

3167 muņar məņzər əmdi bu səz bəlgülüg
əxitgil munī sən ay ərsig külüg

3168 bilik birlə yazlur ķamuoɋ tərs tügün
bilik bil uķux uķ tirilgil əgün

3169 bilik ixkə tutoɋïl taķī til kəni
taķī əgrənü tur usanma bu kün

3170 maņa yalņuz ərməz anïņdïn asïoɋ
saņa ma ķadaxtïn asïoɋ həm tatïoɋ

3171 ķadaxlïoɋ bolur sən kərək bu ķadax
ķadax bolmasa tutoɋu ərkə adax

3172 ə̧ḑi yaķxī aymīx kər ə̧lqi baxī
ķamuɋda küqi bək ķadaxlīɋ kixi

3173 ķadaxlīɋ kixi küsi qavī bəḑük
adaxlīɋ kixi atī savī bəḑük

3174 ķadaxīņ yoķ ərsə yorī tut adax
adax əḑgü bolsa bu boldī ķadax

ΘGDÜLMIX JƏWABĪ Ə̧LIGKƏ

B234
3175 yanut bə̧rdi əgdülmix ə̧lig ķutī
anī qīn tiləsə ə̧təyin otī

3176 ə̧lig yarlīķasa barayīn əzüm
oķīyīn anī mən aqayīn səzüm

3177 tilin səzləyin mən tükə̧l türlügün
bilikdin uķuxtīn səz əḑrüp əgün

3178 ə̧lig mə bitisü əz əlgin bitik
oķīsu ə̧lig yarlīɋīn ol tətik

C184
3179 maņa pütsü mə̧ndin tə̧yü bilməsü
yə̧mə yarlīɋ əxtip kə̧tə turmasu

3180 nəqə mə əzüm səzləsə səz tilin
ə̧lig yarlīɋī bu bitik səz aḑīn

3181 nəgü tə̧r əxitgil ay ə̧şlī aɋī
ķara kəņlin avlar bəgi yarlīɋī

3182 taķī yaķxī aymīx biliklig əzi
tügülmix kəņülni yazar bəg səzi

3172 تولا ياخشى دەپتۇ بۇ ئەللەر بېشى،
بولۇر ھەممىدىن زور قاياشلىق كىشى:

3173 قاياشلىق كىشىنىڭ شان-شوھرىتى چوڭ،
ئاداشلىق كىشىنىڭ سوزى، ئېتى چوڭ.

3174 قاياشلىق يوق ئولسا، بېرىپ تۇت ئاداش،
ئاداش ياخشى بولسا، بولۇر ئۇ قاياش.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3175 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش، ئېيتتى: ئەي خان،
قىلاي چارەسىن چىن ئىستىسەڭ بۇئان.

3176 ئېلىگ قىلسا يارلىق بارايمەن ئوزۇم،
ئۇنى دەۋەت بىلەن ئاچايىن سوزۇم.

3177 تىلىم بىرلە تۇرلۇك-تۇمەن سوز قىلاي،
بىلىمىلە ئەقلىنى مەن ئىشقا سالاي.

3178 ئېلىگ ئوز قولىلە ھەم نامە يازسۇن،
ئېلىگ يارلىغىنى ئۇ زات ئوقىسۇن.

3179 ئىشەنسۇن ماڭا ھەم مەندىن كورمىسۇن،
يەنە يارلىق ئاڭلاپ، كېتىپ قالمىسۇن.

3180 ئوزەمغۇ قىلۇرمەن سوزۇم ھەر نىچە،
ئېلىگ يارلىغى-خەت بولۇر ئوزگىچە.

3181 نىمە دەر ئىشىتكىن، تىگى پاك ئاغى[183]:
ئاۋام كوڭلىن ئاۋلار بېگى يارلىغى.

3182 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ بىلىملىك ئوزى:
چىگىلگەن كوڭۇلنى ئاچار بەگ سوزى.

3183 isig sezləsə ķulķa bəglər tilin
unītmaz anī ķul tirilsə yīlīn

3184 ķalī bəg tili yumxaķ ərsə süqig
anī səvdi boḑnī uluꝗ tut kiqig

ƏLIG JƏWABĪ ΘGDÜLMIXKƏ

3185 əlig aydī əmdi bu ərsə yaraꝗ
bitiyin bitikim aņar bolsu aꝗ

3186 saņa baroꝗu ərsə ətingil ətik
munu mən ezümdin bitiyin bitik

ئوتتۇز توققۇزىنچى باپ
كۈنتوغدى ئېلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا خەت يېزىپ
ئۇشۇتكەنلىكى بايانىدا

3187 دۆۋەت ـ قەغەز ئېلىپ پۈتىدى بىتىك،
بىتىك بىرلە ئەتتى ئىشكە ئىتىك.

3188 خۇدا ئاتى بىرلە سوزىن باشلىدى،
ياراتقان، ئوستۇرگەن، كوچۇرگەن دىدى.

3189 دىدى: مەن پۈتىدىم خۇدايىم ئېتى،
بۇ ئات ھەممە دەرتنىڭ داۋاسى ـ ئوتى[154].

3190 تولا كوپ، مىڭ ئارتۇق مەدھىيە ـ سانا ـــ
ئوقۇرمەن خۇداغا، ئاڭا يوق پەنا.

3191 ياراتتى ئۇ خالاپ جىمى جانى بار،
بېرىپ رىزق، ئۇلارنى ھەم تىرىك قىلار.

3192 ئۇ قادىر ھەق ـ ئادىل قانۇن تۈزگۈچى،
ياراتقان پۈتۈن خەلققە يەتكەي كۈچى.

3193 yaxïl kək yarattï yaruttï kün ay
ķara tün yaruķ kün saķïxlïoq yïl ay

3194 tərütti bu əvrən tuqï əvrülür
bayat ḫukmi təķdir bilə təzginür

3195 tərütməzdə axnu yorïttï ķəẓa
ķəẓaķa tapï bol boyun əg uḍa

C185
3196 nəgü ķolsa ķïldï nə ķolsa ķïlur
nəgü aysa boldï nə aysa bolur

3197 ə̣ligdin səlam keņül aytu bitik
bitidim əsənlik əzə ay tətik

3198 əsən barmu ərki ət əz inqlikin
nəgü təg yüḍər ərki əḍlək yükin

3199 əxittim səniņ əḍgü ķïlķïņ yaņïņ
bu əḍtə yoķ ol tə̣p saņa tux təniņ

3200 bayat ķïlmïx əmdi saņa əḍgülük
bilik bə̣rmix ərdəm uķux og ülük

3201 bu yaņlïoq ķïlïnqïņ əxitti əzüm
sə̣ni arzuladï ay kərklüg yüzüm

B236
3202 ķadaxïņnï iḍtïm bu əgdülmixig
səzümni təgürgəy uķup bilmixig

3203 yaķïn ķa ķadaxtïn yitürmix sən əz
ulux kənd boḍundïn əvürmix sən yüz

3204 turup taoķa kirmix əzüņ yalņuzun
tapuoq ķïloquķa bu tapuoq kəḍ uzun

3193 يېشىل كوك ياراتتى، يورۇتتى كۈن، ئاي،
قارا تۈن، يورۇق كۈن، ساناقلىق يىل، ئاي.

3194 ياراتتى پەلەكنى، تۆرماي چورگۈلۈر،
خۇدا ھوكمى تەقدىرىلە تەۋرىنۈر.

3195 ياراتماستىن ئاۋال يۇرۇتتى قازا،
قازاغا بويۇن ئەگ، ئاگا بول رىزا.

3196 نىمەنى تىلەركەن، ئۇ قىلدى، قىلۇر،
نىمەنى دىسە ئۇ، ئۇ بولدى، بولۇر.

3197 ئېلىگدىن سالام، ھال سوراش بۇ بىتىك
پۈتۈدۈم، ئىسەنلىك تىلەي ئەي تىتىك.

3198 تېنىڭ ساق-سالامەت، ئىسەندۇرمىكىن،
نىچۈكرەك يۈدۈرسەن زامانە يۈكىن؟

3199 ئىشىتتىم سېنىڭ ئۆز خۇلق-ھەركىتىڭ،
يوق ئەرمىش بۇ كۈندە سېنىڭ تۆش-تېڭىڭ.

3200 خۇدا قىلمىش ئەمدى ساڭا ئەزگۈلۈك،
بېرىپتۈر پەزىلەت، ئەقىل-پەم، بىلىك.

3201 ئىشىتكەچ بۇ ياڭلىغ سۆپەتىڭ ئۆزۈم،
سېنى ئارزۇلاپ ئەي كۆزەل يۈزلۈكۈم.

3202 ئەۋەتتىم قاياشىڭ بۇ ئوگدۈلمىشنى،
سوزۈمنى دىسۇن ھەم ئۇقۇپ بىلگىنى.

3203 يېقىن قەۋم-قېرىنداشتىن قېچىپ سەن ئۆزۈڭ،
يۈرۈپسەن يۇرت-ئەلدىن ئورۇپ سەن يۈزۈڭ.

3204 چىقىپ تاققا يالغۇز تائەتكە ئۆزۈڭ،
ئىبادەت قىلىپسەن ئۈزۈندىن-ئۈزۈن.

3205 nəgü ķīldī ərdi ķadaxlar saņa
nəlük yüz əvürdüņ aqa ay maņa

3206 ķalī təgdi ərsə saņa küq basīnq
bərü kəl maņa ay bu ķaḍƣu sakīnq

3207 saņa mən bẹrəyin tərü küq bilə
bu yẹrdə tirilgil səvinqin külə

3208 ķadaxtīn ķadaxķa asīƣlar bolur
asīƣ birlə yalņuķ tatīƣlar bulur

3209 barīxƣu kərək ķa ķadaxlar bilə
ķatīlƣu kərək ẹx adaxlar biļə

3210 ķayuda yaraxīķlīķ ərsə yakīn
ol ixtə bolur asƣī kəņlün bakīn

3211 nəgü tẹr əxitgil bu xi'r ayƣuqī
ikigü yaraxsa asīƣ yẹr tuqī

C186
3212 yaƣīz yẹr yaxīl su yaraxtī bilə
ara miņ qẹqəklər yazīldī külə

3213 yaraxīķ yorīsa ķadax ya adax
olardīn bolur ķa ķadaxķa bilə

3214 ķalī bardīņ ərsə tapuƣ ķīlƣalī
tapuƣ kəndtə ķīlƣīl bu ol din yolī

3215 ulux kəndtə ṭa'ət təlim bar īḍuķ
ux ul yẹrdə yətrü kərü barsa yoķ

3216 bilik əgrən axnu tapuƣķa əküx
biliksiz tapuƣ asƣī bolmaz ülüx

3205 نىمە قىلغان ئەردى قېرىنداش ساڭا؟
نىمشقا يۈز ئۆردۈڭ؟ ئېچىپ ئېيت ماڭا.

3206 زۇلۇم كورگەن ئەرسەڭ بىر زورلۇق يېتىپ،
بۇ قايغۇ ـ ئەلەمنى ماڭا ئېيت كېلىپ.

3207 ساڭا مەن ئادالەت بېرەي كۈچ بىلە،
بۇ يەردە ياشا سەن سويۈنچتە كۈلە.

3208 .قاياشتىن ـ قاياشقا نەپ ـ پايدا تېگۇر،
بۇنىڭ بىرلە ئىنسان لەززەتلەر ئالۇر.

3209 بېرىشماق كېرەكتۇر قاياشلار بىلەن،
قېتىلماق كېرەكتۇر ئاداشلار بىلەن.

3210 قەيەردە يېقىنلىق، ئىناقلىق بولۇر،
نەزەرسال، شۇ ئىشتىن كوپ پايدا كېلۇر.

3211 نىمە دەر ئىشتكىن، شېىر ئېيتقان ئەر،
ياراشسا ئىككى شەخس، هامان نەپ تېگەر:

3212 قوڭۇر يەر، يېشىل سۇ ياراشماق بىلە،
ئارا مىڭ چېچەكلەر ئېچىلدى كۈلە.

3213 ئاداش يا قاياشلار يۇرسە ياراشىپ،
ئۇلاردىن قېرىنداش ئاداشلار كېلە.

3214 ئەگەر بارغان ئۇلساڭ تائەت قىلغىلى،
تائەتنى قىل كەنتتە[155]، شۇدۇر دىن يولى.

3215 مۇقەددەس ئىبادەت شەهەر ـ كەنتتە كوپ،
نەزەر سال، ئۇ يەردە بولماس مۇنچە خوپ.

3216 ئىبادەتكە ئاۋال بىلىم كوپ ئۇگەن،
ئىلىمسىز ئىبادەت بىپايدا، چۇشەن.

B237

3217 kixi iki türlüg kixi atanur
biri əgrətigli biri əgrənür

3218 ikidə naru barɣa yïlķï sanï
tiləsə munï tut tiləsə anï

ƏLIG PƏNDI OḌƔURMÏXĶA

3219 sən əmdi ķayu sən maņa ay aqa
ikidə biri bol üqünqtə ķaqa

3220 bilik bildiņ ərsə tükəl əgrənip
anï ixlət əmdi kər əmgək ïḍïp

3221 ķalï bilmədiņ ərsə əgrən bilik
tapuɣlarķa ətrü təgürgil əlig

3222 nəgü tẹr əxitgil bilik bẹrgüqi
bilik birlə ṭa'ət tapuɣ ķïlɣuqï

3223 bilik birlə yaķɣïl bayat tapɣïņa
bilik tamɣa bolur tamu ķapɣïņa

3224 bilik birlə ṭa'ət muyanï tümən
biliksiz tapuɣ ķïlsa bulmaz muyan

3225 biliksiz tapuɣ ķïlmïxïnda kərü
biliklig uḍïmix muyanï ərü

3226 ulux kənd iqində tapuɣ bar təlim
ux ol yẹrdə ķïlsa bulumaz yarïm

3227 səniņ anda tapɣuņ nəmaz ol biri
taķï biri ruzə tutar sən urï

3217 بۇ ئىككى خىل ئىنسان كىشى ئاتىلۇر؛
بىرى ئۈرگەتكۈچى، بىرى ئۆگىنۇر.

3218 ئىككىدىن بولەكنى سەن يىلقى سانا،
يا ئۇ بول، يا بۇ بول، تاللاپ ئال مانا.

ئىلىگنىڭ ئودغۇرمىشقا نەسىھىتى

3219 بۇنىڭ قايىسى سەن، ماڭا سوزۈڭ ئاچ،
ئىككىنىڭ بىرى بول، ئۈچىنچىدىن قاچ.

3220 بىلىم بىلگەن ئۇلساڭ تولۇق ئۆگىنىپ،
ئۇنى ئىشلەت ئەمدى ئەمگەك سىڭدۈرۈپ.

3221 ئەگەر بىلمىگەن بولساڭ، ئۆگەن بىلىك،
ئىبادەتكە ئاندىن كېيىن قوي ئىلىك.

3222 نىمە دەر ئىشىتكىن، بىلىم بەرگۈچى،
بىلىملە ئىبادەت ـ تائەت قىلغۇچى:

3223 تائەتكە بىلىملە سەن بارغىن يېقىن،
بىلىم تامغىلايدۇ دوزاق ئىشكىن.

3224 بىلىپ قىلسا تائەت ساۋابى تۈمەن،
ساۋاپ كۆتمە بىلىمسىز ئىبادەت بىلەن.

3225 بىلىمسىز قىلىنغان تائەتنى كورە،
گەر ئۇخلار بىلىملىك ساۋابى ئورە.

3226 شەھەر ـ كەنت ئىچىندە ئىبادەت تالاي،
ئۇ يەردە يېرىمىن قىلىپ بولمغاي.

3227 كى ئۇندا بىرىدۇر ناماز تائىتىڭ،
بىرى روزا تۇتماق، ئەي ئوغلان سىنىڭ.

C187
3228 mununda adïn anda ṭa'ət kayu
mana kerkitü bər tilin sezləyü

3229 atandï ezün əmdi zahid atï
bu atïn sana bolur ṭa'ət yutï

B238
3230 munar arsïkar ərsə əmdi ezün
bu ṭa'ət yava boldï kəsgil sezün

3231 tapuoq kïloqu həlktïn anï kizləgü
eküx ṭa'ət ərsə anï azlaoqu

3232 kixi ədgüsi kïlsa ṭa'ət tapuoq
anï həlkta kizlər yarar bu kapuoq

3233 nəgü tər əxit əmdi mə'ni bu sez
bu sez ixkə tutoqïl aya ədgü ez

3234 ərən ər katïnda ezin kizlədi
tapuoq kïldï yüz yïl anï azladï

3235 tapuoq kizləgü kïl kixi kerməsü
bu sez sïrrïm ərdi ezüm sezlədi

3236 bərü kəl ulux kəndtə kïloqïl tapuoq
kamuoq ədgülükkə aqïlsu kapuoq

3237 bodunka tusuloqïl munïna yara
kadaxka baoqïr bər yakïnlïk ula

3238 təlim egsüzüg ker ya tul tulsakïoq
ya kezsüz ya oldrum yəmə aksakïoq

3239 jəma'ət bilə kïl fəriẓə nəmaz
qïoqaylar ḥəjï kïl ažinə nəmaz

3228 يەنە ئۆزگە ئۇندا نە تائەتلىك بار؟
ماڭا ئۇنى كورسەت، سەن ئەيلە ئىزھار.

3229 ئۆزۈڭ ئالدىڭ ئەمدى زاھىت ئىچىنى،
بەلا ئىچرە سالدى بۇ تائەت سېنى.

3230 بۇڭا ئالدىنىپ گەر قالۇرسەن ئۆزۈڭ،
ئىبادەت كىبتەر بوش، قوي، بەس قىل سوزۈڭ.

3231 ئىبادەت قىل، يوشۇر خەلقتىن لېكىن—
ئۇ قانچە كوپ ئەرسە، يەنە ئاز دېگىن.

3232 كىشى ياخشىسىكىم ئىبادەت قىلار،
خەلقتىن يوشۇرۇپ ئىشكنى ياپار.

3233 بۇ سوز مەنىسىنى ئىشتكىن، نە دەر،
ئۇنىڭغا ئەمەل قىل، ئايا ياخشى ئەر:

3234 كىشى ئالدىدا مەرت ئۆزىن يوشۇرۇر،
قىلىپ يۈز يىل ئىبادەت، ئۇنى ئاز كورۇر.

3235 تائەت قىل، كىشىدىن تۇت مەخپى ئۇنى،
بۇ سوز بىر سىر ئەردى،مەن ئاچتىم ئۇنى.

3236 تائەت قىل شەھەر-كەنت ئارا، بىرى كەل،
ئىشىك ئاچسۇن ساڭا ياخشىلىق تۈگەل.

3237 خەلققە بىرىپ نەپ، مۇڭىغا يارا،
قېرىنداش دىلىن ئاچ، يېقىنلاش ئاڭا.

3238 تۇل-ئاجىز يېتىملەر بۇ جايدا تولا،
كوزى كور، يا پالەچ، يا ئاقساق-توكا.

3239 جامائەت بىلەن قىل پەرىز ۋە ناماز،
پەقىرلەر ھەجىدۇر بۇ جۇمە ناماز.

3240 ḥəlal dunya ḳazƣan qiƣayḳa ülə
kixi əlgi tutƣïl yanut ḳïl yelə

3241 bu samïx tapuƣ barqa ṭa'ət turur
bu ṭa'ət bilə barqa raḥət turur

3242 munï barqa ḳoḍtï ɵzüŋ yalŋuzun
nəmaz ruzə tuttï ay ḳïlḳï tüzün

3243 nəmaz ruzə barqa ɵz asƣïŋ turur
ɵz asƣïn tiləgli baƣïrsïz bolur

C188
3244 əḍi yaḳxï aymïx kixi ɵḍrümi
kixikə baƣïrsaḳ kixi kəḍrümi

B239
3245 kixi əḍgüsi bu ɵz asƣïn ḳoḍup
kixi asƣï ḳolsa kər əmgək yüḍüp

3246 baƣïrsaḳ kərək ər nə baƣrï süqip
tərü bərsə əḍgü əsizkə aqïp

3247 tirig yalŋuḳ oƣlï tusulƣan kərək
tusulmaz kixi toƣsa ɵlgən kərək

3248 kixikə tusulur kixi əḍgüsi
bu əḍgü kixi ol boḍun toḍƣusï

3249 tapuƣḳa ïnanïp ḳayu ərsə ḳul
bulumadï təŋri səvinqiŋə yol

3250 bayatïm səvinqi tiləsə ɵzüŋ
musulman səvinqi tilə kəs sɵzüŋ

3251 səniŋ tapƣïŋa muŋluƣ ərməz bayat
ɵzüŋ ḳullaḳï ḳïl tilə əḍgü at

3252 kimiŋ atï ķul bolsa ķïlķï tapuƣ
tapuƣsuz ķul atï məjaz ol ķamuƣ

3253 tapuƣ ķïl tapuƣ tïnma ķulluķ bu ol
tapuƣķa baķa kər mə bəklə bu yol

3254 ə̣ḍi yaķxï aymïx bəgü bilki kə̣ŋ
munï ixkə tutƣïl aya əlgi kə̣ŋ

3255 tapuƣ ṭa'ətim tə̣p küvənmə əküx
tapuƣ ķïl bayatķa tapuƣluƣ kəsüx

3256 tapuƣ ķïl bayatķa bu ol ķulluķuŋ
tapïndïm tə̣yü sən unïtma uķux

3257 ay oḍƣurmïx əmdi oķïr mən sə̣ni
əz asƣï tilər tə̣p saķïnma mə̣ni

C189
3258 ķalï kəlsə asƣï tususï saŋa
yə̣mə kəlməsə sən yasï yoķ maŋa

3259 oķïr mən sə̣ni həlķķa əḍgü üqün
bu əḍgü boḍun asƣï buzma küqün

B240
3260 baķa kər mən aymïx bu səzlər tapa
qïn ərsə bərü kəlgil andïn ķopa

3261 mə̣ni birlə turƣïl maŋa ķïl basut
qïƣayïƣ yələgil nəŋin əḍgü tut

3262 əzüŋkə muyan ol maŋa əḍgü at
ikigü azun bə̣rgə ərklig bayat

3263 mə̣ni əḍgükə yə̣t əzüŋ əḍgü bol
kixi əḍgü ərdin tüzər əḍgü yol

3252 ئېتى بەندە بولسا، ئۇ تائەت قىلۇر،
تائەتسىز بەندە ئاتى بىر ماجاز[156] بولۇر.

3253 تائەت قىل تائەت، تىنما، قۇللۇغۇڭ شول،
كوڭۇل بول ئىبادەتكە، ساقلا بۇ يول.

3254 نە ياخشى دېمىشتۇر ئەقىل-ئىلمى كەڭ،
بۇنىڭغا ئەمەل قىل، ئايا قولى كەڭ:

3255 تائەتتە بولدۇم دەپ گۇۋەنمە تولا،
تائەتلىك ئەزىز، ھەققە قىل تائەت يانا.

3256 تائەت قىل خۇداغا بۇدۇر قۇللۇغۇڭ،
تېۋىندىم دېبان سەن ئۇنۇتما ئۇزۇڭ.

3257 ئەي ئۇدغۇرمىش ئەمدى چاقىردىم سېنى،
ئۇز نەپسىن ئىستەركەن دەپ قالما مېنى.

3258 كېلۇرسەن ئەگەر پايدىنىسدۇر ساڭا،
مەگەر كەلمىسەڭ، يوق زەرەرى ماڭا.

3259 خەلققە ياخشىلىقچۇن، قىچاردىم سېنى،
بۇ-خەلق نەپئى، زورلاپ سەن بۇزما ئۇنى.

3260 قاراپ كور مەن ئېيتقان بۇ سوزلەر تامان،
دۇرۇس بولسا كەلگىن، قوپۇپ سەن بۇيان.

3261 كومەكلەش ماڭا، بول مېنىڭ بىرلە سەن،
پەقىرلەرنى يولە مېلىڭ بىرلە سەن.

3262 ساڭا بۇ ساۋاپتۇر، ماڭا ياخشى ئات،
بېرۇر ئىككى دۇنيانى قادىر بايات.

3263 مېنى ياخشىلىققا باشلا، ياخشى بول،
كىشى ياخشى ئەردىن تاپار ياخشى يول.

3264 səbəb boloıil əmdi maŋa əḑgükə
bayat bərgə əḑgü saŋa ay bəkə

3265 nəgü tər əxitgil təẓik bilgəsi
təẓik bilgələri qavīkar küsi

3266 bəgi bolsa əḑgü boḑunka pütün
anīŋ asoıī barqa boḑun yər kutun

3267 ezüŋ əḑgü kolma bəgiŋ əḑgü kol
bəgi əḑgü bolsa boḑun asoıī ol

3268 kara əḑgü bolsa bir ezkə bolur
bəgi əḑgü bolsa boḑun kün kerür

3269 kixi təp ayurlar kayu ol kixi
kixikə asīoı kīlsa ətsə ixi

3270 tezü yalnuk ooılī səvər əḑgüni
bu əḑgü kayu ol egəyin anī

3271 bu əḑgü ol ol kīlsa həlkka asīoı
bu asoıī bilə bulsa boḑnī tatīoı

3272 baoıīrsak bolur həlkka əḑgü kixi
baoıīrsak bolun boldun əḑgü kixi

* * *

3273 munu sezlədim sez bitikin ulam
tükəttim sezümni kurīttim kələm

3274 taki ma nəgü ərdi ərsə sezüm
kadaxīŋ təgürgəy tilin ay yüzüm

* * *

B241 C190

3275 bitiķ ţürdi ƀadï ezə tamƣalap
sunup bə̧rdi egdülmix aldï ulap

* * *

3276 ə̧lig aydï barƣïl taķï ma nəgü
yaraƣlïƣ sez ərsə təgür ay ƀegü

3277 ķatïƣlan anï kəldür əmdi maņa
ķuruƣ kəlmə ansïz maņa ay toņa

3278 biliklig nəgü tə̧r əxitgil ezüņ
yalavaq tətik ïḍ tutuz ma sezüņ

3279 nəgü tutzayïn mən saņa əmdi sez
ķamuƣ sez səninḍə aya keņli tüz

3280 nəgü sezləgü ərsə sezlə tilin
yaraƣï nə ərsə sən andaƣ ķilïn

* * *

3281 iləl tə̧p turup qïķtï egdülmixə
ol əḍgü ķïlïnq birlə igḍilmixə

3282 atïn mindi əvkə yüz urdï turup
kəlip tüxti kirdi yaķa ķur yerüp

3283 yaxïķ yandï yə̧rkə yaķurdï baxïn
yaruķ dunya məņzi ķizardï ixïn

* * *

3275 تۇرۇپ خەتنى باغلاپ مۇھۇرلەپ ئۇ خان،
سۇنۇپ بەردى، ئوگدۇلمىش ئالدى شۇئان.

* * *

3276 ئېلىگ ئېيتتى: نىچۇك بولسا بار ئوزۇڭ،
دىگىن ئەي ئاقىل ھەم كېرەكلىك سوزۇڭ.

3277 تىرىشقىن، ئۇنى ئەمدى كەلتۇر ماڭا،
ئۇنىڭسىز قۇرۇق كەلمە، باتۇر، ماڭا.

3278 زىرەك ئەلچى ئەۋەت ھەم تاپشۇر سوزۇڭ،—
دىگەنتى بىلىملىك، ئىشتكىن ئوزۇڭ.

3279 ساڭا تاپشۇراي مەن ئەمدى نىمە سوز،
پۇتۇن سوز سىڭىنگدە، ئايا كوڭلى تۇز.

3280 نە ئېيتماق كېرەكسە، شۇ بولسۇن سوزۇڭ،
نە قىلماق كېرەكسە، ئۇنى قىل ئوزۇڭ.

* * *

3281 گۇزەل تەربىيىلىك، يەنە خۇش ئەدەپ،
بۇ ئوگدۇلمىش چىقتى "باش ئۇستىگە" دەپ.

3282 يۇنەلدى ئوي تامان مىنىپ ئۇ ئېتىن،
كىرىپ سالدى توننى، يېشىپ بەلۋىغىن.

3283 قۇياش ياندى يەرگە ھەم قويدى بېشىن،
يورۇق دۇنيا مەڭزى قىزارتتى تۇسىن.

3284 ḳoḍï iḍtï kəsmə yaruḳ yüz tudï
səvüg zülfi toldï yuḳaru ḳoḍï

3285 turup yandï ḳïldï bu yatqu nəmaz
təxək ḳoldï yattï uḍïp bardï az

3286 bəliṇlər oḍundï kətürdi baxïn
ḳara zəngi ḳïlmïx yüzini ïxïn

3287 turup yundï ḳïldï yana taṇ nəmaz
du'a ḳïldï təsbiḥ yəmə küḍti az

3288 tuma torḳu ḳalḳan kətürdi uxun
yaruḳ yüz külər təg yarudï azun

3284 يېيىپ ساچىن ساما، ياپتى نۇر يۈزىن،
گۈزەل زۇلپى قاپلاپ كەتتى يەر يۈزىن.

3285 تاھارەت ئېلىپ قىلدى خۇپتەن ناماز،
توشەك سالدى، ياتتى، ئۇخلىدى بىر ئاز.

3286 چوچۇپ ئويغاندى، باش كوتەردى شۇئان،
قارا زەڭگى[167] قىلمىش يۈزىنى تۇمان.

3287 تاھارەت ئېلىپ قىلدى بامدات ناماز،
دۇئا تەسبىھ قىلىپ، تۇردى ئۇ بىر ئاز.

3288 يېپەك قالقان بېشىن چىقارغان ھامان،
يورۇق يۈز كۆلەردەك يورىدى جاھان.

قىرقىنچى باپ

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىش قېشىغا بارغانلىقى بايانىدا

3289 ئىگەرلىدى تېزدىن ئېتىنى تۇتۇپ،
قېرىنداش سارى كەتتى ئۆيدىن تۇرۇپ.

3290 قېرىنداش ماكانىغا بارغان ھامان،
ئېتىدىن چۈشۈپ ماگدى پىيادە راۋان.

3291 ئىشىك قاقتى ئاستا قولىن تەككۈزۈپ،
توختاتتى ئودغۇرمىش تائەتنى، قويۇپ.

3292 قوۋۇق ئاچتى، چىقتى، قاياشىن كورۇپ—
قۇچاغلاپ ئىسەنلەشتى، يۈز-كوز سويۇپ.

3293 قولىن تۇتتى، ئۆيگە باشلىدى شۇئان،
بېرىپ جاي ئولتۇردى، قولىن تۇتقان.

3294 ناھايەت سويۈندى قاياشىن كورۇپ،
خۇداغا شۈكۈر قىلدى كوپ مەدھى ئوقۇپ.

3295 نە خۇش بىر سويۈنچتۇر كىشى ئايرىلىپ،
سالامەت قوۋۇشسا، كەر ئىستەپ كېلىپ.

3296 nə ədgü bolur ol kadaxtin yirap
barip təgsə tuxsa yaoqukluk ulap

3297 nə kərklüg bolur kər baoqirsak kadax
kadaxka yaoqukluk ulasa adax

3298 nə kərklüg bolur kər baoqirsaklikin
kadaxka kadax kənli bolsa yakin

3299 nəgü tər əxitgil baoqirsak kadax
yakinlik ulaoqli kənüldəx adax

3300 kamuoq oqəyib ezlər kərüxsə kezün
sakinq boldi kisoqa səvinqi uzun

3301 nə kərklüg bolur kər kixi adrilip
səlamət kavuxsa iki ez ezün

ODOQURMIX SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

3302 ayitti kadaxlarin odoqurmixa
əsən təp həbər bərdi əgdülmixə

3303 yana aydi odoqurmix ayoqil mana
kali kəldin əmdi nə boldi sana

3304 əxittim səni mən əlig birlə təp
bodunka tusulur bilik birlə təp

B243
3305 nəlük kəldin ərki olarni kodup
bodun yüklərin sən boyunka yüdüp

ƏGDÜLMIX JƏWABI ODOQURMIXKA

3296 نه ياخشى بولۇركىم، قاياشتىن يىراق—
بولۇپ، سوڭ كورۇشمەك، يانا قوۋۇشماق.

3297 نه كوركەم بولۇر، كور، كويۇمچان قاياش،
قاياشقا يېقىنلىق كورسەتسە ئاداش.

3298 نه كوركەم بولۇر، كور، كويۇمچانلىقتىن،
قاياشقا قاياش كوڭلى بولسا يېقىن.

3299 نىمه دەر، ئىشىتكىن، كويۇمچان قاياش،
كوڭۈلدىن يېقىنلىق ئۈلگان ئاداش:

3300 جۇدالىق سوڭىندا كورۇشسه ئادەم،
سويۇنچى ئۈزىرار هەم قىسقىرار غەم.

3301 نه كوركەم بولۇر، كور، كىشى ئايرىلىپ،
سالامەت قوۋۇشسا كەر ئىككى هەمدەم.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكه سوئالى

3302 سورادى ئودغۇرمىش قېرىنداشلىرىن،
يەتكۈزدى ئوگدۇلمىش ساقلىق خەۋىرىن.

3303 يەنه ئېيتتى ئودغۇرمىش: ئېيتقىن ماڭا،
نىچۈن كەلدىڭ ئەمدى، نه بولدى ساڭا؟

3304 ئىشىتتىم سېنى مەن ئېلىك بىرله دەپ،
خالايىققا نەپلىك بىلىك بىرله دەپ.

3305 نىچۈن كەلدىڭ بۇگۈن بۇلارنى قويۇپ،
خەلق يۈكلىرىنى بويۇنغا يۇدۇپ؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3306 vanut bərdi өgdülmix aydï өzüm
sə̣ni arzuladï ay ķөrklüg yüzüm

3307 turup kəldim əmdi kөrəyin tə̣yü
saķïnq ķaḍoqu baoqïn yerəyin tə̣yü

C192
3308 küsər ərdim artuķ sə̣ni kөrgükə
bu kün buldum inqlik saṇa kəlgükə

3309 pütə kəqti өḍlək sə̣ni kөrmədim
tilər ərdim arzun өḍi bulmadïm

3310 өḍi əmdi ərmix munuķï өzüm
saṇa tuxtï xükrin ķilur til sөzüm

3311 əsən bolsa ərmix bu yalṇuķ өzi
tiləkkə təgir ay baoqïrsaķ ķozï

3312 nəgü tə̣r əxitgil küsəmix kixi
kəqər өḍləkig kəḍ sïnamïx kixi

3313 tirig bolsa yalṇuķ tiləkin bulur
tilək buloquķa mün tiriglik bolur

3314 tirig bolsa yalṇuķ tiləp tapxur oķ
əsən bolsa barmïx yana ķavxur oķ

3315 tiriglik tiləgil tiləmə tilək
tilək buloquka bu tiriglik yөlək

3316 bayat bə̣rdi ahir tiləkim maṇa
əsə̣nlik bilə mən ķavuxtum saṇa

3317 aḍïn ma sөzüm bar bu sөzdə basa
anï ma ayayïn өzüṇ tïṇlasa

3306 جاۋاپ بەردى ئۇگدۇلمىش، ئېيتتى: ئۇزۇم—
سېنى دەپ كەلدىم، ئەي گۈزەل يۈزلۈگۈم:

3307 تۇرۇپ كەلدىم سېنى كورەيمەن دېبان،
ئەلەم-قايغۇ باغىن يىشەيمەن دېبان.

3308 قىلاتتىم ئۇمىت كوپ سېنى كورگىلى،
ۋاقىت تاپتىم بۇگۇن ساڭا كەلگىلى.

3309 ئۇزۇندىن بۇيان مەن سېنى كورمىدىم،
تىلەيتتىم كورۇشنى، ۋاقىت تاپمىدىم.

3310 بۇگۇن ۋاقتى كەپتۇ مانا، مەن ئۇزۇم—
ساڭا كەلدىم، شۇكرى قىلۇر تىل-سوزۇم.

3311 كىشى گەر ئېسەن-ساق، بولۇركەن ئوزى،
تىلەككە يېتەر، ئەي كويۇمچان قوزى.

3312 نىمە دەر، ئىشتكىن، ئارزۇ قۇچقان ئەر،
ئۇتكۇنچى زامانىنى سىناپ كورگەن ئەر:

3313 تىرىك بولسا ئىنسان تىلەگىن تاپۇر،
تىلەككە تىرىكلىك سەرمايە ئېرۇر.

3314 تىرىك بولسا ئىنسان تېپىشۇر يەنە،
ئېسەن بولسا، كەتكەن قوۋۇشۇر يەنە.

3315 تىرىكلىك تىلە سەن، تىلىمە تىلەك،
تىرىكلىك تىلەككە يېتىشكە يولەك.

3316 خۇدا بەردى ئاخىر تىلەگىم ماڭا،
ئېسەنلىك بىلەن مەن قوۋۇشتۇم ساڭا.

3317 يەنە بىر سوزۇم بار بۇ سوزدىن كېيىن،
ئىشتكىن ئۇنى سەن، ساڭا ئېيتايىن.

41

B244

OḌƢURMÏX ƟGDÜLMIX BIRLƏ MUNAŽƏRƏ ⱩÏLMÏXÏN AYUR

3318 yanut bẹrdï ɵgdülmix aydï sɵzüŋ
ǝxittim sɵzümni ǝxitgil ɵzüŋ

3319 yaⱪïnlïⱪ ulamïx üqün bir bayat
muyan bẹrsü miŋ miŋ tümǝn ǝḍgü at

3320 taⱪï bir sɵzüg ay nǝ ǝrki aḍïn
anï ma maŋa sɵzlǝ ⱪoḍma kẹḍin

ƟGDÜLMIX JƏWABÏ OḌƢURMÏXⱩA

C193

3321 jǝwab ⱪïldï ɵgdülmix aydï bu sɵz
sẹni kɵrdi ǝrsǝ yaruⱪ boldï kɵz

3322 kixi ɵz tilǝkin yorïsa yoluƣ
aŋar tǝgmǝz ǝmgǝk ay bilki uluƣ

3323 nǝgü tẹr ǝxitgil sïnamïx sɵzi
anïŋ mǝ'nisi uⱪ ay kɵŋli yazï

قىرق بەشىنچى باپ

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىش بىلەن مۇنازىرە قىلغانلىقى بايانىدا

3318 جاۋاپ بەردى ئودغۇرمىش، ئېيتتى: سوزۇڭــ
ئىشىتتىم، سوزۇمنى ئىشىتكىن ئوزۇڭ.

3319 بۇ قىلمىش يېقىنلىق ئۇچۇن بىر بايات،
ئەجرىڭگە تۆمەن مىڭ بەرسۇن ياخشى ئات.

3320 سېنىڭ ئۇ يەنە بىر سوزۇڭ نىمەكىن،
ئۇنى ھەم ماڭا ئېيت، قالدۇرما كېيىن.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3321 ئوكدۇلمىش دېدىكىم، شۇدۇركى سوزۇم،
سېنى كورمەك بىلەن يورۇشتى كوزۇم.

3322 كىشى ئوز تىلەگى بىلە يۇرسە يول،
ئەي ئىلمى ئۇلۇغ ئەر، جاپا چەكمەس ئول.

3323 نىمەدەر كوپ ئىشنى كورگەن بىر ئەرەن،
ئەي كوڭلى كەڭ، ئۇنىڭ مەناسىن چۇشەن:

3324 kayu ixkə arzu yorïsa tilək
ađak ursa buldï ol arzu yələk

3325 tilək birlə maŋsa yïrak yər yakïn
kaqan kərsə yüzin bulur jan ilək

3326 yana aydï əgdülmix ux bu əzüm
saŋa kađoɪura tildə kəsməz səzüm

3327 ulux kəndni kođtuŋ yakïn ka kadax
kixidə yïrədiŋ bilix yok adax

3328 aoɪïr yük yüđüp bu əzüŋ yalŋuzun
yalïŋ aq yorïr sən nə yunqïoɪ əzün

3329 kadax kəŋli barqa saŋa kađoɪurar
kərü ïđsa bulmaz kəŋül yəlgürər

3330 apa ooɪlanï barqa yalŋuz umaz
əzüŋ munda yalŋuz kalï igləməz

3331 bu kađoɪu məni əvdə yatoɪurmadï
sakïnq kađoɪu birlə əzüm umadï

3332 saŋa ok tərütmədi təŋri tamuoɪ
saŋa aymadï bu 'əżabïoɪ kamuoɪ

B245
3333 nəgü ol nəlük munqa əmgər əzüŋ
maŋa bəlgülüg ay biləyin səzüŋ

OĐOɪURMÏX JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3334 yanut bərdi ođoɪurmïx aydï bu səz
əxittim əxitgil jəwab bərsü əz

C194

3335 bu sөz kim sәn aydïn̦ baoqïrsak̦lïk̦ ol
k̦adax bәlgüsi ḩәm yaoquk̦ yak̦lïk̦ ol

3336 k̦adax k̦aḑoqularïn k̦adax yәmәsә
aḑïn yat k̦aqan yәr k̦adax bolmasa

3337 өzüm k̦a k̦adaxtïn nәqә aḑrïlïp
nәlük turoqay әrdim bu yәrkә kәlip

3338 bak̦a kөrdüm әmdi dinim yәgliki
bu yәrdә kөründi өzüm yәgliki

3339 anïn kәldim әmdi bu yәrkә turup
bayat tapoqï k̦ïlsa mәn yalnuz bolup

3340 bu dunya ixin̦ә k̦atïlmïx kixi
k̦ïlumaz tapuoq birlә 'uk̦bi ixi

3341 bu hәlk̦k̦a tөzü yapmaoqïnqa k̦apuoq
tөrütügli rәbk̦a k̦ïlumaz tapuoq

3342 ḩәwa nәfs boyunïn sïoqu kәḑ k̦atïoq
өzün̦ өtrü bulsa tapuoqda tatïoq

3343 nәgü tәr әxitgil sak̦ïnuk̦ kixi
ḩәwa birlә bolmaz pütün din ixi

3344 ḩәwa nәfs bilә kөr yaoqï ol uluoq
bu iki azïtur tapuoqqï k̦uluoq

3345 ḩәwak̦a bolu bәrsә tutoqun bolur
әt өz arzu bulsa mәni k̦ul k̦ïlur

B246

3346 ḩәwak̦a basïk̦ma uk̦ux birlә kәs
әt өz bax kөtürsә bilik birlә bas

3335 ئىمكىم، سەن ئېيتتىڭ كۆيۈمچانلىقىڭ،
يېقىنلىق نىشانى، قېرىنداشلىقىڭ.

3336 قاياشنىڭ غېمىنى قاياش يېمىسە،
بولەك يات قاچان يەر، قاياش بولمىسا؟

3337 جېمىكى قاياشتىن ئۈزۈن ئايرىلىپ،
نېچۈن مۇنچە تۇردۇم بۇ يەرگە كېلىپ؟

3338 كى كوردۇم بۇ يەردە دېنىم خوپلۇقى،
بۇ يەردە كورۇندى ئۆزۈم خوپلۇقى.

3339 شۇڭا كەلدىم ئەمدى بۇ يەرگە يۈرۈپ،
قىلاي ھەققە تائەت دەپ يالغۇز بولۇپ.

3340 بۇ دۇنيا ئىشىگە چېتىلغان كىشى،
قىلالماس تائەتلە ئۇ دۇنيا ئىشى.

3341 پۈتۈن بۇ خەلققە ياپماستىن قوۋۇق،
ياراتقان خۇداغا تائەت قىلماق يوق.

3342 ھاۋا-ئەپىس بوينىنى سىققاندا قاتتىق،
شۇ چاغدا تاپارسەن تائەتتىن تاتىق.

3343 نىمە دەر ئىشىتكىن، تەقۋادار كىشى،
ھاۋا بىرلە بولماس پۈتۈن دىن ئىشى:

3344 ھاۋا، نەپس-بۇ، دىننىڭ بۈيۈك دۈشمىنى،
تائەتتىن ئازدۇرار ئۇلار بەندىنى.

3345 ھاۋاغا بېرىلسە، ئەر تۇتقۇن بولۇر،
دېسەم تەن ئارزۇسىن، مېنى قۇل قىلۇر.

3346 ھاۋاغا بېرىلمە، ئەقىل بىرلە كەس،
تېنىڭ باش كۆتەرسە، بېلىم بىرلە باس.

3347 bu yaṇlïq üqün mən ulux kənd ḳoḍup
bu yərkə sïqïndïm aqïr yük yüḍüp

3348 kixidə eṇin boldum ərsə ḳalï
ḳuruq sezləməz mən nə 'əybət tili

3349 bu yalṇuz turur sən təḍiṇ ay ḳadax
bayat yadï əx tap maṇa ay adax

3350 yaḳiṇ ḳa ḳadaxtïn yïraḳ bolduḳum
olarḳa toḍurmadïm aqïm toḳum

3351 boḍun keṇli yuvḳa küḍəzməki sarp
keṇül sïnsa həşmi bayat 'ədli tap

C195

3352 nəqə bolmasa həlḳḳa məndin asïq
yəmə kerməgəylər məniṇdin yasïq

3353 asïq yas nə əḍgü nə əsiz barï
bayattïṇ turur ker anïṇ təḳdiri

3354 bu 'ərxta ḳoḍï ker ŝəraḳa təgi
tezü barqa bir təg bayatḳa muṇï

3355 nəgü bar kixilər ara ay külüg
asïq tut ya ḳor yas saṇa bəlgülüg

3356 nəgü asqï bar təp ayur sən tapuq
tapuq ḳulluḳ ol ḳulḳa aqtï ḳapuq

3357 ḳul atï anïn boldï ḳulḳa ataq
tapuq kïlsa tün kün ulanulsa taq

3358 yaratsa yaratmasa ərklig bayat
tapuq atï tildə atamasa at

3347 ئاشۇنداق سەۋەپتىن شەھەرنى قويۇپ،
بۇ يەرگە كېلىپمەن ئېغىر يۈك يۈدۈپ.

3348 يۇرۇپمەن كىشىدىن ئەگەر ئايرىلىپ،
قۇرۇق سوزلىمەسمەن، نە غەيۋەت قىلىپ.

3349 كى يالغۇز تۇرۇرسەن دىدىلەڭ ئەي قاياش،
خۇدا يادى ھەمرا، ماڭا بەس، ئاداش.

3350 قېرىنداش-يېقىندىن گەر ئولدۇم يىراق،
تۈيدۇرماي ئوتەرمەن ئاچ-توقۇم بىراق.

3351 خەلق كوڭلى نازۇك، ئالماق ئۇنى تەس،
كوڭۇل سۇندۇرما قارشى، خۇدا ئەدلى بەس.

3352 خەلق گەرچە مەندىن نەپ-پايدا كورمەس،
ئۇلارغا مېنىڭدىن زىيانمۇ يەتمەس.

3353 زىيان-نەپ، نە ياخشى-يامانلىق، بارى،
خۇدادىن كېلۇر بۇ، ئۇنىڭ تەقدىرى.

3354 بۇ ئەرشتىن تۆۋەن يەر ئاستىغىچە تا،
ئېرۇر ھەممە بىردەك مۇھتاج خۇداغا.

3355 زىيانمۇ، يا پايدا، كىشىلەر ئارا—
نىمە بار، ئەي مەشھۇر، بۇ مەلۇم ساڭا.

3356 سورايسەن نە پايدا تائەتتىن دېبان،
بۇدۇر قۇللۇق، ئىشىك ئاچار قۇل سايان.

3357 قۇل ئاتى نام ئولدى قۇلغا شۇنىڭچۇن،
بېرىپ تاققا قىلسۇن تائەت كۈنۈ-تۈن.

3358 قوبۇل قىلسۇن خۇدا ۋە يا قىلمىسۇن،
بۇ تائەت زىكرى ھېچ تىلدىن چۈشمىسۇن.

3359 bu yalnuzlukumdin mana yasi yok
ət ez din esənin munin buldum ok

3360 nəgü tər əxitgil bu bəyt ayoquqi
taxi kerme mə'ni baka kər iqi

3361 yori yalnuz əxsiz ay yalnuk uzi
tuti kildi yalnuz tili kər sezi

3362 tapuoqqi tapinsa bu yalnuz ezün
nəgü kor kilur künkə yalnuz ezi

B247
3363 kixikə katilmakni egdün kadax
nəgü təg katiloqu ya bolsa adax

3364 mana kəlmixində bərü mən bu kün
tapuoqdin kəsildim baka kər egün

3365 tək ek bir sana ez katilmix üqün
yasi munqa ərsə küqəmə küqün

3366 ezüm kirsə əmdi kixilər ara
kaqan təggə əlgim tapuoqka kərə

ƏGDÜLMIX JƏWABI ODOIURMIXKA

C196
3367 yanut bərdi egdülmix aydi sezün
əxittim əxit sən əvürmə yüzün

3368 sən aymix bu sez barqa andaoq turur
hakikət kerü barsa tildaoq turur

3369 kixikə tusuloqu kərək bu tirig
tirig tutsa atin kopursa ərig

3370 يوق ئەرسە ئىرىكلىك نىشان بەلگۈسى،
ئۇنىڭ ياخشىلىغىن ئەدىن بىلگۈسى؟

3371 خوتۇن ئال، ئۇ تۇغسۇن ئوغۇل-قىز قەۋەت،
دىسە ئەۋلادى يوق، ئەرنىن ئۇچۇن سەت.

3372 نىمە دەر، ئىشىتكىن، كىشىلەر خىلى:
خوتۇندۇر نەسلىنى ئۈزمەسلىك يولى.

3373 ئوغۇل-قىزسىز ئۆتكەن پۇشايمان يىدى،
كېيىن كەلگۈچى قىل ئوغۇل-قىز، دىدى.

3374 ئۆزىدىن بىر ئەۋلات قالدۇرسا كېيىن،
ئۇنى ئۆلدى دىمەي، ئىرىكتۇر دىگىن.

3375 نەسلىسىز ئۆلسە ئەر، تۈگەيدۇ ئۇرۇق،
جاھاندا ئات، ئورنى قالۇر بوش-قۇرۇق.

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3376 جاۋاپ بەردى ئودغۇرمىش: بۇ ھەقىقەت،
بۇنىڭدا يەنە بار بولەكچە ھالەت:

3377 ئەگەر ياخشى بولسا ئوغۇل-قىز زىرەك،
سېنىڭ ئېيتقىنىڭدەك بولۇر ئۇ، دىمەك.

3378 يامان بولسا لېكىن، يىغلاتقاي سېنى،
سەن ئۆلگەندە، تېزلا ئۇنۇتقاي سېنى.

3379 يامانلاپ ئېتىڭنى، قاغىش ياغدۇرار،
بولۇپ چوڭلارىڭ باش، ياتلار تىللىشار.

3380 ئوغۇل-قىز يىغىدۇر، يىغى نە كېرەك؟
يىغىسىز ئىرىكلىك تېخى ئەزگۈرەك.

3381 yaqïdïn nəgü təg yarukluk bolur
yaqï atï yaska tanukluk bərür

3382 nə ədgü bilik bərdi bilki koyuoq
oqul kïz atï ərkə kətməz oyuoq

C197
3383 munar menzər əmdi biliklig sezi
kəni sezləmix kersə kenli yazï

3384 ezün sizoqurur sən oqul kïz təyü
bu əmgək bilikli oqul kïz kayu

3385 tərər sən həramioq barïr sən kalïr
sən inqik yəyü bar ol arzu yəyü

3386 kəmə mindi sakin kisi alqaquqï
teniz otra kirdi kəmə mingüqi

3387 oqul kïz terüsə kəməsi sïnur
kəmə sïnsa suvda tirig kim kalur

3388 oqul kïz atasïn suyurkaoqu ol
oqul kïz atasï yəmi aoqu ol

B249
3389 oqul kïz əsizi atada kədin
atamaz atasïn anasïn adïn

3390 bu yanlïoq 'iyaldïn kaqar bar wəfa
kïlïkï yavuz ol kïlïnqï jəfa

3391 oqul kïz atasï tü əmgək kerər
bəla mihnət ərsə yanan təg yüdər

3392 adax koldax ərdəx tutunoqu tədin
bu ədgü ədi tərs yüki yüdməkin

3381 يېغىدىن ئىچۇكمۇ راھەتلەر كېلۇر؟
يېغى ئاتى زىيانغا گۇۋالىق بېرۇر.

3382 نە ياخشى بىلىم بەردى ئىلمى چوڭقۇر:
ئوغۇل-قىز ئېتى ئۇچمەس گولەڭگە ئېرۇر.

3383 بۇڭا ئوخشۇشۇر بىر بىلىملىك سوزى،
سوزى توغرا، گوڭلى تولا تۇز ئۇزى:

3384 ئوغۇل قىزنى دەپ سەن، دىلىڭ سىرىلۇر،
قەيەردە ئوغۇل-قىز بۇ دەرتنى بىلۇر؟

3385 يىغارسەن ھارامنى كېتەرسەن، قالۇر،
سەن يىغلاپ كېتەرسەن، ئۇ ھوزۇر گورۇر.

3386 كېمىگە چۇشكۇچى—خوتۇن ئالغۇچى،
دېڭىز ئىچرە كىرەر ئاڭا چۇشكۇچى.

3387 تۇغۇلسا ئوغۇل-قىز، كېمىسى سۇنۇر،
كېمە سۇنسا سۇدا تىرىك كىم قالۇر؟

3388 ئوغۇل-قىزغا ئاتا بولغاننى كەچۇر،
ئۇنىڭكىم، يىگەنى بىر زەھەر ئېرۇر.

3389 ئوغۇل-قىز يامانى ئاتادىن كېيىن،
ئاتىماس ئاتاسى، ئاناسى ئېتىن.

3390 بۇ ياڭلىغ ئوغۇل-قىز قىلۇرمۇ ۋاپا؟
ياماندۇر پەيلى ھەم قىلىغى جاپا.

3391 ئوغۇل-قىز ئاتاسى كوپ ئەمگەك چېكەر،
بەلا بىرلە مېھنەتنى يىلدەك يۇدەر.

3392 ئاداش، دوست، قېرىنداش تېپىپ تۇت دىدىمڭ،
بۇ ياخشى، ئۇ بىر يۇك، تەستۇر يۇدمىكىڭ.

3393 مۇنەۋۋەر، بىلىملىك، ھېكىم نە دېمىش:
كىشى كۆڭلى نازۇك، كۆزەتمەك تەس ئىش.

3394 كوياكى بىر شىشە ئېرۇر بۇ كۆڭۈل،
سۇنۇپ كەتمىسۇن ئۇ، ئاۋايلا ئوغۇل.

3395 كۆڭۈل نازۇك نېمە، تەجرىبە شۇدۇر،
ئىسسىقتا ئېرىپ تېز، سوغۇقتا توڭۇر.

3396 ئاداش كۆڭلى سۇنسا، بولۇر زور يېغى،
يېغى بىرلە بولماس ھوزۇر ھېچ چېغى.

3397 يېغى بولسا، تۇرمۇش تېتىقسىز بولۇر،
يېغى قايدا بولسا، زىيانى تېگۇر.

3398 نېچەكىم، كىچىكتۇر ئۇ دۈشمەن ساڭا،
ھېساپلا ئۇنى زور، ئەي باتۇر توڭا.

3399 چېقىن بولدى پىلنىڭ يوغان دۈشمىنى،
چېقىۋەرسە، ئاخىر سەكرىتۇر ئۇنى.

3400 نەدەر، ئاڭلا، دۈشمەنلىك ئولغان كىشى،
ئۇرۇشۇپ يېغىلە تۈگىگەن يېشى:

3401 غاپىل ئولما، دۈشمەن كىچىك دەپ ئوزۇڭ،
نېچۈن قورقايىن دەپ، چوڭ ئېيتما سوزۇڭ.

3402 ئەگەر بولسا دۈشمەن، غاپىل بولمىغىن،
يېغىنا يېغى بول، دوستقا ئاچ يۈزۈڭ.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3403 جاۋاپ بەردى ئۆگدۈلمىش ئاغزىن ئېچىپ،
دېدى: ئاڭلا سوزۇم، كۆڭۈلنى بېرىپ.

3404 tərütti bayat bu azunuɣ bilip
yəgü iqgü ïdtï ḥəlaldin ḳilip

3405 ḳatïlsa ḳarïlsa tutup ədgü əx
əxi ədgü bolsa ḳilur ədgü ix

3406 ḳixi asɣï bolsa kixikə ḳatïl
kixikə tusulmaḳ kixi asɣï bil

3407 bu yalnuz yorïɣlï kixi kïvqakï
kixikə tusulmaz bolur ay akï

3408 kixikə tusulmaz kixi ol əlüg
tusulɣïl əlüg bolma ərsig külüg

3409 təlim bolsa ərkə adax ḳoldaxï
yaḍïldï atï əlkə ətti ixi

3410 bu dunya iqində bulur bu tilək
ḳalï 'uḳbi ḳolsa bu ol ḥəm yələk

3411 saḳïnq ḳaḍɣu bolsa yuluɣlar əzüg
səvinq bolsa səvnür yarutur kəzüg

3412 yaḍar ərdəmin barqa həlkḳa ayur
münin kərsə kizlər til aqmaz tuyur

3413 yaɣï ol ərig yatsa oḍɣuruɣuqï
münin ərdəmin əlkə bildürgüqi

C199
3414 yaɣï bolmaɣïnqa ər ərsigliki
ḳaqan bəlgürər əldə atï kəki

B251
3415 əküx bolsa əmdi bu ərdəm kimiñ
əküx boldï təñsiz yaɣïsï anïñ

3416 kimiņ ərdəmi bolsa əşli aoqï
yətiz əl kixisi ol ərkə yaoqï

3417 kəḑ ərkə bolur kər yaoqï bəlgülüg
yavuzķa yaoqï yoķ yavuz ər elüg

3418 ķayu ərkə duxman yumïtsa ķalïn
ol ər ərdəmi ərdə artuķ bilin

3419 yaoqï birlə təgxip ər atï bəḑür
yaoqïsïz kixi atï ķopmaz yatur

4320 nəgü tər əxitgil kər ərdəmlig ər
bu ərdəm bilə ər tilək arzu yər

3421 nəgü ər bolur kər miņ ər duxmanï
miņər sezləməsə küniņə anï

3422 bərimü bolur kərgil ïtta ķayar
uḑula əxitsə miņ ïtlar üni

3423 kixig sondamaz mən təḑiņ yalņuzun
ķuruoq sezləməz mən təḑiņ til sezüņ

3424 kimi sezləgəy sən kixi bolmasa
kixilər arala ezüņ turmasa

3425 ər ol ər turur kər kixilər ara
yorïp til küḑəzsə bu bulsa tərə

3426 iriķ sezkə yumxaķ yanut ķïlsa ez
aqïoq sezləsələr süqig tutsa sez

3427 kixi yüki yüḑsə yüḑürməsə yük
jəfa ķïlsalar bu wəfa ķïlsa xük

3416 كىم ئاسىل بولۇركەن پەزىل-نەسەپتە،
بولۇر كوپ دۈشمىنى تەرەپ-تەرەپتە.

3417 بولۇر ياخشى ئەرگە يېغى بەلگۈلۈك،
يامانغا يېغى يوق، ئۇ چۈنكى ئۆلۈك.

3418 قايۇ ئەرگە دۈشمەن يىغىلسا تولۇپ،
بىلىڭكىم، ئۇ ئەرنىڭ پەزىلىتى كوپ.

3419 دۈشمەنلە كۆرەشكەن ئەر شوھرەت تاپۇر،
دۈشمەنسىز ئەر ئاتى قوپالماي ياتۇر.

3420 نە دەيدۇ ئىشىتكىن، پەزىلەتلىك ئەر،
پەزىلەت بىلەن ئەر تىلەككە يېتەر:

3421 ئىچۈك ئەر سانالۇر مىگەر دۈشمىنى—
ملىق غەيۋەت قىلمىسا ئۇنى ھەر كۈنى.

3422 كور، ئىتتىن قاچقان ئۇ بورى بولۇرمۇ،
ئاڭلانسا كەينىدىن ملىق ئىتنىڭ ئۈنى.

3423 دىدىلىڭ يالغۇز ئوتسەم، ئارلاشماي ئوزۇم،
تىلىمدىن چىقارماسمەن قۇرۇق سوزۇم.

3424 قېشىڭدا كىشى يوق كىم ئاڭلار سوزۇڭ،
كىشىلەر ئاراسەن تۇرمىساڭ ئوزۇڭ؟

3425 يىگىت شول ئېرۈكى، ئەل ئىچرە ياشار،
كۆزەتىپ تىلىنى ھەم توركە چىقار.

3426 يىرىك سوزگە يۇمشاق جاۋاپ بېرەر ئۇ،
ئاچچىق سوز ئېيتقانغا شىرىن سوزلەر ئۇ.

3427 يۇدەر ئەل يۈكىنى، يۇدكۆزمەس ئۇ يۈك،
جاپاغا قىلار ئۇ ۋاپا، يۇرۇپ شۈك.

3428 keņüldə kətərsə kər əq kəklərin
tilində yorïtsa keņildə barïn

3429 nəgü tər əxitgil kixi ədgüsi
bu ədgü bilə yadmïx atï küsi

C200
3430 irik sezləməgil kixikə tilin
irik sezkə aoŗrïr kenül kəq yïlïn

B252
3431 səni kim sekər ərsə egkil anï
otun ol bolur sən tüzünlər sanï

3432 jəfa kïloŗuqïka kïlu tur wəfa
wəfa ər kïlur ol əsizlər jəfa

3433 kəsilsə əsənindin yakïn ka kadax
yakïnlik ula sən aņa ay adax

3434 saņa küq kïlur ərsə küqkəy kalï
kəqürgil anï sən bu ol din yolï

3435 yazuk kïlsa kul kün kəqür ol yazuk
bu yazuk kəqürmix muyan kïl azuk

3436 bu ol ərlik anïn ərən yük yüdüp
yorïr səbri birlə elümüg küdüp

3437 bu kün sən bir əvkə kirip yalņuzun
nə ədgü bulur sən ay kïlkï tüzün

3438 ərəz arzu ni'mət kezin kermədin
kümüx gəwhər altun bakïr bulmadïn

3439 saray karxï yər suv səni birlə yok
at üstəm kïz oqlan kanï birlə yok

3428 كوڭۈلدىن چىقارغۇر ئۈچ-كەك كىرىــنى،
تىلدا ئېيتار ئۇ دىلدا بېرىنى.

3429 كىشى ياخشىسى ئۇ، ئىشنت نىمە دەر،
قىلىپ ياخشىلىقنى، ئېتى چىققان ئەر:

3430 كىشىگە يېرىك سوز دىمىگۈچى بول،
يېرىك سوزدىن ئاغرار كوپ يىللار كوڭۈل.

3431 سېنى سوكسە كىم، گەر، سەن ماختا ئۇنى،
بولۇر ئۇ نادان، دەر ئەقىللىق سېنى.

3432 جاپا قىلغۇچىغا قىلىپ تۇر ۋاپا،
ۋاپانى قىلۇر مەرت، يامانلار جاپا.

3433 يىراقلاشسا سەندىن يېقىن ۋە قاياش،
ئۇلارغا يېقىنلاش ئۈزمەك، ئەي ئاداش.

3434 ئەگەر قىلسا زالىم ساڭا زۇلمىنى،
ئېرۇر دىن يولى بۇ: كەچۈرگىن ئۇنى.

3435 خاتا قىلسا دىــدەك، قۇل، ئۇنى كەچۈر،
كەچۈرۈپ ساۋاپ ئال، بۇ ئۈزۈق بولۇر.

3436 مەردانىلىق شۇ بولغاچ، يىگىت يۈك يۈدۈپ،
يۈرەر سەۋر بىرلە ئۇلۇمــنى كۈتۈپ.

3437 بۇكۈن بىر ئۇي ئىچرە سەن يالغۇز تۇرۇپ،
نە پايدا تاپارسەن، سەن ئەي خۇلقى خوپ؟

3438 يا راھەت، يا ئاررزۇ، نېمەت كورمىدىڭ،
كۈنۈش-زەر، يا گوھەر ۋە مىس تاپمىدىڭ.

3439 ساراي-قەسىر، يەر-سۇ نە سەندە بولسا،
ئات-ئۇستەم[168]، قىز-ئوغلان نە بىللە بولسا؛

3440 kixilər ezə yoķ saņa ərk əlig
ezüņ yïᶐsa sən bolsa atïņ silig

3441 ķayu nəņ bulup ķoḍtuņ əmdi anï
ķayu tə̣lvə zaḥid atadï sə̣ni

3442 eküxüg ķoḍup ər azïᶐ taplasa
bu ər etrü zaḥid bolur ķur basa

3443 ṭiləp bulmasa barqa zaḥid bolur
ṣəbirda aḍïn ḥilə bulmaz turur

3444 ər ol ər bolur ker miņ arzu bulup
aņar yüz əvürsə ərən təg bolup

3445 yə̣türsə iqürsə qïᶐayķa üləp
bayatķa tapuᶐ ķïlsa keņlin ulap

B253 C201

3446 kəlir bolsa dunya keņül bamasa
barïr ərsə aᶐrïp ķaxïn tügməsə

3447 ķalï üstəsə əlgi arzu ezə
ezini tutunsa keņül til tüzə

3448 bu sezkə yaķar kersə mə'ni bu sez
əxit ixkə tutᶐil aya ķïlķï tüz

3449 ərəndə əri ol ķamuᶐ neņkə ərk
bulup ķïlᶐu yə̣rdə ezin tutsa bərk

3450 taķï ərdə yə̣grək ərən ol turur
miņ arzu bulup bu ezin tïḍsa tərk

3440 قولۇڭ خەلقلەر ئۈزرە يا ئۈستۈن ئەمەس،
تۇتۇپ ئۇزنى، ئالساڭ ئاتاق ياخشى، بەس.

3441 نىمە يىغدىڭ ئەمدى قويۇرسەن ئۇنى،
قايۇ تەلۋە ئاتار زاھمت دەپ سېنى؟

3442 يېتىپ كوپكە كۈچى، ئازنى خالسـا،
بولۇر شۇنداق ئەرنى زاھمت ئاتسـا.

3443 تىلەككە يەتمىگەنلەر زاھمت بولۇر،
بولەك ھىلىسى يوق، ئۇ سەۋىر قىلۇر.

3444 يىگىت شۇ ئېرۇركى، ملىڭ ئارزۇ تېپىپ،
ئۇنىڭدىن يۈز ئۇرسە، مەردانە بولۇپ.

3445 يىدۇرسە، ئىچۈرسە پەقىرگە بېرىـپ،
تائەت قىلسا ھەققە دىلى باغلىنىپ.

3446 كېلۇر بولسا دۇنيا، كوڭۇل بەرمىسە،
كېتەر بولسا ئاغرىپ، يۈزىن پۈرمىسە.

3447 ئەگەر ئارزۇ ئۈزرە يېتىشسە قولى،
تۇتۇپ ئۇزنى، تۈزەلسە كوڭلى-دىلى.

3448 كېلەر مەنا ئۈزە ئۆيغۇن ئۇشبۇ سوز،
ئىشىت سەن، ئەمەل قىل، ئايا خۇلقى تۈز:

3449 ئەر شۇكى، جىمىگە قۇدرەتلىك تۇرۇپ،
قىلالسا ئىشنى ئۇزىن چىلىڭ تۇتۇپ.

3450 ئۇندىنمۇ مەردانراق يىگىت شول ئېرۇر،
ملىڭ ئارزۇ ئۈزە ئالسا نەپسىن توسۇپ.

OḌƢURMÏX JƏWABÏ ƟGDÜLMIXKƏ

3451 yanut bẹrdi oḍƣurmïx aydï qïn ay
nəgü ol tiləkiṇ aya kerki ay

3452 nəgü sezləsə mən sezümni yirip
jəwabïn kïlur sən ezümni sərip

3453 aqukḷuƣ maṇa ay tiləkiṇ nə ol
nəgü ḳoloƣu ərsə aqa sezlə ḳol

ƟGDÜLMIX JƏWABÏ OḌƢURMÏXḲA

3454 yanut bẹrdi egḍülmix aydï ezüm
tilək birlə kəldi aqayïn sezüm

3455 bu kün toƣḍï ẹlig əxitti sẹni
eziṇə kərəkləp ker ïḍtï mẹni

3456 ḳatïƣ arzuladï sẹni kergükə
mẹni sezqi ïḍtï okïp ẹltgükə

B254
3457 nəqə mə aƣïr kəlsə baroƣu kərək
ẹligkə təgip bir kerüngü kərək

3458 ẹlig mə ẹḍi əḍgü sulṭan turur
boḍunḳa baƣïrsaḳ səvüg jan turur

3459 kim ẹlig yüzin kersə ḳutluƣ bolur
ikigün aẓunda tükəl ḳut bulur

C202
3460 nəgü tẹr əxitgil bu ẹl kənd bəgi
aẓun baxlap ẹlkə yətilmix egi

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۈلمىشكە جاۋابى

3451 جاۋابەن ئودغۇرمىش دىدى: ئېيت چىنىڭ،
نەدۇر ئاي يۈزلۈگۈم، تىلەگىڭ سىنىڭ؟

3452 نىمە سوزلىسەم مەن، سوزۈمنى يىرىسىپ،
جاۋاپىنى قىلۇرسەن مېنى رەنجىتىپ.

3453 ئوچۇقراق ماڭا ئېيت، تىلىگىڭ نىمە؟
نىمە كۈتسەڭ ئۇنى ئېچىپ سوزلەۋە.

ئوگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3454 جاۋاپ بەردى ئوگدۈلمىش، ئېيتتى: ئوزۈم،
تىلەك بىرلە كەلدىم، ئاچايىمەن سوزۈم.

3455 بۇ كۈنتۇغدى ئېلىگ ئىشتتى سېنى،
ئوزىگە كېرەك دەپ، ئەۋەتتى مېنى.

3456 تولا ئارزۇ قىلىپ كورۇشكە سېنى،
دەۋەتچى قىلىبان ئەۋەتتى مېنى.

3457 ئېغىر كەلسە قانچە، بىر بارماق كېرەك،
بېرىپ ئۇ ئېلىككە كورۇنمەك كېرەك.

3458 ئېلىگ بەكمۇ ياخشى بىر سۇلتان ئېرۇر،
خەلقپەرۋەر، ئوزى كويۇمچان ئېرۇر.

2459 كىم ئېلىگ يۈزىن كورسە قۇتلۇق بولۇر،
هەر ئىككى جاھاندا تولۇق بەخت تاپۇر.

3460 نىمەدەر، ئىشتىكىن، بۇ ئەل-كەنت بېگى،
جاھاننى تۇتۇپ كەلگەن يېتىلمىش ئوگى:

3461 tərülüg kəni bəg ķut ol bəlgülüg
ķutī birlə təgrür təzükə ülüg

3462 ķayuda qavīķsa kəni bəg atī
aṇar baroqu andīn bulur ər ķutī

3463 bu kək tirgüki ol kənilik tərü
tərü artasa kək turumaz ərü

3464 tərülüg bu bəglər yoķ ərsə tirig
bayat buzoqay ərdi yəti ķat yərig

3465 kəni bəg yüzi kərsə ķutluoq bolur
muyanķa təgir ḥəm yazuķī yulur

3466 bilir sən bu kün mən kixi bolduķum
səbəb əlig ərdi yələkim toķum

3467 bayat bərdi ərdi uķux əg bilik
təzü əḑgülükkə təgürdüm əlig

3468 bayat bərdi təwfiķ ķamuoq əḑgükə
boḑun asoqīṇa həm yüki yüḑgükə

3469 səni mə tilər əmdi əlig bu kün
əlig bir ķīlīp yazsa bəglik tügün

3470 oķītqī məni iḑtī əmdi saṇa
məni yalṇuz īḑma ay ərsig toṇa

3471 bitik iḑtī əlig əz əlgin bitip
nəgü səzlədi ərsə kərgil oķīp

* * *

3461 قانۇنلۇق ئادىل بەگ چىندىن بەخت ئېرۇر،
ئۇ بەختتىن ھەممىگە نەسىبە تېگۇر.

3462 ئادىل بەگ ئېتى قايدا بولسا مەشھۇر،
ئاڭا بارغۇلۇق، بەخت ئۇنىڭدىن تېگۇر.

3463 ئادىل قانۇن كوككە بىر تۈۋرۈك ئېرۇر،
بۇزۇلسا ئۇ قانۇن ئاسمان يىقىلۇر.

3464 يوق ئەرسە قانۇنلۇق بەگلەر مۇبادا،
يەتتە قات زېمىننى بۇزاتتى خۇدا.

3465 ئادىل بەگ يۈزىن كورسە، قۇتلۇق بولۇر،
ساۋابىن تاپۇر ھەم گۇنا يوقۇلۇر.

3466 ئادەم بولغۇنۇمغا، بىلسەڭ، بۇ زامان —
سەۋەپچى، يولەكچى ماڭا بولدى خان.

3467 خۇدا بەرگەچ ماڭا ئەقىل ـ ئاڭ، بىلىم،
پۇتۇن ياخشىلىققا يېتىشتى قولۇم.

3468 بىرىپ تەۋپىق خۇدا ياخشىلىق ئۇچۇن،
خەلق نەپئىنى دەپ كوتەردىم يۇكىن.

3469 سېنى ھەم تىلەر ئەمدى خاقان بۇ كۇن،
تۇتۇپ قولغا ـ قول يەشسە خانلىق تۇگۇن.

3470 قىلىپ دەۋەتچى مېنى ئەۋەتتى ساڭا،
مەن يالغۇز كەتمەيىن، ئەي باتۇر توڭا.

3471 ئەۋەتتى ئۇ خەت ئۇز قولىلە پۇتۇپ،
نىمە سوزلىگەن بولسا، كورگىن ئوقۇپ.

*   *   *

B255
3472 qïkardï bitik bərdi əlgin sunup
bitik aldï oḍoɪurmïx aqtï tunup

OḌOɪURMÏX SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

3473 okïdï bitik kəq sakïndï uzun
ayur kəḍ bilik bərmix əlig sezün
A99
3474 okïmix əlig əmdi kəlgil təyü
kamuoɪ əḍgülükni atamïx sayu

3475 bəḍük ix turur kər bu ixlər maṇa
nətəg kïloɪu ayoɪïl kəṇəx bər muṇa

ƟGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOɪURMÏXKA

C203
3476 yanut bərdi ɵgdülmix aydï əlig
səni sezləyü xük kurïtmaz tilig

3477 tili təprəsə sezdə atïṇ qïkar
səni kergükə ol kez aqtï bakar

3478 kimi səvsə ərmix keṇül arzulap
tilin sezdə atï yorïr sez ulap

3479 səvitmix nəgü tər bu bəytig okï
səvüglüg yüzi ol keṇül tokluki

3480 keṇül kimni səvsə kerür kezdə ol
kezün kanqa baksa uqar yüzdə ol

3481 keṇüldə nəgü ərsə arzu tilək
aoɪïz aqsa barqa tilin sezdə ol

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە جاۋابى

3482 جاۋابەن ئودغۇرمىش دېدى: ئەي توڭا،
ئىلاجى نىمەدۇر، كېڭەش بەر ماڭا.

3483 كويۇمچان قاياشىم ئۆزۈڭسەن يېقىن،
كېڭەش بەر، ئادا قىل قاياشلىق ھەققىن.

3484 بۇ ئىشتا قىلۇرمەن كېڭەشنى ساڭا،
بىلىملە مۇناسىپ كېڭەش بەر ماڭا.

3485 مېنى سەن قاياش بىل ۋە ياكى ئاداش،
ئاداشلىق، قاياشلىق ئىككىسى ئوخشاش.

3486 بۇگۈن چىن كويۇمچان ئېرۇرسەن ماڭا،
نىمە قىلغۇلۇق، ئېيت، پۈتەرمەن ساڭا.

ئۆگدۈلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3487 ئۆگدۈلمىش بۇ ياڭلىغ قايتۇردى جاۋاپ:
تۇرما ئەي قۇتلۇق ئەر، مېنىڭدىن سوراپ.

3488 مېنى خان دەۋەتكە ئەۋەتتى ساڭا،
سالۇرسەن كېڭەشنى نىچۈك سەن ماڭا؟

3489 بارايلى دېمەكتىن بولەك يوق سوزۇم،
نىچۈك بارما دەيسەن ساڭا مەن ئۆزۈم؟

3490 سېنىڭ بىرلە بولسام، تولا پايدا، بىل،
ئۆز نەپسىن دېگەندە، كېڭەشمەس ئەتىل.

3491 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، بىلىملىك چىگىل[159]،
بىلىمسىز ئىشتىكىن، بېرىپ بوي ئېگىل:

3492 ez asoqi tilərkə kənəxməgü səz
sana asoqi bolmaz aya kutluoq ez

3493 kənəx ol kixikə kənəx ay kadax
ol ər kolmaz ərsə ez asoqin adax

3494 ez asoqin tiləgil ez ülgi üqün
yaraoqlioqni tənsiz turur tər küqün

3495 nəqə ix kixikə kənəxkü kərək
kənül taplamix ixni kiloqu kərək

3496 ezünkə baoqirsak sənin ol ezün
kixikə inanma kəsildi sezün

3497 sən ek bil nəgü kiloqu ərsə kənəx
tiləmə məniṇdin bu ixkə kənəx

B257
3498 səni aloqali kəldim andin turup
kənəx bu yori baroqil əmdi kopup

3499 kixilər araki muyan ədgülük
bu yərdə bulunmaz munu bəlgülük

3500 ulux kənd iqindəki ədgü nəqə
sana sezlədim əmdi adra səqə

A100
3501 bilir sən bu sezlər keni sezlədim
sana ədgü koldum bilir bir idim

3502 kixidin kaqar sən nə kildi kixi
kixikə katil ət kixilər ixi

3503 musulman ixin ət munina yara
bayat bərgə uqmak kər ornun tərə

3492 ئۆز نەپسىن دېگەنگە سالما مەسلىھەت،
ئەي قۇتلۇق، ئۇنىڭدىن تەگمەس مەنپەئەت.

3493 شۇ ياڭلىغ كىشىگە كېڭەش سال قاياش،
ئۇل ئەركىم ئۆز نەپسىن كۆزلىمەس، ئاداش.

3494 ئۆز نەپسىن دېگەنلەر ئۆز نەپسىنى دەپ،
يارامىلىقنى يارامسىز دەيدۇ كۆچەپ.

3495 ۋە بەزى ئىشلاردا كېڭەشمەك كېرەك،
لېكىن دىلغا ياققاننى قىلماق كېرەك.

3496 ئۆزۈڭگە كويۇمچان سېنىڭ ئۆز-ئۆزۈڭ،
كىشىگە ئىشەنمە، تۈگەت، بەس سۆزۈڭ.

3497 ئۆزۈڭ بىل، بۇ ئىشقا نىچۈكتۇر كېڭەش،
بۇ ئىش ئۆزرە مەندىن ھېچ يوقتۇر كېڭەش.

3498 سېنى ئالغىلى كەلدىم ئاندىن يۈرۈپ،
كېڭەش شۇكى بارغىن، سەن ئەمدى قوپۇپ.

3499 ئەل ئىچرە تاپارسەن ساۋاپ، ياخشىلىق،
بۇ يەردە تېپىلماس، ساڭا بۇ ئېنىق.

3500 شەھەر-كەنتتە نەچچە ياخشىلىقلار بار،
ساڭا ئېيتتىم ئوچۇق-تەكرار ۋە تەكرار.

3501 ساڭا خوپلۇق تىلەپ، ئېيتقان بۇ سۆزۈم—
بىلەرسەن، ئېرۇر راست، تەڭرىمگە مەلۇم.

3502 كىشىدىن قاچارسەن، نە قىلدى كىشى،
كىشىگە قوشۇل، قىل كىشىلەر ئىشى.

3503 مۇسۇلمان ئىشىن قىل، چىقار ھاجىتىن،
بولۇر تۇردە جاي، ھەق بېرىپ جەننەتىن.

3504 كوڭۈل، تىلنى رۇس تۇت، خۇلقۇڭنى بەلەن،
ياشا قايدا بولساڭ ساائادەت بىلەن.

3505 كىشىسىز يۈرمە، تۇر كىشىلەر ئارا،
كىشى ئەيىبى كورمە، ئۆزۈڭگە قارا.

3506 مۇنۇ بىر بىيىتكىم، كىلەر ماس بۇڭا،
ئوقى ئەي ھېكىم ھەم ئەمەل قىل ئاڭا:

3507 قەيەردە يۈرسەڭ يۈر، لېكىن ياخشى بول،
نەسەپكە ئەمەس، بول ياخشىغا كوڭۈل.

3508 ئۇنۇتماس ئۆزىنى كىشى ياخشىسى،
قەيەردە يۈرسە ئۇ تىلەر ياخشى يول.

3509 كىشىكىم، ئۆز خۇلقىنى مەگەر قىلار يار،
قەيەردە تىلەسە، مىڭ خوپلۇق تاپار.

3510 كى ياخشى جىمىكى يەردە ياخشىدۇر،
بۇ ياخشى جاۋابىمۇ ياخشى بولۇر.

3511 خۇلقۇڭنى ياخشى قىل، يامان بولمىغىن،
قەيەر بولسا شۇندا يۈرى، قورقمىغىن.

قىرىق ئىككىنچى باپ

ئودغۇرمىشنىڭ ئۆگدۈلمىشكە دۇنيانىڭ ئەيىپلىرىنى

ئېيتقانلىغى بايانىدا

3512 جاۋابەن ئودغۇرمىش دېدى: مەن ئوزۇم —
ئىشتتىم سوزۇڭنى — ئىشتكىن سوزۇم.

3513 بۇ دۇنيا ئۇزىن بەك سويدۇرمىش ساڭا،
پۈتۈن ئەيبى ئەردەم كورۇنمىش ساڭا.

3514 تالاڭ ئەرمەس سىنىڭدىن، مەسەلدە كېلۇر:
سويۇلسە نىمىكى، ئەيبى يوق بولۇر.

3515 سەن سويكەچ جاھاننى، ئەي ئەلدە ئۇلۇق،
بار ئەيبى كورۇندى، پەزىلەت تولۇق.

3516 ئىشتكىن، نىمە دەر بۇ سويگەن ئادەم:
ئاشىق ئۈچۈن مەشۇق ئەيبى زور ئەردەم.

3517 بۇ سويگۇ نىشانى شۇدۇر، ئەي شەۋكەت،
ھەر مەشۇق قۇسۇرى بولۇر پەزىلەت.

3518 ɵzüŋ dunya səvmix nixanī bu ol
kamuɣ 'əybīn ərdəmkə tutmīx keŋül

3519 nəgü təg ɵgər sən bu dunya maŋa
anīŋ 'əybīnī mən ayayīn saŋa

3520 apa yazdī ərsə bayat kīnadī
bu dunya tünək kīldī ərklig iḍi

C206
3521 tünəktə nə arzu tīlər sən tilək
tilək uqmak iqrə bolur kut yələk

3522 apa uqmak iqrə yḍi kər əvin
arīnɣu kīlīndī bu dunya əvin

3523 bayat yərmixi ol bu yək səvmixi
takī artukī ol səvüp salmīxī

3524 ɵḍürsə bayat bir tiləmix kulīn
aŋar dunya bərməz arītur yolīn

3525 ayī əḍgü ərməz bu dunya kutī
bayattīn yīratur bu ol din yutī

B259
3526 bayat mən təgüqi kixidə həxī
azun koldī bardī ol īt sakīxī

3527 bayusa bolur ol boḍun kətkisi
qīɣaylīk bilə ol keŋül koḍkīsī

3528 yalīŋ toɣmīx ər kər yalīŋ barɣu ol
nəlük dunya tərmək yana koḍɣu ol

3529 nəlük arsīkar sən aya ɵldəqi
ɵzüŋ iki künlük konuk boldaqī

3518 سويۈپسەن جاھاننى، نىشانىسى شول—
كى، بار ئەيىبى پەزىلەت دەپتۇ كوڭۇل.

3519 جاھاننى نىچۈكمۇ ماختارسەن ماڭا،
ئۇنىڭ ئەيىبىنى مەن ئېيتايىن ساڭا.

3520 كۈنا قىلغاچ ئادەم[160] تەگۋى قىيىندى،
قىلىپ دۇنيانى زىندان، ئۇنى قامىدى.

3521 بۇ زىنداندا قانىداق تىلەرسەن تىلەك؟
بولۇر جەننەت ئىچرە تىسلەك، بەخت، يولەك.

3522 ئادەم بولدى جەننەتتە بۇغدايىنى يەر،
بۇ دۇنيا قىلىندى ئېرىغلانغۇ يەر.

3523 ھەق لەنەت قىلغاننى سويىدۇ شەيتان،
ھەق قوغلاپ ئەتكەننى ئۇندىنمۇ چەندان.

3524 خۇدا تاللىسا خالىغان قۇلىنى،
ئاڭا دۇنيا بەرمەي، پاكلار يولىنى.

3525 جاھان بەختى ياخشى بىر نەرسە ئەمەس،
قىلۇر ھەقتىن يىراق، دىنغا بەلا، بەس.

3526 "خۇدا مەن" دىگۈچى ئۇ تەلۋە كىشى،
بۇ دۇنيانى دەپ كەتتى، ئىت يۇخشىشى.

3527 كىشىكىم باي ئولسا، كىبىرلىك قىلۇر،
پەقىرلىق بىلەن ئۇ مۇلايىم بولۇر.

3528 يالاڭغاچ تۇغۇلدى، ئەر يىپىلىق كېتۇر،
نىمەگە كېرەك مال، ئۇ ھامان قالۇر.

3529 نىچۈن ئالدىنارسەن ئايا ئۆلگۈچى،
ئۆزۈڭ ئىككى كۈنلۈك قونۇق بولغۇچى.

3530 bilir sən tiriglik elümkə turur
anundī elüm ux eḑiņə küḑür

3531 ķapuƣ aqtī dunya taķī bir ķapuƣ
elüm ķapƣī aqlur kirür həlķ ķamuƣ

3532 ezüņ iki künlük arīnƣu üqün
kerürdə keyürmə ezüņni küqün

3533 yayīƣ dunya ə̣rsəl ķutī əvrülür
negü bə̣rdi ərsə yana tərk alur

3534 aḑīrmaz kixisin ķuluƣ ya begig
eḑürməz talusīn yavuz ma yə̣gig

3535 birig beglənür ker taķī bir begin
oķīyu turur təgmə kündə eņin

A101
3536 kerü barsa dunya kelikə sanī
əḑərsə ķaqar ķaqsa əḑrər sə̣ni

3537 muņar məņzər əmdi kerü bar bu sez
munīņ mə'nisi uķ aya keņli tüz

3538 bu dunya ķaqar kim əḑərsə anī
ķalī ķaqsa andīn əḑərür sə̣ni

C207
3539 yana dinķa eqlüg bu dunya nəņi
yə̣sə dunya din yə̣r baķa ker munī

3540 bəzənip bu dunya ezin kerkitür
ə̣tinmix kəlin təg keņül yə̣lkitür

3541 keņül bə̣rsə ķurtƣa bolur bir turī
yaķa yə̣ņ tutar kündə kəsməz urī

3530 بىلۇرسەن، تىرىكلىك ئۆلۈمگە ئېرۇر،
بۇ تۇرغان ئۆلۈم بىر ۋاقىتنى كۈتۇر.

3531 ئىشىك ئاچتى دۇنيا، يەنە بىر ئىشىك۔
ئۆلۈم ئىشىكى ئېچىلۇر، كىرۇر چوڭ۔كىچىك.

3532 ئۇزۇڭ ئىككى كۈنلۈك ئاۋۇنچاقنى دەپ،
كۆيەر ئوتقا سالما ئۆزەڭنى كۆچەپ.

3533 بۇ دۇنيا ۋاپاسىز، بەخىت بى قارار،
نىمە بەرگەن ئولسا، يانا تېز ئالار.

3534 دىمەس ئۇ كىشىنى قۇل ۋە ياكى خان،
نە ياخشى، يامانىنى پەرق ئەتمەس ھامان.

3535 بىرىنى قىلىپ بەگ، يانا بىرىنى—
ئۆزىگە قىچقىرىپ تۇرار ھەر كۈنى.

3536 كۆلەڭگە كەبىدۇر دۇنيا، قارىساڭ،
قاچار ئۇ ئىزلىسەڭ، ئۇ ئىزلەر قاچساڭ.

3537 مۇڭا ئوخشار ئەمىدى قارالسا بۇ سىز،
بۇنىڭ مەنىسىن ئۇق، ئايا كۆڭلى تۈز:

3538 بۇ دۇنيا قاچاركىم ئىزلەرگەن ئۇنى،
ئەگەر قاچساڭ ئۇندىن، ئۇ ئىزلەر سېنى.

3539 بۇ دۇنيا مېلى دىنغا ئوچتۇر يانا،
مېلىڭ يەيدۇ دىنىنى، سەن كورگىن مانا.

3540 بىزەكلەپ بۇ دۇنيا ئۆزىن كورسىتۇر،
ياسانغان كېلىندەك دىلىنى ئوينىتۇر.

3541 كۆڭۈل بەرسەڭ بولۇر، ھاياسىز قېرى،
تۇتۇپ يەڭ۔ياقاڭدىن، بىتمەس كەپلىرى.